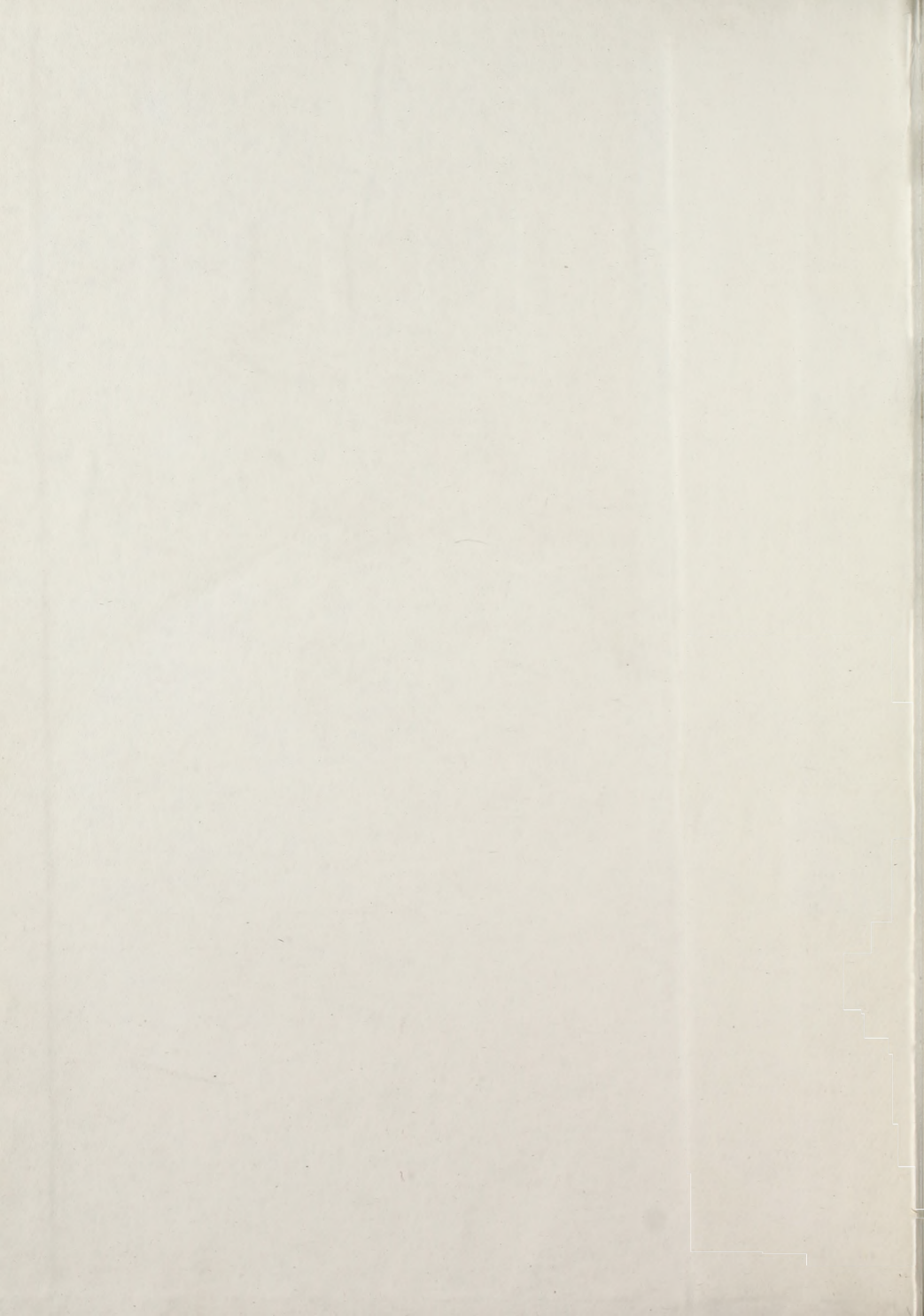
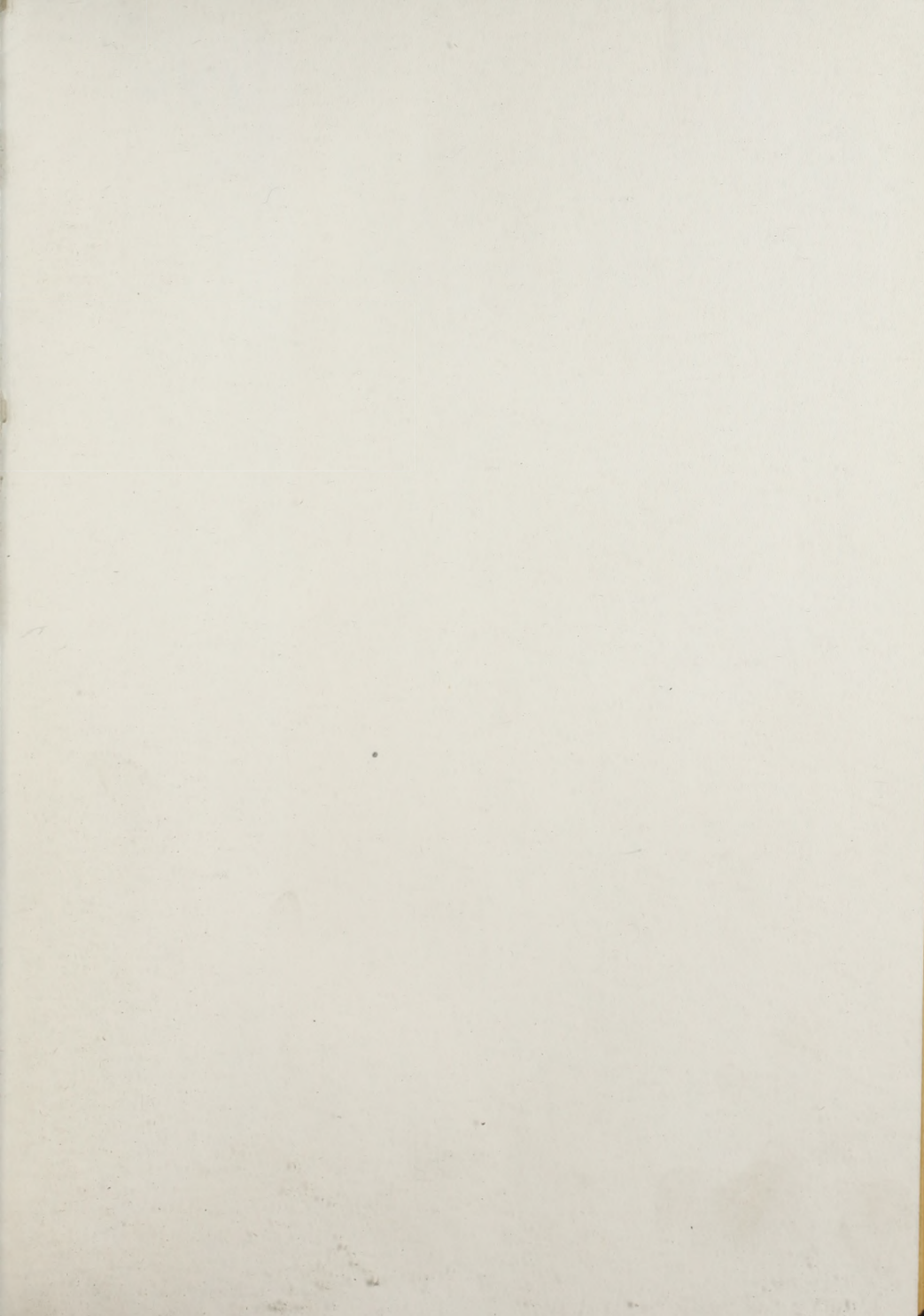

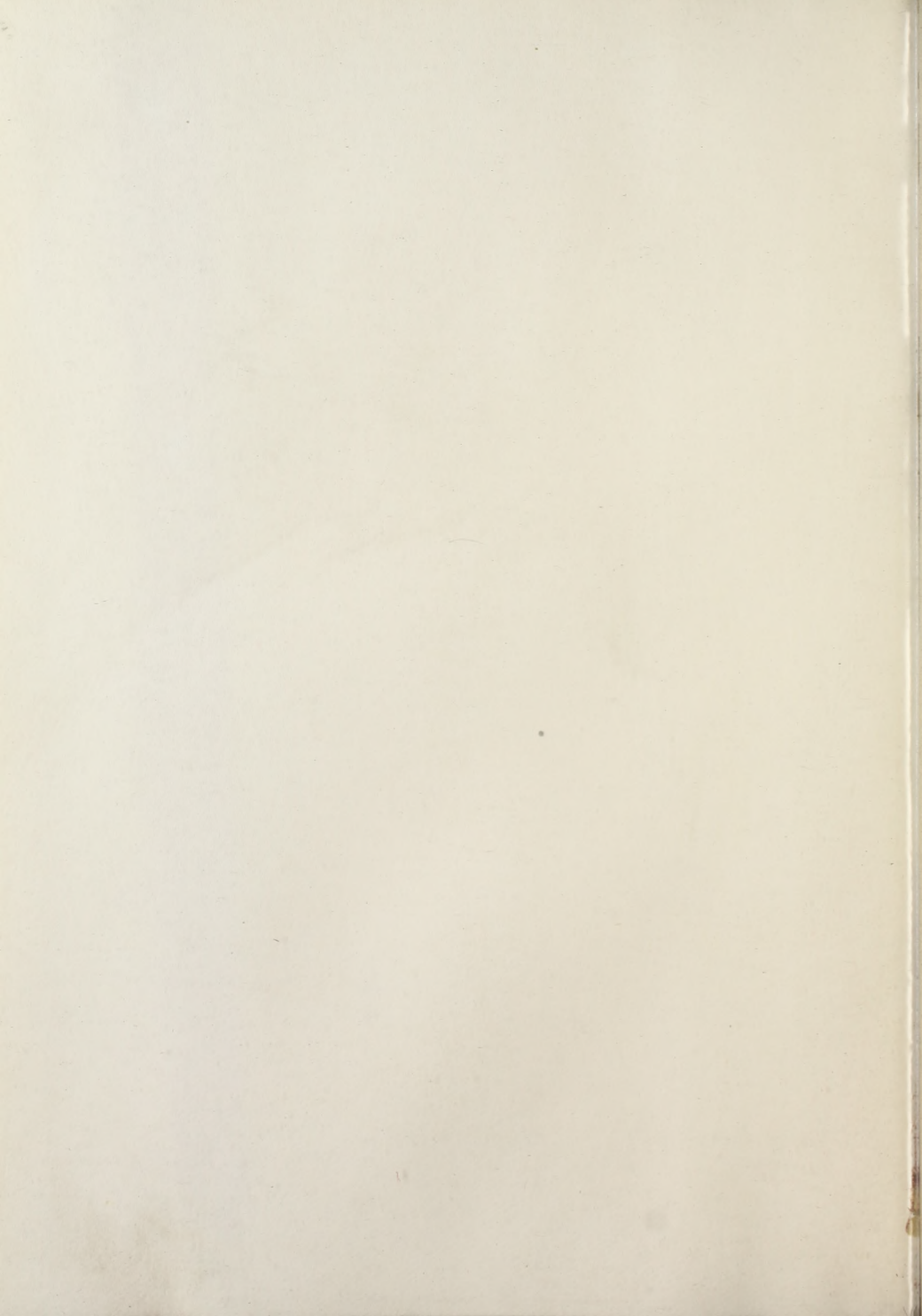
MAGYAR FÖLDRAJZI
TARSASÁG KÖNYVTÁRA

ALMÁSY LÁSZLÓ
AZ ISMERETLEN
SAHARA

461

FRANKLIN. D. 810
Kötetes példány
FRANKLIN-TABULAT

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG KÖNYVTÁRA

SZERKESZTI CHOLNOKY JENŐ

AZ

ISMERETLEN SZAHARA

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IRODALMI INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA

296531

AZ ISMERETLEN SZAHARA

ÍRTA
ALMÁSY LÁSZLÓ

94 KÉPMELLÉKLETTEL, TÉRKÉPPEL

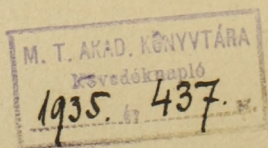
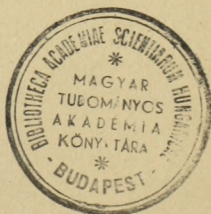
MTAK

BUDAPEST
FRANKLIN-TÁRSULAT
MAGYAR IRODALMI INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA

-19347-

108600

Bevezetés.

Ismeretlen földrészek, járatlan területek, a lét új lehetőségei és a természet új csodái . . . ezek felé irányul az örökké törekvő emberiség legősibb vágya.

Korunk lázas tevékenységgé fokozta ezt a legemberibb törekvést, de mintha fejlődésünknek olyan korszakába értünk volna, amelyben a megismerés vágyát a türelmetlenség vezérelné. A mai ember egyidőben kívánja feltárni évezredek óta feledésbe ment eredetének titkát és jövő fejlődésének lehetőségeit. Segítségül veszi korának minden technikai alkotását, hogy leszállhasson ismeretlen mélységekbe és felfelmeredhessen oly magasságokba, ahonnan áttekintést nyerhet eddigi kötöttségén.

De mialatt szűkül a kör az ismeretlen földrészek körül, amint egyre csökken új területek feltárásának lehetősége, azalatt mintha elfakulna a tudományos munka érdeme az új kor új beállítása mellett: már nem az elért eredmény számít, hanem a rekord, nem a megismerésért folyik a munka, hanem a szenzációért.

Sarki kutatók, a legmagasabb bércek megmászoí, óceánok leküzdői, őserdők és sivatagok feltárói, egymással versengve, egymást túlhaladva küzdenek azért, amit a felfedezés és megismerés legnagyobb jutalmának tartanak — az elsőségért!

A régiek pedig, az igazi úttörők joggal fordulnak el azoktól, akik csak az elsőségben látják az eredményt, csak a szenzációban keresik a kielégülést.

Magam is ismeretlen földrészeket jártam, úttörő és felfedező munkára vállalkoztam a legtitokzatosabb kontinensen, Afrikában. És gyakran hallottam én is a régiek

szomorú szemrehányását: — Ti modern gépemberek alacsonyítottátok le a tudományos kutató munkát rekord- és szenzációvadászattá, ti fosztottátok meg Afrikát romantikájától!

Magam is automobilista és repülő vagyok, gépkocsikkal és repülőgéppel hatoltam be Afrika legtitokzatosabb területébe, amely még a legmodernebb térképen is mint «fehér folt» szerepelt. De most, amikor beszámolok felderítő munkámról és elmondom az ismeretlen Afrikában töltött évek egyik-másik élményét, azzal a nyugodt meggyőződéssel teszem, hogy a szemrehányást nem kell magamra vonatkoztatnom.

Sohasem törekedtem rekordokra, sohasem kerestem az elsőséget, amelyet kitűzött céloom mégis magával hozott. Afrika romantikájának varázsa pedig bőségesen jutalmazta minden utamat, mert sohasem hajtottam célkitűzésemet a szenzáció szolgálatába!

Annak a nagy automobilgyárnak a megbízásából kerültem Afrikába, amelyben éveken át dolgoztam. Az automobil fellendülésével nyilvánvalóvá lett, hogy a «sötét földrész» hamarosan felvevőképes piaccá fog válni. Gyáram kiküldött, hogy tanulmányozzam az üzleti lehetőségeket és az afrikai viszonyoknak megfelelő műszaki követelményeket.

Először 1926 telén léptem Afrika partjára Egyiptomban. Nagy túrakocsimmal végigjártam a Nílus völgyét Asszuánig, majd a núbiai sivatag homokjával megküzdve eljutottam Szudán fővárosáig Khartumig. Onnan a Kék Nílus mentén, majd annak egyik mellékfolyóját követve behatoltam Szudán egyik vaddús területébe és ezzel az utazással oly utat tettem meg, amelyet még egyetlen gépkocsi sem járt be saját tengelyén.*

A következő esztendőben rendezték Kairóban az első nemzetközi automobilkiállítást. Ezen már több kocsival képviseltem gyáramat és magammal hoztam néhány kísérleti gépet. Már akkor is főképpen a sivatagterep érdekelt.

Kora hajnalban a sivatag szélén fekvő Mena-House

* Lásd: Autóval Szudánba. A Magyar Földrajzi Társaság könyvtára.

szállodánál gyülekeztünk. Néhány szenvedélyes automobilsta, mérnökök, technikusok, a «sivatagjárók», vagy ahogyan mások mondták, a «sivatagbolondok». A francia Leblanc mérnök, aki az előző esztendőben különleges hatkerekű gépeivel Teheránban járt, és én, szudáni utam tapasztalataival, voltunk a kezdeményezők. Először a hatkerekűeket nyúztuk leírhatatlan próbákkal. Nincs az a hullámvasút, amely oly merész pályát követne, mint amilyeneket kikerestünk. Hamarosan begyakoroltuk a homokdűnék lankás oldalán való fölrohanást, és rájöttünk arra, hogy a gerincen hirtelen keresztbe kell rántani a kocsit, hogy a meredek lejtőn leszakadó homoklavina tetején zuhanjon le a túlsó völgybe. Nemsokára szépen jövedelmező utasszállításra rendezkedtünk be, ezt a hatóság azonban hamarosan megtiltotta.

Megtörtént ugyanis, hogy a mérnök egyik hölgyutasa — a megállapíthatatlan korú, világutazó amerikai missek egyike — valamelyik mesterprodukción alatt, amelyet épp ő rendelt meg nagy rábeszéléssel, ijedtében kiugrott a robogó kocsiból. Én pedig, egy különösen bravúros zöknénél «elvestettem» egyik utasomat, és a többiek csak akkor mertek szólni, amikor már befejeztem szórakoztatásukat, amelyet aztán egy nem egészen józan műrepülő produkciójához hasonlítottak. Szerencsére a puha homokban senkinek sem lett baja, és mi a magas hatóság tilalmát inkább kenyér-irígységnek minősítettük.

De ezalatt megtanultam a sivatagban vezetni. Lassankint már a kis túrakocsival is bemerészkedtem a homokbuckák közé, míg végre egy szép hajnalon, egy beduin vezető kíséretében nekivágtam a nagy piramisoktól — iránytű után — Baharia oázisnak.

Csak fejcsóválva gondolok vissza akkori tapasztalatlanságomra. Egyetlen kocsival, annélkül, hogy valakinek csak szóltam volna, egy 10 literes vízkannával, élelmiszer nélkül indultam neki a járatlan 350 km-es sivatagszakasznak. Derék vezetőm még csak nem is sejtette, hogy egy automobil el is tud akadni, és máig sem értem, hogy hogyan vergődtem át a libyai sivatag egyik legfélelmetesebb dűne-

láncán, a hírhedt Abu Moharig-on, gyöngé és aránylag nehéz kocsimmal. De felejtethetlenül jólesett a nyomorult oázislakók álmélkodó fogadtatása, a sejk házában közös nagy réztányérból elfogyasztott ünnepi birka és másnap társaim és konkurrenseim arca, amellyel a közömbösen odavetett válaszat fogadták:

— Hogy hol voltam? Hát csak megnéztem Bahariát!

Ma — tán az akkori nyomomon — kijelölt útvonalon járnak a datolyakereskedők teherautói ebbe a világtól elszigetelt oázisba!

Az autós kísérletek után ismét Szudán vadászterületeit kerestem fel és megint bőven nyílt alkalmam Afrika varázsának megismerésére. Most már magam vezettem vadászkaravánunkat és már nem voltam kénytelen civakodó feketéink között magyar versek elszavalásával tenni igazságot. Kezdtém megtanulni az arab nyelvet.

A következő télen egy ismerősöm megbízott, hogy a Fehér-Níluson szervezzek és vezessek számára vadászexpedíciót. Egy évvel rá, 1929-ben pedig ismét a gyár küldött újabb nagyszabású kísérleti útra két kocsival.

Mombassa kikötőjében hajóztam ki az autókat, mert nem tartottam érdemesnek, hogy Fokföldről induljak. Onnan akkor már kiépített országút vezetett Rhodesián át Kenia fővárosáig Nairobiig, ez a szakasz tehát nem lett volna tűzpróba a kocsik számára. Bekalandoztuk Keniát és Tanganyika egy részét, vadásztunk, filmeztünk és szorgalmasan küldtem a gyár igazgatóságának a műszaki jelentéseket. Bozótos hegyvidéken, füves steppéken, folyómedreken keresztül és mocsarakon át vezettem az expedíciót észak felé. Tudtam, hogy két nagy akadállyal kell majd megküzdenem, Uganda határán túl a Dél-Szudán mocsárterületével, a félelmes Sud-dal, amelyen még sohasem hatolt át gépkocsi, és majd fent Észak-Szudánban a Líbyai-sivataggal, amelynek átszelése már akkor határozott szándékom volt.

Sokat mesélhetnék erről a felejtethetlen expedícióról, annak minden bajáról és sikeréről. Az orrszarvúról, amelyik betörte kocsim oldalát, az elsodort hídról, amelyet úszva

Útban Szelima-oázis felé. Az előtérben balra az egyik expedíciós autó.

Dzsebel el Magdud, a «lyukas heg».

Géphiha a sivatagban. A kocsik oldalán vasrácsok, ezeket használjuk, ha elakadunk.

Szelima óázis látképe.

Kababis sejk a fiával.

Tevés karaván Szelimában.

kellett újraépítenem 39 fokos lázzal. Kalandunkról a zendülő Nuer négerekkel, akik fogságba ejtettek, ebből végül úgy szabadultam, hogy megajándékoztam őket a «szaporaság nagy varázsával!» Ez a «Kudzsar» pedig nem állt másból, mint hogy rábírtam őket, hogy körbe összefogódzzanak és az egyik szélsőnek kezébe nyomtam a motor egyik gyújtó kábeljét, a másikat pedig ráültettem a sárhányóra. Addig verettem őket a magasfeszültségű árammal, amíg biztos voltam, hogy kereket oldhatunk annélkül, hogy elgémberedett tagjaikkal fegyvereik után nyúlhatnak.

De megtanultam azt is, hogy hogyan kell nehéz javításokat eszközölni minden segédeszköz nélkül és Khartum városában még ma is emlékeznek arra, hogy néhány napig nem működött a városi vízvezeték, mert az egyik főcső végéből új hátsótengelyt kellett esztergálnom egyik kocsimhoz.

Akkor vágtam neki először a Líbyai-Szahara egyik ismeretlen szakaszának, a legendás «negyven nap útjának» és tán akkor ejtett véglegesen rabjává a sivatag.

Ismét egy évvel később, 1930-ban — hosszabb szudáni vadászexpedíció után — megint a Líbyai-sivatagban voltam. A szudáni kormány részéről felkérték, hogy próbáljak ki különböző típusú automobiloikat egy bizonyos sivatagszakaszon, amelyen rendszeres járatokat terveztek. A próbák nem sikerültek, a kocsik nem váltak be, de ez csak megerősítette bennem az ismeretlen sivatag felkutatásának és legyőzésének a vágyát. Most már komolyan nekiláttam a sivatag tanulmányozásának. Már nem az érdekelt, hogy vajjon a gépet keresztül tudom-e majd vinni ott azon a hegyláncon, hanem az, hogy vajjon mi fekszik mögötte? Megismertem lassankint a sivatagterep sajátosságait, már nem az a gondolat vezérelt, hogy csak el ne akadjak, és már nem kötötte le annyira figyelmemet gépem teljesítő-képessége.

A gyártól meg kellett válnom az általános nagy leépítés idején. Terveim és rajzaim — annyi lelkiismeretes kísérlet eredménye — már nem kerülhettek kivitelre, de szinte öntudatlanul ráésszméltem, hogy az évek során egy szak-

mámmal összefüggő új foglalkozásba tanultam bele. Így lettem gépészből geográfus!

Lassan megismerkedtem a sivatag problémáival. Tévednek, akik a sivatagban nem látnak egyebet végtelen homok- és sziklaterületnél. Nem adatik meg az embernek azonnal, hogy észrevegye azokat a titokzatos fonalakat, amelyek a halál birodalmát átszövik. Ahogy a szem csak lassankint szokja meg a homokfelület különbségeinek felismerését, a sivatag vándora is csak lassankint ismeri fel bolyongásainak céljait.

Számtalan tudományos probléma merült fel előttem. A homokdűnék képződése, a deszikkáció — az állandó kiszáradás — végzettszerű előhaladása ; geológiai problémák, amelyeket csak szorgalmas gyűjtés oldhat meg és archeológiai kérdések, amelyekre a választ Egyiptom régészei a sivatagból várják. Különösen hangzik, de tény, hogy még a botanikusokra is sok munka vár a sivatagban és még állattani megfigyelésekre is érdekes alkalom nyílik ott, ahol alig van állati élet.

Mindenekelőtt azonban ott volt a nagy kiáltó kérdés : milyen a Szahara belseje, mit rejteget magában az az óriási fehér folt, amelyre a térképen nagy betűkkel csak az van rányomtatva : «Líbyai-sivatag?»

A Szahara egész Észak-Afrika területét foglalja magában. Általában három részre osztjuk. Nyugati harmada Marokkó az Atlasz-hegységgel, középső része Algír és Tunisz, keleti harmada Líbya. Az első kettő aránylag ismertté vált az utolsó évszázadban, a Líbyai-sivatag fehér folt maradt a térképeken, csak egy-két vakmerő kutató útvonala szelte át. Ennek az oka pedig a Líbyai-sivatag kérlelhetetlen sivársága volt.

A Nyugati- és Közép-Szaharában számos oázis, időközönként esők, bár ritka, de nagy területeket borító növényzet, lehetővé tették, legalábbis a nomádoknak, hogy keresztül-kasul járják. Ott alig van oly terület, oly távolság, amely meghaladná a sivatag hajójának a tevének teljesítőképességét.

Líbyában azonban sokkal rosszabbul áll a dolog. A

kevés lakott oázison kívül, amelyek aránylag közel fekszenek a Nílus völgyéhez vagy a Földközi-tenger partjához, alig egynéhány ponton található víz a sivatag belsejében. Ezek is többszáz kilométernyi távolságra fekszenek egymástól, úgyhogy még a sivatag fiai, a beduinok sem vághatnak neki egykönnyen a sivár homok- és sziklatengernek.

Egyik-másik oázis fekvéséből arra lehetett ugyan következtetni, hogy a földalatti vízréteg tán másutt is eléri a felszínt, hogy a Líbyai-sivatag belsejében itt is, ott is lehetnek vegetációs foltok, de az óriási távolságok szinte lehetetlenné tették a kutatást. Csak az utolsó évtizedek technikai vívmányai deríthettek fényt Líbya titkaira.

Amikor kutatómunkámat elkezdtem, még számtalan rejtély előtt állottunk. Az egyiptomi oázislakók legendái hihetetleneknek hangzottak. A sivatag szélén portyázó hatarőrtiszt megmosolyogta a beduinok babonás suttogásait, ha elrejtett városokról, tejjel-mézszel folyó területekről beszéltek, amelyek állítólag a járhatatlan sivatag belsejében fekszenek. De azért mégis összeráncolta homlokát, amikor kitartó hátastevéjén messze kint járva az élettelen ürességben, oly friss tevenyomra bukkant, amely a sehol felől jött és a sehová felé vezetett. Néha, első kalandozásaim alatt én is találkoztam tevelovasokkal, akik a gépkocsi láttára arcukat eltakarták és sebesebb ügetésre ösztökélték hátasállatukat.

— Hadd öket uram, — mondotta beduin vezetőm — a sivatagnak vannak útjai, amelyeket nem mindenki járhat.

Idővel megértettem azoknak a férfiaknak a beszédét, akiknek szeméből a végtelen homoktenger fennkölt nyugalma sugárzik. Este a tábortüzek mellett figyeltem azokra a mesékre, amelyek a sivatag titkairól szólnak. És minden mese, minden elbeszélés ismét csak kiszóltott abba a végtelen szűz területbe, ahol a gép acélos dala egybeolvad a szél zúgásával, a homokdünék rejtélyes sóhajával.

Most amikor a térképen magam előtt látom azokat a vonalakat, amelyeket én rajzolhattam a fehér mezőbe, úgy érzem, hogy kerékcsapáim mégsem szentségtelenítették meg

az érintetlen talajt, hogy nem követtem el erőszakot azoknak a titkoknak fellebbentésével, amelyeket évezredek őriztek.

Sok tanulás, megfeszített munka és sok csalódás, nélkülözés kísért az utolsó esztendőkbén. A megkezdett felderítő munka nem engedett nyugodni. *Zarzura*, az elveszett titokzatos oázis, Kambyes király eltűnt hadserege, az ősegyiptomiak bevándorlásának nyomai, tán mindmegannyi legenda lehetett. De ott voltak a realisabb problémák, a nagy dűnetenger ismeretlen határai, a sivatag szívében fekvő hegységek, az ősi karavánutak és az elérhetetlen Kufra-oázis. Csupa kérdés, amely megoldásra várt.

Aztán egy este, amint holtrafáradtan leheveredtem a homokba ásott nyugvóhelyemre és az izzó távolságokba erőltetett szemeimet megpihentettem a sivatagi égbolt tiszta csillagfényén, feltámadt bennem a vágy, hogy e helyett a kínos bolyongás helyett, amely csak keskeny sávok áttekintéséhez köt, felemelkedhessek a magasba, hogy onnan nyerjek korlátlan áttekintést az utamat álló akadályok felett.

Elhatároztam, hogy kutatómunkámhoz segítségül veszem a repülőgépet. Akikkel terveimet közöltem, megmosolyogtak és ezek voltak még a legkíméletesebbek. Tervezetéssel, számításokkal, minden eshetőség megfontolásával múltak a napok. Tudtam, hogy segítségre nem igen számíthatok, a magamét kellett latba vetnem, idegenekkel szövetkeznem. Végre 1931 nyarán minden elő volt készítve. Egy angol autós expedíció, amely Kairóból Fokföldre indult, vállalkozott, hogy — költségemre — kitér útjából és néhány hétre elkíséri repülőgépemet a sivatag belseje felé. Egy hazai lap támogatott, egy lelkes barát, gróf Zichy Nándor velem repült.

Aztán közbelépett a balszerencse és magam előtt látom az idő pergő filmképén, amint ott állottunk szárnyszegett gépmadaram mellett és tán nem is örültünk igazán, csodával határos sértetlenségünknek, mert arra gondoltunk, hogy tervünk megsemmisült. De a film tovább pereg. Napalok és éjszakák íróasztalom mellett, levelezés és memorandumok kidolgozása és sok csalatkozás, sok visszautasítás, közülük az itthoniak rideg hangja esett tán legrösszabbul.

Végre ismét startra készen állott a kis ezüstszárnyú gép. Egy fiatal angol sportember, Sir Robert Clayton East társult vállalkozásomba és 1932 májusának első napján a diadalmas ezüstszárnyak alatt feltárult az elveszett oázis évszázados titka!

Kairóba visszatérve magához hivatott a Líbyai-sivatag legnagyobb kutatója, Kemal Ed Din egyiptomi herceg és áttekintve addigi munkámat, felajánlotta, hogy szolgálataiba lépjek a még ismeretlen területek feltárására.

De az elismerésnek és sikernek tetőpontján ismét csak kegyetlen csapás ért. Bökezű tudós megbízóm hirtelen meghalt és rövid időre rá követte fiatal angol társam is. Ismét magamra voltam hagyatva, megkezdett munkám eredményét mások igyekeztek kiaknázni.

Már nem is akarok az újabb nehézségek keserves leküzdésére gondolni, de 1933 kora tavaszán végre mégis útban voltam lelkes társakkal, közéjük most egy honfitársamat dr. Kádár Lászlót is számíthattam. Három és fél hónapig bolyongtunk a sivatagban és munkánk ismét eredménnyel járt. Felkutattam a repülőgépből felfedezett oázist és megtaláltam annak mellékvölgyeit. Nagy, addig ismeretlen területet térképeztünk és gazdag gyűjteményekkel térünk vissza.

De kutatómunkám legszebb eredménye talán azoknak a történelemelőtti barlangfestményeknek a felfedezése volt, amelyeket a sivatag szívében az *Uveinat*-hegység egyik forrása felett találtam. A Líbyai-sivatagban már régebben mások is találtak ilyen ősi sziklavéséseket, sőt Kemal Ed Din herceg, Uveinat egyik völgyében néhány festett képet is talált, de mostani felfedezésem messze túlhaladta mindazt, amit a régészek eddig ismertek és vetekedett a spanyolországi híres barlangfestményekkel.

Felfedezésemnek híre végigröppent a világsajtón és a nyár folyamán hozzám fordult egy német tanár azzal a kéréssel, hogy vezessem el a történelemelőtti lelőhelyekhez, hogy azokat tanulmányozhassa. Készséggel tettem eleget a tanár kérésének, hisz úgy tudtam, hogy Németország egyik jeles régésze. Szeptember havában ismét útnak indul-

tam kis sivatagjáró automobiljaimmal és két és fél hónap alatt végigvezettem az expedíciót mindazokon a helyeken, ahol eddig mások és magam prehisztorikus telepeket találtunk. Munkabeosztásunkat úgy szerveztem meg, hogy mialatt a tanár kísérvével a már ismert helyeken dolgozott, az ősi telepeket tanulmányozta és a sziklaképeket másolta, azalatt én messze felderítő utakra indultam, amelyekről ez alkalommal is rendkívül gazdag újabb felfedezésekkel tértem vissza táborunkba.

Egyiptomban most már azon kevesek közé számítottam, akik a rövid néhány esztendővel ez előtt még ismeretlen sivatagot alaposan ismerik. A tél folyamán az Egyiptomi Aero-Szövetség által rendezett, nagyszabású sivatagkörrepülésben vettem részt, nemsokára utána pedig megbízást kaptam ottani köröktől egy újabb tudományos és felderítő expedíció vezetésére.

Mialatt kint jártam a sivatagban, azalatt odahaza Európában a német tanár előadásai és híreszteléseik körül kitört a botrány. A tanár úr ugyanis megfélekedezett arról, hogy ő csak az én kutatásaim eredményeinek a tanulmányozására kísért el és saját «felfedezéseiről» számolt be. Az angol, olasz és hazai szakemberek azonban távollétemben is és annélkül, hogy tudomásom lehetett volna a fejleményekről, becsülettel megvédték munkámat.

Amikor hálával emlékszem meg azokról, akik az évek során megismerték és megbecsülték a Líbiai-sivatagban végezett felderítő munkámat, úgy érzem, hogy most már a tudományos világnak is tartozom azzal, hogy tovább haladjak a megkezdett úton. Igaz ugyan, hogy az ismeretlen terület közben ismertté vált, hogy expedícióm térképező munkája betöltötte a térkép fehér foltjait, és már alig várhatok az elveszett oázis megtalálásához hasonló eredményt. De hátra van még a részletmunka. Egyes területek részletes térképezése, morfológiai és geológiai tanulmányok, az éghajlati viszonyok megfigyelése és régészeti kutatások.

Mint mondtam, sohasem vezérelt az elsőség vágya, sohasem kerestem szenzációs eredményt és munkámat a jövőben is így akarom folytatni.

Hogy miért fordítottam hátat a trópusi Afrika növény- és vaddús területeinek, amelyek annyi izgalmas vadászkalandot, annyi természeti szépséget nyújtanak?

Nem tudnám megérttetni afrikai vadásztársaimmal. Tán azért, mert amikor először léptem Afrika földjére, a sivataggal ismerkedtem meg, és ez az első impresszió volt a legmélyebb? Tán azért, mert a korlátlan messzeségekbe való rohanás a legtökéletesebb kifejezése a szabadság érzésének?

Nem tagadom, hogy állandóan kísér valami szorongó érzés, amikor tudom, hogy a gépnek egy csavarjától, a műszer egy hajszálától függ az életünk ott, ahol a semmi határos a nagy semmiséggel.

De szeretem a sivatagot.

Szeretem a délibáb víztükrében rezgő határtalan síkságot, a vad, szaggyal sziklaormokat, az óceán megmerevedett hullámaihoz hasonló futóhomokláncokat.

És szeretem azt az egyszerű, kemény életet a primitív táborban, a metsző hideg csillagfényes éjszakában és a perzselő homokviharban egyaránt.

A sivatag végtelensége tisztítja a testet és a lelket. Az ember érzi a Teremtő közelségét és nincs, ami eltérítené ettől a megismeréstől. Szinte észrevétlenül jön ránk egy felettünk álló Lényben való megtántoríthatatlan hit és a parányi kis emberi sorsunkba való beletörődés, úgy, hogy zokszó nélkül készek vagyunk arra, hogy feláldozzuk magunkat a sivatagnak.

Ha pedig némelyek még azt kérdezik tőlem, hogy ugyan mi haszna van az emberiségnek egy kietlen szikla- és homoktenger megismeréséből, néhány nyomorult vegetációs folt, vagy egy rossz ízű forrás felfedezéséből, hogy miért is kell az ilyesmire anyagi áldozatot és személyes kockázatot hozni, nem tudok mással válaszolni, mint a beduinok mondásával :

— A sivatag rettenetes és kérlelhetetlen, de vissza kell térnie a sivatagba annak, aki azt valaha megismerte.

1934. Augusztus.

A negyven nap útján.

(1929.)

A vasút és gőzhajó korszakával megszűnt a karaván-közlekedés Egyiptom és Szudán között.

Ma már kényelmesen utazhatunk Kairóból Khar-tumba. A Nílus-völgyben, az asszuáni gátművekig gyors-vonat száguld, ott pedig utasait és szállítmányait a nílusi gőzhajók veszik át.

Az a két nap, amely alatt a kényelmes, halkjáratú gőzös eléri Szudán határát, Vadi-Halfát, bizonyára az utazó leg-kellemesebb emlékei közé fog számítani.

Halfától a szudáni vasút hófehér vonata, a «napsugár-expressz» robog Khartumig. Ezt a vasútvonalat 40 évvel ezelőtt Kitchener hadserege rakta le a núbiai sivatag homokjára, amikor elindult, hogy felszabadítsa Szudánt a dervisek barbár járma alól.

A pályát azóta állandóan javították, áthelyezték szilárd sziklás talajra és ma ez a sín pár Szudán forgalmának fő ütőere.

A régi idők karavánútjait pedig betemette a szélhordta homok és a feledés...

Elhaltak azok a sasszemű férfiak, akik egykor mint «kabírok» (útmutatók) vezették a hosszú tevesorokat a végtelen pusztaságon át. Már alig él egy-kettő azok közül, akik még járták azt az ősrégi karavánutat, amely valamikor Szudánt összekötötte Egyiptommal: a *Darb el Arbain*, a «negyven nap útja» legendává vált!

Történelemelőtti időktől kezdve, egészen a mult század végéig, ezen az ősi útvonalon bonyolódott le a forgalom Közép-Afrika és Egyiptom között.

Kiinduló pontja, a szudáni Darfur tartomány fővárosa,

El Faser volt, a Nílus völgyét Közép-Egyiptomban Assziut városánál érte el.

Az arabok azért nevezték el a negyven nap útjának, mert a karavánok rendszerint negyven napig meneteltek a két város között, nem számítva azonban a pihenőnapokat az oázisoknál és a sivatagi kutaknál.

Érthető, hogy a hajdani kereskedelem miatt választotta ezt a kereken 2000 km hosszú sivatag-útvonalat, ha meggondoljuk, hogy a Nílus mentét különböző törzsek látkák, akik állandó háborúskodásukkal szinte lehetetlenné tették a közlekedést a folyó mentén.

Amikor először autóztam Egyiptomból Szudánba, azt hittem, hogy a Nílus mentén haladhatok a legkönnyebben.

Assziutig járható utat találtam, onnan Luxor-ig már nehezebben ment a dolog, míg végre Luxor-tól Asszuánig gáttöltéseken és a vasúti pályán kellett kínlódnom. Az asszuáni medencénél aztán végleg megszakadt a járható útvonal. A folyó mély szakadékos sziklamederben folyik Felső-Núbián át és itt a terepnehézségek miatt a vasútvonal sem épült ki Asszuán és Vadi-Halfa között. Annak idején kénytelen voltam nehéz túragépemet hajón szállítani Halfáig, onnan Szudán vasútvonalát követhettem, a núbiai fennsíkon át.

Már akkor elhatároztam, hogy olyan útvonalat keresek, amelyen tengelyen tehetem meg végig az utat Khartum és Kairó között.

A térképet tanulmányozva, szemem a Darb el Arbain vonalán akadt meg. Bizonyára nem ok nélkül választották a karavánok ezt a vízszegény útvonalat a szent folyó nehezen járható sziklavölgye helyett.

Amikor 1929-ben Liechtenstein Ferdinánd herceggel Dél-Afrikából kiindulva, kalandos utazás után Khartumba érkezünk, már kész volt a tervem további útvonalunkat illetőleg.

Tudtam, hogy Vadi-Halfáig aránylag könnyűszerrel juthatunk el, mert már ismertem ezt az útszakaszt és most már alkalmasabb gépekkel és több tapasztalattal rendelkeztem. Elhatároztam, hogy Halfánál átszállítom a kocsikat

a Nílus balpartjára és délnyugatnak fordulva, a Szelima-
oázisnál rátérek a «negyven nap útjára».

Szelimától a nagy Kharga-oázisig, a Darb el Arbaint követem, onnan pedig a keskenyvágányú vasútvonalat, amely az oázist összeköti a Nílus völgyével.

Khartumban a hatóságok nem nagy lelkesedéssel fogadták tervemet. Lehetetlennek vélték, hogy két egyszerű túrakocsival be lehessen hatolni a Líbyai-sivatagba és azzal érveltek, hogy a közel félszázad óta járatlan karavánutat nem fogom megtalálni. Az egyiptomi kormány döntésétől tették függővé az engedélyt, mert nem vállalták a felelősséget azért, hogy esetleg elveszünk az ismeretlen sivatagban. Kairóban nagyobb volt a bizalom, tán azért, mert ott már tudtak sivatagi próbautaimról, vagy talán az Egyiptom és Szudán közötti autótút felderítéséhez fűzött érdekből. Mindenesetre a szorongva várt kairói távirat kedvező volt:

«Nem ellenezzük Almásy kísérletét a Darb el Arbain vonalán, ha indulásáról és előrelátható érkezéséről pontosan értesíti Kharga-oázis kormányzóját. Meg nem érkezés esetén repülőgépekkel fogjuk keresni.»

Ezzel a szudáni kormány ellenzése is megszűnt, de társamnak tetemes biztosítékot kellett letennie egy esetleges mentőexpedíció költségeinek fedezésére.

Erről a mentőexpedícióról Khartumban úgy beszéltek, mint befejezett tényről. A legsötétebb színekben ecsegették nekünk azokat a nehézségeket, amelyekkel a tevésszázadok őrzáratainak, az autósoknak és a repülőknél majdnem kell küzdeniök, hogy minket megtaláljanak.

Ezalatt mindent elkövettem, hogy a Darb el Arbain topográfiai viszonyairól adatokat szerezhessenek. Sajnos, a térképeken csak a találomra berajzolt útvonalat és néhány kis oázis és kút bizonytalan megjelölését találhattam. Az Arbain-utat utoljára 1782-ben járta egy angol utazó. Hiába volt minden táviratozás Halfába és Dongolába. Az ottani hatóságok előzékeny támogatása ellenére sem akadt egyetlen karavánvezető, aki még ismerte volna a negyven nap útját.

Vége mégis akadt egy öreg kabír, aki legalább Vadi-Halfától a Szelima-oázisig és onnan a Seb-kutig már megjárta az utat... 16 évvel ezelőtt!

Kedvező volt azonban az az értesülés, hogy Halfától Szelimáig 1926-ban egy automobilos őrzőjárat végig megjelölte az útvonalat. Ezzel szemben azonban óva intettek bennünket ettől a lakatlan oázistól, mert néha a vad guraanok rejtékhelyéül szolgál és röviddel ezelőtt ott egy tevé őrzőjáratot lemészároltak.

Még azt is megállapíthattam, hogy 1926-ban Kemal Ed Din herceg hernyóhajtású kocsikkal Khargából kiindulva, egy darabon követte az Arbain-utat délnek. Számíthattam tehát arra, hogy majd követhetem a tudós herceg nyomait.

A Khartum—Vadi-Halfa közötti útszakaszon alaposan megterhelt autóink aránylag könnyen győzték le a núbiai sivatag terepnehézségeit. Több helyen követhettem három év előtti utamnak, a homokban még tisztán kivehető nyomát.

Halfában várt az ottani kerületi főnök által szerzett kabír, Mohammed Oszman Hasszan. Öregedő, szikár szudáni típus. Kísérőül még egy rendőr aszkarit rendelték ki mellénk, Fadlalla Szelim nevű mozgékony, kis katonát, aki a Szelima-oázisig vezető útvonal kijelölésében résztvett. Ötödik társunk egy Khartumból magammal hozott ottani bennszülött soffór volt, benne azonban már az eddigi útszakaszon sem igen bízhattam meg.

Június 2-án kisebb-nagyobb nehézségekkel áthajóztuk a két kísérleti Steyr-kocsit a túlsó partra és a hajdani erőd mellett táboroztunk, amelyet a máhdi felkelés idejében a dervisek elleni védelmül építettek.

Örültem, hogy végre eljutottam kedvenc tervem kiinduló pontjához. Most már nem kellett többet aggódnom a hatóságok esetleges tilalma miatt és elmúltak a terhelés-és üzemanyagszámítások gondjai. A rokonszenves angol kerületi főnök baljóslatú intelmei sem vették el jókedvemet.

A trópusi éjszaka csillagos égboltja alatt leheveredtem tábori ágyamra. Hátat fordítottam a halkan suttogó szent folyónak és a holdfényben élesen kirajzolódó homokdombok

felé tekintettem, azon tűnődve, hogy majd holnap hajnalban hogyan vezetem arra a kocsit?

*

Az aránylag hűvös éjszaka üdítő álmot hozott. A regeli körül foglalatосkodó bennszülött vezetőink halk beszéde már egy órával napkelte előtt felébresztett. Pillanatok alatt ittuk ki párolgó teánkat, hajtottuk össze ágyneműnket, amelyet utolsó és majdnem egyetlen podgyásként raktunk a benzinkannákkal súlyosan megterhelt kocsikra.

Megnyomjuk az önindító gombját és halk berregéssel melegítjük be gépeinket. A keleti láthatáron, a núbiai hegyek szagगतott körvonalai felett, pirkad a kelő nap első opálos sugara. Halvány narancssárga színben tükröződnek a lomhán és majdnem hangtalanul tovaөömpölygő folyam hullámai.

A táborhelyünk közelében lakó révészt és családját felébresztette gépeink zakatolása. Ahmed sejk, aki még saját szemével látta ezen a tájon a derviseket, előljárója a kis falunak, amely itt, a Nílus keskeny partján elkeseredett harcot folytat a sivataggal egy kis darab megmívelésre alkalmas földterületért.

Vászonegére, a gallabiára, többméter hosszú gyapotkendőt csavarva, dideregve közeledik hozzánk. A szudániak kis csoportja a vörösben pompázó láthatár felé fordulva, halkan és ünnepélyesen mormolja az utasok imáját, a Fat'hát, a próféta könyvének bevezető szuráját:

«... vezess bennünket a helyes úton, azoknak útján, akikhez kegyes vagy és nem a tévelygőkén...»

A hűtők hőmérői a szükséges hőmérsékletet mutatják. Még egy utolsó kézszorítás az öreg sejkkal: «Insa'Allah nasuflak f'kher!» (Adja Isten, hogy jólétben lássalak viszont!) — részünkről is egy «Insa' Allah» és halk zúgással megindulnak az autók.

A partmenti kemény homokon a lehető legnagyobb sebességgel vezetem a kocsit. Azután enyhe szögben a domboldal felé fordítom a kormányt és a gép nehéz terhével bűgva iramodik a lejtőn felfelé. Még egy utolsó pillantás a mélyen

alattunk csillogó Nílusra, amely most a napfelkelte színdús pompájában tükrözik. Messze túl a másik parton sötét pálmák koronázzák Vadi-Halfa hófehér kockaházait.

Gyorsan tűnik a látomás és kocsim hirtelen megkönynyebbül, amint felér a homokdomb tetejére. A mellettem ülő kabír előremutat :

— El gyurra, a nyom!

A sötétvörösén csillogó homokfelületen élesen rajzódik ki a négy évvel ezelőtt ittjárt gépkocsik nyoma. Mi sem könnyebb, mint ezt a legmegbízhatóbb útjelzést követni. Hullámos, állandóan enyhén emelkedő terepen, a folyó irányában, kelet felé haladunk. Körülöttünk kő- és törmelék-halmok, a napfelkeltében bíboros árnyékot vető sziklák. Seholy egy fűszál : a kő és homok világa.

A kavicsos homokon könnyen fut a gép és önkénytelenül gyorsítom a koci iramát. A sűrűn felbukkanó útjelzőket annak idején nagy szikladarabokból rótták össze. Az öreg Mohammed örül és csodálkozik ezeknek az «alamat»-oknak nagy számán, de biztosít, hogy ő ezek nélkül is megtalálná a Szelima-oázist.

Alig néhány kilométer után a kőhalom-sor élesen balra, északnak fordul. Meglehetősen sík, kemény talajon haladunk, alacsony szélformálta kősziklák között.

Mint annyiszor hosszú afrikai utazásunk során, barátom kocsijával mellém kerül és kölcsönösen leadjuk a megszokott kürtjelzést : «O. K.» — Minden rendben! —

Felkelt a Nap. Könnyű langyos szél ellen haladunk, a motor hőmérséklete normális. Elődeink helyenkint mély nyomot vájtak a homokba és én gondosan kerülgetem ezeket a laza felületeket.

A sivatag jellege lassan megváltozik. Meredek, hegyes sziklacsúcsok emelkednek előttünk. Azoknak a tetejére, amelyek útunk irányába esnek, útjelzőül merőlegesen kőlapokat helyeztek. Irányunk is változott, most már a partmenti dombok északi lejtőjén egyenesen nyugatnak haladunk.

Mintegy hatvan kilométer után palával teleszórt köves síkon megállunk, hogy még egyszer alaposan átvizsgáljuk a gépeket.

Megkérem Mohammedet, írja le nekem emlékezetből az előttünk fekvő utat.

— Nem messze innen szűk szakadékon keresztül sziklavölgybe kellett levezetnünk a karavánokat. A völgy végén kezdődik a zerir,* a végtelen sivatagfelület. Két és fél nap alatt értük el az «átlyuggatott hegyet», Dzsebel el Magdud-ot.

— Nem tudom neked megmondani Nagyuram, hogy mikor érkezünk oda, mert kocsid gyors, mint a nyíl, de adja Allah, hogy még ma este ott táborozhassunk.

Háromórás út után kezd a terep romlani. A széltől élesre csiszolt palatáblák, sűrű homokkő-görgeteg, az egyre kevesbedő szabad homokterület fokozott figyelmet kívánnak.

— Allahra, — mormolja az öreg — azt hiszem, már a völgy közelében járunk!

Elővigyázatosan, tapogatózva ereszkedünk le egy szél-szántotta lejtőn. Jobbkéz felől világossárga homokdünék bukkannak fel, a szél ködszerű apró foszlányokban hajtja a homokjukat, közvetlenül a föld felett. Az autónyomok eltűntek. Kettőzött figyelmet kell az utat jelző kőhalmokra fordítanunk és önkénytelen örömmel veszek tudomást egy a homokban heverő üres benzintartályról. Egyre nehezebben haladunk a görgetegben és hirtelen meredek szakadék szélén állok meg.

Kétoldalt áthatolhatatlan, alacsony hegyláncok és mélyen alattunk a szakadékos sziklák között meredek sziklafalba vájt keskeny vádi. Kiszállok, hogy megfelelő helyet keressek, ahol a szakadékba való leszállást megkockáztathatjuk. L. előremászik és integet, hogy kövessem. A legnagyobb óvatossággal indítom el a kocsit a sziklapereмен le a mélységbe. Pillanatnyi feszültség, lecsúszó kavicsok zaja, egy csúszás, egy lökés — és a legrosszabban túlvagyok. Kemény görgetegen állok meg és feszülten figyelem barátomat, amint hasonló módon szánkázik le a futóhomokkal belepett vadiba.

Most aranyfényben ragyogó homokhullámokon át szá-

* Zerir: arabul ágy. A beduinok azért nevezik a kőnélküli homok síkságot «ágnak», mert bárhol táborozhatnak rajta. Nincs ami kijelölje a fekvőhelyet, az egész végtelen felület egy ágy.

guldunk le a völgybe és pár perc múlva nevetve állunk egymás mellett a hegység lábánál.

Előttünk a mérhetetlen sivatag, ameddig a szem ellát, végtelen sík zerir! Nyugat felé a hegylánc a láthatárral olvad össze és messze délen a nílusmenti dombok éles csúcsai csillognak.

Vajjon nem kell-e majd útunk folyamán hasonló szakaszokon átkelnünk — de . . . felfelé? Lehet-e egyáltalán súlyosan terhelt kocsival ilyen vádi-ba felkúszni? Érzem, hogy ugyanez a gondolat foglalkoztatja társaimat is, szólni azonban egyikünk sem szól.

Keményre fújt hullámos homokfelületen megyünk tovább. A szélszántotta mély barázdák észak-déli irányban futnak, menetirányunkat keresztezve. Ezért helyenkint csak egész lassan haladhatunk, nehogy a heves zökkenésnek autóink rúgói adják meg az árát. Tikkasztóan meleg van.

Sziklatömbökből álló, apró dombok bukkannak fel ott, ahol néhány pillanattal elébb csak a végtelen síkság látszott. A Fata Morgana rezgő víztükre játssza csalfa játékait. Néha a láthatár szélén feltűnő, hatalmas hegy, néhány száz méternyi út után a homokban fekvő-, ökölnyi kővé zsu-gorodik.

A gépek nyitott kipuffogóval egyhangúan berregnek. Néhány domb, amely eddig a bizonytalan légtengerben nagyságát és formáját, de még távolságát is állandóan változtatta, határozottabb formát ölt. Mohammed egyszerre csak meglepetve kiált fel:

— Dzsebel el Magdud, a lyukas hegy!

Még meglehetősen sokáig tart, amíg a trapézalakú, magános sziklahegy körvonalai elválnak a körülálló alacsony hegylánctól. Végre tisztán látható, hogy a trapéz közepén átviláglik az égbolt: a hegy közepén tényleg hatalmas nyílás tátong.

A Magdud lábánál tartjuk déli pihenőnket. Most már bizonyosra vesszük, hogy még ma elérjük a már csak 140 kilométerre fekvő Szelima-oázist.

A szudániak a sziklák között kutatnak és egyszerre

csak hangos kiáltásokkal hívnak bennünket. A puszták fiainak csalhatatlan ösztönével éppen azt a kőlapot mozdították el, amely alatt nagyszámú bádogtartályt rejtett el az előző expedíció. A pléhkanak kifogástalan állapotban vannak, de — üresek. A víz vagy elpárolgott belőlük, vagy a visszautazáskor használták el.

A sextánssal hozzávetőleges helymeghatározást végzek, kiszámítom az eredményt és berajzolom a «dyukas hegyet» a térkép üres mezejébe. Aztán megebédelünk és indulunk tovább.

Az autós járőr innen kezdve homokkal megtöltött benzintartályokkal jelezte az utat, a kőnélküli homoksíkságon át. Keréknyomaik azonban itt a zeriren már eltűntek.

Az északi szél erősbödött. A villogó végtelen síkság állandó mozgásban van. Arcunkon és kezünkön láthatatlan homokszemek szúrását érezzük és a szudániak teljesen beburkolódtak fejkendőjükbe, a kufiahba. Sajnálom, hogy nem hoztuk magunkkal a tető-oldalrészeket, amelyek megvédtek volna a számtalan szúrás okozta kellemetlenségtől. Úgy érzem, mintha nem előre, hanem oldalt mozogna a kocsi, végtelen szőnyegen járok, amelyet állandóan félrehúznak alólam.

Ha a száguldó homokfoszlányok között nem bukkannának fel az útjelzők és nem kényszerítenének az útirány betartására, ösztönösen délnek fordítanám a kormánykereket, hogy az egyre hevesebbé váló homokviharnak hátat fordíthassak.

Jobbról magányos sziklahegy tűnik fel, néhány percre megkönnyebbülten lélekezünk fel szélfogó árnyékában. Mohammed Dzsebel-el-Bargá-nak nevezi. Azután ismét nincs más előttünk, csak a zerir, világosszürke, finoman barázdált homokfelülete olyan, mint egy óriási gramofonlemez.

Növekvő szorongással látom, hogy egy idő óta a hűtő hőmérséklete lassan emelkedik. Úgy látszik, az oldalszél mégis csak befolyásolja a motorok hűtését.

Erős iramban állandóan 90—100 kilométeres sebességgel száguldunk. Mégis meg kellene kérdeznem L.-t, hogy vajjon az ő motorja is melegszik-e? Gondolattöredékek,

Szelima. Az előtérben balra a koptus kolostor romjai, középpütt a határ-
őrség kunyhói.

Véssett szikla Szelimában.

A Darb el Arbain mesgyéi.

Keselyűk által rakásra hordott tevecsontok.

Arab sír az Arbain-úton.

El Seb-oázis.

Bir el Murr.

Éjjeli szállás a sziklák tövében.

töprengő kérdések önmagamtól, — tán állandóan emelkedőnek tartunk, tán szorul valamelyik fék? Egy aggódó pillanat az olajnyomásmérőre és aztán... a motor hirtelen legyengül... villámgyorsan kikapcsolok és elrántom a kocsit oldalt, szembe a szélle... valami köszörül a gép belsejében, és még mielőtt megállana a kocsi, már átvillan fejemen a keserű tudat: a motor meghalt!

Halkan felsírnak mellettem a másik kocsi fékei és L. bizonyára leolvasta arcomról a helyzet komolyságát, amikor aggódva kérdi:

— Mi van...?

Száraz torokkal rekedten válaszolok:

— Még nem tudom. A motor besült... mindenesetre valami berágott...

Hangtalanul teregeti a szél a hullámzó homokszőnyegget a beláthatatlan síkságra.

A szudániak látszólag közömbösen merednek az élettelen gépre, amint azt aggodalmasan átvizsgálom. De érzem, hogy élesen figyelik arkifejezésemet, hiszen most, oly távol minden segítségtől, súlyos csapás lenne egyik teherhordónk kimúlása.

Vadi-Halfától 220 kilométerre vagyunk, vízkészletünk aránylag csekély, hiszen Szelimában kellett volna az elhasznált benzin helyett vízzel megrakodnunk. Vajjon elférünk-e valamennyien egy kocsin, vagy pedig gyalog kell-e folytatnunk útunkat a könnyörtelen sivatagban?

Sajnos, azonnal tisztán látom a keserű valót. Régebben egyszer tisztítás közben kilyukasztottam az olajszivattyú drótszűrőjét. Most az éles oldalszél a gépfedő alá finom homokot hordott, amely a tetőnyíláson és az olajszivattyún át eljutott a bűtyök-tengelyhez. A hátsó csapágý egészen izzó, a tengely «berágott», gondolni sem lehet arra, hogy a gépet a helyszínen megjavíthassuk...

Hát mégis a baljósoknak, az utunk ellen határozottan állást foglalóknak lesz igazuk? Mindenre gondoltam, csak arra nem, hogy derék gépem, amely a hosszú nehéz utat hiba nélkül tette meg Kelet-Afrika partjaitól idáig, éppen most a célhoz vivő utolsó szakaszon mondja fel a szolgálatot

Most mit mondjak barátomnak? Nem a sors intő keze ez? Ne mondjak le végleg az útról? Egyetlen lehetőségem van. A motort ki kell szerelnem és a másik kocsin Halfába, esetleg Khartumba szállítani, hogy megjavíttathassam.

Rövid megbeszélés; barátom csöndesen káromkodik. Aztán némán ülünk a kocsinak széltől védett oldalán és szorongó szívvel várom társam elhatározását.

— Itt semmiesetre sem maradhatunk és elsősorban vízre van szükségünk. Mennyire lehet Szelima?

— Mintegy 50 kilométerre.

— Az aszkarival mi ketten azonnal az oázishoz megyünk. Mohammed és a mechanikus itt marad. Megkapják mindkét víztartályunkat és mondd meg nekik, ha holnap estig nem jönnek vissza, induljanak gyalog Szelima felé. Ha nem ér bennünket újabb baleset, holnap elegendő vízzel visszajövünk, kiszerezheted a gépedet és Halfában megjavíthatod.

Szorongva teszem fel a kérdést:

— És aztán?

— Természetesen tovább utazunk.

A sivatagban hamar elszokunk a felesleges beszédől.

Hármasban folytatjuk utunkat a sivár egyhangú sivatagban. L. mellett ülök és nyugodtan gondolkodhatom a továbbiak felett.

A Nap egyre mélyebben süllyed nyugatnak és úgy érzem, mintha már valahol láttam volna ezt a végtelen rózsaszínű felületet. A motor egyhangú berregése, a kocsisíma futása csak teljesebbé teszi a csalódást: az az érzésem, hogy repülőgépen ülök valahol fent a felhők felett.

A látóhatáron felbukkanó csipkés sziluett ébreszt fel érzéki csalódásomból. Az aszkari előrehajol és egyenest a ebukó Nap narancssárga tányérjára mutatva megszólal:

— Szelima!

Alacsony hegyvonulathoz közeledünk, amelyet három éles csúcs koronáz. Hosszú, bíboros árnyékuk reánk vetődik. A terep rosszabbodik, kövek, egyes sziklatömbök bukkannak fel előttünk. L. kénytelen óvatosabban haladni.

Kocsink hirtelen alig látható vonal fölött suhan el.

Szabálytalan, halvány nyom, másutt észre sem vettem volna, de itt a sivatagban mérhetetlen jelentősége van. Önkénytelenül a kormányhoz nyúlok:

— Vissza! Fordulj azonnal vissza! Nyomot kerestünk!

Aszkarink is felpattant helyéről és amint széles ívben visszakanyarodunk, önkénytelenül elzárom a kipuffogót. A lakatlan vadon arra tanít, hogy kiszemelt táborhelyünket lehetőleg feltűnés nélkül közelítsük meg.

Tíz-tizenöt teve nyomát különböztetjük meg. Délről jönnek és a dombok felé vonulnak. Az a benyomásom, hogy a nyomok nem egészen újkeletűek, de Fadlalla közvetlenül följük hajol és belefúj az egyikbe.

— Messziről jött tevék három-négynapos nyoma, Uram, a tevék nincsenek megrakodva!

Várakozásunk ellenére a guraanok, vagy éppen a titokzatos szenuzziak keresztezték volna utunkat? Az alig párnapos nyomokból valószínű, hogy a karaván még Szelimában van, hiszen az állatoknak a hosszú út után, szükségük van néhánynapos pihenőre. Minden valószínűség szerint azonban békés dongolaiak, hiszen dél felől jönnek és éppen azért ilyen késői időszakban, hogy elkerüljék a veszedelmes beduinokat.

Barátom eleinte nem hisz a nyomnak, aztán mégis előkeresi börtokjából vadászpuskáját, egyetlen fegyverünket és most már óvatosan, hangtalanul haladunk tovább.

A két domb közötti mély nyereg olyan, mint a kapu, azon keresztül homokos lankáson visz le az út. Még egy éles kanyar észak felé és a félkör alakú hegylánc lábánál susogó, zöld pálmák tárulnak szemeink elé. A sivatagvándor számára nincsen gyönyörűbb látvány, mint a halott pusztaságban felbukkanó, smaragd zöld, dús növényzetű oázis.

Szelima, valóságos természet csodája. Alig egy kilométer hosszú, félhold alakú, keskeny pálmaliget, szorosan odasimul a sziklahegyek lábához. Körülötte komor kőpuszta, nincsen átmenet a sziklás, homokos környék és az élénkzöld vegetációs folt között. Valóságos sziget a sivárság tengerében.

Most azonban nem igen gyönyörködhetünk a csodás látványban. Mindenekelőtt meg kell állapítanunk, hogy az oázist csakugyan megszállták-e és kik?

Egy sziklacsoporthoz mögött állottunk meg. Messzelátóinkkal végigkutatjuk az oázist és a pálmatorzsek között csakugyan legelésző tevéket látunk. De sehol egy emberi alak.

Rövid tanácskozás. A helyzet nem valami biztató, mert ezek alighanem már messziről hallották az autó berregését és most elrejtőztek a pálmák között. Guraanok, kufrai szenuzzik, vagy békés dongolaiak?

Tán ugyanaz a beduincsoport, amely két éve lemészárolta a tevék járórt? És mit keresnek itt most júniusban, amikor az arabok már nem szívesen járnak kint a forró sivatagban?

Fadlalla suttogva magyarázza, hogy az oázis mellett termés-sósziklák vannak, amelyeket a dongolai arabok néha felkeresnek, hogy tevéiket megrakják sóval, aztán jó áron értékesítik a Nilus völgyében.

— De azok télen szoktak jönni, — mondja az aszkari, — mert az ő tevéik nem bírják a hőséget, úgy, mint a rablóké.

De vízre van szükségünk, még akkor is, ha csak Vadi-Halfába fogunk visszatérni! Hamarosan megállapodok L. barátommal, hogy ő a szikla mögül fedezzen engem távcsöves fegyverével. Az aszkari is itt marad. Egyenruhája csak elmérgesítené a helyzetet. Én majd gyalog lemegyek az oázisba és ott megnézem, hogy kikkel állunk szemben. Ha útközben rámlőnek, — sziklától szikláig visszaszaladok. Ezalatt L. tüzeljen arra, amerről a lövések jönnek.

Megvallom, hogy némi szívdobogással indultam neki a kétszázlépésnyi útnak. Lassú, határozott lépésekkel közeledtem az első pálmacsoporthoz.

Sehol egy lélek. A tüskés, szálas fűben, kitaposott ösvény egy kis tisztáshoz. Tevenyergek, szétszórt holmi és most veszem észre, — közvetlen előttem az oázis forrása! Két méter hosszú, fél méter széles hasadék a talajban, benne kristálytisza víz.

Érzem, hogy valahonnan minden mozdulatomat figye-

lik. Tehát nem fogok inni, mert a sivatagban, aki nem szomjas, máris fölényben van.

Belenyúlok a vízbe és körülményesen kezet mosok. Aztán leülök az egyik tevenyeregbe és cigarettára gyujtok.

Féloldalt valami mozdul, az egyik pálmatorzs mögött. Villámgyorsan visszahúzódott, de megláttam a fekete szakállas arcot. Lassan felkelek és arra felé megyek. Most fog eldőlni minden. Ha rám lőnek, most alig menekülhetek. Egészen közel megyek ahhoz a fatörzshöz, amely mögött tudom, hogy valaki rejtőzik, de nem nézek arra. A közelben legelésző teve rám bámul és észreveszem, hogy fel van törve a háta. A seb gennyes és legyek zümmögik körül. Odalépek az állathoz, elhessegetem az undok rajt és megapogatom a seb környékét.

— Oh te fia egy amolyan anyának! Miért nem égetted ki a sebet? Hát nem tudod, hogy így elveszted az állatot, te semmirekellő világ szégyene!

Hangosan és haragosan kiáltottam a pálma mögött rejtőző alak felé.

— Gyere ide és nézd meg ezt a szégyent, — folytatam erőlesen — aztán rakjál tüzet és tedd bele a késedet.

Egy piszkos ferdába* öltözött alak emelkedik fel lassan a fa mögül. Ijedt, vadtekintetű koromfekete férfi. Nem, — a dongolaiak törzsjele nincsen az arcába vágva — tán mégis guraan? Folytatom a játékot.

— Milyen férfiak azok, akik így tesznek tevéikkel? Oh ti sehonnani tudatlanok, akik még köszönni sem tanultak!

— Szalem aleikum ja Szidi.

— Va aleikum esz' szalam, — ismétlem a vallásos köszöntést, amelyhez ugyan nekem, gyaurnak nincsen jogom. Aztán engesztelékenyebb hangon folytatom a szokásos végnélküli üdvözlést, amelyet a sivatag udvariassága előír:

— Keif hálek? Hogy vagy?

* Uj nélküli ing.

— El hamdu l'Illahi, hála Istennek.

— És Te?

— Allah kegyéből.

— Egészséges?

— És erős?

— Allah áldása a jöttöd!

— Vallahi, üdvözlégy!

Már néhány perce felváltva rázzuk egymás kezét és mellünkhöz érintjük. Látom az új barátom fakó arcán, hogy rettenetesen meg van ijedve. Végre átestünk a szertartásos üdvözlésen és közömbös hangon ismét a feltört hátú tevéről kezdek beszélni.

Emberem védekezik, — nem az övé, Hammed tevéje, — hát akkor hívjad ide és nézze meg ő maga!

Hangos kiáltására előkerül egy másik rongyos alak. Ezt már nem szeretem, mert puska van a kezében. Tehát semmiesetre sem dongolaiak.

Ismétlődik az előbbi végtelen üdvözlés. De hát mi csodák? Nem guraanok, mert arabul beszélnek. Kufraiak nem lehetnek, úgy tudom, hogy azok nem ilyen feketék. A fegyver régi Remington. A máhdi felkelés idejéből!

Még hárman bújnak elő a pálmák mögül. Az utolsó a vezetőjük. Gyereknagyságú, öreges arcú nyomorék. Mielőtt hozzám lép, leteszi a puskáját, összesen három fegyverük van ötüknek. Nem valami kellemes!

Végre átestünk a sivatagi etikett szigorú formáján, amely nem engedi az azonnali kérdezősködést. A sejk bírta legkevésbé:

— Honnan jössz Uram? Hányan vagytok? — Látom arcában a gonosz elszántságot.

— Onnan — felelem és széles mozdulatom felkarolja a fél láthatárt — és sokan vagyunk.

— Mind ide jönnek? — kérdi elszürkülve.

— Ha itt maradok, igen, ha visszamegyek, nem.

Most hadarni kezd a törpe. Hogy ők jószándékú emberek, sóért jöttek, most három napja. De épp készültek indulni vissza, — ő is bizonytalan irányba mutat — nyugalom után indulnak.

Valami átvillanik a fejemen.

— Várjál, oh Sejk, a szerencse veled van! — Integetek visszafelé társaimnak. L. alakja feltűnik a sziklán, amely mögött kuporgott, kezében jól látható a puska. Embereim tanácstalanul néznek egymásra. Aztán berobog az autó a forráshoz és barátom leszáll. A fegyvert most az aszkari hordja katonásan.

Újabb üdvözlés kórusban.

Fadlalla mellém kerül és súg :

— Kababis beduinok. Rossz emberek!

Most életem egyik legszebb arab beszédét tartom :

— Ti kivonultatok, oh Sejk, hogy sóval rakjátok meg tevéiteket. Lám, Allah megjutalmazta szorgalmatokat, mert a só helyett ezüsttel fogtok visszatérni. Látod ott az arabia-n (kocsin) azokat a ládákat? Ha azokkal megrakod tevéidet és kétnapi járásra északnak viszed őket El-Seb-oázis felé, akkor visszajövet egy-egy nagy ezüstitallért kapsz tőlem minden ládáért.

Az emberek arca felcsillanik, mohón számolgatják a benzines ládákat.

— Biztosítékul pedig — ahogyan az áru szállításánál szokás — addig megtartom fegyvereiteket. — És még mielőtt észbekaphatnának, máris kezünkben a három rozoga Remington.

A lenyugvó Nap utolsó sugarainál folyik az összeterelt tevék megrakása. A kababisok ugyan szabadkoznak, hogy északnak nem ismerik a sivatagot, de legnagyobb örömökre azt mondják, hogy a Darb el Arbain nyomait fogják követni, amelyről tudják, hogy jól láthatók. A térképen megállapítom, hogy kétnapi járásra — mintegy 80 km — ismét hegyes vidék kezdődik. Megmagyarázzuk nekik, hogy a hegyek lábánál rakják le a benzines ládákat. Mi majd megtaláljuk azokat az ő friss nyomukon.

Egy óra múlva elindul a kis karaván. Tizenegy málhás tevéjük van és öt teveborju. Szemmelkísérjük őket, amint az oázist az észak felől szegélyező hegyek szorosan át elhagyják. Később nyomukat követve a könnyű kocsival felzúgok az alacsony hágó magaslatára és a nappali fényű

holdvilágban távcsöveinkkel még láthatjuk őket, messze kint a síkságban.

— Ezek bizony nem sóért jöttek, — mondja Fadlalla, — bizonyára valamelyik nílusmenti falut akarták meglátogatni, hogy tevéket raboljanak.

— Most már nem merik megtenni, — mondom — mert azt hiszik, hogy tele van a sivatag autós járőrökkel.

— Mi volt az a levél, amelyet írtál és odaadtad annak a rablógyilkos ábrázatúnak? — kérdi L. barátom.

— A motorok szelepbeállításának a sorrendjét írtam rá. De azt mondtam a sejknek, hogy ezt mutassa fel, ha találkoznak valamelyik «másik járőrünkkel»!

Lobogó tábortűz mellett fő a vacsoránk és sajnálattal gondolunk másik két emberünkre, akik odakint a széljárta zeriren töltik magányos éjszakájukat.

Lefekvés előtt részletesen megbeszéljük a teendőket. Holnap hajnalban L. és az aszkari az üres kocsival visszatérnek a letört géphez. Felveszik annak rakományát és a két embert és visszajönnek ide az oázisba.

Ezalatt én alaposan kialszom magam, úgy, hogy társaim megérkezése után, azonnal indulhatok. L. és az aszkari itt maradnak az orázisban, én a soffőrrel és Mohammeddel visszatérek gépemhez, leszerelem a motort és azzal befutok Vadi-Halfába.

Holnapután ott megjavítom a gépet és harmadnap visszatérek vele. Legkésőbb a negyedik napon délből ismét itt leszek, még mielőtt visszatérnek az arabok.

Ha azonban bármi okból nem jönnek vissza, L. és az aszkari kényszerítsék az arabokat, hogy őket visszakísérjék Halfába. Most már nem kell tőlük tartani, mert egyrészt le vannak fegyverezve, másrészt azt hiszik, hogy a környék csakugyan tele van «járőrünk» portyázó autóival, amelyek elől nincs menekvés.

Az eddig kiürült benzintartályokat pedig megtöltjük vízzel és én útbán Halfa felé minden 20 km-re leteszek egyet a nyomra, úgy, hogy szükség esetén gyalog is visszatérhessek Szelimába. Egyébként nyolc nap mulva úgyis keresésünkre indulnak a repülőök.

Biztonság kedvéért mindketten papírra vetjük a dátumokat és most már pihenőre térhetünk.

Kis idő múlva már csak a pálmák susognak az ezüstös holdfényben és a csillagok miriádjai ragyognak a homoktenger szívében zöldelő kis szigetre, ahol néhány ember fáradtsága, terve és gondja mély álomba feledkezik.

Mikor reggel felébredek, barátom az emberekkel már vissza is jött. Hamarosan lerakjuk a kocsi terhét és csak a szerszámokat, egy tucat vízzel telt benzinkannát és egy kis láda élelmiszert viszek magammal.

Elhagyott gépemig mindössze 48 km a távolság. Ott mindenekelőtt szélvédőt építek deszkából és ponyvából a motor elé, hogy a felfrissülő homokfúvástól óvjam a gép belsejét, mialatt leszerelem. De hiába minden elővigyázatosság, a finom homok beszivárgását mégsem tudom egészen megakadályozni.

Nemsokára elkészülök.

Kocsim, úgy-ahogy védve van a homok ellen és dél előtt 11 órakor folytatom az utat Vadi-Halfa felé.

Tegnapi kettős nyomunk a legbiztosabb vezető, bár a sík zeriren már alaposan elhalványult.

Minden 20 km után lassítok és Mohammed mélyen kihajolva leejt egy vizeskannát a nyom mellé.

Elsuhan az útjelzők végeláthatatlan sora, elhagyom a Dzsebel Barga komor kúpját és mögöttünk marad a lyukas hegy is.

Hosszú órák telnek el és valahogyan rég megszokott-nak érzem ezt az egyhangú száguldást. Honnan jövünk, hová megyünk... nem is tudom, ez az utazás időtlen, mint maga a sivatag.

Változik a terep, előttünk a fennsík párkánya, amelyre fel kell kapaszkodni. Csak most jut eszembe a tegnapi nehéz leereszkedés.

Szorongó érzés fog el, amikor a magasba vivő szűk vadiba vezetem a kocsit. Szinte-legyőzhetetlennek látszik

a meredek homoklejtő, amelyen még tisztán látszik a tegnapi lecsúszás nyoma. Mint a síjezők telemark-íve egy alpi hójlejtőn.

Úgy vezetek, mint egy hegyiversenyben. Felbúg a motor a villámgyors kapcsoláskor és a derék gép száguld, kapaszkodik, mintha nem is alattomos, szertefolyó homokon járna.

A legrosszabb helyre érek... második, majd első áttételre váltok, félrerántom a kocsit a felbukkanó sziklák elől és... már csak néhány méter a sziklaperemig... egy utolsó erőlködéssel, zökkenéssel mélyen a homokba temetkeznek a kerekek.

Néhány évvel ezelőtt, amikor első sivatagi kísérleteimnél tartottam, bizonyára még megkíséreltem volna jónéhányszor újra és újra neki futni a domboldalnak. Most azonban már tudom, mit kell ilyenkor csinálni. Nem vesztegetjük a szót, leszedjük a kocsiról a magunkkal hozott négy vasrácsot. Jobb szolgálatot tesznek, mint a deszkák, mert a kocsit nem kell megemelni, hanem elegendő, ha eltakarítjuk a kerék elől a homokot és a rácsot ferdén a kerék alá szorítjuk. A gépet símán elindítom és a hátsó kerekek máris a rácson állanak. A másik két rácsot a kocsi alatt lévők elé teszem, úgy, hogy mintegy 3 méter hosszú szilárd pálya áll rendelkezésemre. Ha gyors indulással nem sikerülne biztos talajra vinni a kocsit, nem marad más hátra, mint türelmesen egyik rácsot a másik elé helyezni és csigatempóban rácsról-rácsra haladni.

Erre azonban nem kerül sor. Mohammed és a soffőr segítségével egy zökkenéssel túljut a kocsi a szakadék peremén és sík, megbízható úton áll. Embereim gyorsan összeszedik a rácsokat és folytatjuk utunkat kelet felé.

A Nap még nem bukott le a látóhatár szélén, amidőn Halfával szemben az öreg sejk háza előtt leszálok kocsimról. Az egész háznép a parti ültetvényekben dolgozik, csak a sejk tízéves kis fia tartózkodik otthon. Csodálkozó szemmel kérdi:

- Halfába akarsz átjutni Uram? Szívesen átviszlek.
- Hát tudod te kezelni a vitorlást?

— A kis faluka (vitorlás csónak) az enyém, apám csak a naggyal hajózik — hangzik a büszke válasz.

A kis tengernagy beszalad papucsaiért a házba, mert, úgymond, apja nem engedi, hogy a folyó partján mezítláb járjon. A Nílus iszapjában élő férgek a lábujjakon gyulladást okoznak.

Az élénk szél nyílsebesen visz a túlsó part felé és kis révészem valóban csodálatraméltóan ügyes. Mohammed és a rosszkedvű soffőr aggódva támaszkodnak a ladik széléhez, de egyiküknek sem jutna eszébe, hogy a gyermeknek a vitorlánál vagy a kormánynál segítsen. Mindenki a magáét — amint Allah rendelte!

A halfai kerületi előljáró fölényes mosollyal fogad. Csak amikor hallja, hogy L. Szelimában maradt, morog valamit örültekről, akiken nem lehet segíteni. Ezért elhallgatom találkozásunkat az arabokkal. Hogyisne, még képes lenne Khartumból egy autós járőrt kérni!

Táviratilag értesítem Kairót és Khartumot, hogy Khar-gába érkezésünk időpontja eltolódik. Aztán érintkezésbe lépek a hajóműhely vezetőjével és rövid megbeszélés után arra határozom el magamat, hogy megkísérlem a hengerfejet itt Halfában megjavítani.

Hajnali öt órakor már a munkapad előtt állok. Érdeklődve vesznek körül a fekete munkások. A bütyöktengely a leghátsó csapágynál teljesen berágódott és meg sem mozdul. Ha kikalapálom a tengelyt, eltörik a hengerfejöntvény. Hirtelen mentőötletem támad. A soffőrt átküldöm kis admirálisunkkal a túlsó partra és elhozatom az olajnyomású kocsiemelőt. Hosszas várakozás után végre megérkeznek. Most a kocsiemelő fejét odailleszttem a tengely szabad végéhez, a talpát pedig láncokkal hozzáerősítem, a hengerfejöntvényhez.

Próba-szerencse! A kocsiemelőt nagy elővigyázattal kezelem, s lassan kiszorítja a tengelyt!

Most már az a kérdés, hogyan lehet símára csiszolni az alaposan összerágódott felületeket. Halfában természetesen nincsen csiszológép. Hosszas keresgélés után egy karborundum-tárcsát találunk. Évekkel ezelőtt a gőzhajók hengerei-

nek csiszolására használták. Széttördelem és egy megfelelő darabot az esztergapad késének helyére illeszték. Órák-hosszat tartó gondos munkával először az ágyat, majd a tengelyt símára esztergálom.

Késő este lesz, mire végzek a munkával. Az egyes géprészeket jól bezsírozva gondosan elcsomagolom, hogy a homok ártalmukra ne legyen.

A khartumi soffört sokáig kell keresnünk. Végül kissé ittasan kerül elő, a hithű Mohammed nagy megbotránkolására. A szudáni városok bazárnegyedeiben, sajnos, egyre jobban gyakorolja romboló hatását a gyalázatos főztű merisza (pálmásör).

A kis vitorlással késő este még átvitetem magam a túlsó partra, inkább a kocsi mellett táborozok, hogy korán reggel útnak indulhassunk.

Még napfelkelte előtt indulunk. Útközben felszedem a vízkannákat és csak 50 km-es közökben helyezek el új depot-kat.

Déli tizenkettőkor érkezem elhagyott kocsimhoz. A szüntelenül vándorló homok a kerekeket és hágsókat teljesen beborította. Halfából nagy kanna petróleumot és több ecsetet hoztam magammal és most mindenekelőtt a homokot kell kimosnom a motor belsejéből.

Alig egyórányi munka után a hengerfej fel van szerelve, mindössze az olajvezeték összeköttetése van hátra, néhány csavar és az ember azt gondolná...

Igazán nem csoda, ha 50 fokos melegben kint a zeriren nehéz út és fárasztó munka után, egy balszerencse-sorozat közepette az ember idegei felmondják a szolgálatot. Ezért nem is szégyenlem bevallani, hogy könnyes lett a szemem, amikor tudomásomra jutott, hogy sofförünk az apróbb alkatrészeket szerencsésen Vadi-Halfában felejtette.

Szónélkül fordultam el, és hogy nem gyilkoltam akkor a magányos sivatagban, azt egyedül annak a belátásnak köszönhetem, hogy: ... én magam vagyok a hibás. Az ilyen helyzetben *semmit* sem lett volna szabad másra bíznom.

Mit tegyek? 50 km-re L. várja visszaérkeztemet. Men-

jek el az oázisig és mondjam el neki balszerencsémeket? Tartsam az egészet a sors újabb útmutatásának és hagyjunk fel ennek a szerencsétlen utazásnak az örületével?

Az értelmetlenül bámuló emberekhez fordultam: — Vigyázz! A fedőt a gépre, deszkát rája! Szerszámokat elrakni! Felülni!

Gyorsvonati sebességgel száguldunk a most már négyszeres nyom mentén vissza Vadi-Halfába.

Délután 6 órára odaérkezünk. A kerületi előljáró reám bámul, mintha szellem állana előtte, majd hangos nevetésbe tör ki: — Maga akar keresztüljutni a Líbyai-sivatagon?

Érzem, hogy valahogyan meg kell vesztegetni a szerencsét. Nincsen egyebem, mint egy cigarettatárcám, amelyet évek óta hordok magamnál. Elmondom a tisztviselőnek gondolatomat és erőszakkal rátukmálom a cigarettatárcát. Nem mer ellenkezni, de ragaszkodik ahhoz, hogy én viszont fogadjam el az ő tárcáját. Ezt az egyszerű tárcát sokáig drága emlékként őriztem, míg egy napon ismét ezzel «vásároltam meg» a szerencsét.

Nem vesztegethetem az időt, megbeszélésünk szerint érkezésem legkésőbb holnap esedékes. Hamar megkerül az elhagyott csomag, néhány tucat kenyérrel és pár font sajttal kiegészítem élelmiszerkészletünket és este 10 órakor immár harmadszor nekivágok a nehéz útnak. Ezúttal Abdulla, egy Vadi-Halfából való soffór kísér. Az iszákos khartumit szólnélkül Halfában hagytam.

Hihetetlenül nehéz a sivatagban éjjel vezetni. Erős fényszóróim a homokfelületet egyszínűnek tüntetik fel, nem lehet megkülönböztetni a kemény homokot a laza felületektől. Pontosan követnem kell nyomunkat és ha arról véletlenül letérek, kénytelen vagyok megállni és gyalog megkeresni az elhagyott nyomot. Mohammed kiváló vezetőnek bizonyul. Pillanatra sem veszi szem elől a keréknyomot, fáradságot pedig, úgylátszik, nem ismer.

A hegyháton való leereszkedés ezúttal különösen nehéz. Nem lehet kétszer ugyanazt a nyomot követni, mert a kemény homokfelületet a korábbi áthaladás már keresztültörtte. Amikor végre hajnali 3 órakor lent vagyunk a nyílt

zeriren, alig tudom szemeimet nyitva tartani. Nem csoda, hiszen 600 km-es sivatagi utat tettem meg 24 óra alatt! Ez még az én teherbíróképességemet is meghaladja.

Abdulla veszi át a vezetést és én hátul az élelmiszer-csomagokon kinyújtózkodom.

A Nap éppen felkelőben van, amidőn Mohammed felébreszt. Bíboros fényben izzik a sivatag és alvó állatként áll előttünk elhagyott kocsim. Most könnyebb a munka, mert kellemesebb a hőmérséklet. Abdul sokkal használhatóbb munkatársnak bizonyul, mint elődje, és mialatt Mohammed félrevonul, hogy ünnepélyes hajlongások közepette elmondja reggeli imáját, összeszereljük a gépet. Két-órai munka után végre némi aggodalommal nyomom le az önindítót. Aztán feszült figyelemmel és növekvő bizalommal hallgatjuk az új életre kelt gép berregését.

Egy évvel utóbb újból jártam azon a helyen, de hiába kerestem kényszertáborunk nyomát. A zerir nyugtalan homokfátyla mindent betakart.

*

Az oázis forrásánál L. mozdulatlanul áll, annélkül, hogy reám nézne és tekintetével arra mered, amerről jöttem. Csak amikor a másik koci a sziklák közül felbukkanik, akkor szakad fel torkából a megkönnyebbülést hozó kiáltás.

A négy nap i önkéntes fogság az oázisban nem lehetett L. számára élvezet. A kicsi vegetációs mező minden talpalatnyi helyét átkutatta és Szelima geográfiai helyzetét pontosan kiszámította.

Az oázisban sok látnivaló nincs. Körülbelül 150 datolyapálma van sűrű csoportokban a sziklahegy lábánál elszórva. Az arabok azt mondták, hogy az oázis különféle helyein lehet vizet találni, nyílt víz azonban csakis az oázis közepén lévő sziklahasadékban van. A víz tiszta és kitűnő, talán a legjobb, amelyet a Szaharán ismerek. Köröskörül kemény teve-kórócsomók nőnek ki a homokos talajból. Az oázis szegélyén villástörzsű dum-pálmák állanak.

A forrástól mintegy 200 lépésnyire dél felé, egy magas sziklán durva kötömbökből összerótt toronyszerű rom van.

Senki sem tudja, mikor és hogyan létesült ez az épület, mégis a belsejében lévő 6 kicsi cella kopt kolostor mellett tanuskodik. A falak, úgyszintén egyes sziklatömbök a közelben tele vannak vésett írásjelekkel.

Ezek legnagyobbbrészt úgynevezett «vaszm-ok», amelyekkel a különféle törzsek tevéiket jelölik meg. Van közöttük a régi egyiptomi világból származó kufiai felírás is, de Mohammed titokzatos arccal azt magyarázza, hogy az írásjelek a sivatagban elrejtett titkos kincslelő helyekre utalnak. Nem messze a romtól néhány omladozó szalmakunyhó áll. A világháború alatt építették azok a járőrök, akik az oázist megszállva tartották, hogy a szenussziak esetleges előnyomulását Szudán felé megakadályozzák. Ezeknek a járőröknek a parancsnoka, egy egyiptomi tiszt, egyévi ottartózkodás után állítólag megőrült.

Mesélek L.-nek a német kereskedőről, Neufeld Károlyról, aki a máhdi felkelés idejében 1887-ben karavánjával itt keresztülvonult és akit a dervisek egy osztaga Szelimánál megtámadott.

— Akkor ez a történyhüvely bizonyosan attól a támadástól származik, — mondja L. mosolyogva és egy régi Remingtonhüvelyt mutat nekem, amelyet valahol a sziklák között talált.

Barátom az oázistól északra a hegycsúcsról mélyen kitaposott, egymás mellett lévő ösvényeket látott, amelyek a magaslat lábánál a síkságon megszűnnek. A Darb el Arbain nyomai!

Mialatt a kocsikat megrakjuk, — tekintettel az előre küldött benzinrakományra, bőséges vízkészletet vihetünk — megjelenik a dombtetőn a kababisok karavánja!

Rövid idő múlva alázatosan üdvözlő a kis sejk és jelenti, hogy benzinés ládáinkat 2 napi járásra «Ambigol sejk» sírjánál egy nagy szikla tövében lerakták.

Ügylátszik, elfelejtette, hogy az induláskor szabadkozott, hogy nem ismeri a sivatagot észak fele.

Azt azonban már nem tudom belőle kivenni, hogy ki volt a szent Ambigol sejk, és hogy mikor lett ott eltemetve.

A magunkkal hozott bőséges élelmiszer és a csengő

ezüstjutalom elfelejteti az arabokkal fáradtságukat. Megbeszéltem velük, hogy még 3 napig maradjanak Szelimában, hogy esetleg segítségünkre lehessenek, ha kényszerítve lennének visszavonulni.

A fegyvereket is visszaadom nekik, amiért mindenáron kezet akarnak csókolni.

Déli 12 órakor az arabok szívélyes szerencsekívánatai mellett elhagyjuk Szelimát. Először dél felé kell mennünk, vissza nyomainkon, azután lassan észak-keletnek, majd északnak, míg végre a Szelima fölött északon elterülő síkságon vagyunk.

Az iránytűt magam elé teszem és úgy kormányozok, mint valaha repülőkoromban.

A láthatáron hegyvonalak rajzolódnak le. Bajosan lehetne magasságukat megbecsülni, mert a délibáb csillogó víztükre állandóan hamiskás játékot űz velük. Nyugat felé úgy látszik, hogy a hegyvonal emelkedik, a szelimai hegyek már régen nem láthatók és a sivatagnak lassankint egészen más jellege lesz.

Egy egyedülálló magas hegycsúcs tűnik fel előttünk és az aszkari int, hogy haladjak abba az irányba. Aranyszínű, csillogó futóhomoksáv szegélyezi a hegyet és Fadlalla a sziklának két sajátságos csúcsára hívja fel a figyelmemet.

— El turba betau el Seih! A sejk sírja!

A homokdüne lábánál fekete kötömb van, árnyékában benzines ládáink állanak. A kababisok becsületes munkát végeztek, Szelimától körülbelül 75 km-re helyezték el a rakományt.

A hegycsúcson emberi kéz által ismeretlen időkből oda helyezett két kőlap áll. Ezek az első útjelzők, amelyeket a Darb el Arbainon találunk. Az öreg Mohammed arról biztosít, hogy a két «alam» által meghatározott egyenes pontosan megfelel az Arbain-út irányának. L. felmászik a hegyre és az iránytűvel a két kővön keresztül 20 fokos kurzust állapít meg s ez a térképen feltüntetett iránynak tényleg megfelel.

A benzin-depot helyén gyorsan vízlerakatot létesítünk, azután továbbindulunk dombos, görgeteges terepen.

Az Abu Moharig dűnéten.

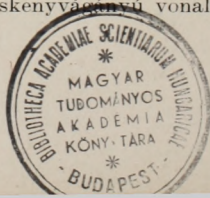
Megérkezés Kharga-oázisba.

A perzsa Hibisz-templom Khargában.

A keskenyvágányú vonalon.

Bir Messaha. A kúttól jobbra sátoztáborunk, az előtérben a szenusszi leány sírja.

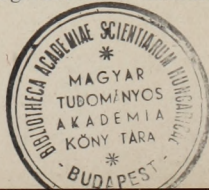
Magányos sátram a Messaha-kútnál.

Az expedíció élelmiszerkészlete.

A «moly» megérkezése a Messaha-kúthoz.

Puha homokhullámokon hajtunk át, de minden nehézség nélkül. Az embernek csak arra kell figyelnie, hogy legalább 40 km-es sebességgel haladjon. Minden lassítás vagy pláne megállás azonban azt eredményezné, hogy a kocsik tengelyig süppednének a laza homokba.

Csodálatos az öreg Mohammed tájékozóképessége. Ezelőtt 16 évvel járt erre teveháton, de egy pillanatig sem téveszti el a helyes irányt.

Egy törmelékkal teleszórt domboldalon hajtunk fel és azután a kabír villogó szemekkel az alattunk elhúzóódó széles bemélyedésre mutat :

— Suf Effendi el darb — oda nézz, Uram az út!

Önkénytelenül megállok. A titokzatos majdnem legenda-szerűvé vált karavánút első meglátása örökké felejthetetlen marad előttem.

Mint egy hatalmas folyam, amelynek túlsó partja meredek sziklafal, úgy húzódik el alattunk a Darb el Arbain élesen megrajzolt vonala. Száz és száz kitaposott tevecsapasorosan egymás mellett, mintha valami gigászi kéz húzta volna végig ujjait a homokos talajon.

Az első pillanatban azonban nem a karavánnyomok végtelen kígyóvonala az, ami a tekintetet lenyűgözi, hanem azoknak a hófehér foltoknak sorozata, amelyekkel a karavánút medre végig van szórva.

Csontvázak!

A napon megfehérült, száz meg száz csonthalom, helyenkint sűrűn egymás mellett, aztán messzire elszórva, de ameddig a szem ellát, végighintve a Darb el Arbain barázdáinak vonalán. Többnyire tevecsontok, egyesek nagyon régiek, a homoktól félig eltakarva, szétmorzsolva, mások teljes épségben, mintha anatómiai tanulmányhoz lettek volna szétterítve. Emberi csontot nem igen látni, de itt is, ott is kőlapokból összerótt, magányos sírhalom jelzi a negyven nap útját.

És csodálatosképen ez a komor látvány, hogy íme előttünk mennyi szenvedés járt erre, mégis a megnyugvás gondolatát ébreszti fel bennünk a halál birodalmának úttalan vadonában.

Ahol az Arbain-út szélvédte hullámos terepen vezet át, ott a csontvázak megnyugtatóan, biztosan mutatják a helyes irányt! Nem törődünk többé az iránytűvel, a barázdák nyomában gondtalanul haladunk előre. Ahol az út emelkedésen vezet át, ott a számtalan nyom egymásba fut és a legkedvezőbb helyen visz fel a magaslatra, a túlsó oldalon pedig ismét széjjelfolyik a sok kígyózó csapa.

Érdekes, hogy minden domboldal lábánál a csontvázak egész halmokban fekszenek, mintha valami titokzatos törvényszerűség szabályozta volna, a végkimerült állatok imbolygó lépéseinek utolsó ritmusát.

Az öreg kabír felhívja figyelmemet arra, hogy némely tevecsontváz a hátgerinchez visszahajtott fejjel fekszik, mások viszont egyenesen előrenyújtott nyakkal.

— Amelyiknek hátra van hajtva a feje, azt úgy ölték le, — magyarázza. — A tevehajcsárok a vallás előírása szerint el metszik az állat gégejét és ezért hajlítják hátra a nyakát. Az ilyen csontváz arról tanuskodik, hogy az emberek kénytelenek voltak a teve vízgyomrából inni.

Ismét futóhomokos területre érünk. A karavánút nyomai lassan eltűnedeznek, csak itt-ott mered elő egy-egy csontváz. Alacsony homokbuckák között haladunk és hirtelen örömmel pillantok meg egy halvány zöld foltot. Terfa- (tamariszkusz) bokrok, az El Seb-forrás közelségét jelzik. Mohammed elemében van. Sasszemmel tájékozódik és hihetetlen emlékezőtehetséggel adja meg az irányt.

Egyre gyakrabban tűnnek fel a terfa borította buckák és az öreg kabír néhány magasabb szikladomb felé vezet. Az egyikén valami épületfélét pillantok meg, a régi őrtorony, amelyet a dervisidőkben tartott megszállva az egyiptomi határőrség. Közvetlen a domb lábánál terfabokroktól koszorúzott magas homokdüne. Típusos félholdalakú barkán, ölelő karjai között néhány alacsony pálma koronája tűnik fel: a parányi kis El Seb-oázis!

Az erődalatti kemény talajon megállítjuk a kocsikat és gyalog mászunk fel az oázist körülzáró homokdombra. Néhány dumpálma, egypár datolyafa, látni lehet róluk, hogy évek óta nem lettek gondozva és ezért elbokrosodtak,

és egy hatalmas halványzöld tamariszkusz-bokorból áll az óázis. Minden irányban gazella- és rókanyomok vezetnek a datolyapálmák felé. Tövéikben sekély mélyedés, annak közepén egy nedves folt, az elhomokosodott forrás, már csak a sivatagi rókák és a gazellák kaparják ki annyira, hogy egy tenyérynyi vízfolton csillapíthassák szomjúságukat.

Emberek ásót hoznak és nekiállnak a hajdani kút kiásásához. Alig félméternyire már búsasan szivárog a víz, azonban erősen szagos és rossz ízű. Mohammed megmagyarázza, hogy az ilyen óázisforrásokat jó mélyen ki kell ásni, aztán a vizet többször is kimerni és a kútba szórt homokkal megtisztítani, hogy elveszítse a körülálló növényzet gyökerei által okozott rossz ízét.

Óvatosságból néhány üres benzineskannát megtöltünk vízzel és folytatjuk utunkat a régi térkép szerint alig 50 km-nyi távolságra fekvő Kassaba-óázis felé.

El Seb-óázistól mintegy 20 km-re állandóan kisebb-nagyobb terfabuckák között haladunk, itt-ott egy magányos domb, vagy datolyapálma látható. Valamikor ez a medence nagy kiterjedésű óázis lehetett. Amint a vegetáció lassan eltűnedezik, a Darb el Arbain nyomai a keményebb talajon ismét láthatókká lesznek. Alacsony sziklaperem széléhez érünk, rajta a karavánút nyomai egyrészt tovább folytatódnak, másrészt lekanyarodnak a síkság felé. Ön-kénytelenül kérdelem a mellettem ülő kabírtól, hogy merre menjünk?

— Ana mus aruf, — nem tudom!

Csak most jut eszembe, hogy hiszen Mohammed csak El Seb-óázisig szerződött vezetőül és hogy ezentúl az emberek bennem bíznak az útirányt illetőleg. Lehajtok a mélyedés felé, mert hiszen Kaszaba-óázis csakis lent lehet a dombvonulat lábánál.

Kis idő múlva a terep rosszabbodik. Olyanfajta homokfelületen hajtunk, amilyennel eddig a sivatagban még nem találkoztam. Egészen puha, porszerű, sötétbarna felület, az autókerekek mélyen belevágznak és hófehér nyomot hagynak hátra. Nemsokára gépem már nem bírja a negyedik áttételt és kénytelen vagyok teligázzal a harmadikon

huzatni. Emellett hátszelünk van és a motor hőmérséklete veszélyesen emelkedik. Az autóvezető ilyenkor nem sokat gondolkodhatik, alighogy észrevesszük, hogy baj van, már nyakig benne is vagyunk és az ember nem tehet mást, minthogy űzi, hajtja előre a kínlódó gépet abban az elkeseredett reményben, hogy nem kell lassítani, nem kell megállani.

Hátratekintve látom, amint hatalmas fehér porfelhőt vág fel a kocsi, ez eltakarja előlem L. gépét, úgy, hogy nem is tudom, követ-e még, vagy tán már el is akadt? Kibírhatatlanná válik ez a bizonytalanság, megállani nem lehet, a hátszéllel utánam szálló krétapor mindent eltakar. Óvatos nagy ívben elkanyarodok, hogy visszatekinthessek. Semmi! A másik kocsi nincsen mögöttem, kénytelen vagyok visszafordulni, hogy valahogyan segítségére legyek. Így, szél ellen, legalább lehül egy kicsikét a motor.

Már egy kilométert köröztem visszafelé és most érem el saját nyomomat. De mi ez? Két párhuzamos autónyom vonul végig a sivatagon.

Amint keresztezem őket, hátrapillantok és most végre meglátom L. kocsiját, közvetlen mögöttem halad és a leírt nagy körívben hűségesen követett! Csak a por takarta el állandóan szemünk elől.

A távolban alacsony sziklahegy bukkanik fel. Úgy rémlik, mintha ormán épület állana. Ott kavicsos, keményebb lesz a talaj, ott tán végre megállhatok, hogy megbeszéljük a teendőket, mert hiszen így nem kínozzhatjuk tovább a gépeket.

Esteledik. Azt hittem, hogy még a szürkület előtt elérhetem azt az átkozott távoli dombot. Az Arbain-útnak sehol semmi nyoma. Az iránytűt hiába nézem, mert a teligázzal dolgozó motor annyira megzavarja a mágneses tűt, hogy össze-vissza forog. Miért is nem építettem be indulás előtt egy kompenzált repülőgépiránytűt, ahogy Khartumban tanácsolták?

Meddig bírja még a gép? A hőmérő állandóan 90 és 100 fok között áll, ha felforr a motorom, kénytelen leszek megállani, és hogyan indulok majd el ebben a folyékony homokban?

Már nem is gondolok arra, hogy a megtett kilométerek szerint Kasszaba-oázis közvetlen közelében kellene lennünk. De sehol semmi vegetáció, a szürkület félhomályában sehol egy zöld folt.

Végre ott vagyok a hegy lábánál. A kocsi, mintha kilőtték volna, felgyorsul, amint a kemény talajra ér, felzúgok a lejtőn, ott hirtelen megfordulok és hegynek lefelé állítom meg az autót. Azt már megtanultam, hogy az ember lehetőleg hegynek lefelé indítson.

Barátom is szerencsésen megérkezett mellém és most azt kérdi, hogy hol vagyunk? Kénytelen vagyok bevallani, hogy tulajdonképpen fogalmam sincs róla. A lenyugvó Nap szerint állandóan észak felé hajtottam és most gyorsan felszaladok a hegy négyszögletű és lapos tetejére, olyan, mint a vár tornya, hogy még a teljes sötétség beállta előtt körülnézhessek. Nyugat felé a dombvonulat lábánál mintha még látnék néhány sötétebb foltot, de már nem merem társaimnak megmondani. Hátha mégsem a keresett oázis?

Társaim kissé csodálkozva veszik tudomásul, hogy Kasszaba-oázis helyett itt fogunk éjjelezni és én súlyosan érzem magamon a sivatag-vezető kabír felelősségét.

A sziklák alatt puha homokban kényelmes fekvőhelyeket készítünk és nemsokára magasan lobog a tábortűz, rajta vacsoránk készül. Szelima óta 130 km tettünk meg, ami a tegnapi 650 km teljesítményemhez hozzájárulva hamarosan elfeledtetí velem a bizonytalanság gondját, és alighogy megvacsoráztunk, mély álomba merülök...

Hajnaltájt felébredek arra, hogy fádom, Megnézem a kocsimra felszerelt hőmérőt, 20 fok Celsiust mutat. Csak azért érzem úgy, mintha hideg lenne, mert tegnap délen árnyékban 58 fokot mértünk!

Június 9.-e van, — rendes körülmények között ilyenkor már senki sem indulna a Szahara belsejébe, mert a hőség most már napról-napra fokozódik. Mégis az a hőmérsékletkülönbség, amely a déli és hajnali órák között van, tűrhetővé teszi legalábbis az éjszakákat. Viszont a nagy hőingadozás, amelyen mindennap át kell esni, kemény próbára teszi az ember egészségét, csak úgy, mint a gépeket és különösen a műszereket.

Ismét felmásztam a hegy tetejére és abba az irányba néztem a messzelátóval, ahol az este mintha sötét foltokat láttam volna. Bosszankodtam: alig 4 km-re tőlünk egy kis pálmacsoportot láttam. Nem is lehetett más, mint tegnapi célunk, Kasszaba-oázis.

A hegyoldalról nagy lendülettel indulunk és hamarosan átvágunk a mészporos puha homokon. Ilyenkor korán reggel a homokfelület keményebb, jobban «hord».

Kasszaba közvetlenül egy dombvonulat lábánál fekszik. Parányi kis oázis, alig 30 datolya- és dum-pálmából áll, de rendkívül kedves festői képet nyújt.

Egy sivatagi róka nyoma vezet ismét a kúthoz. Ez is be van temetve homokkal és csak a róka kaparta kis víztükrör árulja el a hollétét.

Embereim ismét nekiállnak a kút kiásásának, Mohamed szinte vallásos kötelességének tekintti, hogy az ősi karavánút kútjait ismét megnyissuk.

— Ki tudja, nem érkezik-e szomjas ember a kúthoz, akinek már nincsen ereje ahhoz, hogy kiássa?

A szudániak ez alkalommal alapos munkát végeztek, előtűnt a hajdani kőfalazás, a kút szája körül, A vizet kétszer-háromszor is kimérték, és most szép tiszta és kellemes ízű.

Csak a szegény róka hogyan fog majd lejutni a víz színéhez? Megmagyarázom embereimnek, hogy oly lejárót kell építeniök, amelyen Abu-Husszein (a ravaszság atyja) lemehet a vízhez. Kitörő örömmel fogadják parancsomat és kis idő múlva kényelmes kőlépcső vezet le a víztükrökhöz.

Jószándékom sajnos, balul ütött ki. Egy évvel később az angol sivatagkutató, Bagnold őrnagy, nyomainkat követve végigjött a Darb el Arbain-en és Kasszaba kútjában vízbefúlt róka nyomait találta.

Közben a szextánssal helymeghatározást végeztem, azonban sehogyan sem akart sikerülni. Kasszaba-oázis helyzete a régi térképen semmiesetre sem volt helyesen megjelölve. Iránytűtraverzám szerint is 18 km-rel voltunk távolabb nyugatra, mint az a pont, amelyet a térkép tüntetett fel.

Most láttam csak, hogy nem is olyan könnyű feladatra

vállalkoztam. Ha biztos lehetnék abban, hogy a Darb el Arbain nyomait végigkövethetem egészen Kharga-oázisig, akkor nincs semmi baj. De már tegnap is Szelima és Sejk Ambigol között mintegy 70 km távolságra nem volt semmi nyom és El Seb után az utolsó 30 km-en ugyancsak eltűntek az Arbain-út mesgyéi és csontvázai, Fel kellett tehát készülnöm arra, hogy a még hátralévő 240 km-es távon, amely Kharga legdélibb vegetációs övétől elválaszt, ismét oly útszakaszok lesznek, amelyeken nem bízhatom magamat a karavánútra.

Legközelebbi tájékozáspontunk az innen kerek 100 km-re fekvő Bir el Murr lesz, erről csak annyit tudok, hogy Kemal Ed Din herceg három évvel ezelőtt Khargából jövet felkereste, úgyszintén tavaly egy másik autós expedíció, amely állítólag valahol kint a nyugati sivatagban egy kutat ásott. Khartumban és Vadi Halfában nem kaphattam bővebb információt, csak a herceg rövid útleírásából láttam, hogy a Murr-kutnál nincsen semmi vegetáció, tehát nem oázis, hanem csak egy sziklaforrás. Bízam azonban abban, hogy valahol majd csak ráakadok vagy a herceg hernyóhajtású kocsijainak nyomára, vagy a kútásók frissebb csapáira.

A térkép szerint a Darb el Arbain iránya 15—20 foknyi, északról keletnek. Kasszaba-oázistól tehát pontos iránytű-traverzát kell rajzolnom a térképre, hogy állandóan tudjam, hogy merre járok.

Társaim nem igen törődtek számításaimmal, megnyugodtak azzal, hogy lám, mégis elértük a Kasszaba-oázist és jókedvűen veszik tudomásul, amikor — kissé könnyelműen — bejelentem, hogy estére Khargában leszünk.

Indulunk. A dombvonulat kelet felé húzódik, ha tehát be akarom tartani a 15 foknyi kurzust, fel kell hajtanom a meredek domboldalon.

Első pillanatban szinte lehetetlennek látszik, szeretnék kételkedni az iránytűben, hisz oly kényelmes lenne, ha lent a síkságban folytathatnám az utat. De a mágnesű könyörtelen és részvétlenül mutat egyenesen neki a homokos lejtőnek!

Felbúgnak a motorok és elszántan nekifutok a pár-

kánynak. A szegény gép üvöltve kapaszkodik, egy nagy sárga szikla állja útamat, — olyan, mint egy vigyorgó arc — azután egy keskeny szakadék, benne néhány tevecsontváz, és ismét egy meredek lejtő, szinte lehetetlennek látszik, hogy fel juthassunk reá.

Csodálatos, minden fennakadás nélkül, egyiramban felértünk a magaslatra, és csak most látjuk, hogy tulajdonképpen fennsík, messzire terjed egészen a láthatárig. Néhány perc múlva újabb meglepetés, a fennsík kemény, kavicsos talaján ismét itt vannak a Darb el Arbain mélyen kitaposott mesgyéi.

Hirtelen megérttem a dolgot. Tegnap ott, ahol lefordultam a magaslatról, hogy lent a dombok lábánál keressem Kasszaba-oázist, az Arbain-út fönt folytatódott és most arra tértem vissza. A karavánok annak idején valószínűleg a fennsíkon vonultak végig, amíg elértek Kasszaba fölé és ott — lerakva a tevék terhét — az állatokat lehajtották az oázis kutjához.

Itt a fennsíkon valóban lenyűgöző látvány az ősi karavánút távolbavesző folyómedre. Nyugat felé, ameddig a távcsővel csak ellátok, a párhuzamos mesgyék százait és ezreit tekintem át. Az óriási kígyózó szalag mintha végig lenne cukrozva a fehér csonthalmoknak ezreivel. Elhatározom, hogy derékszögben nyugat felé fordulva keresztezem az Arbain-utat, hogy a kilométeróra segítségével megmérjem annak szélességét.

Két kilométer után csodálkoztunk, ötnél kételkedtünk, tíznél már attól féltem, hogy ez nem is lehet karavánút, hanem, hogy a terep ilyen jellegű, — bár még mindig itt voltak a tevecsontvázak — végre tizenkét kilométer után elértük az utolsó, legszélsőbb mesgyéket, a Darb el Arbain túlsó oldalát! Egy tizenkét kilométer széles országot!

Mily hihetetlen forgalom bonyolódhatott le ezen a csodálatos útvonalon az évezredek folyamán!

Kétségtelen, hogy ez az ősi út már az ókori Egyiptomban is nagy szerepet játszott, amikor még szamaras karavánok szállították Közép-Afrika áruit a Fáraók országába. Valószínű, hogy akkor még több oázis és több kút volt az

út mentén, sőt nem is képzelhető, hogy ezt az ideális északi útvonalat úgy fedezték volna fel oázisról oázisra előrehaladva. Sokkal valószínűbb, hogy még Líbia elsivatagosodása előtt ez volt a nagy természetes közlekedő vonal, de sohasem ment feledésbe, hanem csak egyre nehezebbé vált, amint a steppe elszáradt, elhomokosodott és a vegetáció egyre kisebb, egymástól egyre távolabb, eső oázisfoltokká zsugorodott össze.*

A tevét a perzsák hozták először Afrikába (Kr. e. 500.). Vele ismét felvirágozhatott az ősi közlekedő vonal, míg az utolsó évszázadokban hallatlan jelentőséget ért el.

Az arabok honfoglalása után a Darb el Arbain lett Egyiptom és Szudán kereskedelmének fő ütőere. Különösen a rabszolgakereskedelem fénykorában volt ez a karavánút óriási jelentőségű.

A Közép- és Dél-Szudánban megtelepedett arab rabszolgakereskedők minden esztendőben erre hajtották élő árujukat a híres assziuti rabszolgavásárra. A szerencsétlen négerek gyalog tették meg ezt a szörnyű sivatagutat, csak a gyermekek és fiatal lányok utazhattak tevéen, mert ezek voltak a legértékesebbek.

A mult században, amikor Egyiptom alkirálya, Iszmáil Khedive, először foglalt állást a rabszolgakereskedelem ellen, még ezrével érkeztek a Felső-Nílus mentén összefogdosott négerek Assziutba.

Szinte elképzelhetetlen egy ilyen rabszolgakaraván szenvedése és kínládása, amint a sokszáz kilométeres sivatagszakaszokon végighömpölygött kúttól-kútig, oázistól-oázisig!

Az erősebb férfiakat a «sebá»-ban hajtották, nyakukra erősített kettős villás fában, amely két-két embert kötött össze, hogy így mozgásukban gátolva meg ne támadhassák kegyetlen őreiket.

Aki feltörte lábát az éles sivatagkavicson, addig vonszolta magát, amíg bírta. Ha összeesett és a «kurbas», a vízilé-

* A Szaharán, mint minden sivatagon, igen száraz évek és nedves évek váltakoznak. A Biblia is ismeri a hét sovány és a hét bő esztendőt. Általános klímaváltozásra nem kell gondolnunk.

bőrből készített ostor sem bírta már felkelésre, egyszerűen otthagyták. A karavánokat állandóan kísérő keselyűk hamarosan végeztek az ilyen szerencsétlennel.

Gordon Pasa, akit Iszmail Khedive elsőízben 1874-től 1879-ig küldött ki a Szudánba, hogy végetvessen a rabszolgakereskedelemnek, kimutatásában közli, hogy Dar Fur-ból elindított évi 80—100,000 rabszolga közül csak 7—8000 érkezett elevenen az assziuti vásárra!

De a karavánok más értékes árut is szállítottak. Az angol W. G. Browne, aki 1796-ban, mint az első fehérember, végigjárta az Arbain-utat Dar Fur-tól Egyiptomig, a következőképpen írja le azt a karavánt, amelyhez csatlakozott:

«A karaván 2000 tevéből és 1000 rabszolgából áll. Az áruk: elefántcsont, orrszarvuszarvak (porráőrölve, a kelet kedvelt aphrodisiacum-a), vízilófogak, strucc tollak, gumi-arabicum, pimentum, kalács formába sajtolt tamarinda, fehér réz, gyöngytyúk, papagályok és majmok. Összéértékük 115,000 font sterling (akkori pénzérték mellett)!»

Elképzelhető a Darb el Arbain jelentősége, ha meggondoljuk, hogy ilyen karaván, a nyári hónapok kivételével, havonként kettő-három is járt rajta.

De hadd kalandozzak el egy kissé utazásunk elbeszélésétől a Darb el Arbain rövid leírásával, úgy amint azt néhány esztendővel később sokkal hosszabb szakaszon megismertem.

Mint említettem, ezalkalommal mi voltunk az első automobilisták, akik Szelima-oázistól a Murr-kútig követtük az Arbain-utat. Onnan Khargáig már végigjárta Kemal Ed Din herceg és Lionell Beadnell.

Az utazásunkat követő esztendőben Ralph Bagnold őrnagy ugyancsak Szelimától követte a Darb el Arbaint, de Kharga-oázistól tovább folytatta útját észak felé az Arbain mesgyéin és ezalkalommal felfedezte azt a rómaiak által épített műutat, amely a Kharga depresszióból felvezet az egyiptomi sivatag-fennsíkra. Ezt az utat azóta automobiloc számára járhatóvá tették és ma ettől a Jabsza nevű hágótól Assziutig ki van jelölve az út.

Bagnold őrnagy 1932 őszén a déli Líbyai-sivatagból

visszatérve, a Darb el Arbain kiinduló pontjából, a Dar Fur fővárosából El Faserből indult el és egy darabon követte az Arbain-utat egészen Vadi Hauarig. Innen kitért nyugat felé, de a Szelimától délre fekvő Laggia-oázisnál ismét rátért a régi karavánútra és azt Szelima-oázisig követte.

Ismeretlen maradt még a Vadi Hauar—Laggia-szakasz, mígnem 1934 decemberében Hauartól kiindulva, egészen Assziutig egyhuzamban végigjártam a Darb el Arbaint.

El Fasertől egészen a Malha-kráterig (220 km) sivatagos steppén vezet az út. Ezen a szakaszon csak a száraz időszakban (februáriustól—júniusig) kell gondot fordítani a vízkészletre, a Malha-kráter környéke és attól északkeletre a Meidob hegység még lakható terület.

Malhától északra kezdődik a sivatag. A karavánok következő pihenőhelye Vadi Hauar (250 km), ott azonban, dacára a vadi medrét borító sűrű vegetációnak, nincsen forrás, vagy kút. A Vadi Hauar tehát csak a tevék legeltetése és tüzelőanyag szempontjából fontos. A legközelebbi kutak onnan 110 km-re, a lakatlan Nátron-oázis kútjai.

Ezen a szakaszon Vadi Hauartól mintegy 80 km-re eléggé sík, kedvező talajon vezet a Darb el Arbain, az oázis-hoz közeledve azonban dombos és sziklás a terep.

Bir Natrun-tól magas fennsíkra kapaszkodik fel az Arbain-út. Fent nagyon rossz, nehéz, sziklás terepen folytatódik északkelet felé, és ezen az útszakaszon láttam a legrégibb útjelzőket, — két-három méter magas oszlopszerű köveket, — amelyeket ki tudja mikor — tán még történelemelőtti időkben — állítottak fel. A Laggia-kutakig 270 km-es útszakasz vezet. Laggia ismét fennsík lábánál fekszik, amint az egész Líbyai-sivatag általános jellege, a keletnyugati irányban futó lépcsőzetes fennsíkok sorozata. Déli határuk merőleges sziklapárkány, észak felé a következő párkány lábáig egyenletesen lejtnek.

Amikor a Laggia-kutakhoz értem, Bagnold őrnagy leírásából már előre féltem attól, hogy hogyan vezetem gépeimet a Laggia feletti párkányra. Az őrnagy annak idején messzi kerülőt tett kelet felé, míg végre sikerült neki sziklás

szorosokon át feljutni a fennsíkra. Én szerencsésebb voltam. A kúttól északra megkerestem az Arbain-út mesgyéit, amelyek éles kanyarulattal a sziklapárkány egyik hasadékába vezettek. Alulról nézve lehetetlennek látszott, hogy a meredek lejtőn fel lehessen hajtani. Hátrahagytam kocsimat és gyalog követtem az Arbain homokkal befűjt mesgyéit. Mikor felértem a fennsík peremére, csodálkozva láttam, hogy a szorosba beomló homoklejtőkön, megfelelő kanyarokban aránylag könnyűszerrel fel lehet jutni a platóra. A Laggia-kút környékén alig egy tucat datolyapálma és kevés tevékóró nő. Félelmetesen elhagyatott hely, de mégis fél-tucat régi agyagházat találtam. Később megtudtam, hogy a nagy karavánforgalom idejében, szokás volt, hogy a szudáni karavánok csak a Laggia-kútig jöttek el, ott beraktározták áruikat ezekbe a házakba, onnét az Egyiptomból jött karaván vette át a holmit. Laggia környékén feltűnően sok emberi csontvázra találtam. Nem csoda, hogy a rabszolgák elgyöngült és megbetegedett csoportja ettől az állomástól már nem tudott tovább menni.

Laggiától a Szelima-óázisig 260 km-es szakasz következik, ennek középső része sík zerir és csak Szelima közelében van sziklás terep. Feleúton a két óázis között az Arbain út kétfelé ágazik. A Szelima felé vezető ág északra-keletnek tart, a másik, kevésbbé járt útvonal pedig egyenesen északra, a kis Terfaui-óázis felé vezet, amely a Darb el Arbain-tól mintegy 100 km-re fekszik nyugatra. Ez a Terfaui-óázis hirhedt fészke volt azoknak a beduin rablóknak, akik az Arbainon közlekedő karavánok fosztogatásából éltek. A Terfaui-út, vagy Darb el Terfaui, ettől a kis óázistól egyenesen északra folytatódik, egészen Dachla-óázisig. Ritkán járták, mert a közel 320 km-es víznélküli szakasz erősen igénybevette a legjobb tevéket is.

Amikor az ElSeb—Terfaui—Bir el Murr háromszögben térképeztem, több helyen útjelző alam-okat találtam, ezeknek láttára arab kísérőim mindig «Allah könyörüljön rajtuk» kiáltásba törtek ki. Ezeket az útjelzőket annak idején a rablók állították fel, egyrészt a karavánok megtevesztésére, másrészt titkos útjaik megjelölésére. A sivatag-

lakó számára nincsen megvetendőbb, alávalóbb cselekedet, mint az Alamat el Haramin, a «haramiák útjelzőinek» építése. Az igazhitű vándor, ahol csak teheti, emeljen alam-ot lehetőleg úgy, hogy messziről látható, feltűnő helyen egy nagy kőlapot hozzátámaszt egy kisebb kőhöz, az utóbbi a legközelebb fekvő kút irányában álljon. Egy megtévesztő alam építése azonban épp oly súlyos bűncselekedetnek számít, mint az elkövetett gyilkosság.

A karavánvezetők egyik ősi szokásának tanujelét Khargától északra a nilusmenti fennsíkon láthatjuk. Egy-napi járásra Assziuttól, vagyis a karavánok utazásának utolsó sivatagtáboránál, az Arbain-út mellett alacsony szikladomb áll, ezer és ezer alam-mal borítva. Minthogy egy alam felépítése jócselekedetnek számít, a karavánok kabírijai itt rótták le hálájukat azért, hogy a negyven-nap útja sikeresen befejeződött. Um el alamat, az «alamok anyja» majdnem számot adhatna azokról a karavánokról, amelyek az arab idők óta végigjöttek a Darb el Arbainon, mert a hálaadó alam megépítésének elmulasztása balszerencsét hoz, úgyszintén, ha ahhoz egy másik, már meglévő alam köveit használjuk fel. Bennszülött kísérőim, ahányszor csak végigjöttem ezen az útszakaszon, sohasem mulasztották el, hogy jó messziről hozott kövekkel gyarapítsák Um el Alamat kőhalmait.

De visszatérek mostani utazásunkhoz.

Kasszaba-oázistól nem messze sík zerirre értünk és ismét az iránytűhöz kellett fordulnunk.

A rettenetes hőségben oly erősen vibrált a láthatár, hogy lehetetlen volt az iránytűvel bármilyen távolabb fekvő pontot becélozni. Úgy segítettünk a dolgon, hogy L. kocsi-jával jó messzire előreszaladt, aztán oldaltfordult, és én az iránytűn keresztül beintettem őt arra a pontra, amely a kurzusvonalomba esett. Így sugáregyenesen nekivezethettem gépemet és közvetlen mellette elhaladva már csak arra kellett ügyelnem, hogy ameddig csak lehetett, betartsam az irányt.

Időközönként, minden 30 km-re, vizes kannát tettünk le a nyomra, hogy — L. szerint — esetleges visszavonulásunkat fedezzük. Én inkább annak örültem, hogy ezzel is

könnyítettünk a kocsikon, mert biztosra vettem, hogy elérjük Khargát.

Amint ismét sziklás, dombos terepre értünk, az Arbain-útnak seholsem volt nyoma. A régi térkép kurzusvonala tehát itt sem egyezett a karavánút irányával és nyilván le-tértünk róla.

Érzésem szerint csakis kelet felé térhattunk el, Mohamed azonban úgy vélte, hogy nyugatra vagyunk az úttól. Nem bocsátkoztam vitatkozásba, hiszen egyikünk sem tudta, hogy hol vagyunk, hanem derékszögben nyugat felé fordultam.

Mintegy 5 km után feltűnő, kék színű sziklákhöz értünk, a sziklák előtt a síkságon olyan kövek hevertek, amelyek a szélhordta homoktól vékony rétegekben, borotva-élesre voltak csiszolva. Még mielőtt észrevettem volna a veszélyt, már meg is történt a baj, egyik hátsógumi keresztül volt vágva.

Amíg Abdulla kicserélte a kereket, felmásztam egy magasabb sziklára és terepszemlét tartottam. Nem mesze előttünk sekély depressziót láttam és annak peremén... útjelzőket.

Embereim nagy meglepéssel fogadták a jó hírt és hallottam, amint növekedő bizalommal beszéltek maguk között «kabír tehetségemről».

Amikor az útjelzőkhöz értünk, még öröndetesebb meglepetésben volt részünk. A depresszióba lehajtva régi automobilnyomokra bukkantunk.

Hamarosan megállapítottam, hogy a herceg hernyós Citroen-nyomai és Beadnell Fordjainak duplakerekű csapái egymást takarva ugyanabban az irányban vezetnek.

Nem lehettünk messze a Murr-kúttól. Néhány km után azonban az autónyomok probléma elé állítottak. Nagyobbik részük továbbfutott északi irányban, vagyis a Darb el Arbain-vonalán, némelyikük azonban kelet felé fordult. Emlékeztem, hogy a herceg leírása szerint Bir el Murr nem fekszik a Darb el Arbainon, hanem annak keleti szélétől 5 kilométerre keletnek. Arra fordultam tehát és nemsokára szűk szorosba értünk, ebből medenceszerű völgy nyílt.

A katlan déli oldalán sok alam volt látható a szegélyező dombok gerincén. Az autónyomok is arra vezettek, de ott össze-vissza fordultak és nem lehetett többé kiokosodni belőlük.

Kútnak vagy forrásnak semmi nyoma sem volt.

Egyideig tanakodtunk, hogy vajjon helyes volt-e ebbe a zsákutcába befutni, azután elhatároztuk, hogy — dél lévén — egy sextansmérést fogunk végezni.

Mialatt a mesterséges horizonttal bajlódtam, L. barátom pár lépést tett oldalt és . . . majdnem belelépett egy sziklahasadékba, amelyben zöldes víztükör csillogott!

Sohasem találtuk volna meg a Murr-kutat, ha nem így a véletlen szerencse folytán.

A szörnyű hőség ellenére — a kocsik árnyékában 62 fok Celsiust mértünk — nekiláttunk a kút kiásásának és üres benzinkannákkal magas alapot építettünk melléje.

Kitűnő jókedvem volt, mert íme, ismét egy, a térképen feltüntetett fixponthoz értünk.

Murr arabul keserűt jelent, a víznek volt is némi íze, de egészen ihatónak találtuk. Csak később jöttünk rá, hogy a «keserűvíz» elnevezés nem mindig vonatkozik a víz ízére, hanem inkább annak «jótékony» hatására.

Egy üres láda oldalára felírtam ittlétünk idejét, benzines vízkészletünk adatait és továbbindultunk.

Visszatértem nyomunkon a többi autócsapához és vígan követtem azokat észak felé.

Itt nagyon rossz sziklás talajon kanyarog a Darb el Arbain. A körülfekvő hegyek miatt egészen összeszűkül a karavánút és az egyes mesgyék helyett mélyen kitaposott országútszerű mederré lesz.

Kúpalakú, alacsony sziklacsúcsok szegélyezik az utat, tetejükön fehérlenek a keselyűk által összehordott csontok ezrei.

Egy helyen egész sor halálfej vigyorgott reánk, bizonyára egy rablótámadás vagy rabszolgaszökés tragédiájának borzalmas emléke.

Lassankint kiérünk az alacsony dombok közé s csak jobbkéz felől húzódik útírányunkkal párhuzamosan egy

szakadozott dombvonulat. A karavánút ismét kiszélesedik, de rendkívül hepe-hupás, hullámos talajon vezet végig, úgyhogy csak egészen lassan haladhatunk előre.

Jobbkéz felől alacsony sziklahegy tűnik föl, gerince sorbanálló, hegyes sziklalapokból áll. A térkép szerint ez a Dzsebel Um es Serser, «a sarló anyja», mert az egyiptomi földművesek sarlója ugyanolyan fogazással van ellátva, mint nálunk a fűrész.

Innen mintegy 70 kilométerre egyedülálló csúcsos hegyhez kellene érünk. A térkép Dzsebel el Vagif-nak, «a hegyes hegy»-nek nevezi. Nem messze attól kezdődnek majd a félelmetes homok-dünék, a Líbyai-sivatag egyik leghosszabb dűnevonulatának, a hírhedt Abu Moharig-dünéinek déli kifutói. Ez a futóhomokdombokból álló hatalmas dűnelánc a Földközi-tenger partjától mintegy 100 kilométerre fekvő Kvattara mély-földtől indul ki és közel 900 kilométer hosszúságban terjed egészen a Kharga-depresszió déli széléig.

Tudósok megállapították, hogy az Abu Moharig-dűne mai hosszúságának eléréséig 70,000 esztendeig épült a szél behatása alatt. Számunkra ez a dűne-lánc lesz a legsúlyosabb akadály. Az Arbain-út valahol Kharga alatt keresztülkacsaringózik a homokbuckák között, de most már számítottam azzal, hogy ott még a tevecsontvázak sem lesznek majd láthatók.

A mesgyéket és az automobilnyomokat követve végre feltűnik a láthatáron a csúcsos hegy. Amikor melléje érünk, lábánál a herceg expedíciójától származó üres benzinkannákat és konzervdobozokat találunk. Elhatározom, hogy innen fokozott figyelemmel fogom követni a hernyólancos autók nyomát, de alig 15 kilométer után világossárga, egyelőre még kemény dűne-homok borít el minden nyomot. A láthatáron feltűnnek az első homokbuckák, és mire odaérünk, észreveszem, hogy kelet felől már jóideje a dűne hullámvonala kísér.

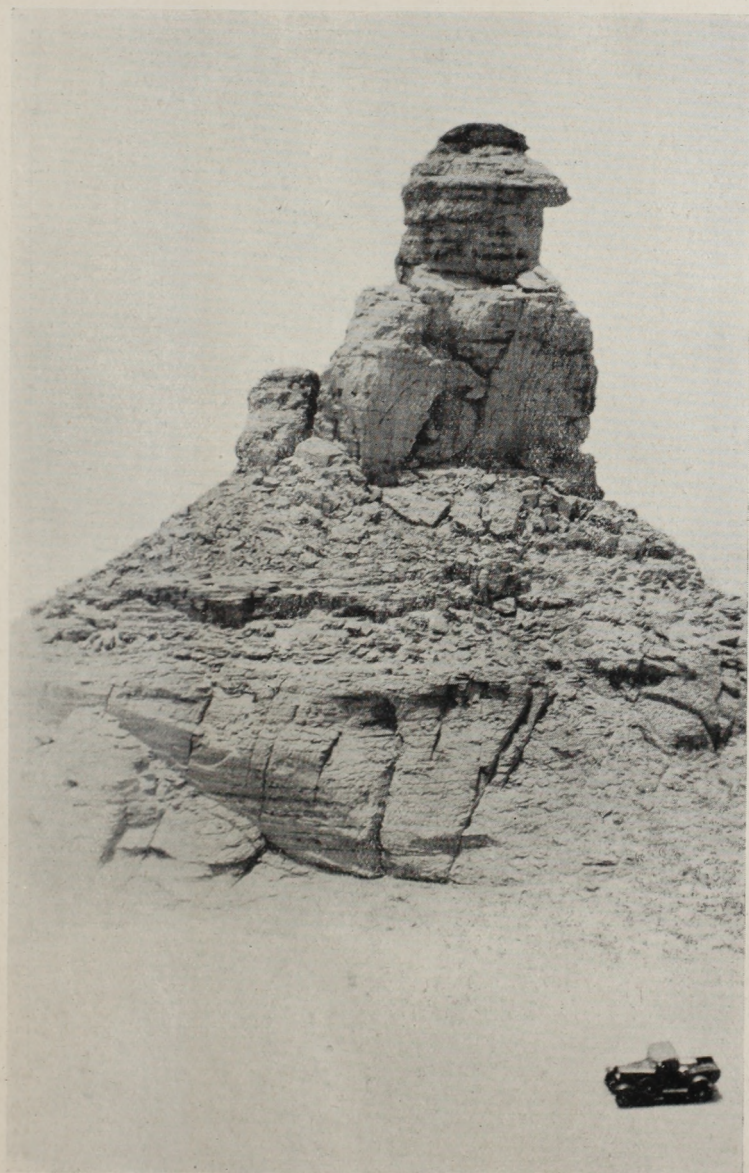
Az egyes homokdombok mintegy 30 méter magasak, vörössárga, folyékony futóhomokból állanak, olyanból, amilyent a homokórákban használnak. A szélirány oldalán,

A lehorgonyzott «moly».

Útban Kufra felé.

Az ördög kertjében.

Kufra-oázis.

vagyis északi oldalukon enyhén emelkedő, néhol hullámos a dűnék háta; déli lejtőik meredekék és az éles felső peremről már a legkisebb szélfuvallatnál is csurogva permetezik alá a homok. Az egyes dűne-dombok hosszú, tarajos homokláncokkal vannak összekötve. Közöttük sík, kemény talaj, minden kavics nélkül. Versenykocsikkal fantasztikus sebességeket lehetne elérni ezekben a hosszú dűne-völgyekben!

De egyre szűkülnek a völgyek, egyre kacsARINGÓsabbban nyílik meg egy-egy átjáró hol jobbra, hol balra, és végül lehetetlenné válik az iránytűkurzus betartása. Helyenkint csak egészen keskeny talajsáv vezet keresztül két-két dűne-domb között, aztán villámgyorsan be kell fordulnom valamelyik oldalvölgybe, hogy neki ne fussak az előttem hirtelen felbukkanó futóhomok-hátnak. Önkénytelenül gyorsítok és már csak ösztönszerűleg tartom az északiirányt, amennyire lehet. Az embert ebben a narancsvörös, körvonalnélküli labirintusban valami különös érzés fogja el, valami szorongó menekülésvágy, csak minél gyorsabban el innen, ki ebből a kérlelhetetlen csapdából!

Tán már egyórája rohanunk, forgolódunk a szeszélyes homokhullámok között, tán épp a századik mellékvölgybe rántom a kocsit abban a reményben, hogy még idejekorán meglátom a továbbvezető kiutat, és végül körben száguldok egy katlanban, mert köröskörül vörös homokfal keríti be. Barátom tompa, elfásult érzéssel követt, már rég szeretne szólni, hogy hagyjam abba ezt a kilátástalan, irány nélküli rohanást és most, amint nyomomat követte, későn veszi észre, hogy egy dűne lábánál hirtelen elfordultam és teljes sebességgel ráfut a folyékony homokra. A következő pillanatban kocsija a hágcsóig elsüllyed.

Nem is igen bánom az elakadást. Már rég úgy érzem, hogy valahogyan másképpen kellene cselekednem. Amíg a szudániak előveszik hosszú kötelünket és azzal összekötik L. gépét és az én kemény talajon álló kocsimat, felmászom a legmagasabb dűne-hátra.

A látvány nem volt valami vigasztaló. Köröskörül a láthatáron mindenütt ezek a narancsvörös, hullámos

dűne-hátak. Messze elől észak felé mégis sziklahegyet pillantok meg, amely a térkép szerint az Abu Moharig-dűneben elmerült három Abu Bajan-hegyek egyike lehet. Mikor szemem hozzászokik a dűne-lánc vonulatainak felismeréséhez, még öröndetesebb megfigyelést teszek. Ez a katlan, amelyben állunk, észak felé egészen keskeny homokfallal van eltorlaszolva. Azon túl hosszú, kígyózó dűnevölgy a sziklahegy irányában. Elhatározom, hogy megkísérlem ennek a keskeny falnak az áttörését. Jól emlékezetembe vésem a betartandó irányt és aztán térdig süppedve a homokban leszánkázok a kocsikhoz.

Óvatosan megfeszítem a kötelet, és mialatt a többiek mind tolják L. kocsiját, egy rántással kiszabadítom. Megmagyarázom L.-nek szándékomat, és hogy amennyiben keresztülvergődök a homokfalon, nyomom mellett teljes sebességgel ő is kövessen. Ha megakadnék, majd a kötéllel visszahúzhat.

Amilyen messzire csak lehet, visszafordulok a katlan keskeny talaján, hogy minél hosszabb nekifutást vehessek. A felbúgó motor 60, majd 80 kilométeres sebességre hajtja a kocsit. Még mielőtt elérem az előttem tornyosuló homokhullámot, már túlléptem a 90 kilométeres sebességet, és aztán... — tán behúnytam a szememet — a mellettem ülő kabír rikácsoló felkiáltása... a kocsi hirtelen felágaskodik, óriási homokhullámot szórva kétoldalt és a következő pillanatban boldogan nevetve futok ki a túlsó dűnevölgy kemény talaján.

Most néhány izgalmas pillanat következik. Hallom L. motorjának a bűgását, amint szédületes iramban közeledik a minket elválasztó homokfalhoz; nézem azt a rést, amelyet én ütöttem az éles hullámtarajon és aztán — mint egy ház falán keresztülvágódó gránát — hatalmas homokszökőkút alatt előtör barátom kocsija.

Természetesen a látvány izgalmában megfeledkeztem arról, hogy fényképezzek!

A Nap lenyugvóban van és én még mindig kergetem a kilométereket ezekben a rettenetes dűne-völgyekben. Ha alkalmam nyílik, jobbkéz felé befordulok a szomszéd

völgybe, mert az az érzésem, hogy csakis így juthatok ki az Abu Moharig keleti oldalára.

Elértük a magányos sziklahegyet épp azokban a percekben, amikor a napnyugtával egyszerre a sivatag láthatára «felemelkedik». Most már nem úsznak a távoli dűnehátak a délibáb víztükrében, most már élesen rajzolódnak körvonalaik az alkonyulatban. De ameddig a távcsővel csak ellátok, mindenütt a dűnék végtelensége.

Egyideig még rohanok tovább. Beesteledik, elmúlik a rövid derengés és be kell kapcsolnom a fényszórókat. Végre belátom, hogy így már sehogysem különböztethetem meg a kemény talajt a futóhomoktól és egy nagy barkán leomló oldalának ölelő karjai között megállítom a kocsit.

— Where are we?

— I do't know I am sure!

Már a következő pillanatban ráeszmélek, hogy hibáztam. Hosszú utazásunk alatt megszoktuk, hogy mindig angolul beszéltünk egymással. Abdulla, a halfai soffőr azonban ért angolul... nem szabadott volna azt mondanom, hogy nem tudom, hogy hol vagyunk!

Lakonikus válaszem kirobbantotta L. régen visszafojtott idegességét. A szemrehányások özönével halmoz el azért, hogy ilyen esztelenül belerohantam a dűnék közé.

— Nem szabadott volna Dzsebel Vagif után elhagynunk az autónyomokat!

— Hiszen követtem volna őket, ha nem tűntek volna el a homok alatt.

— Akkor sem szabadott volna így össze-vissza forgolódunk. Az iránytűvel ki kellett volna jelölni az egyenes vonalat és azt követni!

— Hogyan akarod betartani az egyenes vonalat a dűnék között?

— Mit tudom én? Gyalog kellett volna előremenni és az egyes dűnék tetején üres benzinkannákat elhelyezni.

— Akkor óránként esetleg 10 km-t tettünk volna meg!

— By God! Nem követlek többé ebben az örült kacsaringózásban. Holnap a nyomunkon visszatérünk Dzsebel Vagif-hoz és onnan majd én vezetek!

Most veszem észre, hogy barátommal valami baj van. Tán az egyedüllet Szelima-óázisban, vagy tán napszúrás? Igyekszem neki nyugodtan elmagyarázni, hogy a visszatéréshez már nem futja a benzinkészletünk. Dzsebel Vagif óta 80 km-t tettünk meg, holott Kharga-óázist már 60 km után el kellett volna érni. De ha leszámítjuk a dűne-völgyekben leírt kígyóvonalunk fordulóit, akkor még 10—20 km-re lehetünk az óázistól. Tudom, hogy az irányban nem tévedtem, erre vonatkozólag szilárdan megbízom ösztönömben, de lehet, hogy nyugat felé tértem el és hogy az óázissal párhuzamosan haladtunk. Holnap reggel mindenekelőtt 20 km-t teszek kelet felé és csak azután folytatom útunkat északnak.

A szudániakra sem tett jó benyomást, hogy immár másodszor táborozunk ismeretlen helyen, holott én megígértem, hogy estére már Khargában leszünk. Barátom izgatott viselkedése is nyugtalanítja őket, és most, hogy mindkét kocsiból kirakja az összes víztartályt és azokat sorbaállítja fekvőhelye mellett, a feketék izgatott sugdolózásba kezdenek.

— Senki sem nyúl a vízhez engedélyem nélkül! Eltévedtünk és ezentúl csak adagokban osztom ki a vizet.

L., mintegy szavai megerősítésére, elővette vadászfegyverét és azt a vizeskannákra fektette.

Ennek már fele sem tréfa! Ha most megengedem, hogy nyilván beteg barátom pánik-érzése átragadjon a szudániakra, akkor még komoly bajba kerülhetünk. Nyugodtan felkeltem és odamentem L.-hez. Szónélkül felvettem az egyik kétgallonos kannát (még négy ilyen volt tele, tehát kereken 40 liter) és odavittem az emberekhez: «Vallahi! Mit álltok tétlenül? Rakjatok tüzet és főzzétek meg a teát!»

Amikor elviszem L.-nek a párolgó kancsót, — Allah bocsássa meg bűnömet — expedíciós patikánkból jókora adag brómot csúsztattam a teájába. Ennek hamarosan meg is van a hatása és hál'Istennek, nemsokára elalszik.

Én is leheveredtem homokágyamra, de nem jön álom a szememre. Hallom, amint a tűz körül suttnak a szudániak.

— ...Csak hagyjátok! A Basmahandisz (így nevezik Egyiptomban és a Szudánban a mérnökembereket) tudja, hogy mit csinál. Az üveg, amit a szeméhez tart és az a cső, amelyen keresztül a Napot nézi, biztosan elvezet bennünket Khargába. Nem megmondta a papíros után, hogy Bir el Murrhoz fogunk érkezni és Dzsebel um es Serser nem volt-e valóban olyan, mint egy sarló?

Ez Abdulla hangja, úgy látszik, védelmemre kelt.

— Sokat utaztam a sivatagban, de sohasem utaztam a papíroson. — Ezzel a térképet érti az öreg Mohammed, aki a régi kabír meggyőződésével megvet mindent, ami irat és nem tapasztalat.

— El Kharga igen nagy oázis, — mondja az aszkari — hallottam olyanoktól, akik a Mazr-ból (Egyiptom) jöttek. Bizonyára rá fogunk találni.

— Insa' Allah — mormogja a másik kettő.

Kocsim fényszóróját ágyneműmre fordítottam, hogy azt elrendezzem és hirtelen — nagyot dobbant a szívem — valami finom fehér pont suhan a fénycsóvában. Oly kecses és légies, amilyen egy pálmapiillangó csak lehet. Eloltom a lámpát és most én üzök játékot a kicsinyhitűekkel.

— Mohammed!

— Effendim?

— Van a sivatagban pillangó?

— Nincsen Uram!

— Hol találhatnék fehér pillangót?

— Miért, Uram?

Az öreg kabír felállt és aggodalmas tekintettel közeledik. — Nem értem? A fehér pillangó a kertekben van...

— Te mondd! És nézzetek ide, ó ti hívők!

Ismét felgyújtom a lámpát és a fehér fénycsóvát néhány aggodalmas pillanatig a magasba fordítom. Azután átvillanik rajta egy fehér pont, és mintha egy szájból jönne, elhangzik a felkiáltás:

— El hamdu l'Illahi!

Még sokáig nem csillapodik az öröm, és végre is megnyugodott, és boldogabb emberek azok, akik a csillagos

égbolt alatt nyugovóra térnek, mert most már nem lehet messze az oázis.

Feltettem magamban, hogy még napkelte előtt fogok felébredni és az aránylag hűvös éjszaka kitűnően kipihentetett. Épp dereng, amikor megmászom a magas dűnét. Odalent társaim takaróikba burkolódzva alszanak, és a két kocsi, mint két pihenő állat, mintha saját nyomukra lennének kipányvázva. Mily parányi és jelentéktelen innen felülről nézve ez a kis csoport! Mit is keresnek ezek a pontok itt a végtelenség birodalmában? Hogyan merészkedhettek ide ezek a pihenő élőlények a halál birodalmába, miért rajzolták éles nyomukat az érintetlen szűz felületre?

Úgy érzem, mintha szentségtörést követtünk volna el azzal, hogy behatoltunk ebbe a fenséges magányba és erőt vesz rajtam a sivatag-vándor benső alázatossága a teremtés végtelenségével szemben. Nem lehetett véletlen, hogy azok a legnagyobb Törvényhozók, akik az Egy-Isten tanát hirdették, a sivatagból jövet kezdték meg működésüket!

A keleti láthatáron meghasad az első pirkadás és a felkerekedő könnyű szél különös mozgásba hozza a dűnetarajokat. Még nem vehetek ki részleteket, de ha a messzelátót mozdulatlanul rászögezem valamelyik éles dűnepermre, látom, amint állandóan valami változás rezeg végig a homokfelületen. A lefolyó homokszemcsék alig észrevehető, de örökös vándorlása...

Észak felé még nem láthatok semmit és most kegyetlen játékba kezdek önmagammal. Arcomat kezeimbe fogom temetni és nem fogok feltekinteni addig, amíg az előttem fekvő óra mutatója nem mutatta öt perc lefolyását.

Valóban csak öt perc volt, vagy tán itt a határtalanság birodalmában az idő is a végtelenségbe merült?

Az óramutató mégis elérte az ötödik percet és most lassan észak felé fordulva szememhez emelem a messzelátót:

A látómező körében végtelen dűne-sorozat hullámvonalai rajzolódnak le és messze a láthatáron felettük kiemelkedő sötét foltok, pálmacsoportok magas koronái...

— Kharga-oázis!

Kiáltásom az alvókat felébreszti. Emlékezetembe vésem az irányt, amelyen mennünk kell és lesietek embereimhez. Reggelire nem is gondolunk. Gyorsan felrakjuk holminkat, azután erőltetett közönnyel várjuk, amíg a motorok átmelegszenek. Kényelmes tempóban megindulok, L. a megszokott módon követ.

A dűnék lassankint elmaradoznak. A távolban tamariszkusz-bokrok tűnnek fel, baloldalunkon a dűnék közül egy alacsony sziklás hegy orma bukkanik elő, — valószínűleg az északi Abu Bayan — azután messze előttünk pálmák lesznek láthatók. Amikor kilométerórám a táborhelyünk óta megtett 25-ik kmt regisztrálja, zöldelő termőföldek széléhez érkezünk. Minden átmenet nélkül a szélső öntözőcsatorna egyenes vonalánál végződik a sivataghomok és kezdődik az élet birodalma.

Döcögve hajtunk a termőföldön keresztül és máris arra vigyázunk, hogy kárt ne tegyünk abban, amit emberi kéz létesített. Azután megállunk néhány agyagkunyhó előtt, amelyeknek lakói ijedt arccal bámulnak ránk. Nem szólnak, nem köszöntenek, csak néznek álmélkodó szemekkel, de azért élő emberi arcok, nem olyanok, mint a Darb el Arbain fehéren vigyorgó néma útmutatói!

De csak pillanatokig tart ez a mozdulatlan elbámulás, leugrálunk a kocsikról és most össze-vissza egymás kezét rázzuk.

— Katarchérah, el hamdu l'Allahi . . ., hála legyen Allahnak, hogy átvezérelt a sivatagon!

Szudáni kísérőink ünnepélyes hálaimába kezdenek. Ősi szokás szerint a szerencsésen megérkezett sivatagvándor köszönetet mond tevéjének is, embereink megható mozdulattal a derék gépek felé fordulnak és jobbjukkal megérintik a hűtőket, aztán, mint a köszöntésnél, szívükhöz viszik kezüket.

A Szudán és Egyiptom közötti út, amely a máhdi felkelés óta feledésbe merült, íme ismét megnyílt. A Darb el Arbain középső szakaszán először keltek át a modern kor közlekedő eszközei!

Kharga-oázis legdélibb falujánál vagyunk. Ein el Uah,

«az oázis szeme», lakói körénk sereglenek. A férfiak alig tudnak felocsudni álmélkodásukból, de egy öreg asszony sivalkodó korholása végre észretéríti az embereket:

— Mit álltok és bámészkodtok? Vándorok érkeztek a sivatagból! Hát elfelejtettétek apáink szokásait? Hozzatok vizet, tejet . . . — és harsány hangon belekezd az asszonyok üdvivallgásába: — Lu-lia, lu-liaa . . .

A jó emberek alig akarják megérteni, hogy a Szudánból jövünk. Csak ködös képzeleteik vannak arról a távoli országról, ahol az emberek mind feketék és vadak.

Az öreg sejk fejcsóválva síránkozik:

— A Darb el Arbain? Oh, hiszen már nem is lehet meglátni az utat. Gyermekkoromban apám még kivonult az érkező karavánok elé . . ., vízzel és datolyával . . ., de most már nincsenek útjelzők, már belepett mindent a homok!

Elmondja, hogy néhány esztendővel ezelőtt egy nagy úr, egy herceg járt erre sok zakatoló gépkocsival, de nem tért erre vissza, ki tudja, hol maradt a sivatagban . . .?

A pompás friss tejtől felüdülve érdeklődöm a további út iránt. Még jó messze vagyunk az oázis székhelyétől, Kharga falutól, mintegy 120 km-re.

Kharga, a «külső oázis», az öt egyiptomi lakott oázis között a legnagyobb. Közel 300 km hosszú, 20—30 km széles, mély depresszió, északdéli irányban húzódik a Nílus völgyével párhuzamosan, attól mintegy 250 km-re nyugatra.

Az oázis medencéjét északról és keletről az a 300 méter magas sziklafal zárja körül, amely a nílusmenti sivatagfennsíkot határolja. Keletiszlén a Líbyai-sivatag leghosszabb dűne-láncolata, a hírhedt Abu Moharig, a «hőség atyja» vonul végig. Ennek déli nyúlványai ráfutnak az oázis keleti szélét határoló sziklaperemre és így az ovális Kharga-depresszió egészen körül van zárva, egyik oldalról a magas sziklafallal, a másiktól a dűnék áthatolhatatlan buckáival.

Valamikor termőföld lehetett az egész nagy katlan, de az évezredek folyamán mindinkább elsivatagosodott, mind mélyebbre szállt a földalatti vízvonulat szintje.

Ma már csak elszórva egymástól, nagy távolságra fekszenek a megművelhető vegetációs foltok.

A legdélibb termőföld-szigetnél vagyunk, alig 20—30 holdas terület. Néhány kilométerrel feljebb két másik falu fekszik, Megsz-Gebli és Megsz-Bahari, a «déli és az északi vám». Ez az elnevezés még a karaván-kereskedelem idejéből származik, amikor az oázis lakói itt vették fel a szabad átvonulást biztosító vámot.

Hamarosan akad egy fiatalember, aki odáig elvezet. Onnan, úgy értesülünk, már autónyomokat követhetünk Baris faluig és attól egészen a székhelyig, Khargá-ig, mert a kormányzóság Fordkocsijai már ellátogatnak a déli községekig.

Az oázis területén ismét jól láthatók a Darb el Arbain mesgyéi. Itt állandóan használatban maradt az út. Gépeink szempontjából még korántsem estünk át a nehézségeken. Hihetetlenül rossz, hepe-hupás vagy futóhomokos a terep.

Elhaladunk néhány ezbah (tanya) mellett és megcsodáljuk azokat a római időkből származó romokat, amelyek arról tanuskodnak, hogy hajdanában sokkal nagyobb volt az oázis megművelhető területe.

Dél felé végre elérjük az oázis szívét, Kharga falu nagykiterjedésű pálmaligeteit.

A perzselő napsugár után jólesik a pálmaerdők árnyékos félhomálya. Kharga lakosainak fő jövedelemforrása a datolyapálma. Hármásával, tízesével, magas agyagfallal vannak körülvéve az egyes pálmacsoportok, asszerint, hogy tulajdonosuk szegény vagy gazdag ember.

Az utak és ösvények valóságos alagútjai vezetnek a tulajdonvédelem ilyen esztelen labirintusán át. Alacsony, erősen elzárt faajtók mögött, amelyeken csak meghajolva lehet bejutni, ezek a pálmafaszertegek az ezeregy éjszaka meséit sejtetik velünk.

Végre eljutunk a kormányzósági épülethez, ott az oázis kormányzója rendkívül szívélyesen fogad és ünnepélyesen üdvözlől abból az alkalomból, hogy sivatag-expedíciónk sikerült. Késedelem nélkül sürgönyöket menesztünk az egyiptomi és szudáni hatóságokhoz, hogy a repülőgépek készenlétét szüntessék be.

Minden a legjobb rendben megy, a megrendelt benzin-

készlet már napok óta vár reánk, sőt a kormányzó egy vezetőről is gondoskodott, aki majd az oázisból az egyiptomi fennsíkra fog vezetni.

Magamban ettől a hegymászástól féltem már napok óta. Három lehetőségünk van ahhoz, hogy a Kharga-medencéből feljussunk a platóra. Az első a Darb el Arbain lenne, amely a Kharga-depresszió északi csúcsánál vezet ki az oázisból és Assziut-nál torkollik a Nílus völgyébe. A kabír állítása szerint ez az út gépkocsi számára teljesen alkalmatlan, mert a hegyszoros annyira tele van szórva sziklagörgeteggel, hogy a tevéket is egyenkint kell ott vezetni. Másik lehetőség a keskeny nyomtávú vasútvonal. De erre vonatkozólag a kormányzó azt mondja, hogy egyes helyeken a sziklába vájt, szűk átvágások miatt bajosan mehetünk a vasúti pályán. Van végül egy régi karavánút, amely egyenesen keletnek vezet. Ezt javasolja új vezetőnk, az öreg, félszemű beduin.

Minél kevesebb időt akarunk veszteni és úgy határozunk, hogy még ma megkíséreljük, hogy a fennsíkra feljussunk. Vadi-Halfától idáig 1100 km-t tettünk meg és most már ezt az utolsó 250 km-t, amely a Nílus völgyétől még elválaszt, minél előbb szeretnők megtenni.

Üzemanyagunk kiegészítése után a barátságos hivatalnokoktól elbúcsúzunk. Csak az érint fájdalmasan, hogy a derék kormányzó útunk sikere fölötti örömében — amely őreá az utóbbi napokban a hivatalos sürgönyök áradatát, felelősséget és gondot zúdított — elfeledkezik arról, hogy ebédre meghívjon. Szerencsére van Khargában egy pihenőház, amelynek vendégekönyvében nem egy kiváló egyiptológus dicsérettel nyilatkozik az öreg Omár konyhájáról.

Új kabírunk hajlotthátú, bőbeszédű ember, itt Khargában úgylátszik nagy híre van, de reám nem a legintelligensebb ember benyomását teszi. Miután a kormányzó és hivatalnokai ismételten biztosítottak arról, hogy a vasútvonalon lehetetlen lesz továbbhaladnom, úgy határozunk, hogy a keleti hágón kíséreljük meg a fennsíkra való feljutást. Ahogy az oázist elhagyjuk, a vasútvonalat keresszük és szomorú szívvel látom, hogy a sínek nyomtáva

csak 75 cm. Ügylátszik, tényleg valami miniatűrvonat közlekedik ezen a pályán.

Telepítvények és kertek mellett vezet a kabír, de oly rettenetes helyeken, hogy még mielőtt az oázist elhagytuk volna, sokat szenvedett abroncsaink közül kettő is kidurrannik. Nekem az egész idő alatt a vasúti pálya jár az eszemben.

— Nem láthatnám az állomáson a vasút egyik kocsiját?

— Nem, mert hetenkint csak egyszer közlekedik a vonat és az éppen holnap érkezik meg Farsiutból.

Az a kísérletem, hogy az öregtől a vasúti kocsi szélességét megtudjam, eredménytelen marad. Végre is mint egy gyereket kérdezem ki.

— Ültél már a vasúton?

— Igen, sőt gyakran — válaszolja majdnem megsértődve.

— Hogy ülsz a vasúti kocsiban, arccal a menetirány felé, vagy oldalvást?

— Arccal előre!

— Hány ember ülhet azon a padon, amelyen te ülsz?

— Kettő-kettő és közben lehet menni.

Ez tehát annyit jelent, hogy a vasúti kocsi legalább 3 méter széles, következésképpen a bevágások nem lehetnek olyan szűkek, hogy autóinkkal ne tudnánk keresztülhaladni. Az öreg kérdésemre esküdözik, hogy az egész vonalon nincsen egyetlen híd sem, amire én gyors elhatározással L.-hez fordulok azzal, hogy kíséreljük meg inkább a vasútvonalat.

Döcögve térünk vissza a vágányhoz és nekivágunk a szűk töltésnek. Persze, nem valami kellemes az út. A talpfák rövidebbek, mint az autók keréktávja, a töltés laza homokból áll és így csak nagy kinnal tartjuk rajta az egyensúlyt. Felváltva, hol egyikünk, hol a másik oldalt lecsúszik az átkozottul keskeny töltésről és Isten csodája, hogy fel nem borulunk.

Végre nagynehezen eltalálom azt a menetsebességet, amellyel aránylag legbiztosabban egyensúlyoz a kocsi.

Két község mellett haladunk el. Az egyik kaszárnya-

szerű, ajtó-, ablaknélküli, elhagyatott házak romjaiból áll. A kabír elmagyarázza, hogy ez még a közelmúltban száműzöttek fogolytáborra volt, a háború után azonban megszüntették. Egy Szent Ilona-szigete a sivatag óceánjában!

Elérkezünk a hegy lábához. Szerencsénkre a töltés erre már görgetegekből épült és szélesebb. Azért mégsem irigylem a mozdonyvezetőket, akiknek ezt a kalandosan épített hegyipályát kell járniok. Ezen az útszakaszon sokszor a hideg futott végig a hátamon.

Mély szakadékok szélén vezet a pálya. Helyenkint mindkét oldalról 30 méteres mélység, fölötte a töltés keskeny gerincén vergődünk át. L. egy kötéláncos ügyességgel pokoli iramban vezeti kocsiját; állítása szerint azért rohan, hogy növelje az egyensúly biztonságát. Én alaposan szédülök, különösen olyankor, amikor a hátsó kerekek egyike vagy másika lecsúszik a töltésről és gépem csak az alacsony síneken akad fenn. Meg is mondom L.-nek, hogy így tovább nem megyek. Minthogy úgyis késő estére jár, inkább megvárom a sötétség beálltát, — éjjel, leárnýékolt fényszórókkal legalább nem látom a kétoldali szakadék mélységét.

Módszerem bevált és a sötétben minden zavar nélkül tesszük meg mindketten a fennsík tetejére vivő hegyes-völgyes út utolsó kilométerjeit. A fennsíkon kis állomást találunk. Azokon a napokon, amikor a vonat közlekedik, a vonalmunkások hajtánnyal idáig jönnek, hogy ellenőrizték a pálya hegyszakaszát. A Nilus völgye és Kharga-oázis között két ilyen állomás van. Az egyik 50 kilométernyire fekszik Farsiuttól, a másik, ahol most tartózkodunk, 70 km-re Khargától. A keskenyvágányú vonal összhossza 220 km.

Erre a «Kiló 145» nevű állomásra a keleti szoroson át-vivő úton kellett volna elérkeznünk. Induláskor a kormányzó az állomáson lévő telefon kulcsát átadta és megkért, hogy érkezésünkről értesítsük. Pár perc múlva már a készüléknél vagyok és életemben először beszélek telefonba arabul:

— Halló, itt «Kiló 145», jelentse a Mudirnak, hogy

rendben megérkeztünk és holnap reggel indulunk a Nílus völgyébe!

Ez az utolsó éjszakánk a sivatagban. Valósággal metsző a hideg idefent a kősíkon. Embereink nagy tüzet raknak és legjobb konzervjeinket, most már takarékoskodás nélkül, osztogatjuk szét. Közben a síneken bedöcög a hajtány a vonalmunkásokkal, mert holnap délután érkezik a vonat. Arra már lent leszünk a Nílus völgyében és Egyiptom országútján teljes sebességgel száguldunk Kairó és Európa felé.

Különös fényükkel utóljára csillognak fejünk felett a sivatagi menybólt csillagmirádjai. A felkelő Hold ezüstbe burkolja a fennsík kopár szakadékait, és tábortüzünknel utóljára hangzanak fel a sivatag örök titkairól szóló ősi regék.

Öreg kabirunk sokat tud mesélni Kufra oázisáról, ahova fehér ember nem juthat be, a szenussziakról, a sivatag korlátlan urairól.

Hangja lassan elhalkul, amidőn a sivatagban rejlő mérhetetlen kincsekre kerül a szó. Hallgatói csillogó szemmel követik minden szavát:

— Khargából ősidőkben Sziva lakóinak leigázására idegen hódítókból álló sereg vonult ki. Vértetük ezüst, sisakjuk arany volt. Vezetésükre Kharga kabirjait kényszerítették, de ezek a férfiak — és itt fellobban a mesélő büszkesége — ismerték kötelességüket. Kivezették az idegeneket a homokdűnébe és senki sem tért közülük vissza.

Feszülten figyelem az öreg meséjét, tudom, hogy ő a khargai bennszülöttek ősi hagyományát ismétli, annélkül, hogy meséjének történelmi háttérét ismerné.

Valahol ott a homoktengerben veszett el Kambyses perzsa király hadserege, amely Khargából indult útjára, hogy Jupiter-Ammon oázisát, Szivát, meghódítsa. Már Herodotos beszámolt arról, hogy ez az 50,000 harcosból álló expedíció nyomtalanul eltűnt és Szivában még ma is beszél, hogy annakidején az Istenek homokfürgeteget támasztottak, és eltemették a perzsákat. Minő kincseket érő fegyvereket és felszerelést rejt vajjon a sivatag homokja?

Halkan és titokzatosan suttog most az öreg az elrejtett mesebeli városról, *Zarzuráról*, amely valahol messze kint a sivatag szívében álmodja elfelejtve álmát.

Zarzura! Neve bennem is felkelti a vágyat, ami a mesélő szemében csillog. Lesz-e valaha is módom eljutni géppemmel abba az elérhetetlen birodalomba, amely a Líbyai-sivatag titkát rejtegeti?

Ott is sziklahegyek és homokdűnék állják az utazó útját, de nem győztem-e le éppen olyan útszakaszt, amelyet szintén járhatatlannak tartottak?

Lélekben magam előtt látom a mérhetetlen sivatag-felületet, amely mindeddig minden vándor elől zárva maradt és vonalat húzok ezen a felületen, egyeneset, mint amilyen a keréknyom a zeriren, mint a szögmérőmenti vonal a térképen, eltéveszthetetlen, és matematikai pontossággal kiszámítottat, amint azt az iránytű és a tachometer számadatai kívánják.

Vajjon lesz-e ebből a vonalból keréknyom és vajjon elvezet-e ez a nyom Zarzurába, az elveszett városba, «amely olyan, mint egy fehér galamb»?

Ott is ugyanazok a csillagok ragyognak mint a mi táborunk felett és a Hold tán elfelejtett Istenek templomának romjaira önti fényét.

Valóság és álom vegyül össze a beszélgetésben, csodálatosan és titokzatosan, mint maga a sivatag és most, amidőn búcsúzom sivatagi utazásom élményétől, el fog a vágy, amit csak azok ismernek, akik megtanulták érteni és szeretni a sivatagot.

Egyedül a sivatagban.

(1932.)

Itt Birr Messahanál, 500 km-re a legközelebbi emberi településtől, három napig fogok táborozni.

Ameddig a szem ellátt, köröskörül szürkessárga, végtelen sivatag. Felettem fehéren izzik az égbolt, tán azért látszik oly áthatolhatatlannak, mert ki tudja mikor törölte át az utolsó felhőfoszlány.

Közvetlen közelemben itt-ott szikladarabok merednek ki a homokból, kőlapdarabok hevernek, de mind ez kis távolságra már belemerül a Fata Morgana víztükrének izzó egyformaságába.

Egész világom zöld sátramból és alig 200 lépésre odébb, a kút magas favázából s a mellette lévő kis kunyhóból áll.

A kunyhónál skorpiók tanyáznak, a deszkákkal cipelték őket oda, ezért kellett sátramat távolabb felütni.

Bir Messaha, a «térképészeti hivatal kútja», 120 km-re délnyugatra fekszik a kis Terfau-i oázistól ; alig 30 km-re északra a 22. szélességi foktól, az Egyiptom és Szudán közötti határvonaltól.

Az egyiptomi kormány ásatta 1927-ben ezt a kutat, hogy dr. Ball tanár talajvízmagassági elméletének helyességéről meggyőződjék. A Líbýai-sivatagban mindenütt földalatti vízvonulatok rejtőznek, csak elég mélyre kell leásni és a keleti Szahara minden pontján vízre bukkan az ember.

Dr. Ball az ismert oázisok tengerszínfeletti magasságának összehasonlítása alapján megrajzolta az «állandó vízfelületek» térképét. Csak ott található oázisok, ahol ez a vízfelületvonal egybeesik a felszínnel. Ahol a talajfelszín magasabb, épp ennek a különbségnek kiegyenlítésére le kell ásni, hogy vízfelületet találjanak.

A végtelen homoktengernek ezen a pontján, a mérések szerint, a talajvíznek 70 méterre kellett a felszín alatt húzódnia. A sivatagkutatás öreg harcosa, Beadnell, öt évvel ezelőtt tehát idejött Ford-autóival. Műszereivel átkutatta a vidéket, hogy hol talál mélyedést, amelyet az ily végtelen síkságon szabad szemmel mindenesetre alig lehetne észrevenni és megkezdette munkáját oly helyen, ahol a homok csak vékonyan borította a nubiai homokkősziklákat. Néhány arab segítségével a legprimitívebb szerszámokkal és jó adag robbantószerrel nyitották meg a sziklába a kuta-aknát. Az alig két négyzetméter területű üregben állandóan csak egy ember dolgozhatott. Napról-napra vájták a lyukat a sziklába és a robbantások után a törmeléket vödörben emelték ki. Az autók Khargából látták el a kis munkáscsoportot vízzel és élelemmel, és a fáradhatatlan Beadnell ennek az egyhangú munkának 12 hónapja alatt bőséges időt talált arra, hogy a körülfekvő felfedezetlen sivatagot minden égtáj irányában beutazza és térképezze.

Epp karácsony estéjén — 65 méter mélységben — végre vízre bukkantak. Bőséges volt és édes, mint ahogy a tudós dr. Ball előre megmondotta.

A kút száját alacsony fakerettel és pléhveretes fedéllel látták el, hogy fölötte a homokviharok elszáguldhassanak. Fölötte áll a kötélcsgiga magas faálványa, mellette a megmaradt gerendákból s a benzinesládák deszkáiból alacsony kunyhót építettek a fogaskerekű felvonóhenger számára. A hengerről kis ablakon át fut ki az acélkötél a csigához. Egy 60 literes vas víztartó ládának az egyik keskenyebb oldalát beütötték és mint merítővödört a drótkötél végére erősítették.

Ezzel elkészült a Messaha-kút és 12 hónappal azután, hogy a sivatagnak ezen a pontján elsőlízben hangzott emberi szó, ismét olyan néma csend uralkodott a tájon, mint évezredekkel ezelőtt. Csak az északi szél dalába vegyült új panaszos hang, a kútálvány gerendái között.

Itt táborozom egészen egyedül és várom barátaim visszaérkezését.

Khargából jöttünk ide négy Ford-autóval, hogy repülő-

expedícióm első benzindepóját elhelyezzük. Készleteink első részét egy teherautó, két laposkarosszériájú boxkocsi és egy nyitott négyülékes szállította ide. Iránytű után, másfél nap alatt jöttünk. Megérkezésünk estéjén már nem tudtuk a sötétben a kutat megtalálni és tőle mintegy 15 km-re keletnek ütöttünk tábort. Másnap reggel a túrakocsival nagy köröket írtunk le a környéken, míg végre megpillantottuk azt a hosszú gerendát, amelyet Beadnell állított fel az egyik homokhullámon irányjelzőnek. Vezetőnk, a sivatag-térképező hivatal felügyelője, P. A. Clayton, egy évvel ezelőtt már volt itt, mégis nehezen talált rá a kútra, ebben a mérhetetlen semmiségben.

Aznap még 90 km-t délnyugatnak haladtam a teherautóval és a túrakocsival, hogy elhelyezzem nagy benzindepónkat annak a dűneláncnak keleti szélén, amely Bir Messaha és Uveinat közt vonul. Clayton mérnök az előző évben átjáratot fedezett fel ezen a dűnevonalúton, ez alkalommal is könnyen megtaláltunk. Néhol még a tavalyi autónyomait is követhettük, amelyek az iránytű 250 fokos vonalán nyílegyenesen a dűnék felé vezettek.

A sivatagvándor számára nincsen csalókébb akadály, mint a dűnelánc. Először a legmagasabb dűnék narancsvörös dombjai bukkannak fel a szemhatáron és úgy tűnnek fel, mintha a Fata Morgana víztükre felett lebegnének. Majd lassan lesüllyednek a sárga homoksíkságra és mint az autó közeledik lábukhoz, ez a vörös dombsor áthatolhatatlan fallá zárul össze. Csak amikor már egészen a dűnékhez ér az ember, veszi észre, hogy itt-ott a dombhullámok közé szűk völgyek nyomulnak be. Közöttük a legtöbb néhány forduló után zsákutcában végződik, de mégis mindannyi elég csalóka ahhoz, hogy a sivatag vándorát rábírják a kísérletre, hogy nem épp ott szakad-e meg a dűneláncolat, s nem épp ott van-e futóhomokmentes átjáró.

Clayton egész véletlenül talált egy ilyen átjárót s bejáratát benzinkannákkal jelölte meg. Csakhamar megtaláltuk a homokkal telített kannákat és teljes sebességgel futottunk a dűnék közt kacskaringózó 7 km hosszú szoroson át.

Kijutván a homokbuckák keleti oldalára, magányosan álló nagy dűnét közelítettünk meg, amely megítélésünk szerint valamennyi között a legkeletibb fekvésű volt. Elraktároztuk ott ládáinkat, 1600 liter benzinnel és néhány víztartót, amelyeket a Messaha-kútnál töltöttünk meg.

Még napnyugta előtt visszatérünk Bir Messahához.

Két másik kísérőm ezalatt a repülőgép leszállóhelyét jelölte meg, a kút közvetlen közelében. Ily sivatagi repülőtérrel elég gyorsan el lehet készíteni. Miután a legsímább, sziklamentes terepet kikerestük, azt négyszögalakban az autóval többször körüljárjuk, hogy a keréknyommal megjelöljük a határvonalat. Aztán behajtottunk a repülőtér közepére és teljesen bevágott kormányval vagy egy tucatszor körben forgunk, miközben amennyire csak lehet faroltatjuk a kocsit, hogy így a jelzőkört minél mélyebben belevájjuk a homokba. Most elhagyja az autó a területet ugyanazon a csapán, melyen bejött, nehogy félrevezető vonalat írjon a homokba és a «repülőtér» kész.

Munkánkat elvégeztük, autókolonnánk visszatérhet Khargába, egyiküknek azonban itt kellett maradnia, hogy a repülőgép érkeztekor füst és tükörjelet adjon.

Kicsi «Havilland»-gyártmányú, «moly» típusú sportgéppel néhány nappal ezelőtt én repültem Kairóból Khargába. Megállapodásunk szerint a következő légi útszakaszra — Khargától Bir Messahaig — barátaim, Sir Robert Clayton East és H. G. Penderel őrnagy kerülnek sorra. Így támadt hirtelen az a gondolatom, hogy magam maradok hátra a Messaha-kútnál és így történt, hogy a megérkeztünk utáni reggelen a távolodó autóoszlop motorzúgását hallgattam, amíg csak magányos táboromra rá nem ült a sivatag csendje.

*

Egyedül a sivatagban!

Megfontolás nélkül, pillanatnyi ösztönzésnek engedve vállaltam ezt a feladatot. Vajjon új érzést vált-e ki belőlem a sivatag, ha egyszer — bár csak rövid időre is — önkéntes foglya leszek?

Midőn elült az autók bugása, visszamentem a kúthoz. Arab soffőreink visszatették helyére a kút fedelét. Egy gondolat döbbsent belém: egyedül meg tudom-e emelni a fedelet és majd mozgásba tudom-e hozni a csigát? Egy csepp víz nélkül hagytak itt, hisz úgy gondolták, úgylis kútnál vagyok!...

A reámszakadt hirtelen pánik odaragad a homokban jól látható friss keréknyomokhoz, hogy azokon a többiek után rohanjak: álljatok meg, jöjjetek vissza!...

Aztán lassan megemelem a fedelet, hüvelykről-hüvelykre, az egyensúlyra vigyázva, hogy bele ne bukjak a kútaknába.

A következő gondolatom:

A nagy fantaszt (vastartály) egyetlen embernek túlságosan nehéz lesz felcsavarni. Ha egyszer a vödör leér a kút mélyébe és megtelik vízzel, egyedül vajjon fel tudom-e húzni?

Hangosan kérdeztem ezt önmagamtól és hangom nem is hangzott másként mint azelőtt. Biztos távolságban az ástó nyílástól az odahordott szerszámmal eloldoztam a vastartályt a drótkötélről. Azután az elszórva heverő üres benzineskannák egyikének a fedelét kivágtam, a kunyhóban a lim-lom között megfelelő fadarabot kerestem ki, — vigyázat skorpió — és fogantyúnak a kannára szegeztem. Most már megkísérelhettem ezzel vizet meríteni.

Ha a drótkötél emelőcsigájának zárókilincset elfordítom, a nehéz drótkötél önmagától lefut. Tudnám-e fogni és tartani, ha a végén a dobról elszabadulna?

A felhúzás hosszadalmas munka, sok erő kell hozzá. Vödröm most végre feltűnik a kútkáva szélén és ide-oda himbálódzik a kötélen. Van-e benne víz? Nem látom, hogy csepegne róla, mi lesz, ha nem ért le a víztüköriq?...

El kell zárni a felvonót és ki kell menni a kúthoz. Óvatosan előre hajolok és elérem a drótkötelet. A vödör tele van, felhúzás közben kívülről megszáradt. Most deszkát fektetek a kúton keresztül, vissza megyek a kunyhóba, megengedem a drótot, amíg a vödör a deszkára ér és ismét kimegyek. A víz hűvös és tiszta, én meg tulajdonképpen most már nem is vagyok szomjas. Még két ilyen teli kannát

meríték és elég vizem van öt napra. Most majd kísérletezhetek, a nagy fantasszal.

Sátramban egy Shell-kannát megtöltöttem vízzel és egy élére állított benzinesládára tettem fel. A tartalékalkatrészek közül kivettem egy vékony gumitömlőt, amely benzincsötörés esetére szolgál, megszívtam a csövet s most már csak le kellett engednem a végét. Kész volt a sivatagi folyóvízes mosdó!

Sátram északi oldalán a készletek és tartalékalkatrészek ládáiból szélvédő falat építettem. A nehezebb ládákat tettem felül, de az élelmiszert úgy, hogy könnyen hozzájuthassak. Mit hozott a szakácsunk, Hasszán, ezzel az első szállítmánnyal? Gyertyákat a samandanhoz (viharlámpa), gyufacsomagokat, toalet-papírt, mosdószappant . . . hm, . . . talán itt, . . . zárt pléhkannákban borszeszt és petroléumot, a primusz-főzőhöz, ecetet, . . . főzőolajat, . . . — ezek a fickók oly átkozottul hirtelen távoztak el, hogy még gondolkodni sem volt időm! . . . — Nó végre burgonya is van — legalább valami élelmiszer! — és néhány csomag makaróni. Tovább, . . . só, bors — agyonütöm ezt a Hasszánt! — na Elhamdullilah, hála legyen Allahnak, végre találtam konzerveket, . . . Oxford-kolbász, bully-beef, Heinz-féle bab, borsos kolbász . . . nó nincs semmi baj!

Hogyan is működik ez a primusz? Igen, már emlékszem . . . először petroléumot a tartányba, aztán borszeszt a gyűrűbe. A csavart vajjon előre, vagy hátra kell fordítani, . . . és mennyi levegőt szabad belepumpálni, hogy fel ne robbanjon? Egészen kényelmes, hogy a tea-vizet a gumicsővön folyathatom ki . . .

Már nem vagyok egyedül.

Odaát a kútnál valami mozgott. Igen, ott ülnek a csigaállvány gerendáin : két nagy, szürke, sivatagi sólyom. A hím valamivel kisebb s világosabb tollazata van. Bizonyára a Terfaui-oázisról jöttek, vagy talán El-Sebről? Most veszem észre, hogy ezek többször is itt lehetnek, mert a gerendákon ott van az ürülékük fehér nyoma. Miből élnek ezek? Vagy azért jönnek ide, hogy a vizet . . . szagolják?

Megtöltöttem mosdótálatam vízzel, beletettem néhány kolbászszületet és hívogatóan a kút mellé helyeztem. A selymök nehézkesen felrepültek, s alig száz lépésnyire ismét leereszkedtek. Most gyanakodva sétálnak körbe a homokban...

Naplóm mesél ennek az expedíciónak előkészületeiről. Hogy is kezdődött mindez? A terv már tavaly ki volt dolgozva. Már akkor elhatároztam, hogy mozgóbázisnak automobiloikat fogok használni, felderítésre pedig repülőgépet.

Akkor el is indultam a kis «mollyal» Londonból Egyiptomba, hogy ahhoz az angol automobil-expedícióhoz csatlakozzam, amellyel megállapodtunk az együttműködést illetőleg. Szíriában viharközpontba keveredtem, — 12 percig tartott akkor a küzdelem — azután az én kis sportrepülőgépem Antióchia romjai közelében szétzúzódott. Az autók nélkülüm indultak Szudán felé, a repülőgépet pedig újjáépítés végett Angliába kellett visszaküldenem.

Akkor ismertem meg Róbertet. A sivatagról beszélünk, vagyis én meséltem s közben talán Zarzurát említhettem — alig 3 hónapja ennek — és most a «moly» összecsucott szárnyakkal s homokzsákokkal megterhelve Khargában áll, miközben Róbert autóval útban van hozzá, hogy ide repüljön vele Bir Messahaba.

A sólymók tényleg ittak a mosdóedényemből, vagy legalább is beledugták a fejüket. Tán csak a húsdarabokat szedték ki? Most megint a gerendavázon ülnek és a délutáni napba pislognak. Messzelátóval figyelem őket, úgy látszik, nyugtalanok és váratlanul érte őket, hogy itt embert találtak: jóllehet engem alig méltatnak figyelemre. Most szárnyrakap a nőstény és engedelmesen húz utánna a hím. Gyorsan az iránytűvel! Mérsékelt magasságban repülnek el, 41 fok alatt, tehát nyílegyenesen Tarfaui irányában, amely mintegy 120 km-re van ide. Két óra alatt könnyen oda érnek, kár, hogy nem maradtak itt!

A nagy víztartó felvonása lényegesen nehezebb, mint gondoltam volna, még legkönnyebben úgy megy, hogy a drótkötél minden bekezdése után a kilincset elzárom s közben a naplómön dolgozom.

Itt a fakunyhóban a hőség sokkal elviselhetőbb, mint a sátorban. A tetejét kijavítottam és a repedések fölé, amelyeken keresztültörttek a kérlelhetetlen napsugarak, az üres benzinesládák deszkadarabjait szegelttem rá. Beadnell annakidején mindent kéznél hagyott itt. Tört szerszámot, egy rakás elhasznált autógumit, néhány ládát benzineskannákkal, — közülök fél tucat még most is tele van, igazán szívesen látott pótlás a mi készleteinkhez. Odébb egy rakás porlepte füzet, «The Geographical Journal», — így igazán nem tűnik fel majd hosszúnak az idő — néhány palack, — nem ül rajtuk skorpió? Drótszegcsomagok, két vödör és egy fehér sétatálca. Megálljunk, ezt megtartom magamnak, tavaly került ide a kufrai menekülőkkal, akiket Clayton talált nem messze innen, reménytelenül eltévedve.

Azok a szerencsétlenek nem tudták, hogy valóságos kút közelében járnak! Clayton először is ideszállította őket, aztán Kharga-oázisba . . .

Hasszán szakácsunk, — aki tavaly is Claytonnal volt — megismerte ezt a botot, Szalah el Ateuis emiré volt, akinek leánya itt halt meg a Messaha-kútnál.

Clayton irodájában, Kairóban, láttam bekeretezve azt a királyi kéziratot, amely legfelsőbb elismerésben részesíti őt mentő munkájáért. Mégis mit jelent az elismerés ahhoz a tudathoz képest, hogy itt a homok és kő kivetett világában, elveszett embereket talált és biztos helyre vitt?

Naplómat meg kell szakítanom, sötét lett már az íráshoz. Most, naplemente után, a sivatag még vigasztalanabbnak tűnik fel, mint nappal. Semmi más, csak ez a tányérsíma, szürkéssárga homoksíkság, a nyugati égbolt misztikus alkonyulatában.

Mégis ennek az egyhangú képnek határtalanságában valami fanyar szépség van, amelyet megéreznünk lehet, de leírni alig.

Vacsorám főzéséhez látok, burgonyalevest készítek, konzervhússal. A primusz-főző kifogástalanul működik és halk zümmögése jótékonyan hat, a hallgatás órái után.

Azután még hosszú ideig sátram előtt ülök és bámulok a sivatagi égbolt csillagpompájába.

Tompa dörrenés ragad ki gondolataimból, — különös, hogy mennyire megrémített a hallgatás fátylának szakadása — valahol ott kinn a sivatagban pattant valami. Biztos egy üres benzinkanna, amely az éjszakai lehűléssel összeszaporodott; holnap reggel megkeresem ezt a békebontót és megtöltöm homokkal.

Megint valami hang? Halk zörej, itt a sátramban, csak nem skorpió? Nem, egy ugró-egér, tehát mégsem vagyok itt egyedül. Mily kedvesen szaglászik körül a kis állat, mindig az árnyékban mozog, gondosan kerül a viharlámpám fényét. Valamivel nagyobb, mint a mezei egerünk szürkés-sárga, hátaközepén végig sötét vonallal. Csupasz farka sokkal hosszabb, mint maga a kis állat és hosszú, hátsó kengurulábai majdnem fehérek. Ha megmozdulok, komikus mozdulattal felugrik, annélkül azonban, hogy helyet változtatna. Nagy, kerek fülei és fekete golyószemei furcsa, kíváncsi kifejezést kölcsönöznek a kedves kis állatnak. Most az élelmiszerkészleteim mellett van, — próbálkozik — ha egykönnyen egy burgonyát csak úgy tovább lehetne görgetni.

Miből táplálkoznak ezek az állatok? Mégis kell a sivatagban valaminő rovaroknak lenniök, amelyekkel a skorpiók, a ritka «skink»-gyíkok, a «gerboák», vagy kenguruegerek és a kígyók táplálkozni tudnak. Ezek az állatok bizonyára sohasem isznak, különben nem találhatnók őket egészen vegetáció és víznélküli homokterületeken. Bizonyára itt is egyik állat örökös harcban pusztítja a másikat és ezek a kicsik mindannyian reszketnek közös ellenségüktől, a sivatagi sólyomtól.

Datolyát tettem a fénykörbe és félénk látogatóm most a legnagyobb óvatossággal közeledik. Az édes illat mégis legyőzte minden rettegését és mellső lábai és állkapcsa közé szorította a datolyát s most nagy ugrásokkal megy ki a sátorból, a köveknek valamelyik rejtekébe, ott talán kicsinyei fogadják örömteljes csodálkozással az ismeretlen csemegét.

Épp el akarom oltani a világosságot, amikor kis barátom ismét feltűnik, úgy látszik, még többet kér! Még három

datolyát vitt magával a kis gerboa, aztán már nem jött többé vissza.

El kell zárnom a sátor bejáratát, mert a ragyogó holdfény majdnem nappali világosságot derít a sivatagra.

*

Naponta kétszer csigázom fel a vízzel teli nagy tartót a kútból, korán reggel és naplemente előtt, amikor a hőség mégis elviselhetőbb.

Közben rendet csináltam Bir Messaha környékén. A szanaszét heverő benzinkannákat mind egy helyre hordtam. Azok, amelyek még a kútásás idejéből származnak, a futóhomok csiszolása következtében egészen homályosak, amelyek még csillogók, azok a tavalyi Clayton expedícióból maradtak itt. Egyetlen egyen sincs rozsdafolt. Némelyiket a szél kilométerekre elhengergette, ez számomra hosszú sétákat jelent, amelyeket éjjel teszek meg, minthogy a forró nappali órákban igazán nem tudok okosabbat tenni, mint-hogy a kút melletti kunyhóban alszom.

Különös érzés nappali világosságot árasztó holdfényben órákon át a homoksivatagon keresztül vándorolni, egy-egy benzinkanna nyomát követve. Mert némelyike egészen szabályos nyomot hagyott hátra, miközben a szél tova-görgette; mintha óriási hernyó mászott volna végig a homokon. Legtöbbjét este, abban az időben, amikor a látóhatár felemelkedik, a kunyhó tetejéről messzelátóval kutattam fel és ezután márcsak az irányt kellett iránytűvel lerögzítenem.

A rossz kannákkal a repülőtér négy sarkát jelöltem meg, derékszőgben mindenütt 10-et helyeztem el, 10 lépésre egymástól.

A használható kannákat a kunyhó mellett rendesen összeraktam és deszkákkal befedtem. A szanaszét heverő fadarabokat is összehordtam, úgy hogy a szél ne szórhassa szét őket. Ki tudja, mikor fog valaki megörülni ennek a tüzelőkészletnek.

Rendezkedő munkám közben itt-ott rongyokat is találtam, ezeket összegyűjtöttem egy széthasadt benzín-

kannában, hogy velük a repülőgép megérkeztekor füstjelet adjak. Valahol a homokból tarkán hímzett fejrevaló állott ki, szép beduin hímzés, sárga, kék és vörös, de a fejrevaló belsejében rozsdavörös foltok voltak, megalvadt vértől. Ez a fejrevaló ugyanúgy, mint a sétatálcá is, a kufrai menekülőktől való. Most jut eszembe, hogy valahol itt a homokban egy leány van eltemetve...

Ugróegerem a második estén már egészen szelíd, a neki nyújtott datolyákat a kezemből veszi el, de sohasem többet, mint négy darabot, most már azt is tudom, hogy melyik kőrakás alatt van a rejteke. Mielőtt elmegyek egy marék datolyát hagyok ott neki.

A sólymok azonban nem jöttek vissza.

Az éjjel gyakoroltam magam a teodolittal. Huszonnégy csillagátmenetet figyeltem meg. Eredményeim tán azért olyan hozzávetőlegesek, mert kívülről is tudom Bir Messaha pontos helyzetét. Így egyedül az ember csak belebódul a számításokba...

Tegnap, — vagy tengapelőtt volt? — szét kellett szednem a primusz-főzőt és meg kellett tisztítanom. Rizottót készítettem magamnak és a rizs nem akart puhára főni.

Különös élet, nappal alszom, olvasok és naplómát írom, éjjel bolyongok a holdfényben. Semmi egyéb sincs rajtam, csak cipő, kezemben a fehér sétatálcát és visszafelé jövet egy-két zörgő pléhkanna. Csodások a napfelkelték bíborpompájukban és a naplementék az utolsó fénysugár smaragdzöld ragyogásával a láthatáron.

Valóban, a végtelen sivatag fenkölt nyugalma közelebb hoz a létünket vezető Mindenható tudatához.

*

Mi van velem? Aludtam... és most ébredtem fel zöld sátoromban, tábori ágyamon.

A Nap már fenn jár... nemsokára oly meleg lesz, hogy nem maradhatok a sátorban.

De ez a kellemetlen érzés? tán a melegtől... karomon érzem és lábszáramon, mint csupa tűszúrás... tán hőkiütés?

Nem, ez valami más. Vibrál, rezonál az egész testem... a sátorponyva is... mi lehet ez?

Hangosan kérdeztem önmagamtól és ettől felszabadult a dobhártyám, a sivatagi csend nyomásától.

Motorzúgás! A «moly»,... Társaim!...

Gyorsan, gyorsan a messzelátót, a tükröt, a gyufát! Hatalmas ugrásokkal előre elkészített füstserpenyőm mellett vagyok. Ki a dugaszt a benzinesüvegből, ah, mit, leütni a nyakát és égő gyufát bele... így...

Ott... egész alacsonyan csillognak a «moly» ezüst szárnyai a vakító sivatag felett! Alig néhány méternyire a föld felett húzódik ide. Nyílegyenesen követi az autók homokba vájt nyomát — hogy is fúj a szél... egész szélcsend van, tehát egyszerűen háttal a Napnak leszálláshoz beinteni!

A tükrrel felfogom magam előtt a napsugarat és lassan felfelé fordítom a repülőgép felé. Lassú ritmusban, fel és le, amint begyakoroltuk. A füst-jel? Oly fehéren száll fel a füst, hogy alig lehet látni! Lehet, hogy társaim meg sem látnak engem, sem a sátrat, sem a kunyhót, sem a leszálló kört... túlhaladnak rajta, mellettem el?...

A tükröt! Szakadatlanul adom vele a fényjelet... most végre észrevették, az egyik integet... most gyorsan a fényképezőgépet! Az Isten szerelmére, csak nem fog ily közel a földhöz fordulót venni! A szárny már majdnem súrolja a homokot, — na, még ez egyszer jól ment... most egyenesen felém kormányoz... kitárt karokkal mutatom a leszállás irányát, a motor elhallgat, a kerekek érik a homokot, egy ugrás, még egy, — nem jól van, ez durva volt, nagyon durva... no végre! És futok a lassan kiguruló gép felé.

Befejeződött sivatagi remeteéletem.

Kufra.

(1932.)

Üvölt a szél a sivatag felett, még csak nem is gondolhatunk arra, hogy felüssük nagy sátrunkat, még a kicsi is majdnem elrepül, jóllehet úgy állítottuk meg autóinkat, hogy azok a sátorverés alatt a szél ellen valami árnyékot nyujtsanak.

Mialatt a sátorcövekeket oly mélyre verem be, amennyire csak lehetséges, akaratlanul is átpillantok a repülőgéphez, amely összecsucott szárnyaival, orrát a szélbe fúrva és homokzsákokkal erősen megterhelve, táborunk közelében áll. Vajjon az éj beáltakor még erősebb lesz-e a vihar vagy oly hirtelen eláll, amint feltámadt?

Mindent megtettünk, hogy a «molyt» biztosítsuk? Megálljunk, nem, valamit még tudok tenni!

Végre áll a sátor, s az egyik kocsival közvetlen melléje járok azon az oldalon, ahonnét a szél fúj, átkiabálok a másik kocsi vezetőülésébe:

— Hé, Manufli! Abu Fudeil! Hozzatok köteleket, nem, ezt a kis darabot! Vallahi, már megint köteleket ettetek? Hozzatok a másik kocsit — ki van rakva? — Gyerünk a repülőgéphez!

A kocsit egész közel a gép elé vezetem, úgyhogy az már nincs közvetlenül kitéve a szél rohamainak, és most a repülőgépet a biztonság kedvéért jól hozzákötjük az automobilhoz. Még egy homokzsákot a repülőgép farokcsúsztatójára, darab rongyot a szívócső légtölcsérébe a légsavart és a motort letakaró vászonburkolatokat erősebben meghúzni és most a legjobb akarattal sem tehetünk már többet.

— Allah Kerim, az Isten kegyelmes — mormogja Abu

Fudeil — ha ő úgy akarja, akkor holnap reggel a te tajarád (repülőgéped) még itt áll!

Összeszorulva ülünk a kis sátorban és úgy érzem, hogy társaimnak mindnyájuknak az a gondolatuk, amelyet együnk sem akar kimondani: igazán az lenne az expedíció vége? Minden este megbeszéltük a másnapi programmot és a hangulat mindig tele volt bizalommal. Még eddig minden új nap felvirradtán tovább vonultunk, mélyen be az ismeretlen, emberlábtól még nem taposott sivatagba, ahol talán a holnapi nap hozza a nagy felfedezést, a megoldását annak a titoknak, amely miatt idejöttünk.

Ma elértük végső állomásunkat. Egészen idáig, a térkép fehér foltjának eddig a pontjáig terveztem az expedíció előrehaladását.

Hány órát töltöttem a szükséges benzin-, élelmiszer- és vízkészlet kiszámításával? Jegyzőkönyvemben hosszú számok jelzik a pontos előírányt és a tényleges fogyasztást, a biztosítéku szolgáló pótlékot és az automobil és repülőgép megengedett legnagyobb megterhelésének adatait.

Eddig minden pontosan vágott, jóllehet barátaim egy ízben messze eltévedtek az autókkal, magam meg jókora kerülőutat repültem, azonban a biztosítéku előírányzott számadatok az így előállott hiányt ismét pótolták. Csak maga a sivatag gondolta máskép sorsunkat.

Napok óta követjük a *Gilf el Kebir* vadul szaggatott sziklaplatójának meredélyét, ennek kiterjedéséről eddig senkinek fogalma sem volt.

Amikor elindultunk, a legújabban készült térképen a Gilf nagy táblahegységnek volt feltüntetve, ismeretlenségbe vesző nyugati oldallal. Ennek a nyugati oldalnak felkutatására indult expedícióm, s most itt állunk felfedezőutunk előírányzott végpontjánál, mégis ugyanez a nyugati oldal még mindig változatlan magassággal és beláthatatlan hosszúságban húzódik tovább északnak, Isten tudja hová?

Visszaforduljunk most, amikor vállalkozásunk legjelentősebb térképészeti kihasználása előtt állunk? Táborn bontunk holnap és elhelyezett depóink biztos vonalát követve megkezdjük a visszavonulást? Most, amikor a repülőgép-

ből láttam, hogy a Gilf sziklafala a távol északon már részekre töredezik, ahol az áthatolhatatlan párkánynak mindinkább különváló előhegységei tűnedeznek fel, ami kétségtelen jele, hogy a hegység jellege megváltozik?

És a mai nap útja abban a fantasztikus őskori vadiban, amelyet valamikor hegyipatak vájhatott ki a sziklafalból. Azok a mély vízmosások, amelyek a legrégebbi idők esőzéseinak csálthatatlan jelei, a hét elszáradt Szelim-bokor a vadi torkolatában, és végül ennek az ősi szakadéknak végén a barlang, történelem előtti sziklaképeivel. Itt ezen a környéken kellett ezerszer átgondolt elméletem szerint, annak az eső-oázisnak lennie, amelyet keresek. És most az oázis jelenlétének összes előfeltételei egymásután valóra válnak. Helyi esők nyomai a sziklafennsík magassága által lehetővé téve. A történelem előtti település, a sziklafal lassú szétmorzsolódása. De mind ennek ellenére, felderítő repüléseim alatt a szörnyű sziklafennsík mindig csak ugyanazt a képet, ugyanazt a vigasztalan táblasíkságú felületet mutatja és egyetlen vegetációs völgyet sem.

Ez alkalommal is visszaforduljak azzal az érzéssel, amit minden sivatagkutató ismer: ha még egy kevésse tovább haladtál volna, bizonyára rábukkantál volna arra, amit kerestél?

Jegyzőkönyvemben a számok ridegek és tárgyilagosak. Van benzin- és olajfeleslegünk, élelmiszerünk sem olyan igen pontosan volt kimérve és elégséges lenne még néhány napra, csak az ivóvíz...!

Mindig ez az átkozott hatalom, amely mindenki fölött kérlelhetetlenül uralkodik, aki csak egy lépésnyire is ki-merészkedik a sivatagba.

Végre a következő kérdéssel fordulok társaimhoz:

— Ne kutassunk még egy szakaszt tovább észak felé?

És mintha egy szájból jött volna feleletként a kérdés:

— Hogy állunk víz dolgában?

Erre megindul a vita. Magától értetődően mindegyikünk tovább szeretne menni — éppen most, amikor... De víz nélkül? Valami lehetőséget kell találnom a vízkészlet kiegészítésére!

Tábori ágyakon ülve, előre hajoltan, nehogy a rángatózó, csapkodó sátorlap eltaláljon, mindegyikünk tűzbe jön a kérdés felett. Legközelebb az Uveinat-hegy déli lejtőjén az Ain Dua sziklaforrásnál lehet vizet találni. Ezt az utat már megtettük, nem nehéz, de a távolság mindössze «csak» 360 km.

— Összesen 720 km-t tesz ki oda-vissza — mondja Róbert. — Nézz utánna a táblázatodban, mennyi benzint jelent az?

— Pontosan annyit, mint amennyi feleslegünk van — állapítom meg.

— Hogy volna, ha ezt az utat szabályellenesen csak egy kocsival kockáztatnánk meg?

— Kizárt dolog, — szoltunk az őrnagy és én egyszerre — tudod jól, hogy a közmondás szerint «a sivatagban csak egyetlen egy hibát lehet elkövetni».

— Nem látok más lehetőséget, mint a legszigorúbb vízzel való takarékoság mellett holnap egy rövid utat teszünk meg északnak — mondja a mérnök — abban az esetben, ha a szél elül, talán még egy repülést — és azután holnapután visszatérni.

— Nem, nem — ellenkeznek Róbert és az őrnagy — számítsd át még egyszer pontosan a készleteket és a távolságot!

Azzal az érzéssel hajolok a kiterített kis térkép fölé, hogy azokon a számokon, amelyeket én már régóta kívülről tudok, nincs mit átszámolni. Ekkor pillantásom a térképnek arra a vidékére esik, amely számunkra mindezideig nem jött tekintetbe, s a következő pillanatban egy szó szaladt ki a számon:

— Kufra!

Hirtelen mély hallgatás szakadt a sátorra és úgy tűnt fel, mintha odakint a szél süvítése erősbödött volna.

— Ez teljesen kizárt — mondja lassan a mérnök.

— Miért?

Egy pillanatra gondolkodott, mintha a felesleges kérdést türelmes, de mégis tekintélyt követelő felelettel véglegesen le akarná zárni, majd egyszerűen kijelenti:

— Kufrát keletről nem lehet megközelíteni!

— Miért? — Kérdezem ismét és azon fáradozom, hogy hangom színezete egykedvű maradjon.

— A nagy homoktenger miatt, amely egészen a Kufra-depresszióig nyúlik.

— Ez földrajzi feltevés, amelynek mi vagyunk első megcáfolói — a térképre mutatok és mindkét barátom feszült figyelemmel követi ceruzám hegyét — Ön azt akarja mondani, hogy eddig azt tételeztük fel, hogy a nagy homoktenger dűnéi a még ki nem kutatott terület egész szélességét borítják. Nos, mi most mégis már a 25. hosszúsági foknál vagyunk és a Gilf még mindig északnyugatnak húzódik. Itt már régóta a homoktenger nyugati szélén vagyunk. Innét Kufraig a távolságot körülbelül 200 km-re becsülöm és onnét elég vizet tudnánk hozni!

Érv következik évrre.

— Ha látszólag igaza van is Önnek — heveskedik a mérnök — mégis kitudja, hogy nyugat felé nem áthatolhatatlan dűnék húzódnak-e tovább? És azután — Kufra olasz terület, alig egy éve szállták meg. Még ma is hadszíntérnek számít és nekünk nincs engedélyünk arra, hogy átlépjük a határt!

Látom, hogy a többiekben ez a különös érv mindenféle gondolatot vált ki, és máris megvagyok arról győződve, hogy társaim mint Brit alattvalók semmiesetre sem akarnak határkonfliktust előidézni. Bennem azonban ez a fel fogás sehogysem akart meggyökerezni:

— Már mi történhetik akkor, ha helyzetünket elmagyarázom és tudományos munkánk nevében vizet kérek?

— Elfoghatják Önt és a kocsikat elkobozhatják. Van Önénél egyáltalában útlevél vagy igazolvány az automobilok részére?

Most kezd az ügy humoros színt ölteni. Útleveletem Kairóban hagytam és eszembe jut, hogy a legcsekélyebb irat sincs nálam, amivel igazolhatnám magamat, még a pilótaigazolványom sem, de hát ki gondol az ismeretlen Szahara szívében autóigazolványra és vámvizsgálatra?

Elmagyarázom tervemet. Holnap korán reggel a túra-

géppel és az egyik box-kocsival a három soffőr kíséretében felkerekedem. Ha leküzdhetetlen terepnehézségekre bukkanok, egyszerűen visszafordulok. Ha holnapután estig nem jövök vissza, akkor valószínű, hogy valahol Kufra közelében elakadtam és gyalog kísérelem meg az oázis elérését. Az ittmaradt harmadik kocsival további kutatóút természetesen kizárt dolog, társaim tehát ebben az esetben minden körülmények között forduljanak vissza Khargába a depók vonalán. Róbert és az őrnagy repülőgépen, a mérnök és Hasszán szakács a kocsival.

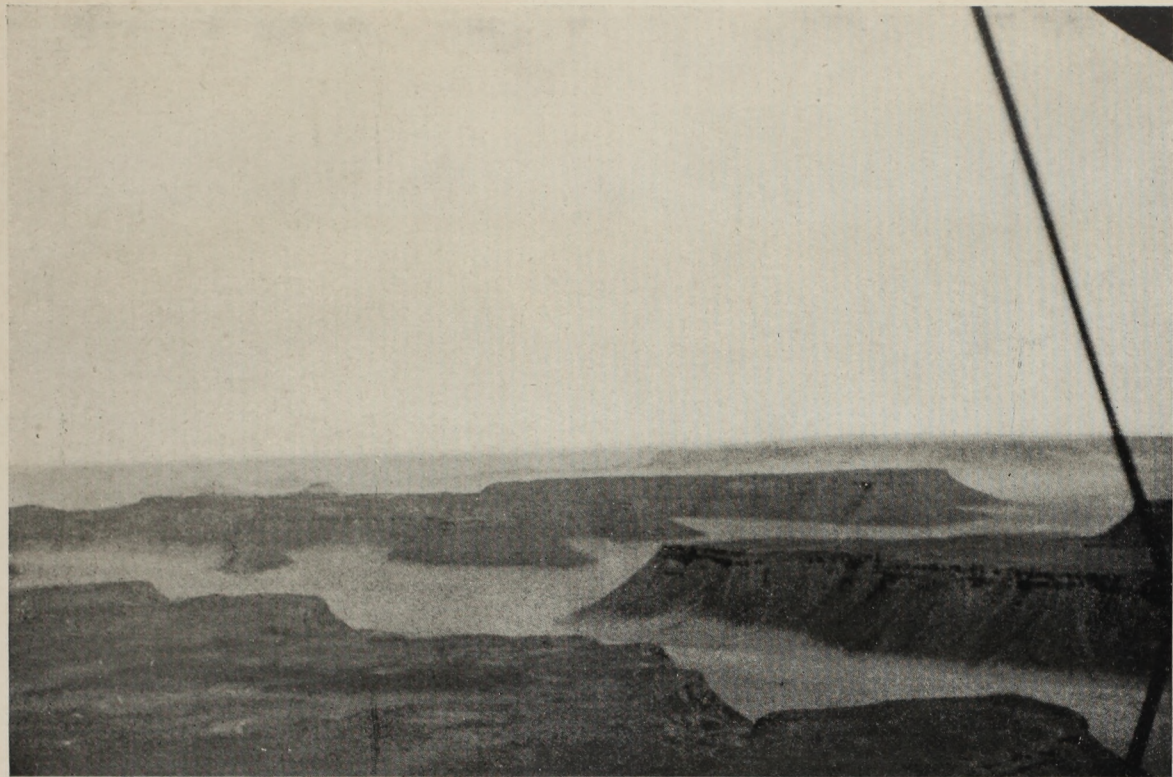
Felteszem a kérdést szavazásra és csak a mérnök szavazott ellene, három egy ellen, tehát megcsináljuk!

Egyetlen térképünk, amely a Kufra-depressziót félig-meddig helyesen feltünteti, egészen kismértékű, egy a négy-millióhoz! Kilátástalannak tűnik, hogy ezzel tájékozódjam 200 km-en keresztül, ismeretlen terepen. Azonban nincs egyéb lehetőség.

Az éj beálltakor alábbhagyott a szélvihar. A mérnök felállította a teodolitot, hogy álláspontunkat meghatározza, én meg megbeszélést tartottam a sofförökkel. Minden további nélkül készeknek nyilatkoztak arra, hogy az utat velem megkíséreljék. Abu Fudeil még jóformán magánkívül volt az örömtől, hogy feleségének hazáját megismerheti. Tavaly vett el feleségül egy lányt a kufrai menekülők közül, akinek a sivatagból való megmentésén maga is részt vett.

Rövidesen mindkét koci készen állott 600 km útra elégséges benzinnel és az összes üres kannákkal megterhelve.

A víz elosztásakor ijedten látom, hogy az arabok rossz szul gazdálkodtak készletükkel és többet jelentettek nekem, mint amennyiük volt. Társaim részére a megállapított 36 litert hagyom hátra és a maradékot — nyolc litert — rakom fel kocsimra annélkül, hogy arról említést tennék. Ne is tudjanak barátaim arról, hogy hirtelen mily fontossá vált ez az utam Kufrába!

Repülőfelvétel a Gilf Kebir előhegységeiről.

A víz-depó korsói.

Abu Ballasz, a «Korsók dombja».

Az olasz tisztekkel Kufrában.

MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

A szent, Szidi Máhdi el Szenusszi sírja Tads-ban.

Tibu nő ünnepi díszben.

Tibu férfi.

A kufrai sóstó.

A Kufra-depresszió szélén. Balról : Abu Fudeil, Hasszaneid, Manuffli és a szerző.

A Gilf Kebir sziklafala.

P. A. Clayton mérnök és szerző a teodolitnál.

Magányos fa a Gilf lábánál.

Félőt van hajnalban. Nagyon hűvös a levegő, a tegnap esti északi szél jeges lehetet hozott magával. Ki hinné, hogy április 27-én éjszaka a Szaharában a hőmérséklet annyira lesüllyedhet, hogy alig néhány fokot mutat 0 fölött!

Még tegnap este mindent előkészítettem és óvatosan kászolódom ki táboriágyamból, hogy barátaimat fel ne keltsem. Embereim már talpon vannak és a konyhasátor előtt barátságos tüzet raktak. Megiszom egy csésze forró teát, jól begombolom a köpenyemet és fejemre húzom a repülősapkát.

— Készen vagytok?

— Bismillahi, Allah nevében!

A motorok nem akarnak mindjárt begyújtani és az indító zöreje felébreszti az őrnagyot.

— Good luck, old man!

— Köszönöm, és ha alábbhagy a szél, észak felé csináljatok még egy felderítő repülést! A vizionlátásra!

Álláspontunk: 23 fok 32 perc szélesség és 25 fok 8 perc hosszúság, a Kufra-depresszió közepére eső kurzus irányvonala tehát 295 fok. A tábortól kissé távolabb megállok és azon töprengek, hogy miképpen fogok navigálni ezen a csöppnyi térképen? Alacsony sziklakúpok zúrzavara terül el nyugat és északnyugat felé. Északon sziklapárkány, bizonyára a hatalmas Gilf Kebírnek nyúlványa. A merőleges fal ezen a kristálytisza hajnalon gigantikus háttérként zárja le a láthatár keleti részén ezt a vad, szárgatott vidéket.

Távcsővel keresek északnyugati irányban valami átjárót. Mégis mialatt félkörbe fordulva végre felfedezek egy helyet, amelyen az áthatolást megkísérélhetnénk, iránytűm már 225 fokot mutat, tehát délnyugatot. Jól kezdődik, ha már táborhelyünkől elindulásomkor eredeti útirányomra derékszögben kell megkezdennem utamat!

Pontosan becélozom azt a sziklacsúcsot, amelynek irányában a szabad átjárót megtaláltam, berajzolom ezt az irányvonalat a szögmérő segítségével nyomorult kis térképemre és jegyzőkönyvbe beírom az első feljegyzést:

Idő: «5 óra 5 perc, kilométerjelző a túraautón 0·8574, a boxkocsin 35334. Kurzus 225 fok. Sziklahegység.»

Néhány pillanatig még várnom kell, Abu Fudeil és Hasszán-Eid mondják ünnepélyesen az utazók imáját.

— Ichtina esz'szirata el musztakina . . . vezess minket a helyes úton . . .

Manufli, a felvilágosodott, oldalt áll. Ő az autók tulajdonosa, tőle bírjuk azokat bérbe. Már a neve is modern fel fogására mutat, biztosan fiatalkorában Kairóban egy garázsban adták neki, mert minden valószínűség szerint az indítóforgattyú francia «manivelle» nevéből származik.

A kocsik könnyűek, csak személyes podgyászunk, az üres víztartók és kannák vannak rajtuk. Négy kilométer út után végre irányt változtathatok, mert jobbról a sziklacúcsok között újabb nyílás tárul fel.

Az új mérés 260 fokot mutat, az adatokat feljegyzem, a kurzusvonalat berajzolom a térképbe és vígan haladunk tovább. Ezalkalommal 18 km-nyi utat tudok ugyanabban az irányban megtenni. Kezdetben észre sem veszem, hogy úgynevezett «bálna-hát-dünék» síma tetején haladunk. Abu Fudeil, aki mellettem ül és szabályos időközökben a másik koci után néz, jelenti hirtelen, hogy Manufli elakadt. Ekkor veszem észre, hogy nagyon csálóka talajon mozgunk, a megállás rajta könnyen elakadást jelenthet. Nagy ívben körbevezetem az autót, miközben a kilométerszámot megjegyzem magamnak, hogy ezt a kerülőt számításaimból majd levonhassam és a kocsit óvatosan kifutni engedem. Megtoltuk a boxkocsit, míg ismét lendületbe nem jön és egészen lassan ismét nekiindulok, hogy a megkeményedett homokfelületet kocsimmal át ne törjem.

Lassanként a talaj még rosszabbá válik, mint a tábor környékén volt. Jobbról tőlem még mindig az az alacsony sziklafal húzódik, amely arra kényszerít, hogy igazi útírányomból kitérjek. Mindig jobban kell vigyáznom, új irányvonalakat lemérnem, az adatokat feljegyezni és fáradsággal keresnem átjárót a sziklatörmelék között.

Még mindig déli iránynak kényszerülünk, jöllehet már annélkül is elég messze elhajoltunk igazi irányvonalunktól dél felé.

Vége nagy depresszió széléhez érkezünk. Ha nem

volna korán reggel, amikor a kilátás a körülményekhez képest még eléggé tiszta, az előttünk felbukkanó tájképet minden bizonnyal másnak tartottam volna. Az első pillanatban Abu Fudeil is akaratlanul elkiáltotta magát — Zarzura?

Ennél tökéletesebb csalóka kép soha nem tárult szemem elé. Tényleg, a körülbelül két kilométer átmérőjű, csészealakú völgyben mélyen lent mintha pálmák és lombfák állanának sötét csoportokban. Közöttük kónikus «tukul» kunyhók, amilyeneket a szudáni bennszülöttek építenek és hófehér négyszögletű házak és tornyok... de mind, mind homok és krétaköből!

Itt a szélviharok játékoskedve zabolátlan fantáziával szaggatott, épített. A pálmák, lecsiszolt magas sziklák, fedőlapjuk oszlopszerű talapzaton nyugszik. Százszámra állnak, krétakúpokkal vegyesen, sziklakockák és átllyuggatott kapuszerű ívek között. Fennálló és rombadőlt falak, amelyeknek törés felülete a legbizarrabb állatfejsziluettek és a legborzalmasabb torzképeket mutatja.

— Genenet betau s' seitan, a sátán kertje!

Akaratlanul így kiáltottam fel, annélkül, hogy sejtetem volna, hogy ez az elnevezés éppen a felvilágosult Manufliira majdnem katasztrofális hatással lesz. Hamuszürkévé vált az ábrázata és iszonyatos borzalom rázta meg.

— Azt hittem, ó Uram, hogy egy oázis, — dadogja — jobb lesz, ha visszafordulunk, sohasem fogunk Kufrába eljutni, ha ilyen vidéken kell keresztülmegyeznünk.

— Azt nem is tehetjük meg, — mondom mosolyogva — itt a kocsik darabokra törnének. Kerülő utat kell keresnünk.

Íránytűvel a kezemben máskor is elég messze kell eltávolodnom a kocsiktól, hogy a mágnesűt a gép fémalkatrészei ne térítsék el, itt azonban a tű nem akar megnyugodni. Mágneses mező? Épp ez hiányzik még! Talán a kőzet vastartalmú, ami viszont eléggé valószínűtlen a Líbyai-sivatagban, avagy egy meteor hullott itt valamikor alá és attól keletkezett ez a depresszió?

A lejtő mentén hosszas dőcögés után végre északnyugati irányban mély, szélvájta sziklabarázdába hajtok, ha ez

az ide-odakanyargás azonban még sokáig tart, tényleg okosabb lenne visszafordulni.

Egy sziklakúp mellett megállok és felmászom rá, hogy elláthassak. Embereim élükre állított sziklalapokkal útjelzőket csinálnak.

— Hé, mit műveltek?

— Alamokat kell felállítanunk, különben ezen a köves talajon, amelyen semmi nyom nem marad meg, soha többé vissza nem találunk.

Igazuk van! Eddig csak az előttünk lévő dombvonulatok szíluettjeit vázoltam le és elfelejtettem a fordulópontoknál, hogy visszamérjek abba az irányba is, ahonnet jöttünk. Szerencsére még nem hosszú ideig járunk ezen a köves talajon és a sziklakúp csúcsáról még látom azt a hegynyeret, amelyről a legutolsó kurzust meghatároztam. Mostantól kezdve azonban mindkét irányban kell vázlatot készítenem, készen arra az eshetőségre, hogy visszatérésünk alkalmából a nyomokat már nem találjuk meg.

Kilátóhelyemről mégis azt veszem észre, hogy a sziklakúpok észak felé alacsonyodnak, és hogy ebbe az irányba hosszabb szélvájta barázdák húzódnak. Most végre éles szögben javíthatom kurzusomat.

Lassan és döcögve megyünk tovább. Közben meleg lett, jöllehet elég erős északi szél támadt. Utolsó fordulópontom egy háromcsúcsban végződő, alacsony sziklakúp. Az az érzésem, hogy emmögött a dombvonulat mögött a terep változik, mert a jobbra tőlünk húzódó sziklafal ebben a hármas csúcsban végződik.

Nincs más mód, a két alacsonyabb közötti nyeregbe kell felszaladnunk. Ugrálva és lökdösve bűg a két Fordkocsi, a törmeléken felfelé, de a nyeregbe érkezve már-már örömmel látom, hogy nem csalódtam. A terep tényleg egészen más, a hegyek eltűntek és előttünk . . . mi az, sík zerir? Nem, . . . futóhomok-dünék!

A legrosszabb, ami csak bekövetkezhett volna; mégis igaza lenne a mérnöknek?

Felmászom a sziklacsúcsra és a távcsővel végigkutatom a láthatárt. Utamon keresztül, északkelettől délnyu-

gati irányban beláthatatlan hosszúságban csillámlik a dűnesor vörös hullámvonala. De mégis, várjunk, a dűne-láncolat mögött ismét alacsonyabb sziklafokokat látok, és onnét a nyugati horizontig távoli sárga síkságot egyes sziklakúpokkal. A dűne-lánc körülbelül 8—10 km széles lehet. Ez térít-sen vissza bennünket?

Manufli a visszafordulás mellett van, Hasszán Eid úgy vélekedik, hogy próbáljuk meg, Abu Fudeil viszont gyalog előre lemegy és messze kísétál a vörös futóhomokra. Most ideinteget és látom a távcsövemen, amint hevesen rátapos a homokra. Ami annyit jelent, hogy a homok felső felülete kemény!

Bemérem a sziklafokok látható vonalát és rajtuk túl egy távoli dombot. Aztán nagy lendülettel elindulok lefelé.

— A kis Abu Fudeil egész a domb aljáig elibémfutott és akrobata módjára ugrott fel a száguldó kocsira.

— Goam, goam, gyorsan, gyorsan!

Teljes gázzal száguldunk a dűnék oldalára fel. Csak most ne kelljen fékezni, csak most ne érjen gumidefekt!

Minden belevész a narancspiros csillogásba. Lehetetlen látni, hogy felfelé vagy lefelé haladunk-e. Néha megkönynyebbülten zúg fel a motor és az iram hirtelen növekszik, majd ismét fáradt lesz a kocsi és villámgyorsan második át-tételre kell kapcsolnom. Hirtelen ferdén állunk annélkül, hogy láthatnók, hogy egy meredek hullámvonal oldalán zúgunk végig és meredek ívben kell a láthatatlan lejtő felé kormányoznom, hogy fel ne dűljünk. Kocsimon a beépített iránytű oldalt, a szélvédőlemez mellett van felszerelve, most egy-általán nincs módomban odanézni, hogy meg ne akadjunk és hogy fel ne dűljünk, mert most egyedül ez a fontos. A kis szudáni oldalt lóg ki, hogy a másik kocsit nézze.

— Gyajin, jönnek?

— Ajua, igen!

Néhányszor nem válaszol sürgető kérdésekre vagy azt kiáltja, hogy pillanatnyilag nem láthatja őket és ebből tudom, hogy a dűnehátak elég magasak ahhoz, hogy az egyik kocsit a másik elől elrejtse.

Alig hat percig tartott, mégis ez az örült száguldás

mindannyiunk előtt sokkal hosszabbnak tűnt fel. A sziklafokok már úgy tűnnek fel, mintha közvetlen közelünkben lennének, — alig egy km távolságban — mégegyszer esik a talaj, most ismét emelkedik... és most — egy lökés — majdnem kivertem a fogaimat, ... oly mozdulatlanul állunk, mintha egy lyukba estünk volna bele.

Abu Fudeil kiugrik a kocsiból és bolond módjára gesztikulálva rohan visszafelé. Mögöttünk hangzik a másik gép bűgása s ösztönösen én is kiugrom, hogy az el ne gázoljon. Most, alig 30 lépésre felettünk, előbukkan a box-kocsi hűtője a látszólag tükörsíma vörös síkságból. Manufli, aki pontosan nyomaimat követte, éppen csak arra képes, hogy kocsiját oldaltrántsa. A következő pillanatban az ő kocsija is bele-vágódik a folyékony futóhomokfoltba mellettem. Mindkét kocsi a felhágódeszkákig süllyedt, de mégis egyiknek sem történt baja.

Ezek a vízszerű futóhomokkal telt medencék valójában a legalattomosabb akadályok. Formájuk legtöbbször ovális, körülbelül 10—20 méter széles teknők, és egészen finom szemcséjű porszerű homokkal vannak teli. Szín után nem lehet őket megkülönböztetni a tömör dűnehomoktól, csak ha rájuk lépünk, süllyedünk be térdig, és ha szélüket kezünkkel a durvább szemcséjű homokréteg felé végig-tapogatjuk, érezhetjük, mintha lisztrel teli csésze falát érintenők.

Mialatt az emberek a 12 méter hosszú kötélletrákat lecsatolják, mindegyik kocsin két darab van belőlük, felmegyek a dűne hátára, hogy a továbbhaladás útját felderítsem. A futóhomok-medence alig 20 lépés széles, utána ismét tömör a homok, azonban nagyon kétséges, hogy a kocsik lendületbe tudnak-e jönni? Balra kell majd fordulnunk, hogy először völgynek le mehessünk.

Most tudom csak áttekinteni a dűnék hullámvonulatát, amikor a két kocsi nyomát láthatom. Elöttem a csalóka árnyéknélküli megvilágításban minden teljesen síknak tűnik fel, mégis még két «bálna-hátat» kell megmásznom, amíg végre közvetlenül az alacsony sziklafokok lábánál megpillanthatom a dűne-hullámok szélét.

Allah kerim! Épp velem szemben természetes feljáró van, lendülettel feljuthatunk rajta a szilárd homoksíkságra.

Egészen odáig megyek, és miután meggyőződtem arról, hogy ameddig szemem csak ellát, ez az egyetlen hely, amelyen feljárhatunk, megtöltöm zsebeimet kis fekete kövekkel és a kocsihoz visszatérve minden tíz lépésre egyet-egyet leejtek. Ezek nem csak az irányt fogják jelölni, hanem láthatóvá teszik az álnok hullámvonulatot is.

A kötélhágcsókat a kocsik elé fektetjük, mégpedig úgy, hogy egészen a hátsó kerekek alá érjenek. Az első kerekeket a létrákkal egyszerűen kis ívvel megkerüljük, minthogy azok a meginduláskor úgylis felkapaszkodnak a létra bambuszfokaira, mialatt a hátsókerekek a kötélletrákat maguk alá húzzák. Természetes, hogy ekközben még teljes erővel tolni is kell a kocsit.

Egészen lassan és símán engedem vissza a kapcsoló pedált. A kerekek egy pillanatig üresen forognak, most nekifeküsznek az arabok és a kocsi megindul. Most gázt — gyorsan a második áttétel, mielőtt a létra végére érnének — és... ismét megakadva ülök!

Az utolsó eszközhöz folyamodok:

— A fele levegőt ki kell eresztetni a pneumatikokból.

— Hadr Effendi! — Sziszegve fütyül ki a levegő a szelepeken, miközben izzadó embereim a kötélletrákat ismét lefektetik.

Ezalkalommal sikerül és a lendületbe jött kocsi fekete jelzőköveim mentén átbúg az utolsó dűne-hullámon és győztesen zúg fel a homokfeljárón a szilárd köves talajra. Hány és hány európai autós járhatatlannak mondaná ezt a «szilárd talajt», számunkra azonban a dűnék homokja után olyan, mintha betonút lenne.

Manufli hasonlóképpen kifogástalanul manőverezett, s mialatt a másik kettő, akiknek meg kellett tolniok a kocsikat, gyalog utánunk jöttek, mi már újból felfújtuk a pneumatikokat...

Most már lényegesen könnyebben haladunk előre. Északnyugati irányba javítottam a kurzust, hogy igazi

írányvonalamra juthassak. Alacsony dombok mellett hülámzó terepen járunk, és amint a legutolsó egyedülálló dombcsoporthoz érkezünk, százöt kilométernyi út van a hátunk mögött. Ennek a körülbelül 60 méter magas dombnak a Dsebel en Nusz nevet adom, a «feleút hegye», mert számításom szerint itt vagyunk feleúton. Most már nincs irányító célpont előttem, amely felé kormányozhatnék. Ugyanolyan helyzetben vagyok, mintha repülőgépet vezetnék egy felhőréteg felett. Egyik szememmel a beépített iránytűn, a kocsit nyílegyenesen kormányzom a végtelen láthatár felé.

Erősödött az északi szél és arcunkba korbácsolja a homokot. Vigyáznom kell, hogy akaratlanul el ne térjek a szél irányába, hogy elfordíthassam arcomat a szűrő homokszemecskék elől.

Bármennyire is fáradozom azon, hogy tartsam az iránytűkurzust, mégis azt veszem észre, hogy mintegy 20 kilométerenkint a szél irányában ismételten letérek dél felé. Minden alkalommal meg kell állnom, a kézi iránytű segítségével — jó messzire a kocsitól — meg kell állapítanom az igazi útírányt és a sarkammal hosszú nyilat rajzolok a homokba, hogy legalább az induláskor legyen előttem irányvonal.

A szél igazi homokviharrá fajul. Oldalt kifeszített takaróinkkal védjük magunkat ahogy tudjuk az izzó homokszemecskék ellen. Végtelen síkságon robogunk mindig tovább. A kilométermérő már régen mutatta a 200 kilométert. Most már legalábbis a Kufra-depresszió előjeleit kellene észrevennünk, vagy amint reméltem, olasz autós-járőrök nyomait kellene kereszteznünk. Mégis a legcsekélyebb nyoma sincs a nagy oázis közelségének.

Eltévedtem volna? Tán az oázis mellett déli irányban haladtunk el, és most vakon zúgunk bele a semmibe?

Ha megállok, hogy a kurzust javítsam, a három arab lesujtva áll mellettem. Eddig Abu Fudeilt minden megállásakor tréfálkozva kérdezték:

— Hol van a feleséged hazája? Neked mégis tudnod kellene? — De most hosszú ideje már nem úznak tréfát,

s az emberek szóltanul, mogorván figyelnek, mialatt a nyomorult kis térképre, amely pontosan csak lehet, bevezetem az iránytű eredőjét.

Egyetlenegy szögfoknyi különbség ilyen távolságra közel négykilométernyi eltérést jelent. Alig képzelhető, hogy én a leggondosabb vigyázat mellett ne lennék 20—30 kilométerre a kurzuson kívül. Csak az én kis zsebbarográfom vigasztal, Dsebel en Nusz óta 100 méterrel mélyebben vagyunk, tehát mégis depresszió felé haladunk.

Itt-ott kis szikladarabok bukkannak elő a homokból, távolabb előttünk úgy tűnik fel, mintha nagyobb felületekké tömörülnének, de mégis ameddig csak át tudom tekinteni a láthatárt, semmi sincs, ami terepváltozásra mutatna.

— Kettőszázharminc kilométert hagytunk magunk mögött — mondja a következő megálláskor Manufli — elkerültük már Kufrát.

— Honnan tudod?

— Nyomokra kellett volna bukkannunk, ha az oázis közelében lennénk, és nézz körül, Uram, egészen az égboltjáig nincs semmi, mint zerir.

— Mit akarsz hát?

— Visszafordulni! Eltévedtünk, és ha kifogy a benzinünk, szomjan veszünk!

Dacosan maga elé néz és a másik kettő néma marad, csak Abu Fudeil emeli rám hűséges szemeit.

— Ja Radjal! Ó, ti férfiak, halljátok amit mondok: Még 20 km-t megyünk ebben az irányban, ha semmi jelre sem bukkanunk, egyenesen északnak fordulunk. Csakis délre lehetünk Kufrától, mert északra a Dsaló-ba vezető nagy karavánutat kereszteztük volna. Halasz, arkab — vége a vitának, felülni!

Zúgva folytatódik az út, tekintetem falja a látóhatárt, semmi sem változik rajta, 10—15 km jelzése ugrik a sebességmérőn és semmit sem lehet látni...

— Vezess bennünket a helyes útra és ne amelyikén eltévedünk!...

Mellettem a szudáni felkiált. Teljes erővel fékezni kell, hogy le ne zuhanjunk azon a meredélyen, amely

szinte lábainknál nyílt meg. Mélyen alattunk hatalmas völgy fekszik, túlsó partja a távol horizontba vész.

És a völgy közepén sötét foltok, amelyeknek színét először meg kell a szemnek szoknia, hosszú *zöld* sávok, ezernyi-ezer pálmakorona: El Vadi Kufara!

*

Embereim majdnem szétmorzsolják a kezemet — El-hamdullilahi! Chattarcherak! — Kiáltoznak és nevetnek össze-vissza és kezükkel terjegetnek a pompás zöld völgy felé, hisz úgy fekszik alattunk, mint az ígért földje. Éppen dél van, hét óra alatt 245 km-t tettünk meg. Mi érkezünk mint az első expedíció keletről, Egyiptom felől ide Kufrába!

A nagy depresszió körülbelül 70 méterre fekszik az alatt a lejtő alatt, amelyen állunk. A medence itt ovális körzetben végződik és alig 8—10 km széles, a túlsó partot a déli hőség ellenére tisztán lehet látni és azon túl csillog a végtelen sivatag egész a láthatár széléig. Ezért az imént nem is sejthettük, hogy az oázis közvetlenül előttünk fekszik: elláttunk felette.

Távcsővel kutatom át a környéket és látom, hogy Kufra völgyének pontosan a déli csúcsára bukkantam rá. Mint-hogy az igazi kurzusomat a 20 km hosszú ovális depresszió közepére számítottam, csupán 10 km-re, tehát mindössze alig másfél szögfoknyira tértem el dél felé.

Manufli azt mondja, hogy úgy jöttem, «mintha kötélén húztak volna», amit barátaim később elsőrendű navigálásnak neveztek, én magam azonban mégis csak szerencsének mondom!

Előttem fekszik a völgy, amely után évek óta legtitkosabb álmaimban sóvárogtam. Hacsak néhány nappal is ezelőtt valaki azt kérdezte volna tőlem, hogy nem keresem-e egyszer fel Kufrát, biztosan vágyódó, de mégis lemondó mosollyal tagadó feleletet kapott volna. És most nem álom többé, hanem a napfényben csillogó valóság, amely összeszorítja a torkomat, és a gondolatoknak és emlékeknek viharát zúdíttja reám.

Hányszor feküdt előttem Gerhard Rohlfsnak tiszteletreméltó öreg könyve : Kufara!

Mennyi szenvedést és veszélyt kellett Rohlfsnak elviselnie és kiállnia, amíg 1879. augusztus 1-én első európai emberként pillanthatott le a Kufra-óázisok legészakabbikára, hasonlóképpen, miként én most «Allah kertjének» déli végére pillanthatok! A német kutató Kufrában majdnem áldozatul esett a szenusszi szövetség fanatikus idegengyűlöletének. Táborának egy megrohanása alkalmából egész felszerelését szétrongálták és elrabolták. Csodaként érkezett akkor Szidi el Máhdi Nagyszenusszinak egy követje Kufrába, még éppen idején, hogy Rohlfsnak szabad utat biztosítson a visszatérésre.

Rohlfs után, 1926-ban Marquis de More kísérelte meg, hogy eljusson Kufrába, azonban Tunézia déli részén a tuarégek megrohanták és meggyilkolták.

Az újabb sivatagkutatók úttörője, Jennings Bramley 1899-ben Dachlából indult ki, hogy Kufra irányában átszelje a homoktengert. Nem sikerült a dűnéken áthatolnia és — hasonlóképpen, mint Rohlfs 1874-ben — északi irányban Szivába kényszerült visszafordulni. Őutána Wilfred Blunt kerekedett fel Kairóból, hogy Sziva és Dzsaghabub irányában elérje a szenussziaknak azt a megközelíthetetlen szigét. Karavánját nem messze Szivától megtámadták és visszatérésre kényszerítették.

Harding Kingnek, aki 1911-ben tett kísérletet, és az angol tiszteknek Partridge-nek, Willaim-nak és Moornak, akik a világháború alatt merész felderítő utakat tettek a Líbiai-sivatag belsejébe, hasonlóképpen nem jutott osztályrészül az a szerencse, hogy a titokzatos Kufrát megközelíthették volna. A szenussziak a háború alatt, mint a törökök szövetségesei, Egyiptom angol megszálló csapatai ellen harcoltak. Abban az időben egy francia hadifoglyot hurcoltak Kufrába, aki Rohlfs után a második fehér ember volt, aki látta az oázist.

Végre 1921-ben sikerült Ahmed-Mohammed Hassza-nein Bey egyiptomi kutatónak Szayed Idrisz Nagyszenusszi engedélyével a Kufra-óázist felkeresnie. Kíséretében

volt beduin nőnek öltözve Rosita Forbes írónő. Hasszanein két évvel később újból meglátogatta Kufrát és onnét dél felé vonulva a két «elveszett» eső-óázist: Arkenut és Uveinatot újból felfedezte.

Kevéssel öutána dél felől, Vadaiból jövet, a bátor francia Bruneau de Laborie toppant be minden fegyver és kísérőlevél nélkül Kufrába. Csodálatos, hogy a meglepett szenusszik akadálytalanul továbbengedték Bengázi felé.

Ez a «nagy» idegenforgalom azonban a szenusszi szövetség testvéreit annak a rendelkezésnek kiadására készítette, hogy földi paradicsomukat a jövőben teljesen megóvják idegen szemek elől.

Végre 1922-ben az olasz kormány — amelynek hatalmi szférájába a Kirenaika-félsziget és a mögöttes ország részben Kufra-óázis is tartozik — és a szenussziak emirje, Szayed Idrisz esz' Szenusszi között megállapodás létesült. Esszerint utóbbi elismerte az olasz fennhatóságot, neki viszont biztosítva lett Kufra egyedüli birtoka azon feltétel mellett, hogy a Vadai és Kirenaika között Kufrán átvonuló kereskedelmi karavánok biztonságáért kezeskedik.

Ez a kísérlet egy modus vivendi találására mégsem bizonyult sikeresnek. A Kufrában lakó fanatikus Zueia-törzs idegengyűlölete következtében a helyzet mindig jobban kiéleződött, mígnem az olasz kormány kényszerítve érezte magát arra, hogy Kirenaika gyarmat biztonsága érdekében Kufrát megszállja. Ez a geniálisan vezetett megszállás (1931. jan.) azonban sok áldozatba került. Líbia történetének egyik legdrámaibb fejezete marad azoknak a bennszülötteknek szenvedéssel teli sorsa, akik az olasz repülőgépek támadása elől fejtellenül, minden előkészület nélkül hagyták el Kufrát, hogy különböző utakon Vadaiba és Egyiptomba jussanak el.

Azóta Kufrát olasz helyőrség tartja megszállva, de Egyiptomban elutazásunk idején még különféle ellentmondó hírek voltak elterjedve. Egyrészről azt beszélték, hogy a szenussziak újból elfoglalták Kufrát, mások azt híresztelték, hogy a megszálló csapatok borzalmas megtorlás után szétrombolták a szenussziak Tadzs nevű erődjét a moséval

és a szent Máhdi sírjával együtt és aztán ismét elvonultak az oázisból.

Most, amidőn ezekbe a gondolatokba elmerülve Kufra völgyét magam előtt látom, hirtelen arra a tudatra ébredek, hogy a katonai megszállásról szóló híreken kívül tulajdonképpen egyebet sem tudok az oázis jelenlegi jogviszonyairól, mint amit Egyiptomban hallottam.

Az óvatos Manufli máris azt javasolja, hogy menjünk a legközelebbi pálmaligethez és ott lehetőleg észrevétlenül töltsük meg valamelyik kútnál a víztartóinkat.

— Talán vissza tudunk térni a vízzel annélkül, hogy észrevennének bennünket, ó Uram. Rossz emberek laknak itt Kufrában...

— Zei Haramin? Úgy mint a tolvajok? Nem ezt nem tesszük. Arkab!

Kis vártatva futóhomoklejtőre bukkanok, le tudok rajta csúszni a meredélyen. Ott lenn hullámos dűnehomok van és a kocsikat jól ki kell futtatnunk, hogy közben meg ne rekedjünk.

Hét kilométer után elértük a pálmacsoport legdélibb részét és a sűrű árnyékos palmaerdőbe gyalogolunk be.

Az élet legelső nyomaként néhány kecskét látunk, amelyek déli pihenőjüket tartják, majd a pálmatorzsek között egy gyermek alakja suhan el, aki kereketoldott, mihelyt megpillantott bennünket. Már elég hosszú ideje tapossuk a laza homokot a datolyapálmák alatt, míg végre egy pálmágakból font kerítés válik láthatóvá. Az alacsony csúcsos szalmakunyhó előtt majdnem fekete színű bennszülött áll, gyér szakállal alig illik negroidaszerű széles arcához. Amint meglát bennünket, magasba emeli jobbkarját: — il saluto Romano!

Embereim kérdésekkel rohanják meg víz után, az oázis neve után, hogy van-e a közelben út, a társalgás azonban néhány mondat után elakad.

Szekká, szekká? — Nem tudom, ... nem értem, ... mormogja.

— Eszembejut, hogy a Szudánban az utat nem szekká-

nak, hanem daribnak nevezik és kérdésemre kiderül az ábrázata.

— El darib? Ejua, gerib hene — az út, igen, közel van ide. Embereim derülnek az iszonyú tájszóláson, amellyel ez az ember beszél, és csodálkoznak azon, hogy én Dzsof (a gyomor) és Tadzs (a korona) nevű helységek után kérdezősködöm.

— Te már voltál itt Uram? — kérdezi naívvul Hasszán Eid. Új barátunk készséggel útbaigazít. Dzsof mondja, csak két órajárásnnyira van és ez itt a Zurk-oázis. Ugyanazon a helyen vagyunk, ahol annakidején Rohlf menedéket talált!

A fekete most ágyékkendője fölé széles kéknadrágot húz, fehér inget vesz fel és ugyanolyan kuffiát (fejkendőt), amelyet feltűnő vörös agallal (homlokszalag) erősít a fejére. Most valóban festői kinézésű.

— Oh, oh, eltévesztettétek az utat, — sajnálkozik, midőn megpillantja az autókat — nem erre kellett volna jönnötök, itt rossz a homok.

Megmutatom neki a kocsik nyomait az alacsony dűnéken keresztül és megmagyarázom, hogy abból az irányból, Egyiptom felől jövünk.

— Lá, lá, mus mumkin, kullu ramla henák, — nem, nem, az lehetetlen — szinte síránkozva mondja — hiszen ott minden homok! Mellettem kell helyet foglalnia és bukdácsolni kezdünk a fűcsomókon és a nehéz homokon keresztül abba az irányba, amelyet ő megjelöl.

Hirtelen a távolban fehér házcsoport bukkanik fel, mögötte nagy pálmaerdő, és még távolabb, a magas sziklafal gerincén hófehér vár négy saroktornyával.

— El Tadzs? — kérdem vezetőmtől és ő helyeslőleg bólint.

Pompás útra térünk rá, amelyen automobilnyomok láthatók. Derék vezetőnket két darab egyiptomi 10 piasterrel jutalmazom meg s a következő pillanatban alkalmam van egy olyan örvendezési jelenetet megfigyelni, melyet pénzajándék csak olyan emberből vált ki, aki a pénz értékét ismeri. de akinek még sohasem volt pénze.

— Bacht! Bacht! — Szerencse, szerencse, — üvölt a mi barátunk és markában a pénzekkel körbetáncol. Homlokához dörzsöli őket, fogával harapja és az ezüstdarabbal mellbe üti magát, miközben potyognak a könnyei a szeméből és ingem szegélyét akarja csókolni. Ügylátszik, Kufrában nagy értéke van a pénznek!

Feltartóztatás nélkül szaladunk el a nagyközség mellett egy félig kiszáradt tó hosszában, amely a község mögött fekszik és amelynek partjait sókéreg borítja.

— Ez Dzsof — magyarázom Abu Fudeilnak — és a Kazr, a vár ott fenn, Tadzs, ott vannak az olaszok!

Meredek emelkedéssel visz fel az út. A szenussziak várát modern erődítménnyé építették át. Négy alacsony kerek saroktornya újnak látszik, szűk, hosszú géppuska kilövénytávolságuk olyanok, mint ravasz szemek. A falak alatt fényes tüskésdrótból széles sövény van, ez azonban nem futotta az egész erődítményhez, vagy pedig az erődítési munkálatok még nincsenek egészen befejezve, mert ahol utunk felér a fennsíkra és a körfal mellett visz el, a drótakadály hirtelen megszűnik.

A kociút nagy vasból való tolóajtóba torkollik. Előtte a fal árnyékában festői, színes egyenruhában fekete katonák ülnek csoportokban. Néhány bennszülött nő kis számárakon gyümölcsöt hozott eladásra és most mindnyájan a két automobilra bámulnak, amint a belső udvarra bejárnak.

Egy altiszt — fehér ember — siet elém és feszesen tiszteleg.

— Vuol indicarmi dov'è il commandante?

— Chi dev'è annunziare?

— Una spedizione venuta dal Egitto...

Hűvös, homályos helyiségben állok, magas, szimpatikus férfi előtt, az oázis kormányzója, mellette segédtisztje, egy fiatal «tenente». Nehezen jön ajkamról megjelenésünk magyarázata.

— Hogyan Egyiptomból? Az mégsem lehetséges! Az Istenért, hogyan csinálták ezt? Mikor indultak?

— Ma reggel öt órakor a Gilf Kebírtól...

— Ah úgy, — pillantása pilótasapkámra esik — repülőgéppel?

— Nem, két autóval... és nincs semmiféle igazolványom... magyar vagyok... tudományos expedícióval...

— Lei e Ungherese? Allora, a piu tardi le spiegazioni — fáradt, éhes nemde? mindjárt ebédelünk... fürdőt?...

Kimondhatatlanul pompás, — a homok és kövek közt eltöltött hetek után — ismét egy hűvös helyiség félhomályában lenni, valódi fürdőkádban élvezni a sok, sok vizet és átadni magamat a legörültebb vízpocsékolás élvezetének.

Azután a nagy tisztietkezdében ülünk — embereimet a kantinban látják el — és a barátságos tiszték nevetve vallják be, hogy az első pillanatban, amikor Egyiptomot emlegettem, azt hitték rólam, hogy súlyos napszúrásom van! Most azonban megrohannak jókívánságaikkal abból az alkalomból, hogy én vagyok az első, akinek sikerült Kufrát keletről elérnie, az első, aki azt a hírt hozza, hogy a nagy líbyai homoktenger nem nyúlik el egészen idáig és hogy Bruneau de Laborie óta — kivéve a megszálló különítmény tisztjeit — hosszú évek után az első fehér ember vagyok, aki Kufrát meglátogatta!

A parancsnok, Maggiore Ottavio Rolle, kezd emlékezni rá, hogy rádiótudósításból hallott az expedícióról, s most csupa érdeklődés eddigi térképező munkám iránt. Magától értetődően örömmel adok meg minden felvilágosítást arról az ismeretlen vidékről, amelyen áthaladtunk, s az információk élénk kicserélése következik.

Evés után az őrnagy barátságosan felszólít, hogy nézzem meg először Tadzs-ot és azután lenn a völgyben az oázisokat.

A szenussziak egykori vára annak a sziklafennsíknak a szélén fekszik, amely északról határolja a Kufra-medencét. Eredetileg Tadzs, mint fallal körülvett helység, tehát mint Kasr lett építve, most a zeg-zugos körfal négyszögletűvé lett átalakítva és sarkain vannak a kerek, alacsony géppuskatornyok beépítve.

A nagyobb jól épített házakat, amelyek hajdanában a Szenusszi-család tagjaié voltak, épenhagyták, a kisebb

Az «elveszett óázis» felfedezése repülőgéppel.

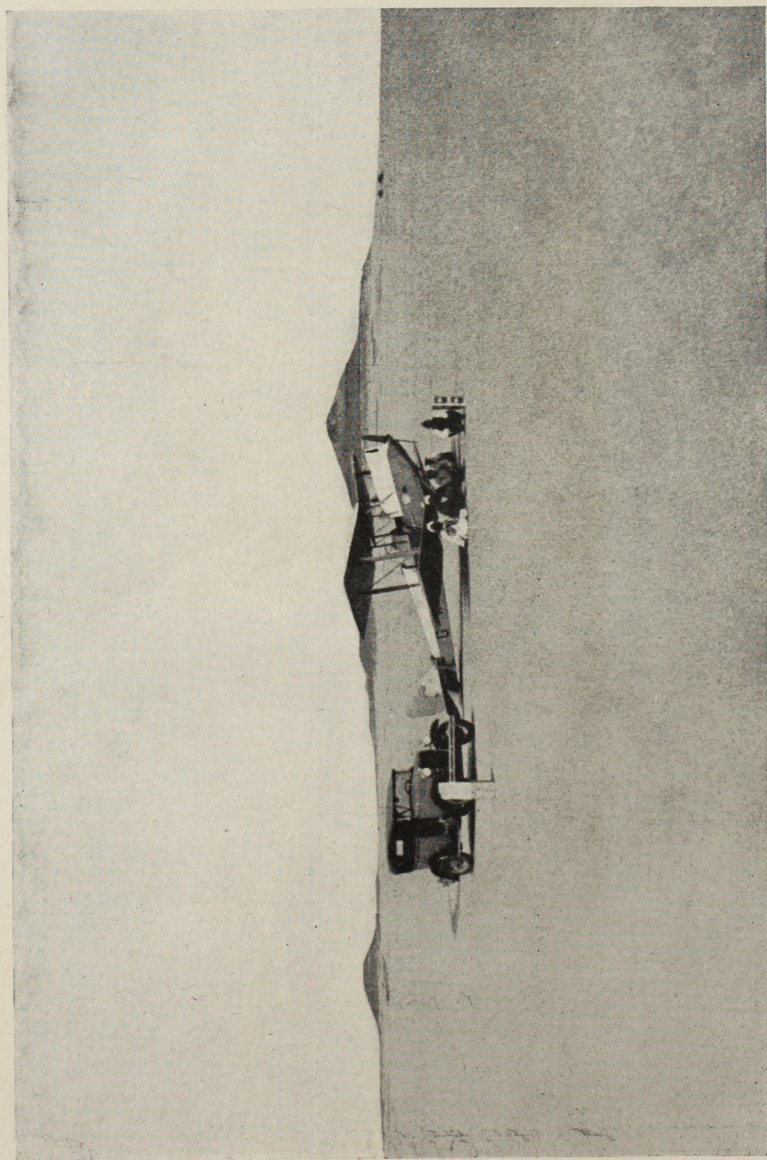

Vadjuhesontvázak az egyik vadiban.

A Gilf Kebir kifutói.

Pihenő a sivatagban.

kunyhóknak és istállóknak egymás hegyén-hátán álló tömegét, amely azelőtt Tadzs belsejét igazi labirintussá tette, lehordták és ezeknek a helyén állnak most az új laktanya-épületek.

A vár közepén áll az egykori kolostor-iskola, a «zavia» egy kis négyszögű toronnyal, rajta most a rádióállomás antennája van felszerelve.

A parancsnok elhozatta a mecset kulcsát és hosszúkás helyiségbe lépünk, tetejét négyszögű bevakolt oszlopok tartják. A belseje kezdetlegesen egyszerű, de tiszta fehérre van meszelve. A tetőt egymás mellé fektetett pálmatorzsok tartják, az agyagpadozatot fonott gyékény borítja.

A bejárat mellett egy sor befalazott csúcsív húzódik, különben minden egészen síma és díztelen. Még a keleti falon lévő imafülke és a fából való imaemelvény is minden díszítés nélkül van.

Jobbról ajtó nyílik, a szent Máhdi sírkamrájába.

Középnagyságú helyiség, magasan vágott néhány kis ablakkal. Egyik sarkában áll a szent sír. Kőalapzaton fából való, vasveretű koporsó, világoskék színű damasztsejmetakaróval van leborítva. Ezüstcsillagok és arabeszkok vannak ráhímezve.

A koporsó körül faragott és esztergályozott farács van, felette a falon és az egész helyiségben köröskörül fogadalmi ajándékok, amelyeket a jámbor zárándokok hagytak itt. Bekeretezett mondások a Koránból, gazdagon festett cikornya írással, egyszerű fogadalmi táblák, a falra függesztett strucctojások, egy nagy rámásztükör és egy francia ingaóra. Néhány olcsó színnyomat, török háborús képek, — szokatlan dolog az igazhitűeknél — török lovas küzdelme egy perzsával, egy beduin lóháton, javarészüik rossz fateretben, néhányuk egyszerűen a falra szögezve.

Több nagy üveggolyó-lámpa függ alá a tetőről, a padlón gyékények fekszenek, a szenusszi-család egyéb tagjainak nagy kövekkel körülkerített sírjai között.

Minden nagyon kezdetleges és szegényes, sőt majdnem barbár, és mégis önkénytelenül lehalkítjuk hangunkat és magától értetődőnek találjuk, hogy belépés előtt cipőnket

levessük. És ott távol a világban az a hír járta, hogy ezt a síremléket barbár módon szétrombolták.

Szidi el Máhdi esz' Szenusszi a fia volt Szidi Mohammed ben Ali esz' Szenusszinak, aki 1850 körül alapította ezt a vallásos szövetséget. Dsaghabub-ban van eltemetve az első Nagyszenusszi. Fia a szent Máhdi felvirágoztatta a szektát. Vadaiba vezető egyik utazása alkalmával halt meg. Holttestét Kufrába hozták és itt a Zavía el Isztatban helyezték nyugalomra. Sokan mégis azt hiszik, hogy ez a koporsó itt üres, vagy pedig másvalakinek a csontjait tartalmazza, minthogy a Máhdi a Próféta küldötte, halhatatlan és még ma is a sivatagban jár körül, csodát téve.

A zavía mellett felmegyünk a kis toronyba, onnét pompás kilátás nyílik az egyes oáziscsoportokra, amelyeket az őrnagy sorra megnevez.

Egészen balra a depresszió keleti részén Boema és Buma két pálmaerdeje van, előttünk messze nyugat felé terjeszkedve a főóázis a sóstóval, továbbá Dzsof és Tobat helységek. Mögöttük délkeletre Azeila zöld vonala, délre pedig Zurk látszik, ahonnet jöttem.

Talalib és Talab, a két nagy pálmaliget, amely Zurktól nyugatra fekszik, innét nem látszik, de ha megfordulunk, észak felé második mélyedésbe pillanthatunk bele, ebben Hauari és Hauaviri sötét erdőfoltjai fekszenek.

Leírhatatlan a szépsége ennek a vörösen csillogó végtelen homoktenger közepette elterülő, smaragdzöld völgynek. A leghitlenebb embernek is a Mindenható csodájára kell gondolnia, amint a viruló életnek ezt a szigetét, az életelen, sivár, izzó homokterületek szívében megpillanthatja. A világ semmi kincséért sem adnám ennek a pillanatnak élményét, mégis kissé lehangol az a gondolat, hogy a csodának ez a völgye titkát továbbra is megőrizhette volna, ha a Szenusszi bölcsesége elkerülte volna a háborút.

Hasszanein bey fényképei után felismerem a Szenusszicsalád néhány nagyobb épületét. Ez itt nyitott előcsarnokával Szajed el Abid háza. A legmagasabb a többi között, négy csúcsívvel Szajed Ahmed háza, a falakkal körülvett udvarok labirintusával. Két kút van Tadzs-ban, ezeknek

az aknáját a sziklába vájták bele, le egészen a völgyfenéig. Mindegyik körülbelül 70 méter mély.

Az őrnagy néhány ezüstveretű pisztolyt mutat nekem, egy vörös bőrből készült, gazdagon díszített tevenyerget és szépen kivert kengyelt és kantárt, amely tárgyakat Kufra bevétele után a bennszülöttektől szerezte. A Szenussziak fegyverraktárát elkobozták, csak az a három kis tábori-ágyú áll még Szajed Abid háza előtt, amelyeket néhány évvel ezelőtt Kirenaikában egy összecsapás alkalmából az olaszoktól zsákmányoltak és Kufrába hoztak.

Dzsofba és az oázisokba akarunk lemenni és derék túrakocsimba ülünk. Csodálkozással hallom, hogy jelenleg csak néhány teherautó van Kufrában, és hogy az egyetlen túrakocsit, amely a kormányzó rendelkezésére áll, — egyébként ez is Ford — kevéssel ezelőtt Uveinatba tett út alkalmából motorhiba következtében ott kellett hagyni. A mindenre gondoló, okos, gyarmati kormányzat azonban Dzsof jómódú kereskedőinek megengedte, hogy könnyű teherautókat vásároljanak, amelyekkel a régi karavánúton Kufra és Bengázi között le tudják bonyolítani a forgalmat egészen a tengerpartig.

— Így keresnek az emberek — mondja a parancsnok — és könnyebben beletalálják magukat az új helyzetbe. «Kufra cessava di essere nel regno della leggenda, per entrare in quello delle realtà» — Kufra megszűnt a legendák birodalmába tartozni és a valóság világába lépett be.

Dzsof legnagyobb épülete a mosé, dísztelen és egyszerű, mint az, amelyik Tadzs-ban van, azonban kínosan tiszta. Csomó ember térdel és fekszik a gyékényeken köröskörül, imába merülten vagy délutáni álomban. Egy vak tapogat pálmalegyezőjével a fal mentén a kijárási felé, a kormányzó barátságosan az ajtóhoz segíti.

Ennek a hűvös helynek félhomálya után a házak fehérre meszelt falai szinte vakítanak. Ismét cipőinkbe bújunk s az őrnagy az egykoron hatalmas Szenusszi hárem női tagjainak kis mauzoleum-udvarába vezet.

A kriptával szemben kis férőhelyet hagytak a falban, nem elég magas arra, hogy állni lehessen benne, és

alig nagyobb egy sírveremnél. Itt «lakik» a kapuőr, a Szenussziak egy öreg rabszolgája, akit semmiért a világon nem lehetett arra rábírní, hogy emberibb lakóhelyre költözön át.

— Az oázisban több mint 350 rabszolgát találtunk, — meséli a kormányzó — ezek most természetesen szabadok, azonban nem mindannyian örülnek ennek. A felszabadított rabszolga ugyanis körülbelül olyan helyzetben van, mint odahaza nálunk az állástvesztett ember. Nézze csak ezt az öreg féleszűt!

Az elméjében megzavarodott fekete barátságosan mászik elő barlangjából, amint az őrnagyot megpillantja. Teli ábrázattal vigyorog és tagolatlan hangokat hallat. Vele együtt egész légyfelhő szállt elő, amely egész testét beborítja de őt egyáltalán nem bántja. Kis gyékény, két evőedény és néhány darab kő, közöttük még ott van a legutóbbi tűzrakás hamuja, összes ingósága. Mégis büszkén a kezében tartja azt a tárgyat, amely számára a földön egyedül jelentős, egy nagy fából való kulcsot, rovátkákkal és bevert szegekkel, amely nélkül a sírkamra nehéz faretészét nem lehetne elmozdítani.

Itt is két síma felállított kövel megjelölt sírok, fából való, ládaformájú koporsó faráccsal, és fogadalmi táblák a falon. Ez a Szenusszi hercegnők sírboltja.

Nem messze állnak a régi zavia romjai, az egyetlen épület, amely bolthajtásos volt.

Új munka nyomait látom a romokon és az őrnagy mondja, hogy éppen felépítteti ezt a régi mosét. Azután két szép új épületet mutat, a kórházat, egész modernül berendezve, és az iskolát, amely szép kertben fekszik. Udvarában régi kútból fürdőmedencét építenek a gyermekek részére.

Az újonnan készült úton haladunk az oázison keresztül Tobat felé. Ezernyi datolyapálma itt is a lakosság gazdagsága. Ritkás csoportokban, szétszórva állanak a homokkal borított márgatalajon, helyenkint azonban rendes falakkal körülvett kertek vannak a pálmaligetek között, ezekből felénk száll a narancsfák és rózsabokrok

illata. Kufrában csodás rózsaoajat készítenek, de sajtolnak édes ecetet is a gazdag fürtökből és finom étolajat az olajbogyókból. Füge- és mandulafák vannak itt, citrom és őszibarack, ízes zöld dinnye és nagy, aranyosszínű tök.

A kertek között búza- és árpafőldsávok terülnek el, hagyma-, petrezselyem-, retek- és paszternákgyakkal körülvéve, mindenütt finom öntözőcsatornák húzódnak keresztül, mert minden földet és kertet kutakból kell vízzel ellátni. Kufrában tízévenként alig egyszer esik az eső.

Az egyiptomi lóheréből csak kevés smaragdzöld táblát lehet látni, ez a takarmánynövény nagyon nedves talajt kíván és a víz a számos kút ellenére mégis drága, mert állandóan kell merni és a csatornába önteni.

Ez az oka annak, hogy Kufrában a teve-, juh- és kecskeszordák számára kevés a legelő. Ott, ahol nincs öntöző-mű, mindenütt nagy csomókban nő a pálmák között a kemény «halfa-fű», vagy a barna «hattab-kóró» és a sóstó partjain a késélességű káka-buga, az oázisnak azonban sohasem volt elegendő legelője. A bennszülöttek tevéiket hihetetlen távolságokra küldik el, olyan vidékekre, ahol a trópusi esők következtében átmenetileg kizöldült a növényzet. Így Kufrának a csordái a 360 kilométerre fekvő Uveinatban legeltek, sőt Vadai területére is el kellett néha hajtani az állatokat, ha több éven át kimaradtak a hegyekben az esők. Itt az oázisban nincs nagy állatállomány és a bennszülöttek számára húsetel nagyon ritka élvezetet jelent.

Az őrnagy elmagyarázza nekem, hogy most épp azon fáradozik, hogy az egyiptomi lóherét meghonosítsa és a lakosságot jobb mezőgazdasági módszerekre tanítsa. Mindegy jobban csodálom ezt a férfiút, akinek egy személyben kell katonának és bírónak, építésznek és mezőgazdának lennie, döntéseiben határozottnak, terveivel diplomatikusnak és 6000 alantasával szemben atyailag szigorúnak.

A lakosság legnagyobb része itt lakik Vadi-Kufarában. Ribiána-oázisban, Tadzs-tól 200 km-re nyugatnak és ismét 60 km-re északnak Buseimában csak kisebb telepnek van. Taizerbó a Kufra-oázisok legészaknyugatibb szigete, Tadzs-tól körülbelül 250 km-re van, csak 500 lakosa van.

A bennszülöttek a legkülönbözőbb törzsekhez és népfajokhoz tartoznak. Uralkodóosztály a majdnem fehér-színű Mogharba- és Zueia-törzsbeliék, közülük némelyik szőkeszakállú, kékszemű férfi, akár Krisztus-képhez állhatna modellt. A délről behozott néger rabszolgákkal kötött házasságok következtében keletkezett aztán az a keverékfaj, amelyen a csokoládébarnától a kimondott négerfeketéig minden színárnyalat feltalálható. Általában a nők sötétebb színűek, mint a férfiak; annyi nemzedék fekete anyának vére rajtuk jobban átüt.

A Tibu-őslakók, akiktől a Zuei és Mogharaba arab törzsek Kufrát elfoglalták, ma már csekély számban laknak itt. Dél felé a Tibeshti fennsíkra, Szudánba és Vadaiba költözködtek el és többre becsülik, hogy szabad nomádokként járják a sivatagot, minthogy egykori hazájukban rabszolgák legyenek. Ezek a «sivatag cigányai» ma itt vannak, holnap ott. Megelégesznek a legkevesebbel; rongyokba öltöznek, azonban pompás tevéken lovagolnak, kedvük szerint készek karavánvezetői vagy tevehajcsári szolgálatra szegődni, majd ismét hónapokra eltűnnek, senki sem tudja, hova. Talán a Garamanták leszármazottjai ezek, akik Herodotosz szerint «a denevérek nyelvén beszélnek»?

Kerülőutat teszünk a pálmaerdőkön át, hogy egy tibu-telepet találjunk. A rongyos társaság közelébe érkezve úgy teszünk, mintha a datolyapálmákat vizsgálónk és lát-szólag semmit sem törődünk a nyulánk, fekete legényekkel. Most a kíváncsiság mégis odahajtja őket az egyedülálló automobilhoz és rövidesen különös nyelvükön élénk beszédbe keverednek. Valóban mintha csicsergő füttyölés és sívító ének lenne!

Észreveszem, hogy az egyiknek vörös haja van és különös világos szeme. Állítólag ezek az emberek részben az északi vandáloknak vagy a nyugati gótoknak is rokonai, akik Tuat néger törzseivel keveredtek össze.

Tuarégek is feltűnnek néha Kufrában. Nyugatról jönnek nemes lovaglótévéiken és ismét eltűnnek Isten tudja hová. Eszembejut, hogy néhány évvel ezelőtt Vadi-Halfában, Szudán határvárosában mesélték nekem, hogy a bal-

oldali Nílusparton egy nap két tuarég érkezett, akik azt állították, hogy Kufrából jönnek. Ezeknek az embereknek lovaglótevéiken ugyanazt a borzalmas, víznélküli utat kellett megtenniök, melynek autóval való áthatolására én olyan büszke vagyok. Mily kicsi a mi technikai segédeszközünknek teljesítménye ezeknek a titokzatos sivataglakóknak tudásához képest!

Tobatban a falu előljárója üdvözl bennünket. Mialatt a kormányzó otthagyt engem, hogy megszemlélje az arató munkálatokat, a sejk házába hívott meg.

Kis udvaron keresztül nagy tiszta helyiségbe lépünk, padlója és falai pompás tarka szőnyegekkel és fonott gyékényekkel van borítva.

Sejk Ghazal éppen most hallotta, — mily gyorsan működik a hírszolgálatuk — hogy idegenek jöttek Egyiptomból, de mégsem akarja elhinni, hogy nem a Dzsalon keresztül vezető karavánúton jöttem.

— Hogyan Uram, Te a Gherden (dünék) keresztüljöttél napkeletről? Vallahi, akkor neked borzalmas szenvedéseket kellett kiállnod és — szomorúan folytatja — ott pusztultak el testvéreink egy évvel ezelőtt, amikor a Mazr-ba (Egyiptomba) akartak menekülni.

— Nem mindnyájan, ó sejk, — vigasztalom őt — mert sokuknak sikerült keresztüljutniok és most a Mazr-ban élnek.

Felcsillanó szemmel bámul reám az öregember.

— Áldja meg Isten házambalépésedet, ha ezt mondd! De itt senki sem akarja elhinni, jóllehet, itt közhírré tették, mégsem kapott senki övétől hírt és így azt hisszük, hogy a menekültek mindannyian szomjanvesztek.

Most elmesélem a tiszteletreméltó öregembernek, amit törzsbeli jeinek meneküléséről és megmentéséről tudok. Könyvek folynak végig az arcán, megragadja kezemet és homlokához szorítja.

— Allahu akbar! Ana dahilak, ja Szidi, — még soha ezzel az alázatos megszólítással nem illettek — a kormányzat közzétette, hogy a menekültek hazajöhetnek, de senki sem érkezett. Áldja meg az Isten szavaidat! Ó, Uram, engedd

meg, hogy fiam a szomszédhoz szaladjon, hogy ő is hallja mindezeket!

Fiatallány kis csészéket állított elének pompás illatos kávéval és Gházal előljáró ezerszer kér bocsánatot, hogy nem tud jobbat adni nekem. Annélkül, hogy rágondoltam volna, cigarettára gyújtottam és tárcámat a sejknek kínáltam, a következő pillanatban azonban akaratlanul is elpirultam, persze, tudhattam volna, hogy ő, mint szenusszi, nem dohányzik.

Több férfi jön a házba és minden alkalommal ünnepélyesen köszöntjük egymást. Mintegy mellékesen ismételtén megjegyzem, hogy nem vagyok olasz és óvatosan a megszállás körülményei iránt érdeklődöm.

— A harban (háború) sokan elesetek, de úgy volt megírva, Allah legyen nekik irgalmas! Azonban menekülni senkinek sem kellett volna. Az olaszok nem rossz emberek, senkit sem büntettek meg, aki ittmaradt.

Megtudom, hogy a menekültek datolyapálmáit és kertjeit rokonaiknak és az egykori rabszolgáknak kell megmunkálniuk. A Szenusszi-családén kívül egyetlen birtokot sem koboztak el, senkit sem tettek el láb alól, vagy hurcoltak el és az aratás szokatlanul jó volt.

Most kertjeinket saját magunk számára műveljük, — mondja az egyik — azelőtt sohasem tudtuk, hogy az egyik Szajed — ezzel a Szenusszi-család tagjait gondolja — nem jön-e el és nem követeli-e a termést?

A megszállás napján lefolyt harc miatt mindannyian panaszkodnak; úgylátszik, különösen a repülőgépek idéztek elő katasztrofális pánikot és erről a férfiak is borzadállyal beszélnek.

Elmesélem, hogy Egyiptomban azt a hírt terjesztették, hogy a repülő asszonyokat és leányokat dobtak le a levegőből.

— La, la, abbaden, — kiáltják mindannyian — nem, nem azok a vörös kendők voltak, amelyekben vizet és élelmszert ejtettek le olyan «lassan» a tevelovasoknak.

Az emberek azokra a kis ejtőernyőkre gondolnak, amelyek ugyanolyan piros- és fehérszínűek voltak, mint az

asszonyok ruhái, és amelyekkel az előretolt járőrök számára dobták le az utánpótlást a repülők.

Az a komoly benyomásom, hogy Kufra lakói új sorssal jobban meg vannak elégedve, mint azt gondoltam volna. Csalthatatlan jel bizonykodik emmellett, amint a kormányzóval az oázison keresztülutazunk. Mindenütt hozzászaladnak a gyermekek és magasra emelt karral üdvözlnek, mindenütt barátságosan és szívesen beszélget velük. Minden gyarmatban a gyermekek magatartása a legbiztosabb tükre a szülők érületének.

Az emberek felindultsága a tetőpontra hág, amint elbeszélem, hogy kísérom egyike Omár Muftah sejknek a leányát vette feleségül.

Sejk Gházal azonnal lovagló-tevéért küld, hogy azon Tadzs-ba menjen, de jön éppen az őrnagy, hogy engem magával vigyen, és amint megtudja a felindulás okát, megkér, hogy az előljárót vigyük magunkkal a kocsiban. Abu Fudeil feleségének még egy rokona csatlakozik hozzánk és az oázison keresztül visszatérünk.

Tadzs előtt a hegy lábánál állnak embereim a box-kocsival és néhány altiszt segítségével a víztartókat töltik meg.

Nem tudom, megengedi-e a kormányzó, hogy embereim a bennlakókkal ellenőrzés nélkül érintkezzenek, azonban az őrnagy hangsúlyozza, hogy ez ellen semmi ellenvetése sincs.

Most a három soffört magamhoz hívom és megbízom őket, hogy a box-kocsit a megtöltött kannákkal vigyék fel a várba, azután a túrakocsival elmehetnek oda, ahova akarnak.

— Csak egyet, emberek! Egy szóval sem halljak megsegyenítőt rólátok, ne igyatok, ne veszekedjete és ne hazudjatok. Holnap reggel 7 órakor mind a két kocsit egyformán megterhelve legyetek útrakészen!

Ünnepi ebéd a tadzs-i tisztietkezésben. A parancsnokon kívül hat tiszt és egy orvos van az új helyőrségben, amely körülbelül 800 tevelovásból áll. Csupa fiatal életvidám arc, férfiak, akik hazájuk szolgálatában szívesen teljesítik köte-

lességüket ebben az Isten-hátamögötti szigetben. Magas állványon a Duce mellszobra néz le ránk.

Ezer kérdezni- és elbeszéltnivalóm van, térképeket és vázlatokat egyeztetünk és rajzolunk. A parancsnok a megszálló expedícióról mesél és a Hauári mellett vívott csatáról, én meg azt újságolom, amit a menekültek sorsáról tudok és az urak megerősítik, hogy a menekültek számára a szabad visszatérés költségei biztosítva vannak.

A nyitott ablakon keresztül távolról dobszó hallatszik és énektördékek, ügylátszik, hogy lent Dzsof-ban embereim tiszteletére ünnepséget tartanak.

Mi is késő éjszakáig együtt vagyunk és igazán ritkán éreztem bensőbb örömet, mint amikor lovagias vendéglátóm itt a Szahara szívében távoli hazámat üdvözlí:

— Eviva il esploratore Ungherese, eviva l'Ungheria!

Régóta nem aludtam már valódi ágyban négy fal között. Éjszaka minden fehérműmet kimosták és kivasalták, semmit sem felejtettek el, hogy nekem és embereimnek minden kényelmet megadjanak és szívesen élvezném még tovább ezt a pompás vendégszeretetet. Azonban messze kint a sivatagban társaim szikla és homok közt várnak visszatértemre.

A búcsúzásakor a tiszték mind jelen vannak. Három kísérem kifogástalan fegyelmet tanúsított és a megrakott autók mellett várnak. 250 liter vizet és a kormányzó ajándéka gyanánt ládában egy tucat nagy üveg Chiantit, több kosár friss tojást, levesnek való zöldséget és négy élő tyúkot is viszünk magunkkal.

A kufraiak néhány szép strucctoll-legyezőt és egy pár színes bőrből való cipőt küldtek nekem hálából, hogy holt-nak hitt hozzátartozóikról híreket hoztam.

Utolsó, szívből jövő kézszerítés és elindulunk a hűvös reggeli levegőben.

Tegnapi nyomainkat követem Zurk-oázisig, mert ugyanazon a helyen akarok felmenni a fennsíkra, amelyen tegnap lejttem.

A parancsnok megengedte, hogy rádiogrammot küld-

hessek haza. Azonban még többet is tett; megkérte a kairói olasz követséget, hogy 12 nap múlva küldjenek neki jelentést, vajjon sikerült-e tervszerűleg Khargába visszatérnem, különban járórt küld ki nyomainkon.

A zeriren a tegnapi homokvihar eltörölte nyomainkat és ismét a legnagyobb elővigyázatossággal kell iránytű után kormányoznom, amíg a látóhatáron felbukkanik a «fele út hegye».

A dűnéken keresztül ezalkalommal nagyon nehezen vergődünk át, minthogy a kocsik meg vannak terhelve, mégis a hegyes terepre érve rövid, de szorongó kutatás után megtalálom tegnapi nyomainkat és most a környék térképezésére is fordíthatok valamit.

A három arab elmeséli kufrai benyomásait. Tegnap este Dzsof-ban nagy «fantazia» (ünnepély) volt és Abu Fudeil volt az est hőse, minthogy sógorsága ünnepelte őt. Készen is van arra, hogy feleségével és ennek családjával Kufrába visszatérjen, minthogy először most győződött meg arról, hogy milyen jó partit csinált a menekült leánnyal.

— Több mint 300 datolyafája van — meséli büszkén és meg kell ígérem, hogy Kairóban a szükséges engedélyeket beszerzem neki.

Embereim által megerősítve látom egyéni benyomásmat, hogy a lakosok az új uralommal megelégedettek és a kormányzó közszeretetnek örvend.

— Senki sem panaszkodott, — mondják a soffőrök — jöllehet, egészen magunk között voltunk.

Délután 5 órakor érjük el a hatalmas Gilf-lejtő lábát. Már messziről csillog és vakít valami a napfényben, és mint valami őskori szörny, bontakozik ki a Fata Morganából a «moly» ezüstös szárnyaival.

A tábor felett az utolsó homokhullámra érve megpillantom társaimat, nem messze a sátortól nagy szikla árnyékában pihentek.

A motorok zajára felugrottak és most biztosan azt kérdezik maguktól: elért-e Kufrába, vagy sem? Akaratlanul megálltam és a következő pillanatban barátaim gon-

dolataira váratlan válaszképpen szokatlan hang csendült fel a sivatagban: a konyha számára hozott kakas kukorékolt telitorokkal!

Róbert és az őrnagy elémsietnek.

— Well done old man, — vállam majd letörik a barátságos ráütés alatt — és képzeld... ma reggel utasításod szerint a Gilf felett repültünk és körülbelül 80 km-re északnak innét... zöld foltokkal borított nagy völgyet láttunk.

Zarzura.

(1932—1933.)

A langyos sivatagi éjszakában sátram előtt fekszem táboriágyamon és a sivatagi égbolt ragyogó csillagpompájába bámulok. Nem jön álom a szememre, pillantásom egyik csillagképről a másakra vándorol és gondolataim egymás után vándorolnak az olvasott, hallott és átélt dolgok képeire.

Zarzura!

A fel nem található oázis, amelyről a beduinok tábor-tüzeiknél sejtelmesen sutognak, a titokzatos város, amelynek «kapuján kőből faragott madár kulcsot tart a csőrében, hogy azzal az elfelejtett város felfedezője megnyithassa a titkok lakatját». Az elveszett oázis nevét sóvárogva suttogja az eltévedt karaván kabírja, amikor reménytelen helyzetében mégegyszer, utoljára remélni mer.

Zarzura romváros vagy tejjel-mézszel folyó pálmadús oázis, avagy csak legelőhely és sziklaforrás, — asszerint, amint a sivatag népeinek sóvárgó fantáziája képzeletük elé varázsolja.

Eszembe jut minden, amit erről a titokzatos, «elveszett oázisról» olvastam és hallottam. Azoknak a hónapoknak a munkája, amikor a legendák, az elbeszélések és az utazók jelentéseinek káoszából kihámoztam mindazt, ami a tervszerű kutatás alapja lehetett.

A Kitab el Kanuz, a «gyöngyök könyve» középkori szerzője elsőnek említi meg Zarzura-oázist azzal, hogy ott mérhetetlen kincsek vannak elrejtve. Annak a névtelen történelemtírónak feljegyzései, aki Sziva-oázis históriáját örököltette meg és aki elmondja, hogy «idegennyelvű fe-

keték támadták meg Szivát és Dachlát, akik a járhatatlan sivatagból jöttek, míg végre a szent Szidi Szuleiman imájára elapadtak azok a titkos kutak, amelyek lehetővé tették a támadók jövetelét». A «Kincskeresők könyve» szerint a Dachla-óázisban lévő Der esz' Szaba Banat — a «hét leány kolostora» — mellől kiindulva, hegyre ér az ember, onnan tükörben megláthatja a Zarzura felé vezető utat.

Azután a reálisabb jelentések :

Az angol Wilkinsonnak 1818-ban Dachla óázisban egy bennszülött felsorolta a Dachlától nyugatra fekvő óázisok neveit.

«Öt,- vagy hatnapi járásra fekszik Vadi Zarzura, ... ezelőtt 9 esztendővel akadt rá egy arab, aki eltévedt tevéjét kereste, ... emberek és juhok nyomaira akadt, amiből arra következtetett, hogy a völgy lakva van. Kebabó, egy másik óázis innen ismét hatnapi járásra fekszik, Augilától 12 napos távolságra. Odébb nyugatra van Taizerbó ... Ezeknek az óázisoknak lakói feketék, bár a «feketék völgyei», egy hasonló óáziscsoport, még távolabb fekszenek nyugatra.»

Egy másik arab azt mondta Wilkinsonnak, hogy Vadi Zarzura, csak két napi járásra fekszik Dachlától nyugatnak, mellette egy másik völgy és azon túl még egy harmadik, ezekben nyájak legelnek. Ezek után következik Kebabó, Taizerbó és Vadi Ribíána.

Abban az időben, amikor Wilkinsont így informálták Dachla lakói, még ismeretlenek voltak a Kufra-óázisok nevei, Kebabó, Taizerbó és Ribíána. A feketék völgyei «még távolabb nyugatra fekszenek» s a mai Uah el Namusz és Uah el Kebír lehettek. Azóta ezek a nyugati óázisok ugyanebben a sorrendben csakugyan ismertté váltak. Lehetséges-e, hogy Wilkinson informátorai épp csak azzal az egy névvel tévedtek volna, amelynek völgye otthonukhoz, Dachla-óázishoz a legközelebb feküdt?

Mikor Gerhardt Rohlfs 1874-ben Dachlában tartózkodott, ugyancsak hallott Vadi Zarzuráról. A bennszülöttek elmondták, hogy csak alig néhány esztendővel azelőtt idegen nyelvű feketék többször is megtámadták Dachlát. Egy ilyen támadás alkalmával az óázislakók üldözőbe vették

az idegeneket és megsemmisítették azt a titkos kutat, amelyet a támadók nyomán Dachlától többnapig járásra találtak.

Az angol Hurst 1910-ben azt hallotta Dachlában, hogy «ezelőtt mintegy 80 esztendővel egy idegennyelvű asszony és egy fiú érkezett Dachlába, akik egy tehenet hajtottak magukkal». Az oázislakók szerint már régebben is többször vetődtek Dachlába elvadult tehenek, amelyek nyugat felől jöttek.

A világháború előtt az angol tudós, Harding-King sokáig tartózkodott Dachlában és több ízben megkísérelte, hogy onnan eljusson Zarzura-oázisba, vagy legalábbis az Uveinat-hegyig. Neki is sokat meséltek a bennszülöttek elvadult tehenekről, — az utolsó 1895-ben érkezett volna Dachlába — idegen fekete férfiakról, akiknek hosszú a hajuk és a körmük, és titokzatos útjelzésekről, amelyek a nyugati sivatag belsejébe vezetnek.

Harding-King érdekes kísérletet végzett Dachlában. A gyorsreptű kis vadgalambok vonulásának idején Dachlától nyugatra vadászott ezekre a madarakra, még mielőtt azok elérhették volna az oázist. Bögyükben félig emésztett olajbogyók voltak. Az angol tudós erre elevenen összefogatott több ilyen galambot és azokat — párnapos éheztetés után — többórás időközökben megetette olajbogyókkal. Megfelelő időközökben azután leölte a galambokat és összehasonlította a bögyükben lévő olajbogyókat azokkal, amelyeket a sivatagból jött madarakban talált. Az emésztés előrehaladottsága és a vadgalambok röptének óránkénti sebességéből kiszámította, hogy azok mintegy 9 órával azelőtt, hogy Dachlába érkeztek, valahol olajbogyókkal táplálkoztak. Ezt az ismeretlen helyet Harding-King «az olivák oázisának» nevezte.

Mennyit dolgoztam ezeken az információkon!

Összegyűjtöttem és lefordítottam mindazokat az arab, francia, angol és német tudósításokat, amelyeket a Libyai-sivatag «elveszett oázisaival» kapcsolatban csak találhattam. Aztán kronologikus sorrendben elrendeztem az így nyert anyagot és a mese és legenda burkolatából kihámoztam a

valószínűség magvát. Százszor is meggondoltam és újra átdolgoztam terveimet és százszor is átvizsgáltam kialakult teóriám lehetőségeit.

A sok fantasztikus információ közül a dachlaiak voltak a legvalószínűbbek. Ezekben ismétlődött újra és újra a «fekete óriások, a különös nyelvű idegenek, a tehenek és a megsemmisített kutak» története. Nézetem szerint a nyugatról jött támadók csakis tibuk lehettek, és Kufrából jöttek. A «szent férfi imája és a dachlai üldözők által elapasztott kút» nem lehetett más, mint az a mesterséges vízdepó, Abu Ballasz, a «korsók dombja», amelyet 1917-ben fedezett fel dr. Ball Dachla-tól 250 km-re délnyugatra. Ez a mesterséges vízdepó, egy messziről látható egyedülálló sziklahegy lábánál fekvő több mint 300 nagy agyagkorsóból áll. Kemal Ed Din herceg később felkereste a korsók dombját és az ő leírásából tudtam, hogy valamennyi korsó emberi kézzel össze volt tűrve.

A térképről nézve a következő megfigyelést tehettem: Ha összekötöm Dachla-oázist és Abu Ballaszt, utóbbit pedig Kufra-oázissal, akkor Abu Ballasz, ennek a törtvonalnak pontosan *harmadára* esik. A vonal azonkívül elkerüli dél felé a nagy líbiai homoktenger dűnéinek legdélibb nyúlványait. Úgy okoskodtam, hogyha a tibuknak támadásaik keresztülvitelére csak egyetlen ilyen mesterséges vízdepóra lett volna szükségük, akkor azt a Kufra és Dachla közötti útvonaluknak *fele útján* létesítették volna. Mivel Abu Ballasz ennek az útvonalnak a Dachlához közel eső harmadán fekszik, kell, hogy Abu Ballasz és Kufra között, vagyis a Kufrához közelebb eső harmadon is létezzen akár ilyen korsólerakat, akár valódi oázis. Wilkinson információi szerint és Harding-King kísérlete után azonban sokkal nagyobb volt a valószínűség arra, hogy ezen a tájon csakugyan oázis található.

Ezért vezettem expedíciómat ebbe a környékbe, szembe szállva mindazokkal, akik teóriámat kinevették.

Eszembejut mindaz a körülmény, ami munkámat annyira megnehezítette. Akkor azzal vigasztaltam magamat, hogy a sivatag nemcsak velem szemben kérlelhetetlen,

«Nyiki-Nyiki».

«Zarzur».

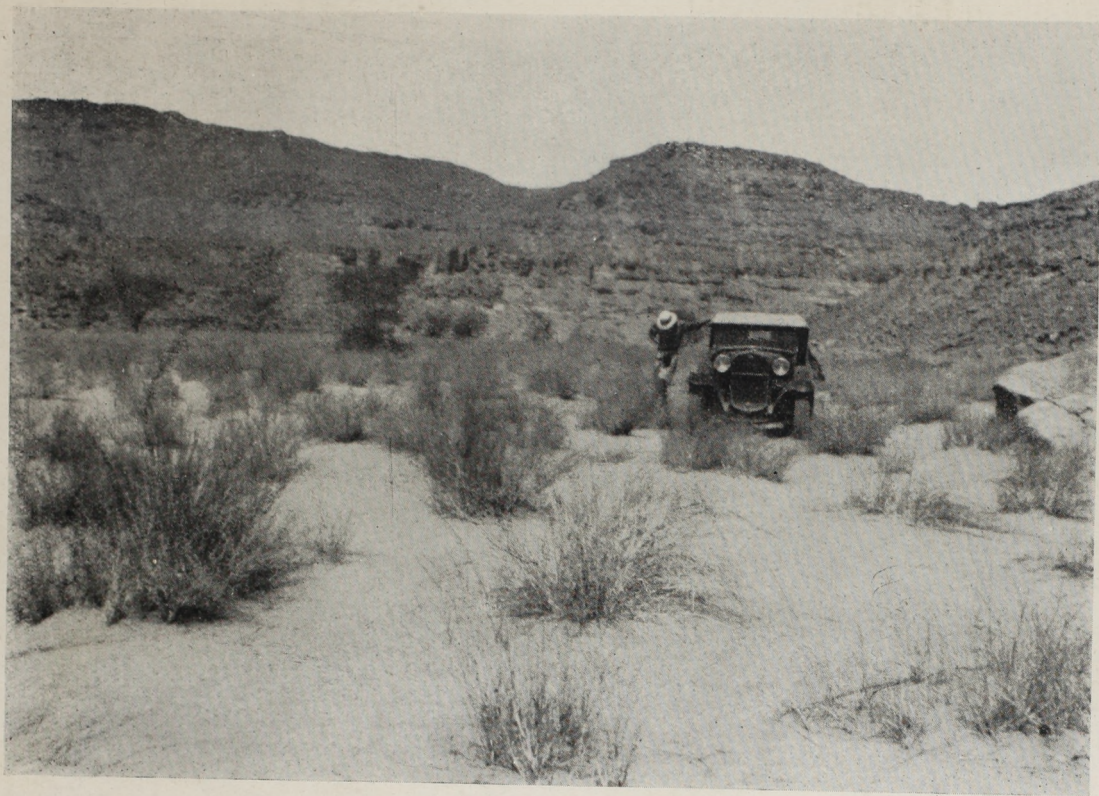

Ösvény a Gilf fennsíkján. Középpütt egy útjelző.

A «tehén».

Vadi Abd el Melik völgyében.

A Ford-kocsik leírhatatlan szenvedése a Gilf lábánál.

nemcsak énelöttem védi, rejti a titkát. Harding-King minden fáradsága és kétségbeesett próbálkozása ellenére sem érhetette el célját, mert vezetői és tevehajcsárai, akik titokban a szenusszik szolgálatában álltak, megghiúsították minden előretörését.

Lám Gerhard Rohlf megkísérelte, hogy Dachlából elérje Kufrát, de a nagy homoktenger dűnéi arra kényszerítették, hogy északnak forduljon Sziva felé.

Dr. Ball a korszok dombjától továbbindult nyugat felé, de régi típusú gépkocsijai számára legyőzhetetlen akadály volt a Gilf Kebír-hegység keleti lejtője. Kemal Ed Din herceg hernyóláncos kocsijai sem tudtak megbírkózni a homoktenger dűnéivel és több gép hátrahagyásával kénytelen volt visszatérni Dachlába. Egy évvel ezelőtt a merész Bagnold őrnagy is arra kényszerült, hogy egyik kocsijának elhagyásával visszaforduljon.

Mások tapasztalata és saját eddigi kísérleteim arra készítettek, hogy megkerüljük a Gilf Kebír-hegységet dél felé és úgy kíséreljem meg az ismeretlen területbe való behatolást. Számítva oly terepnehézségekre, amelyeket az autókkal majd nem tudunk leküzdeni, elhatároztam, hogy repülőgépet hozok magammal.

De a sivatag védekezett!

Félévvel ezelőtt, amikor már minden elő volt készítve, Angliából Egyiptom felé repülve Kis-Ázsiában összetörtem gépemet. Ugyanakkor Kemal Ed Din herceg újabb expedícióra készült, de egy tragikus szerencsétlenség megakadályozta fáradhatatlan tevékenységét. A herceg egyik lábát le kellett operálni!

De most végre mégis itt vagyok azon a vidéken, amelyet előttem még senkinek sem sikerült elérnie, «néhány napra nyugatra Dachlától» ismeretlen, óriási sziklafennsík lábánál, és idevezettem az acélszívű óriási vászonmadarat, hogy kezembe adja a titkos kapu kulcsát.

Most mégis a sivatag utoljára is ellenem fordult!

Mialatt távol voltam, hogy ideszállítsam a legfontosabbat, a legszükségesebbet, ami nélkül tegnapelőtt vissza kellett volna fordulnunk, azalatt az utolsó kegyetlen vélet-

len úgy intézte, hogy nem én lehettem az, aki az első pillantást vetette arra a völgyre, amelynek az elmúlt esztendő minden munkáját szenteltem.

Ah, örülség! Most nem szabad kicsinyesnek lenni. Társaim lelkiismeretesen teljesítették a rájuk bízott munkát.

Azt mondják, hogy innen mintegy 80 km-re pillantották meg a nagy völgyet. Vajjon jól mérték-e a repülés idejét és a távolságot? De milyen híven és lelkiismeretesen betartották megállapodásunkat. Róbert szívesen elrepült volna a völgy fölé, mégis a fegyelem, amely ilyen expedícióban mint a mienk, nélkülözhetetlen, visszatértette. Egyszersmindenkorra alapszabályként lefektettük, hogy a felderítő repülések csak előre meghatározott kurzuson és időtartamban végezhetők. Egyetlen repülőgépünk lévén, — amelynek nincs rádióberendezése — ez az egyetlen mód arra, hogy a gép esetleges kényszerleszállásakor az autók megtalálhassák a repülőket. Hiszen a megbeszélte kurzusonaltól való legcsekélyebb eltérés, vagy a meghatározott távolság túllépése illuzóriussá tenne minden keresést abban az esetben, ha a repülőgép nem térne vissza a bázishoz.

Társaim megállapítása szerint a repülőgéppel nem kísérhetjük meg a völgy elérését. A Gilf-fennsíkon, ha le is lehetne szállni, ez oly kockázatot jelentene, amelyet nem engedhetek meg. Ha megsérülne a gép, teljesen lehetetlen lenne, hogy az autók segítségünkre jöhessenek. A Gilf fennsíkja 400 méterrel fekszik magasabban, mint a sík sivatag, amelyen táborozunk és a meredek sziklafalon teljesen lehetetlen a gépkocsikkal feljutni. A «moly»-ban ugyan állandóan 10 napra elegendő vizet és élelmiszert tartok, mégis szinte elképzelhetetlen a 80 km-es gyaloglás a fennsík sziklagörgetegein keresztül. Társaim, az iránytű és a repülő idő segítségével pontosan megállapították a titokzatos völgy fekvését, szerintük az autókkal kell észak felé előrenyomulni egészen addig, amíg megtaláljuk a Gilf párkányában a völgy torkolatát. Hiszen hoztam elegendő vizet és 300 km-es autóútra még elegendő a benzinkészletünk. Holnap tehát továbbindulunk észak felé.

Fáradtságom ellenére még sokáig ébren tartottak ezek a gondolatok, míg végre álmomban eljutok vágyaim völgyébe : Zarzurába!

*

A következő napok történetét naplóból szólamtatom meg. Szóról-szóra színezés nélkül, úgy, amint az automobil teteje alatt vagy valami szikla árnyékában és este az elektromos lámpa fényénél feljegyeztem :

«Chianti táborból», — miként azt Róbert, a Kufrában kapott ajándékbor tiszteletére elkeresztelte — délelőtt 7 órakor mind a három kocsival indulunk.

A «moly» lehorgonyozva ittmarad.

A Gilf mentén nagyon nehéz az út. Az előhegyek és a lejtők között árkokkal átszelt sziklás talaj, reménytelen vidék. Holt «feneket» (sivatagi róka) találtunk, alig néhány hónapos, tehát valahol a közelben oázisnak *kell* lennie. Délután 1 órakor 75 km út után magas sziklahegy lábánál tábort ütünk. Az őrnagy felkúszik a dombra : észak felé továbbhúzódik a Gilf, de erősen töredezett lejtőkkel és egyedülálló hegycsoportokkal. Nyugaton alacsony hegyek és dombok, ameddig csak ellátni.

Délután, mi négyen fehérek, a tábortól észak felé, az előhegységek közé hajtunk a túrakocsival. Mindenütt széles vadik szaladnak le a Gilfről nyugat felé.

Clayton mérnök mindegyikről azt állítja, hogy egyenesen a Gilfről jön alá, azonban mindenütt még egy előhegység van közben és mögöttük ismét újabb vadik. Ő azt mondja, hogy a nagy völgy szűk torokban végződhetik, én viszont azt állítom, hogy széles torkolatának kell lennie, minthogy mindezek az előhegyek hajdanában a Gilf részei voltak és úgy hordta le őket az esővíz. Egy vadiban vad juh friss nyomát találtuk, nyugatról jött és a Gilf irányába vezetett. A nyom legfeljebb néhány napos.

Clayton belekínozza a kocsit mindegyik vadiba és nem akarja belátni, hogy a Gilf főfalától még messze vagyunk. Végre visszafordul és követjük a vad juh nyomát. Ez szomszéd vadiba vezet és azután szűk szoroson keresztül

sziklás talajra, ahol nem látható többé. Átbukdácsoltunk a kocsival a szoroson és széles völgybe értünk. A túlsó oldalon nagy sötét foltot láttunk. Azonnal felismertem, hogy fa, a többiek azonban nem akarták elhinni. Ez azért van, mert én tegnap Kufrában láttam fákat, az ő szemük azonban elszokott a zöld színtől. Nagy bokros «szajab»-akác, egészen zöld lombbal. Amint odamentünk, egy gerle szállt fel és három zöldharkály. Mindannyian elrepültek a Gilf párkánya felé és azon keresztül, még mielőtt a kocsiból az iránytűt kivehettem volna.

A fa körül számos régi vadjuh nyom és fekvőhely.

Este igazán bosszankodtam effölött a «szűk torok»-elmelet felett. Az őrnagy és Róbert nem akartak Claytonnak ellentmondani, minthogy ő azt állítja, hogy a Szinai-hegységben nagy völgyeket ismer, amelyek szűk mélyedésbe torkolnak. Líbya mindenesetre nem a Színai!

Holnap egyedül a túrakocsival megyünk tovább észak felé, minthogy a mérés szerint még mindig nem lehetünk egyenlő magasságban a völgytorokkal.

Sajnálom, hogy ma reggel indulásunk előtt mégsem tettem felderítő repülést, hogy ezt a «vadit» jobban megsejmeljem. Azonban: zöld fa, madarak, döglött róka és vad juhnyomok! Célnál vagyunk, In'salla!

Szombat, 1932, április 30.

Délelőtt 7 órakor indultunk a túrakocsival. Megbízтам Manuflit, hogy a táborból kivezető nyomunkat kövekkel jelölje meg, minthogy a tábor körül még tegnapról sok autónyom van, és ha nem jönnénk vissza, ezek miatt nem tudná, hogy melyiken keressen. Azt is megmontam neki, hogy azokon a helyeken, ahol mai nyomaink esetleg kereszteződnek, jelet hagyok hátra.

Délben:

Majdnem 110 km-t tettünk meg. Mindig a lejtők hosszában. A vidék nagyon érdekes... észak felé a Gilf mindig alacsonyabb, a talaj kevésbé szaggatott, de mindenütt hegységek és közöttük sík felületek. Nyugat felé még egészen a távolban is hegyek láthatók. Talán a Gilf feljebb északon ismét nyugat felé fordul?

Megkíséreltük, hogy egy homoklejtőn a Gilfre hajtsunk, de túlmeredek volt még az üres kocsival is.

Délben nagy völgytorkolathoz értünk, — nem szűk szoroshoz! — A Gilfből jön egyenesen. Ebben a vádiban déli irányban felfelé haladtunk jó szilárd homoktalajon. A 40 km hosszú vadi kezdetben körülbelül 1 km széles, majd lassan szűkebb és majdnem egyenes. Sok rövid oldalvölgy torkollik be. Tucát szájal fát látunk, de ezek már nem zöldek. A völgy hirtelen majdnem függőleges, 100 méter magas sziklafalnál végződik, mindannyian felmáztunk rá és most tényleg a Gilf fő fennsíkján álltunk.

Most láttuk először, hogy a Gilf mennyire szét van törve több párhuzamos sávra. Továbbmentem egy magasabb pontig és távcsővel végignézttem a fennsíkon dél felé. Távol keletre tőlünk óriási nagy völgy van, valóságos katalan. Nem lehet látni, hogy medrében van-e vegetáció. Bár hoztam volna magammal a teodolitot, akkor legalább méréseket eszközölhattunk volna. Az őrnagy azt mondja, hogy ez «az a vadi» és hogy mi túlmentünk északnak.

Este :

Kettőszázharminc kilométert tettünk meg reménytelen rendszernélküli kereséssel. Mit akarunk itt repülőgéppel nélkül? Ezzel a módszerrel a völgy torkolatát sohasem találhatjuk meg.

Fent a platón fontos felfedezést tettünk. Két alapot találtunk, de taposott ösvényt nem. Társaim tán rosszul mérték a repülés idejét? Róbert most azt mondja, hogy nem is volt nála óra. A völgy védi magát! Mára elegendem van, holnap visszamegyünk és elhozom a «molyt».

Vasárnap, 1932. május 1.

Délben :

Clayton rábeszélte, hogy mindkét box-kocsit küldjem vissza a Chianti táborhoz és hogy a Gilf hosszában a túrakocsival *mégegyszer* keressük a völgy torkolatát.

Reménytelen vállalkozás! Clayton azon az állásponton van, hogy autózzunk be minden kis vadiba, amely a Gilfről alávezet. Százszor megmondtam, hogy az olyan nagy folyómeder, amelyben még ma is vegetáció van, széles kifolyással

nyilik ki. Ő görcsösen ragaszkodik «szűk torok» teóriájához, mint vén kisasszony a macskájához.

Ezek közül a kis vadik közül egyik azonban mégis megérte a fáradságot. Clayton és az őrnagy a végére érve felmásztak a platóra, mialatt én Róberttel a kocsinál maradtam. Hirtelen két kimerült fecske szállt le mellettünk és az autóra telepedtek le. Egyiket Róbert könnyen megtudta fogni. Kevés vízbemártott kenyeret adtunk neki és egészen magáhoztért. A másiknak tányér vizet állítottam oda, móhon ívott.

Amint az őrnagy és Clayton két óra múlva lejöttek, a fecskék vidáman felrepültek és a Gilf irányában tovaszálltak. Az iránytűvel követtem repülésüket, a kurzus 85 fok, tehát körülbelül kelet. A repülőgéppel ennek a kurzusnak és a három nappal ezelőtt Róbert által berepült kurzusnak metszéspontját fogom számításba venni. Talán a fecskék célhoz vezetnek bennünket?

Délután 3 óra. Chianti-tábor.

Mindkét box-kocsi szerencsésen megérkezett, a sátrakat azonban nem tudjuk felállítani a nagyon erős északi szél miatt. A «moly» rendben van, csak kevés homok borította be.

Kurzusom 12 fok lesz, ez az eredője, Róbert innen repült 25 fokos és a déli táborunktól a fecskék által berepült 85 fokos kurzusnak. Csak ez a rettenetes szél hagyna alább!

Este :

Hogyan is írjam le? Délután 5 óra felé valamivel alábbhagyott a szélvihar, a repüléshez azonban még mindig alkalmatlan volt az idő. Az őrnagy és én nem bírtuk ki és indulásra készítettük az öreg gépmadarat. Pont 5 óra 15 perckor felszálltam. Undorító volt! Az embereknek a start pillanatában fogniok kellett a szárnyvégeket, hogy hátra ne vágjon a szél!

Örülök, hogy ezalkalommal beszereltem a műrepülő tartószíjakat, a gép majdnem kidobott bennünket az ülésekből. Egyenesen a Gilf-párkány felé tartok, kurzus 12 fok. Egyideig azt gondoltam, hogy el kell fordulnom, különben nekirepülök a sziklafalnak, amint azonban kikerültem a

fennsíkról leáramló örvényből, papírsárkányként emelkedtünk. A fennsík széle fölött már 600 méter magasán voltunk. Teljes gázzal repültem, mégis nagyon lassan haladtunk.

Fent a Gilf egészen síma, barna, mint a csokoládétorta. A szél hirtelen alábbhagyott, legalább már nem vagdosott.

A tizennegyedik percben meglátom előttünk a völgyet, a fecskék kurzusa helyes volt, nyílegyenesen arra repülünk. Izgalmamban majdnem kiestem a gépből!

Hosszú, szűk folyómeder, amely két egymásba ömlő érből ered, s azután «kanyon»-szerűen húzódik északra.

A felső (déli) végén alig 50 méter széles, merőleges sziklapartokkal. Majd szabályos kanyarulatokkal északra felé esik, mindig mélyebb és szélesebb lesz. Mindkét oldalról kisebb belevezető vízfolyások. A Gilf egész nyugati fennsíkja ebbe a völgybe ömleszti esővizét, amely valamikor rohanó hegyifolyó lehetett.

A két forrásmeder találkozásától nem messze állnak az első fák, zöld szajalok. Majd tovább lejjebb tucatszámra, — mindig több — száz-számra a völgy fenekén zöld fű és bokrok. Pompás, csodás kép a kő és homok ezen életelen világában!

A kanyon merőleges sziklafalai itt körülbelül 200—300 méter magasak, maga a völgy ugyanolyan széles. Nyugatnak, körülbelül 40 km-re, második még nagyobb völgy húzódik párhuzamosan ezzel. Ott is van vegetáció?

A szél ismét lökésszerű, 300 méterre szállok le és minden bokrot, minden ágat jól látok. Leszállni lehetetlen. Ott... szalmakunyhó, mint Uveinat karkurjaiban (völgyekben). Térdem közé veszem a kormánybotot, mégis csak egyetlen felvételt tudok csinálni. Az őrnagy vázlatkönyvével és a kis Leica fényképezőgéppel dolgozik, azonban ő is többet lóg a szíjon, mint ül az ülésben.

A völgy lehet 100 km hosszú, a vegetációs részt, vagyis a tulajdonképpeni oázist 25—30 km-re becsülöm, utolsó harmadában északnyugatnak fordul és sok nagy előhegy közepette, óriási deltában hagyja el a Gilfet. Pontosan a

kurzusba fordulok és a telefonon odakiáltom az őrnagynak, hogy vegye át a kormányt.

Most gyorsan órát és vázlatkönyvet! Pokoli hátszéllel haladunk, mérem és rajzolom a Gilf szélét és a nagy lejtőket. A vadi kezdetétől a Gilf déli lejtőjéig 12 perc, onnét (később autóval mérve) 14 km a leszállóhelyig. Az emberek a szél irányában állanak kiterjesztett karokkal. Pontosan mellettük szálllok le 5 óra 55 perckor. Különös, már a leszálláskor észreveszem, hogy a szél most egészen gyenge.

Mérjük a távolságot. Az első repülés 25 fokos kurzus alatt történt, tehát oldalt a vaditól és időben 15 perccel elszámítva! A mi vadink tehát alig 40 km-re van ide és nem 80 km-re. Tegnap a torkolatánál messze továbbmentünk észak felé.

Most ennek az expedíciónak egyik legszebb jelene következik, az őrnagy előveszi az ő vázlatát, amelyet odamenet készített. Összehasonlítjuk az enyémmel és... a két rajz majdnem teljesen egybevág. Mi ketten, öreg háborús pilóták, egymás nyakába borultunk.

Az autóbenzinünk még éppen elég ahhoz, hogy holnap elmehezzünk a völgy torkolatáig, de csak egy kocsival. Holnap az én völgy-oázisomban leszek!

*

Idáig naplóból írtam ki az eseményeket és azt most ismét félreteszem. Miért is olvassam át megint a következő nap bejegyzéseit?

A sivatag ezalkalommal is győztes maradt és nem léphettem oázisom földjére!

Arra volt csak elég benzinünk, hogy a túrakocsival ismét északi irányba hajtsunk. A Gilf lejtői közt az előrehaladás még nehezebb volt mint azelőtt, minthogy most közvetlenül a plató főfala mellett kellett haladni, hogy az előhegyek tömkelegében el ne nézzük a völgytorkolatot.

Számos vízmosás húzódik le a Gilfről és mindannyian át kellett hatolnunk. Csoda, hogy a koci nem tört darabokra. Helyenkint sziklákat kellett tovaagörgetnünk vagy síma

kövekből feljárókat építeni a kerekek számára, hogy egyáltalában tovább tudjunk jutni.

Amikor itt még esett az eső, a Gilfről alárohanó víz-tömeg minden alkalommal bizonyára borzalmas pusztítást okozott. Lemosott szikladarabokat több 100 méterre láttunk törésük helyétől. A legtöbb rövid vádiban, amely a Gilf sziklafaláról lefelé visz, elszáradt halfa-fű van. Úgy látszik, már évek óta nem esett eső.

Dél felé végre egy nagyobb völgy torkolatához értünk, benne egy szajal-facsoport állott. A félig elszáradt fák alatt több vadjuhcsontváz feküdt. Mindannyian jól kifejlett erős szarvakkal. Fogaik után ítélve mind öreg állatok. Úgy látszik előrehaladott korukban felkeresték a fák árnyékát, hogy ott fejezzék be életüket. A csontvázak különböző évekből származtak, a legidősebbek körülbelül 20 év óta, a legkorábbiak tán csak 5—6 éve fekszenek itt.

Ez a vádi sem volt az igazi és 5 km után elvégeződött. Körülbelül tisztában voltunk azzal, hogy tovább már nem tudunk haladni és ennek folytán a völgy végén felmáztunk a sziklafalra.

A Gilf fennsíkja itt is egészen síma és csupasz kövekkel van beszórvva. Nem messze a szélétől a törmelék között szabályos vonal keltette fel érdeklődésünket. Erősen kitaposott tevéösvény sok útjelzővel, a Gilf szélén vezetett. Egy helyen, ahol a szél futóhomokot hordott össze, egy tevének és egy embernek körülbelül 2—3 éves nyomát találtuk. A Gilf völgyei bizonyára még ma is jól ismertek a tibuk előtt, miként annakidején Wilkinson informátorai előtt is ismertek voltak...

A visszautazást táborunkhoz sohasem fogom elfelejteni. Azt sem, amint az összes üres benzinkannát mégegyszer felemeltem, mintha csodát várnék. A sivatag azonban következetesen védekezett, és most már véglegesen vissza kellett vonulnunk. Már csak annyi benzinünk maradt, hogy a repülőgéppel és az autókkal épp hogy el tudtuk érni utolsó depónkat.

Wilkinson három völgye közül csak egyet találtam meg. Igaz, tőle keletre még egyet láttam a gépből, de vajjon az

is rejt oázist magában? És ha csakugyan Vadi Zarzurát fedeztük fel, hol van a harmadik völgy? De van térkép-vázlatom, és egyetlen fényképem (az őrnagy filmje elromlott) elegendő ahhoz, hogy újabb kísérletet tegyek!

*

A sivatag védekezése azonban még elkeseredettebbé vált!

Mihelyt Kairóba értem, a Líbyai-sivatag kutatóinak legfáradhatatlanabbika, Kemal Ed Din herceg magához hivatott és felajánlotta, hogy az ő szolgálatában szervezek új expedíciót, amelyet ott kezdjek meg, ahonnt ez alkalommal vissza kellett fordulnom. A herceg tervei még továbbmenőek voltak és megbeszélésünk folyamán lassankint legszebb álmaimat láttam valóra válni. Amidőn elhagytam Egyiptomot, csak rövid hazai szabadságról volt szó, s annak végeztével a Fenség szolgálatában, előreláthatólag több évig tartó munkámat haladéktalanul meg kellett volna kezdenem.

Egy hónap múlva a fejedelmi tudóst elragadta a halál...

Barátom és társam Sir Róbert Clayton East volt az első, aki terveim összeomlásának hírére segítségét felajánlotta. Expedíciós terveim újraszervezésének munkája volt az egyetlen eszköz, amely magas pártfogóm és mesterem elvesztésének súlyos csapását enyhítette.

Szerényebb eszközökkel és sokkal szűkebb célokkal akartuk együtt a «mi völgyünket» felkeresni, hogy ott a Líbyai-sivatag nagy kutatójának tiszteletére és emlékezetéül szikladarabokból alam-ot építsünk.

De a sivatag kérlelhetetlenül küzdött titkának megörzéséért. Most már két alam-ot kell ott építenem...

Expedíciónk szervező naplóját, 1932. szeptember 11-i kelettel, az alábbi bejegyzéssel zártam le:

Most kaptam táviratot: Róbert hirtelen meghalt. Állítólag vérmérgezésben, annak az ismeretlen légynek csípésétől, amelyet a sivatagban kapott.

Ezzel vége az expedíciós tervnek!

A sivatag védekezik, az oázis meg akarja őrizni titkát.

Tán engem is meg fog akadályozni abban, hogy valaha beléphessek abba az átkozott völgybe?

Zarzura, a madarak oázisa . . .

Fecske mutatta nekem az utat, az acélszívű madár elvitt föléje, hogy megláthassam, de kőből faragott griff őrzi a sivatag titkának a kulcsát.

*

Hónapokkal később mégis a sivatagban voltam.

Nem akarok visszaemlékezni arra, hogy Kemal Ed Din herceg és Sir Róbert halála után hogyan küzdöttem le az expedíció létrejöttének anyagi akadályait.

Négy — óriás pneumatikkal felszerelt — saját Ford-kocsimmal 1933. március elején hagytuk el Kairót.

Társaim H. G. Penderel alezredes, ugyanaz, aki repülő-expedíciómban még mint őrnagy vett részt, dr. Kádár László honfitársam és dr. R. Bermann író barátom.

Amíg az előkészületek ezer akadályával küzdöttem, P. A. Clayton mérnök, az egyiptomi sivatagtérképező hivatal felügyelője — utolsó utam társa — nagyszabású expedíciót vezetett a . . . «mi völgyünkbe!»

Akkor tért vissza Kairóba, amikor mi indultunk. Megtudtam tőle, hogy az a széles völgy, amelyben mi 40 km-t tettünk meg dél felé, nem volt más, mint *maga az oázis-völgy torkolata!* Mi annakidején a völgy egyik kanyarulatánál zsákutcába futottunk. Ő most úgy találta meg a helyes utat, hogy embereit egy-egy autóval elküldte minden egyes mellékvölgybe, a míg végre Abu Fudeil sugárzó arccal tért vissza táborába: megtalálta az oázisvölgy bejáratát.

Maga a vegetációs sáv 28 km hosszú. Szajal-, Arkenu- és Szelim fák borítják a völgyet. Tipikus eső-oázis, vagyis olyan, amelynek nincs talajvize, hanem az időszakai esők vizét gyűjti magába. Az ilyenek válnak azután «elveszett» oázisokká, mert hosszabb esőnélküli periódusok után növényzetük elszárad, a nomádok számára lakhatatlanokká lesznek és annak a generációnak kihalásával, amely utoljára ott legeltetett, feledésbe merülnek.

Clayton nem talált forrást a völgyben, de friss vadjuh-nyomokat látott.

Azután megkerülte a Gilf-hegységet és észak felől annak a másik völgynek felkutatására indult, amelyet a repülőgépből láttam a «mienktől» keletre.

Ebbe is eljutott. Kisebb, rövidebb, mint a «mi vádink», de szintén dús vegetációt rejt magában. Itt tette Clayton legérdekesebb felfedezését: Az oázis fái között több «heglig»-fát talált. Ezeknek gyümölcse rendkívül hasonlít az ... olajfa oliváihoz. Harding King «oliva-oázisa» megkerült!

Clayton a két völgyet nagyjában térképezte, nem maradt más hátra számomra, minthogy megkeressem a harmadikat, ha ugyan helytálló volt Wilkinson informátorainak állítása.

Előlről kezdtem a dolgot. Felkerestem a «korsók dombját» és onnan követtem azt az útirányt, amely a nagy homoktenger megkerülésével Kufra felé vezet.

Már expedíciónk kezdete is sikeres volt. A Gilf Kebír-hegység északkeleti lejtőjéhez érve hatalmas szakadást fedeztünk fel az eddig áthatolhatatlannak tartott hegységben. Valójában a Gilf-fennsík két részből áll, ez a széles szakadás választja el őket egymástól.

Az északnyugati Gilfben fekszik az a két hajdani folyómeder, amelynek egyikét a repülőgéppel fedeztük fel, másikat — előbbtől keletre és vele párhuzamosan futva — Clayton találta meg. A szétválasztó szakadástól délkeletre terül el a Gilf másik fele, ennek körvonalaít ezalkalommal végleg térképezhattük, belseje azonban mind a mai napig (1934. szeptember) még ismeretlen.

Vajjon abban is rejtőznek vegetációs völgyek?

A nagy szakadékon átkeltünk először nyugati irányban, majd félkörben délnek fordulva. Végre szűk, de könnyen járható hegyszoroson át kiértünk a Gilf két része között, ugyanarra a síkságra, amelyben repülőgépes expedíciómát vezettem a hegység lábát követve.

Ennek a kijáratnak az arab El Akaba, «a szoros» nevet adtam.

Innen a Chianti-táboron át és tavalyi útvonalamat

követve Kufrába mentünk, ott élelmiszer- és vízután-pótlásunk volt tervbevéve.

Még nem határoztam, hogy Kufrából merre fogok fordulni. Egyrészt arra gondoltam, hogy megkísérlem a nagy homoktengeren való átkelést, vagyis hogy a Gilf Kebírtól északra, a végtelen dűnesorozaton át, utazom vissza Egyiptomba, másrészt reméltem, hogy a kufrai tibuktól megtudhatok egyetmást az Északi-Gilf belsejében lévő oázis-völgyekről.

A vendégszerető és rendkívül előzékeny olasz tiszték segítségével nagynehezen találtunk egy öreg, arabul beszélő tibut, akiről az a hír járta Kufrában, hogy régebben sokat járta az ismeretlen sivatagot.

A koromfekete «Nyiki-Nyiki» azonban rendkívül óvatos volt és nemigen akart emlékezni.

Bermann barátom még ma is egyik legnagyobb élményének mondja azt a szinte drámai kihallgatást, amelyet a vén sivatag-cigánnyal tartottam.

Tadzs egyik régi szenusszi házában, Szajed Idrisz könyvtárában ültünk a padlót takaró tarka gyékényeken. Nyiki-Nyiki bevezetésül azzal kezdte, hogy ő már öregedik, rég nem járt a sivatagban és elfelejtette a tájékozópontok nevét. Megkérdeztem, hogy járt-e valaha Szíva-oázis felé, mert én arra szeretném folytatni utamat. Tudtam, hogy a tibuk arra sohasem járnak, de úgy tettem, mintha nagyon elszomorítana az öreg tagadó válasza.

— Akkor köszönöm Neked ó, sejk, — ilyen megtisztelő megszólításban részesítettem, — hogy elfáradtál ide hozzám. Akik hívtak, tán nem értették meg kívánságomat, mert én Szíva felé szeretnék utazni, nem pedig keletnek, amerre Te ismered a hegyeket.

A tibu láthatólag megnyugodott, örült annak, hogy nem kérdezik ki. Mintha csak azért folytatnám, hogy mégis valamiről beszéljek a vendéggel, elmondtam neki, hogy hogyan jártam keresztül-kasul a Uveinat-hegyet és attól északra a Gilf Kebírt. Amint az egyes források és az uveinati völgyek nevét említettem, Nyiki-Nyiki helyeslőleg bólintott . . . Igen, ő is jól ismeri az Ain Dua-forrást, amelyet

némelyek Ain el Ghazal-nak, «a gazellák forrásának» neveznek.

— Vajjon a vaddanok (vadjuhok) hova járnak inni? Hiszen most, amióta a járőr ott táborozik Ain Dua-nál, bizonyára nem mernek a forráshoz járni?

— Lehet, hogy Ain Zueia-hoz járnak, bár ott a sziklák között nehezen férnek a vízhez. De Karkur Murr-ban nincsen senki, ott nyugodtan ihatnak a sekély forrásoknál.

— Mit gondolsz ó, sejk, van még sok vaddan Uveinat-ban?

— Allah a megmondhatója! Azt hiszem, hogy nagyon kevesen vannak.

— Tán elvándoroltak a Gilf Kebír völgyeibe, ott sok friss nyomot láttam, különösen a középső völgyben . . . hm, hogyis hívják . . . ejnye, most hirtelen nem jut eszembe a neve . . .

— Vadi Abd el Melik.

— Igen, igen, Vadi Abd el Melikben! Most, amikor ott jártam, mindenfelé láttam vaddannyomokat kelet felé is, ahhoz a másik kis völgyhöz és nyugat felé. Különben mondjad ó, sejk, ti tibuk hogyan nevezitek azt a keleti völgyet?

— Vadi el Hamra, a «vörös völgy».

— Úgy? Azt hittem, hogy ti más nevet adtatok azoknak a völgyeknek, mint a guraanok és az egyiptomiak. A harmadik völgyet is úgy nevezitek mint mi?

— Megvallom, dobogott a szívem, amikor a világ legártatlanabb arcával, közönyös hangon feltettem a kérdést. Hiszen nem is voltam biztos abban, hogy létezik-e még egy harmadik völgy a Gilf Kebírben és az öreg válaszáatól függött, hogy vajjon valóságon alapszik-e Wilkinson három Zarzura-völgye?

— Mi is csak Vadi Talh-nak nevezzük.

Bermann barátom csak néhány szót értett beszélgetésünkben, de három Vadi nevét hallotta, Vadi Abd el Melik, Vadi el Hamra és Vadi Talh. Nem bírta ki tovább és izgatottan kérdezte tőlem, hogy az öreg csakugyan három völgyről tud-e a Gilf Kebír belsejében?

Jóllehet, még csak az egyik völgyet láttam, — azt is csak a repülőgépből — elkezdtem az öreg Nyiki-Nyikivel ezekről a völgyekről beszélgetni, mintha úgy ismerném őket, mint a zsebemet. Az öreg lassanként tűzbe jött.

— Oh, nem Uram! Nem olyan rossz arra a járás, amint Te mondod. A régi utak jól ki vannak taposva és megjelölve. Bár lehet, hogy Te a kocsiddal másfelé mentél. Igaz, hogy ott, ahol felhajtottuk a tevéket a hegyre, mi is úgy vezettük őket egyenkint. Nagyon meredek és szűk az út. Te gyalog mentél fel Uram, vagy a kocsikkal?

— Melyik utat érted ó sejk? Azt, amelyik felvezet a Gilf tetejére?

— Igen, ötnapi járásra innen, ha az ember egyenesen a felkelő Nap felé megy.

— Lassanként megtudtam az öregtől, hogy régebben Kufrából a Gilf völgyeibe hajtották a tevéket legelni. Úgy látszik, a tibuk az én útvonalomtól északra vonultak a Gilf felé, mert Nyiki-Nyiki szerint az oázis legészakibb pálmaligetéből, Hauáriból indultak ki. Valamit motyogott az öreg egy útról, amely felvezet a fennsíkra és onnan tovább északra Vadi Talh-ba, keletnek pedig Vadi Abd el Melikbe. Megtudtam még azt is, hogy Vadi Talh rövid, de széles völgy, Vadi Abd el Melik a leghosszabb, — az, amelyiket a repülőgépből láttam — és hogy onnan ismét fel kell másznunk a Gilf tetejére, hogy eljussunk a legkeletibb völgybe, abba, amelyet Clayton fedezett fel.

Többet nem tudtam kivenni az öreg tibuból, aki máris sajnálta, hogy ilyen sokáig elbeszélgetett az ő legelőikről, de már nem is kívántam többet!

Két nap múlva ismét útban voltunk visszafelé a Gilf nyugati lejtőjéhez. Ismét Chianti-tábornál ütöttük fel sátrainkat és harmadnap — benzinmegtakarítás szempontjából csak egy kocsival — dr. Kádár és az alezredes társaságában elindultam a Gilf-mentén északra ugyanoda, ahol egy évvel ezelőtt oly eredménytelenül kerestük a «mi völgyünk» torkolatát.

Most azonban nem völgy-bejáratot kerestem, hanem... tevekaravánok nyomát!

Nem messze onnan, ahol tavaly leszállt hozzánk a két útmutató fecske, csakugyan kitaposott ösvényre bukkanunk, ez egyenesen nyugat felől — tehát Kufrából — jött és a Gilf előhegységei közé kanyargott. Aránylag könnyen követhettük ezt a régi ösvényt, mert meglepő ügyességgel mindenütt a jól járható homokos talajon kacskaringózott a sziklás vadik között. Megkerültünk egy nagy előhegyet, — ugyanazt, amely mögé már tavaly is be akartam hajtani — és legnagyobb meglepetésünkre olyan szűk völgybe fordultunk be, amelybe hatalmas homok-dűne futott alá a Gilf sziklafalának pereméről. Már-már azt hittem, hogy a tibuk annakidején ezen a futóhomok borította lejtőn hajtották fel tevéiket a fennsíkra és már azt mérlegeltem, hogy vajjon a kocsit erős nekifutással fel tudom-e vezetni erre a meredek homokpályára, amikor Kádár doktor felkiáltása megállította.

Valami állati csontváz mellett haladtunk el, Kádár első pillanatban vadjuhnak nézte, de amint visszamentünk a homoktól félig beborított tetemhez, legnagyobb csodálkozásunkra egy... *tehén* hulláját láttuk a homokban.

Tehén a Libyai-sivatag szívében! Ott, ahol csak a Zarzura-legendák beszéltek szarvasmarháról, alig 250 km-re Kufra-óázistól, ahol a szarvasmarha ismeretlen fogalom! Eleinte alig hittünk a szemünknek. Ez a felfedezés többet jelentett számunkra, mint Nyiki-Nyiki információja. Tehát csakugyan valamikor élt egy nép itt a Gilf Kebír belsejében, amely szarvasmarhát tartott. Azok az elvadult tehenek, amelyek valamikor Dahla-óázisba érkeztek, az idegennyelvű fekete asszony, aki egy tehenet hajtott maga előtt, a három völgy, amelyben nyájak legelésztek, — most mind egycsapásra felülemelkedett a legendán.

Még jobban meglepődtünk, amikor megállapítottuk, hogy ez a tehénhulla nem is lehet öt-hat évnél idősebb. Az állat bőre úgyszólván még épségben volt, ahol letakarítottuk róla a homokot, előtűnt vöröses szőre és orrában még ott volt egy darab kötél. Bevallom, hogy ez a tehénhulla képzeletembe varázsolta most már a «romvárost» és a «kaput, amely fölött kőből faragott madár örökdik!»

A Gifl Kebir párkánya.

«Vadi Talh».

Vegetáció a vadiban.

Kemal Ed Din herceg emléktáblája.

Futóhomokban elakadt autó kiszabadítása
kötélletrákkal.

Olasz gyarmati katonaság Kufrában.

Meharisták (tevés ezred) a szenussziak várában.

A dűne lábánál sok tevehulladék volt, gyékénykosárdarabokat és kötélfoszlányokat találtunk. Amint előrementünk, hogy terepszemlét tartsunk, újabb meglepetés ért. Közvetlenül a dűne mellett a Gilf tetejéről szűk sziklavölgy vonul alá, benne emberkéz alkotta, meredek serpentes ösvény vezet felfelé. Tehát mégsem a homoklejtőn hajtották a nomádok állataikat, hanem ezen a sziklába tört ösvényen, amelyről Nyiki-Nyiki azt mondta, hogy egyenkint kellett rajta felvezetni a tevéket.

Feleúton az ösvény mély szakadék mellett vezetett, benne több tevecsontváz feküdt. Ügylátszik némelyik tevé megbokrosodott vagy elszédült a veszélyes úton és lezuhant a mélységbe. Fent a Gilf peremén kőből rakott, félköralakú alacsony falakra bukkantunk. Ilyeneket építenek a nomádok, hogy megvédjék magukat a szélről. Itt azonban különböző irányokban, szinte félköralakban a sziklaösvény feljárója körül voltak elhelyezve, mintha védelmi állások volnának az ösvényen felfelé igyekvő ellenség ellen. Az egyik védőfal tövében megrakott, de csak félig elégett tábornút, vastag talh-ágakból, mellette néhány korsócserep és egy törött... európai gyártmányú tányér. (Ennek a tányérnak összeillő másik felét egy évvel később a... Laggia-oázis kútja mellett találtam meg.)

Csakugyan jól kitaposott út vezetett innen, egyrészt kelet felé, tehát a «mi vadinkhoz», másrészt a Gilf párkányával párhuzamosan északnak. Utóbbi nem lehetett más, mint az általunk keresett harmadik völgy, Vadi Talh útja. Elhatároztuk, hogy itt töltjük az éjszakát és másnap hajnalban kellő vízkészlettel gyalog elindulunk ezen az úton, mert arról szó sem lehetett, hogy a kocsit felhozzam ide a Gilf tetejére.

Másnap reggel nekivágtunk az útnak, fejenkint egy-egy ötliteres kulacsot vittünk magunkkal és azonkívül még két kisebb kétliterest. Néhány doboz konzerv, kenyér, az elmaradhatatlan kígyóméregelleni szérum fecskendőjével együtt, — a Gilf Kebíren már többízben láttunk szarvas viperát — a messzelátók és egy fényképezőgép volt poggyásunk. Nem sok három emberre elosztva, mégis

az ilyen sivatagi gyalogmeneteléskor oly hihetetlen teher, hogy súlyát csak az tudja felfogni, aki valaha sivatagi sétát végigszenvedett.

Eleinte még jól ment minden, egyórai menetelés után letettük a jól megjelölt ösvényre az egyik ötliteres kulacsot és újra elosztottuk a cipelnivalót. A jól kitaposott ösvény állandóan északi irányba vezetett. A Gilf pereme nemsokára messze elhajlott nyugat felé és a mi ösvényünk a fennsík legmagasabb vonulatán futott tovább. Megfigyeltük, hogy állandóan vízválasztóvonalon haladunk, amelytől jobbra-balra a plató egyébként sík felülete enyhén lejt kelet és nyugat felé. Néhol esővíz mosta vadik szelték át az egyhangú, barnás kőlapokkal borított fennsíkot. Ezek a szakadékok hol nyugatra a Gilf széle felé, hol keletre Vadi Abd el Melik felé vonultak. Egyes helyeken, közvetlen ösvényünk két oldalán eredtek az ilyen vízmosások, ellenkező irányban lejtve a vízválasztótól.

Délelőtt 11 óra felé ittunk először. Tapasztalatból tudtam, hogy ha az ember egyszer megkezdí a vízvást, akkor már abba is hagyhatja a további menetelést. A rendkívül száraz sivatagi klímában csak teljes mozdulatlanságban és árnyékos helyen tartható meg a szervezetben az ital. Különösen rossz napunk volt, mert az eddigi mérsékelt meleg helyett épp ezen a napon kaptuk az első déli szelet, izzó leheletével.

Az ösvény kétfelé ágazott. Egyik része északnyugat felé, a másik északkelet felé. Utóbbi irányában a messze látóval mélyebb szakadásokat láttunk a Gilf területén, és mert túlságosan veszélyes lett volna, hogy kettéoszoljunk, elhatároztuk, hogy arrafelé megyünk. Tán egy völgy «fejéhez» érünk és tán az lesz a növényzettel borított Vadi Talh?

Csalódtunk. Mély szakadékos völgynek volt az eredete, de kelet felé kanyargott, tehát kétségtelenül Vadi Abd el Meliknek egyik mellékvölgye. Arra már nem is gondolhattunk, hogy továbbfolytassuk utunkat.

Nem szeretek visszagondolni visszatérésünkre. Mintegy 20 km-re lehattunk táborunktól és a kulacsokban már veszélyesen lotyogott a víz. Csak arra emlékszem, hogy a

késő délután folyamán lábaim mintha már csak maguktól mentek volna, és arra, hogy Kádár barátom nyakába akasztotta mindazt, amit nekem kellett volna hordanom. Már nem volt energiám ahhoz, hogy védekezsek bajtársi önfeláldozása ellen. Az alezredes előreszaladt és hajtott bennünket amennyire csak bírt. Igaza volt. Ha lepihentünk volna, nem tudom, folytattuk volna-e az utat? Még arra is emlékszem, hogy mire elértük a kocsit, már sötét volt, és hogy soha, semilyen ital sem esett olyan jól, mint az a bensőmet égető Chianti-bor, amelyet társaim belémtöltöttek. Sohasem iszom szeszestalt, és tán épp ezért ezen az estén a Chianti mentett meg attól, hogy súlyosan megbetegedjek.

*

Felderítő és térképező munkánk úgy kívánta, hogy kettőoszam az expedíciót. Dr. Kádár és az alezredes visszahajtottak a Gilf északkeleti oldalához, én pedig expedíciónk krónikásával, Bermann barátommal, Sabr szudáni soffőrömmel és a szakáccsal ismét elindultam észak felé, hogy «Wilkinson harmadik völgyét» megkeressem.

Tudtam, hogy Vadi Talh, a Gilf-fennsík nyugati széle és a fennsík belsejében délről észak felé vonuló Vadi Abd el Melik között fekszik. Úgy terveztem, hogy Chianti-tábortól először észak felé követem a Gilf sziklafalát egészen odáig, ahol befordulhatok keletnek, Vadi Abd el Melik völgyébe. Aztán a völgyön felfelé haladva visszatérek dél felé, ameddig csak lehet. Így legalább én is megismerem ezt a völgyet, amely annyi fáradságot, annyi csalódást okozott nekem. Ezen a fordított U-alakú felderítő úton pontos iránytű-traverzát készítek és ennek az alapján visszajövet majd még egyszer megmászom a Gilf sziklafalát valamivel távolabb északra attól a ponttól, amelyet gyalog elértünk. Így biztosra vehettem, hogy majd kelet felé menetelve valahol csak utamba esik Vadi Talh.

Chianti-tábortól 140 km-re elértem ugyanazt a völgyet, amelybe egy évvel ezelőtt is behajtottunk és amelyben zsákutcába kerültünk. Most nem kellett sokat törődnöm azzal, hogy ne fussak be ismét egy mellékvölgybe, mert ott voltak

előttem a homokban a Clayton-expedíció nyomai. Végre a «mi völgyünkben» voltam, amelyet Nyiki-Nyiki, Vadi Abd el Meliknek, «a király rabszolgája völgyének» nevezett. Majdnem egyenesen délnek haladva 80 km után elértük az első vegetációt. Még 28 km-t tehettem meg innen a kocsival a kanyon-szerű, sűrű facsoportokkal benőtt völgymederben. Tavaly, amikor a repülőgépből láttam, minden olyan zöldnek tűnt fel, most azonban csak félig elszáradt talhakácok, sárgára perzselt fű és itt-ott egy-egy üdébb színű Szajal- vagy Arkenu-fa üdvözölt az «én oázisomban».

Amikor a völgy annyira összeszűkült és a talaj oly sziklás és görgeteges lett, hogy a kocsival már nem folytathattam az utat, társaimat hátrahagyva gyalog tovább meneteltem a völgyben felfelé. Másfélórás gyaloglás után elértem azt a helyet, ahol a két ellenkező irányban vonuló forrásmeder egyesül. Tudtam, hogy innen légvonalban alig 16 km-re vagyunk Chianti-tábortól, csakhogy 400 méterrel magasabban, fent a Gilf tetején.

A vadiban egyébként semmi érdekeset nem találtam. Mindenfelé vadjuhnyomok vonultak, némelyikük eléggé friss, de megállapítottam, hogy alig 4—5 állat él ebben a völgyben. Megtaláltam azt a tibukunyhót, amelyet a repülőgépből láttam, és a sok régi tevehulladékból megállapíthattam, hogy a nomádok valamikor sokat tartózkodtak itt. Egy másik tibu-tábor közelében két tehén csontvázát találtam.

Számomra csalódást jelentett az oázis, mert sehol semmi nyomát sem láttam annak, hogy ez a kietlen sziklameder valamikor népes volt. Csak a madárvilág nyújtott némi vigaszt, mert két gyönyörű sast, néhány sólymot és számos apró, fekete-fehér madarat láttam, az utóbbiakat az arabok «zarzur»-nak nevezik. Lőttem is egyet ezek közül bizonyítékául a Zarzura-névnek.

Visszamenet a Gilf keleti szélén, körülbelül abban a magasságban, amelyben multkori távgyaloglásunkat abbahagytuk, megkísértem, hogy az előhegyek között amennyire csak lehet, megközelítsem a Gilf főfalát. A szegény Fordok számára leírhatatlan kínszenvedés volt az órák-

hosszat tartó bukdácsolás, a sziklagörgeteg között. Végre elértem közvetlenül a Gilf lábához, de onnan, ahol az autókkal meg kellett állni, seholsem láttam olyan helyet, amelyiken meg lehetett volna mászni a fennsík sziklafalát.

Bermann barátom már napok óta nem jól érezte magát. Kérdéseimre azonban csak kitérően válaszolt és nem is sejtettem, hogy szegény súlyos dizentériát titkolt előttem csak azért, hogy ne akadályozzon munkámban.

Május 5-én — egy évvel és négy nappal azután, hogy a repülőgépből megláttam az első vegetációs völgyet — hajnalban elindultam a derék Sabr-ral, hogy megkíséreljük a Gilf sziklafalának megmászását. Hosszú kötelet vittünk magunkkal és azon húztuk fel szakasról-szakaszra vízkészletünket és a lehető legkevesebb egyéb holminkat. Hajnali öt órakor kezdtük meg a sziklafal megmászását és napkeltére, hét órakor végre fent álltunk a fennsík peremén. Itt is teljesen sík, barna kavicssal borított a Gilf teteje. Nagy kövekből magas alam-ot építünk ott, ahol felértünk és ahol vízkészletünk egy részét hátrahagytuk.

Az iránytű után egyenesen kelet felé indulunk és addig megyünk, amíg az alam-ot szabadszeggel láthatjuk. Ott ismét újabb útjelzőt emelünk és folytatjuk az utat.

Másfél óra múlva, amikor az ötös számú alam-ot raktuk össze, keletre alacsony emelkedést pillantok meg a Gilf unalmas egyforma fennsíkján, és amikor a messzelátóval szemügyre veszem, annak tetején mintha alam-ot látnék. Negyedóra múlva ottvagyunk és csakugyan a kis dombon magas, emberkézrakta kőhalom van. A domb túlsó oldalán északdéli irányban ugyanaz a gyalogösvény, amelyet nemrég társaimmal követtem innen messze délre.

Természetes, hogy most ezt az ösvényt követjük észak felé. Alig fél óra múlva a terep megváltozik, a Gilf felülete szakadozottá válik és minden jel arra mutat, hogy völgy fejéhez érünk. Még egy km és máris vadi kezdeténél vagyunk, amely egyenesen észak felé fut és állandóan szélesedik. A jól kitaposott régi ösvény ebbe a vadiba vezet, de nem akarom követni, hanem nyugat felé kitérve a fennsíkon megyünk tovább még vagy félórát, hogy olyan

helyről nézhessek le a völgybe, ahonnan azt jobban áttekinthetem.

Sabr állandóan a nyomomban van, türelmesen cipeli a nehéz vizeskulacsot és látom rajta, hogy őt is elragadta a felfedezés vágya.

Dél előtt 10 órakor előttünk fekszik a mély völgy..., medrében lent a Talh-akácok százai!

Vadi Talh ugyanolyan jellegű, mint Vadi Abd el Melik, csak valamivel szélesebb, legalább is ott, ahol vegetáció borítja medrét. Ez is déltől észak felé vonul, a Vadi Abd el Melik-vel párhuzamosan. Amennyire a messzelátóval megállapíthatom, a vegetációs sáv mintegy 10—12 km hosszú, de arra természetesen nem is gondolhatunk, hogy a völgyet egész hosszában gyalog átkutassuk.

Csak a prizmatikus iránytűvel és a távolságmérővel készíthettem hozzávetőleges térképvázlatot és délután 1 órakor ismét elindultunk Sabr-ral kelet felé.

A sziklafalról való leereszkedés még sokkal nehezebb és körülményesebb, mint amilyen a megmászása volt és Sabr mindent elkövet, hogy nekem segítsen. Amikor rövid idővel napnyugta előtt elérjük táborunkat, lépéseink hallatára Bermann barátom előbújik a szikla alól, amelynek árnyékában naplóján dolgozott.

— Nem is kérdezem. Látom az arcán, hogy megtalálta Vadi Talh-t, a harmadik Zarzura-völgyet!

*

Elbeszélésem nem lenne teljes, ha elhallgatnám, hogy két héttel később az Uveinat-hegy Ain Dua forrásánál ismét találkoztam Nyiki-Nyikivel. Az öreg tibü most már valamivel bizalmasabb volt és magától értetődőnek vette, hogy Abu Ramla, «a homok atyja», ahogyan engem Kufrában elneveztek, úgyszintén tud a sivatagról. Amikor említettem előtte a Gilf lábánál talált tehenet, az öreg elfelejtette eddigi óvatosságát:

— Allah-ra Uram, Te vagy a tanum, hogy amikor a csordát felhajtottuk a sziklás úton, Ibrahim tehene nem úgy zuhant le, hanem már lent a hegy lábánál hagytuk hátra!

Kiderül, hogy Nyiki-Nyiki személyesen vezette azt a karavánt, amely 1925-ben kereste fel a Gilf-völgy legelőit. És Ibrahim tehenével kapcsolatban most megtudom azt is, hogy ezt a három völgyet csak a tibuk és guraanok ismerték, akik emberemlékezet óta felkeresték azokat olyan esztendőkből, amelyekben a trópusi esők elérték Uveinatot és a Gilf-hegységet.

Nyiki-Nyiki elmondta, hogy atyja és nagyatyja idejében a nyári esők még jóval gyakrabban szakadtak le a líbyai hegyekben, mint manapság. Hajdanában minden három-négy évben bőséges esők termékenyítették Uveinat völgyeit és azokból jutott még a jóval alacsonyabb és távolabb északra fekvő Gilf völgyeinek is. Most azonban mind hosszabb ideig kimaradnak az esők és Allah tudja, hogy milyen időközökben fognak leesni. Lám, Uveinatban 1925 óta egy csepp sem esett, a Gilf völgyeiben pedig 1924-ben esett utoljára! Az öreg tibu még azt is tudja, hogy régebben — nagyon, nagyon régen — ugyancsak voltak idők, amikor kimaradtak az esők. A tibuk és guraanok ilyenkor nem hagyhatták el Vadai és Tibeszti hegyvidékét és így történt, hogy Uveinat, Arkennu és a Gilf völgyei «elveszett oázisokká» váltak. Vadai és Tibeszti népei mindig állattenyésztők voltak. Nagy tehéncsordáik vannak ma is és ők hajtották régi időktől fogva csordáikat a líbyai hegyekbe, ha előre-küldött felderítőik bőséges legelőt jelentettek.

Vadi Zarzura «idegennyelvű fekete lakói» tehát tibuk és guraanok voltak, akik ezeket a völgyeket csak olyankor lakták, amikor ott elegendő volt a víz.

— Hogy hallottam-e a Vadi Zarzura elnevezést? A tudatlan egyiptomi arabok így nevezik a mi völgyeinket azért, mert ott sok a Zarzur-madár. Mi, tibuk, azonban ismerjük a völgyek igazi nevét: Vadi el Hamra, Vadi Abd el Melik és Vadi Talh. . .

*

Elmondottam az utolsó «elveszett oázisok» felfedezésének történetét. Azóta ismét ott jártam, bebarangoltam a Gilf rejtett völgyeit és végigkutattam azoknak minden

zugát abban a reményben, hogy ott történelemelőtti ősi kultúra nyomait találjam.

A Zarzura-völgyek ismét csak csalódást okoztak. Egyetlen kőszerszámot, egyetlen vésett vagy festett sziklaképet sem találtam a hajdani folyóvölgyekben. Meggyőződttem arról, hogy abban az időben, amikor lent a síkságban, a Gilf lábánál és Uveinat völgyeiben ismeretlen ősi népek legeltették csordáikat, a Gilf völgyei még rohanó hegyifolyamok voltak, medrükben nem telepedhettek le emberek.

De későbbi korszakból sem találtam nyomokat. Sem romvárost, sem kincseket, sem Kambyses elveszett hadseregét. Csak három vegetációs völgyet, tipikus «eső-oázisokat», amelyek valamikor fontos legelőhelyek voltak azoknak a nomádoknak a számára, akik még ma is küzdenek a sivataggal és csak lépésről-lépésre engednek Líbia kérlelhetetlen kiszáradásának. Rettenetes ez a küzdelem, amelyet a sivatag szélét lakó törzsek folytatnak generációról generációra otthonuk, de egyszersmind legkérlelhetlenebb ellenségük, a sivatag ellen. Vissza-visszatérnek oda, ahonnan őseik már kiszorultak és sokszáz kilométernyire hajtják nyomorult csordáikat néhányhónapos legeltetés reményében.

Ez a küzdelem szüli azokat a legendákat, amelyek a sivatag belsejében elrejtett kincsekről szólnak, és úgy érzem, hogy jobb is, ha ezek a legendák nem foszlanak szét gépjárműveink és műszereink teljesítményei előtt.

Zarzura völgyei nem hozták meg nekem azt, amit a «kincskeresők könyve» ígért. Ellenálltak és védekeztek, hogy csak lépésről-lépésre tárhattam fel titkukat. Az első felderítő repüléstől utolsó látogatásomig,* amikor egy kísérrömmel együtt először — és remélem, utoljára — kerültem a szomszéd halál komoly veszélyébe, csak fáradságot, nélkülözést és csalódást jelentettek számomra. De eszembe jut egyike azon ritka óráknak, amelyeket az ember sohasem felejt el, amikor Hasszanein barátom hűvös palotájában, illatos beduinmódra készített kávé mellett vendéglátóm elbeszélését hallgathattam Uveinat és Arkenü felfedezéséről.

* [1934. április.]

— Sziklaváratokat fogsz majd találni, — mondották nekem Kufrában — amelyeknek falai ónyxból vannak és ablakai opálként csillognak. Lakóik arany- és ezüstékszereket viselnek és kertjeik levegője terhes a rózsák illatától.

Amikor aztán feltűntek előttem Arkenu és Uveinat sötét bércei, valóban láttam az ónyx és opál színeit a felkelő Nap pírjában és az ékszerek csillogását a nyomorult nomádok szemefényében. Terhes volt számomra is a levegő, de nem az Arkenu- és Talh-fák illatától, hanem attól a tudattól, hogy felfedeztem az «elveszett oázisokat»!

Menekülők.

— Vajjon mi lehet az, ami idevonz közibénk olyan nagy urat, amilyen ön, effendim? És ha megtisztelti szerény házunkat és boldoggá tesz elhagyatott oázisunkban látogatásával, akkor miért nem marad itt velünk és miért teszi kockára életét hónapszám abban a rettenetes sivatagban, ahol csak veszélynek és nélkülözésnek teszi ki magát?

A kérdés előzékeny hangon és barátságosan volt feltevéve, mégis mintha valami mélyebb kíváncsiságot éreztem volna ki vendéglátóm szavaiból. Megszoktam már az egyiptomi tisztviselők végtelen vendégszeretetét, amellyel ott messze, kint az oázisokban fogadtak. Sokszor hallottam már előzékeny, szerénykedő szavaikat, amelyekkel bocsánatot kérnek a vendégtől, azért, hogy nem nyújthatnak nagyobb kényelmet, nem szolgálhatnak finomabb ételekkel. Ezen át kellett esnem, valahányszor megérkeztem expedícióm szokott kiindulópontjára, Khargába vagy Dachla-oázis székhelyére: Mut-ba. De most már néhány napja, hogy visszatértem a kezdetleges, de tiszta állami resthouse-ba és vendéglátóim, a kitűnő kormányzó és helyettese, a rendőrfőnök, már lerótták szokásos udvariaskodó szólamaikat. A mamurnak tehát valami szándéka volt kérdésével.

— Én szeretem a sivatagot, Abd el Rachman effendi, és elhatározott szándékom, hogy átkutassam a még ismeretlen területet.

— Insa'Allah, de mégis mit nyújthat ez az élet önnek, aki palotában lakhatna és selyemmel takaródzhatna?

— Ez ugyan nem egészen úgy van, — nevettem — mert nekünk odahaza nemigen telik palotára és selyempaplanra, de nézze, effendim, ha az ember fiatal és egészsé-

ges, nem kötelessége-e, hogy valamilyen munkát végezzen? Nekem most ez a munkám, és van-e annál szerencsésebb ember, mint az, aki a munkáját kedve szerint választhatta?

A rendőrfőnök elismerőleg bólintott, de amint nagyot szívott cigarettáján, annak fényénél megláthattam, hogy valamin tűnődik.

— Én tudom, hogy ön szereti a sivatagot, — kezdte lassan — de még nem ismerte meg a sivatag igazi arcát, és ettől óvja meg önt Allah!

Most már sejtettem, hogy a mamur mire gondol és megdobbant a szívem arra a gondolatra, hogy hátha most ezen a csillagfényes estén rá tudom bírni, hogy elmondja nekem a mult téleseményeit, amelyeknek ő volt egyik főhőse. Tapsoltam a suffraginak és friss feketekávét kértem.

— Tudom, hogy ön borzalmas dolgokat látott tavaly és soha semmi sem fog megvigasztalni, hogy nem abban az időben jártam itt.

— Én is gondoltam akkor, hogy bárcsak lenne ön itt sivatagi autóival. De hát így volt megírva.

A mamur ismét elhallgatott és feketekávéját szűr-csölgette.

Abd el Rachman Zoher effendi, Dachla-oázis rendőrfőnöke, közepestermetű, inkább gyöngö testalkatú egyiptomi hivatalnoktípus. Bár a határőrség elegáns angol-mintájú khaki egyenruháját viseli, nincsen benne semmi katonás. Barnás arcában kis fekete bajusz, energikus ívelésű orr és intelligensen csillogó szempár. Amint most itt ül mellettem a resthouse verandáján, és idegen, kemény kiejtésével lassan válogatja az angol szavakat, senki sem nézné ki belőle, hogy a közelmultban a Líbiai-sivatag egyik legdrámaibb eseményének volt a hőse.

Már jövetelemler megkísértem, hogy kikérdezzem a kufrai menekültek megmentéséről, amelyben — mint hallomásból tudtam — oly önfeláldozó szerepet játszott. De eddig csak kitérőleg válaszolt: «oh, nem volt az semmi, kérem; kötelességemet teljesítettem» — és nem akart részletekbe bocsátkozni.

— Lásza, ha tavaly ott kint jártam volna, vagy ha csak

néhány útjelzőt állítottam volna azelőtt a sivatagban, tán sok ember élete maradt volna meg.

A mamur bólintott.

— Bizony az jó lett volna. De remélem, hogy az ilyesmi nem fog többé előfordulni. Hiszen most már vége a háborúnak odaát Tripolisban, és úgy hallom, hogy az olasz kormány saját költségére visszatelepíti a menekülteket?

— Örültség volt ez a menekülés. Elhiheti Abd el Rachman effendi, hogy most, amikor Kufrában voltam és az ottaniakkal beszéltem, ők maguk is belátták, hogy semmi ok sem volt erre a fejetlen menekülésre. A felkelők... igen... és vezetőik az emirek, de még azoknak is felajánlották az olaszok az amnesztiát, ha harc nélkül leteszik a fegyvert.

— Ezt nem tudtam! Hát tárgyaltak az olaszok a felkelőkkel?

— Proklamációkat dobtak le repülőgépről az oázis megszállása előtt.

— Hiszen épp a repülőgépek miatt történt! Akiket megtaláltunk a sivatagban, azok mind azt mondták, hogy a repülőgépek bombái és gépfegyverei elől menekültek.

— Ilyen a háború. De mondja, effendim, mikor szerezte ön először tudomást a kufrai harcokról?

— Nekünk itt Egyiptomban sejtelmünk sem volt arról, hogy az olasz Kirenaikában mi készül. Különösen itt kint az oázisokban. Hiszen nekem Dachlában akkor még rádióm sem volt. A postámat Khargából hozták hetenkint egyszer a teherautók. Még nem voltak olyan autóink, mint most önnek. Nálam Mut-ban csak egy új Ford volt, a szolgálati kocsim, azonkívül csak az orvos kocsija és egy gazdag birtokosé, de azok régi lábkapcsolásos gépek voltak. Bizony tavaly még eléggé el voltunk vágva Dachlában a külvilágtól. Hiszen ön ismeri a csapát Dachla és Kharga között, azokkal a gépekkel még nem szívesen vágtunk neki ennek a 250 kilométernek.

— A dachlai rádióállomást csak azóta szerelték fel?

— Igen. Bár ott lett volna, amikor az első menekültek megérkeztek! De így nem is küldhettem jelentést. Nem kér-

hettem segítséget. — A mamur ismét elhallgatott és éreztem, hogy nem szívesen beszél a dologról.

— Kik voltak az elsők? — kérdeztem most már erőszakosan.

— Öten voltak. Valamennyien a zueia-törzsből, Kufrából. A kharga—dachlai autócsapán találta őket Balatfalu omda-jának (bíró) a sofförje, aki épp Khargából jött.

Az omda egyiküket, valami Melad Musa nevűt, azonnal elküldte az autóval hozzám Mut-ba. Teljesen ki volt merülve és azt mondta nekem, hogy másfél napi járásra, onnan, ahol őt és társait megtalálták, még huszonegyen fekszenek kint a sivatagban. De hagyjuk az emlékeket. Inkább ön beszéljen Kufráról. Igaz, hogy a visszatelepítés miatt tárgyalt?

Megértettem, hogy vendéglátómnak mi fekszik a szívéen. A kufrai menekültek közül sokan itt telepedtek meg az egyiptomi oázisokban és további sorsuk okoz gondot a lelkiismeretes hivatalnoknak. Ammellet tán az is érdekelte, hogy az én sivatagexpedícióim nincsenek-e összefüggésben a további fejleményekkel. Ezért kérdezi, hogy vajjon mit keresek a sivatagban, miért jártam Kufrában?

— Nézze, effendim, én el fogom magának mondani mindazt, amit tudok. Tán már meggyőződhetett arról, hogy barátja vagyok az araboknak. De hogy segíthessek, hogy valamit tehessenek Kairóban, ismernem kell a helyzetet. Mondja el ön mindazt, amit akkor tapasztalt és engedje meg, hogy jegyzeteket csináljak.

— Mi tudjuk, hogy ön jóakarónk, nagyuram, a kormányzó úr mondta, hogy a «magar» és a «turuk» közel állanak egymáshoz. Én rendelkezésére állok, de kérem, hogy járjon közbe ezeknek a szerencsétleneknek a visszatelepítésében. Mit parancsol hallani?

— Egészen az elejétől, effendim, ahogy mondta, hogy az az öt zueia érkezett...

— Allahra, aki könyörületes! Borzasztó állapotban voltak. Elmondták, hogy Ramadán első napján (1931-ben januárus 19-én volt) nagy olasz hadsereg támadta meg

otthonukat, a Kufra-oázist ágyúkkal, gépfegyverekkel és 20 repülőgéppel. A harc az északi oázisnál, Hauari-nál kezdődött és hat óra hosszat tartott. Az arabok vezérei, Szalah el Ateuis és Abd el Galil Szeif en Nazr emirek voltak. Ők vezették már évek óta a kirenaikai felkelést a kormány ellen. Az arabok lőszere hamarosan elfogyott és a harcot abba kellett hagyniok. Az éjszaka folyamán aztán az emirek elrendelték az általános menekülést, bár a kormánycsapatok aznap még nem vonultak be az oázisba.

A tevék nem voltak előreítatva, amint az a hosszú sivatagi vándorlás előtt szokás. Mindenki csak sebtében szedte össze azt a kevés élelmet, ami épp házában volt, és foltozatlan ghirbákkal (kecskebőrből készült víztömlők) indultak útnak. Asszonyokkal, gyerekekkel együtt.

Másnap a repülőgépek üldözték és szétszórták a menekülő karavánokat és sokan elestek a gépfegyvertűzben.

A zueiák könyörögtek nekem, hogy menjek ki a sivatagba és mentsem meg ottmaradt családjaikat.

Mit tehettem mást? Ahhoz nem volt idő, hogy parancsot kérjek Khargából a kormányzótól, és tudtam, hogy majd el kell számolnom az elhasznált kincstári benzínről.

Abd el Rachman effendi nagyot sóhajtott és én önkénytelenül elmosolyodtam ennek az emléknek a hallatára. Bizony Egyiptomban sem könnyű a közgazgatási hivatalnoknak.

— Azonnal hivatam orvosunkat, Timu Taut Kolta effendit és az én szolgálati autómmal, valamint az omdáéval és a Kharga—Dachla fuvarozótársaság véletlenül épp itt tartózkodó egyik kocsijával elindultam először Balat-ba. Ez negyven kilométerre van Mut-tól. A zueiáktól ott megtudtam, hogy Kufrából először az Uveinat-hegységig menekültek. Ezt az utat hat nap alatt tették meg. Ott gyülekezett a szétszórt menekülők több meghallá-ja (fegyveres csoportja). Uveinat forrásai azonban nem adtak elegendő vizet közel 1000 ember és teve számára. Az emirek elrendelték, hogy tovább kell vonulni. Uveinatban akkor még volt

néhány guraan. Különben mondja, igaz, hogy most már senki sem tartózkodik azokban a hegyekben?

— Azt hallottam Kufrában, hogy Herri, a guraanok sejkje — vagy ahogy Kemal Ed Din herceg szokta mondani: «Uveinat királya» — a menekülők miatt később elhagyta Uveinatot és visszavándorolt régi hazájába, a francia Tibesz-tibe. Egyébként akkor már csak az ő rabszolgája, Zukkar és még egy fiatalabb guraan tartózkodtak Uveinatban néhány tevével és kecskével.

— Alighanem félt a menekülők bosszújától, mert kétszer is félrevezette őket.

A zueiák Uveinatból a Szudánba, Merga-oázisba akartak vonulni. Valahogyan az a hit volt köztük elterjedve, hogy Merga az angol Hakuma (kormány) tulajdona, és minden évben eljön oda a datolyaaratásra. Kérték Herrit, hogy vezesse el őket Mergába, de az öreg megtagadta kérésüket és eltűnt valahová a hegyekbe.

Ezt alighanem azért tette, mert hiszen az ő emberei szoktak Mergába menni a datolyákért. Féltette a termést a sok idegentől.

A kufraiak nagyobb csoportja mégis elindult Merga felé vezető nélkül. De hétnapos bolyongás után visszatértek Uveinatba, az oázist nem találták meg.

Most már kényszeríteni akarták az öreg guraant, hogy vezesse őket, de csak a rabszolgáját tudták megtalálni, aki megesküdtött, hogy sohasem járt Mergában. Ettől az embertől hallották, hogy a mi oázisunk, Dachla, csak hat nap járásra van Uveinattól és tulajdonképpen ez okozta részben a katasztrófát, mert csak egy hétre való vizet vittek magukkal.

— Erről is hallottam, effendim. Csakhogy én azt hiszem, hogy Zukkar jóhiszeműleg mondta ezt. Ő Kemal Ed Din hercegtől hallotta, hogy hat nap alatt érkezett Dachlából Uveinatba a híres 1925-beli expedícióján. Mit tudta az a szegény nomád, hogy hat autósnap nem hat tevésnap?

— Insa'Allah, hogy úgy volt, mert ki is vehetné a lelkére annyi ember pusztulását! De látja, nagyuram, ezek a nyomorultak februárius elsején indultak el Uveinatból és

aznap 23-ika volt. Három hétig bolyongtak a sivatagban és az utolsó napokban már nem volt vizük. De engedje meg, hogy az irodámból elhozzam feljegyzéseimet és egy lámpát...

Sohasem fogom elfelejteni azt az éjszakát, amelyen a mamur felolvasta nekem a sivatag egyik legszörnyűbb tragédiájáról szóló naív jelentését.

A pislogó petróleumlámpa mellett sietve jegyeztem a megrázó adatokat, lehetőleg szóról-szóra fordítva az arab nyelven írt naplót. Ugy adom vissza, ahogyan akkor a rest-house verandáján számtalan cigaretta és feketekávés csésze kíséretében felvettem.

*

— Februárius 23-án délután 6 órakor indultam Tenida faluból. Az egyik zueia, bizonyos Abu Kasszim, volt a vezetőnk. Este 9 órakor megtaláltuk a sivatagban élettelenül heverő arabok csoportját. Összesen 21-en voltak, férfiak, asszonyok és gyermekek. Hacsak néhány órával később érkeznünk, csak halottakat találtunk volna, már napok óta nem ettek és aznap fogyott el a vizük.

Hajnali 2 órára beszállítottam őket Tenidába. Reggel átmentem Mut-ba, mert oda közben egy másik menekülő csoport érkezett. Ezek azt jelentették, hogy egynapi járásra sok asszonyt és gyermeket hagytak hátra a sivatagban. Volt közöttük néhány súlyos beteg, ezeket átszállítottam a kórházba. Közben egy fiatalember meghalt.

Kötelességemnek tartottam, hogy azonnal induljunk. Szolgálati kocsimat és a kórház kocsiját megraktam vízzel és tevés rendőreimnek megparancsoltam, hogy nagy vízkészlettel kövessenek teveháton.

Mut-tól 50 km-nyire találtuk az első menekülőket, és amikor 120 km megtétele után visszafordultam, összesen 17 személyt mentettünk meg. Közülük három férfi, egy asszony és egy gyermek már haldoklott, ezeket a kórház-kocsival sietve visszaküldtem. Egy férfi azt mondta nekem, hogy reggel hátrahagyta barátját, aki arra kérte, hogy temesse el élve. Ő nem teljesítette a kérést és most könnyör-

Menekült zueia sejk.

Menekült asszonyok és orrkarikás lányok.

Elhullott teve a menekülők útján.

Az egyik életmentő Ford.

A sivatag tragédiája.

Ő fensége Kemal Ed Din Hussein herceg.

gött, hogy keressük meg azt az embert. A sötétség beálltaig kerestük, de nem találtuk meg. Az éj folyamán visszatértem Mut-ba.

Huszonötödikén reggel összehívtam az eddig beérkezett arabokat és felszólítottam őket, hogy megmaradt tevéikkel forduljanak vissza a hátramaradottak keresésére.

Azt válaszolták, hogy tevéik már hetek óta nem ittak, egyébként is valamennyien, ember és állat, túlggyengék ahhoz, hogy visszaforduljanak. Különben még ötnapi járásra is vannak menekülők a sivatagban, azokat tevéikkel már nem is lehet megmenteni.

Kijelentették azonban, hogy kerüljön bármibe, hajlandók megfizetni a költséget, ha automobillal indulunk barátaik megkeresésére.

Miután a fuvarozó-társaság kocsijai nem voltak itt, reméltem, hogy abból majd nem ér szemrehányás, ha a szolgálati kocsimat és a kórházét ismét igénybeveszem, feltéve, hogy az arabok fizetik a benzin költségét. Húsz font biztosítékot kértem erre tőlük, amibe beleegyeztek és ennek a fedezésére, valamint arra az esetre, ha valamelyik autó tönkremegy, lefoglaltam a tevéiket, bár nagyon gyöngé állatok voltak.

Hads Abu Bakr, az egyetlen magánember, akinek van Mut-ban autója, ugyancsak felajánlotta az ő kocsiját, ha benzinköltségét megfizetjük. A kufraiak mindenbe beleegyeztek. Délután 3 órakor indultam. Hads Abu Bakr rengeteg narancsot hozott magával, a kórházkocsin elvittem a gyógyszeresládát. Vezetőül még egy menekült, Naaz Bu el Senusszi el Fergani jött velünk.

Délután 6 órakor találkoztunk Abdalla Abu Szeif-el, aki a Mogharba-törzsből való, és Jusszuf el Esab, Valad Vafy-törzsbeli sejkek csoportjaival. Négy kanca-tevéjük volt, és négy asszony, ugyanannyi leány és hat gyermek volt velük. Az asszonyok ujjongtak, amikor minket megláttak, de oly gyenge hangon, hogy alig hallottuk őket. Amint megállottunk, mindnyájan a földre estek, és a gyermekek rájuk. Az arcuk sárga volt és szemük homályos. Oly gyengék voltak és hangjuk oly suttagó, hogy mindnyájunk-

nak könnyes lett a szemünk. Csak cseppenként adhattunk nekik vizet, tejet és gyógyszert, míg végre ismét reményük lehetett az életre. Elláttuk őket elegendő vízzel és hátrahagytuk őket azzal, hogy az automobilnyomokat ne hagyják el.

Este 7 órakor a Mogharba-törzsbeli El Hamri Abu Hammed-et találtuk meg három asszonnyal, három leánnyal és egy hétéves fiúval. Ezeknek az állapota sem volt jobb és ugyanúgy cselekedtem velük, mint az előbbiekkal.

Hét óra 40 perckor egy másik Mogharba-csoportra bukkantunk. Húsz férfi, 19 asszony és 22 gyermek volt ebben. Ezek szörnyű állapotban voltak.

Itt meg kell említenem, hogy a nagyobb csoportok mind rosszabb állapotban voltak, mint a kisebbek.

Másfélóra hosszat maradtam ezeknél. A férfiak és asszonyok ránkvetették magukat, gyermekeiket hátrahagyva. Szánalmas látvány volt, amint egy anya kiragadta kezeimből a vizeskulacsot, amelyet haldokló gyermekének nyújtottam. A férfiak ránk akartak támadni, és bár alig bírtak a lábukon állani, némelyek viaskodni kezdtek rendőreimmel. Végre is lövésre kész fegyverekkel tartottuk őket távol az autóktól. Amikor elláttuk őket elegendő vízzel, sírva mondtak köszönetet. Még éjjeli 10 óráig folytattam az utat, de a sötétségben csak nehezen tarthattuk a menekülők nyomát és ezért lepihentünk a homokban.

Másnap, februárius 26-án reggel 6 órakor ismét elindultunk. Nemsokára egy asszonyt találtunk a nyomon egy 14 éves fiúval. Mindkettő haldoklott. Ápoltuk őket, amíg magukhoz tértek, azután elegendő vízzel hátrahagytuk őket. Az asszony nevét Um el Eiz-nek mondta.

Nyolc órakor egy férfi alakját láttuk a homokban, állat térdein nyugtatva gubbasztott. Mindent megtettünk megmentésére, de mintegy 10 perc múlva meghalt. A talaj azon a helyen túlsziklás volt ahhoz, hogy eltemethettük volna, és reméltük, hogyha sietünk, tán még megmenthetünk másokat.

Nyolc óra 40 perckor ismét nagyobb csoportra bukkan-

tunk, 16 férfiből, 15 asszonyból és 17 gyermekből állt a csoport. Már csak hattevőjük volt. Nem túlzok, ha azt mondom, hogy ezeknek az embereknek az életbenmaradása már csak órák kérdése volt. Dachlától négynapi járásra voltunk és tán csak néhány férfi érte volna meg a másnapot, amikor eláttuk őket vízzel, meghagytam sejkjüknek, bizonyos Mohsen Abu Merreri el Fergani-nak, hogy lassan vonuljanak tovább a nyomon. Fél tízkor ismét elindultunk és néhány kilométernyire egy férfit és egy nőt találtunk, a szomjúság kínjaiban fetrengve. Csak cseppenként adhattam nekik vizet, mert ilyenkor az emberek torka a víztől hirtelen bedagad és megfulladnak. A férfi zueia volt, bizonyos Mohsen Abu Bakr, feleségének neve Szuefra.

Tíz óra után egy alacsony gará-hoz (sziklahegy) értünk, homokdűnék között. A gara lábánál két férfi és hét asszony feküdt, mert ottmaradtak, hogy megvárják a halált. Megtettük azt, ami szükséges volt.

A gara közelében megtaláltam azt a poggyászt, amelyről az egyik Mutba beérkezett zueia, Hammed es Serif jelentette nekem, hogy ott hátrahagyta elgyengült 16 éves fia őrizetében. Mindenfelé kerestük a fiút, de nem találtuk, alighanem elment a dűnék közé meghalni. A poggyásznál három puska, két pisztoly, két kard és egy ezüstveretű tevenyereg is volt. Ezeket magamhoz vettem.

Tizenegy óra után eszméletlen asszonyt találtunk. Ápoltuk és kevés vízzel hátrahagytuk. Rövid idő múlva egy 15 éves szép leány holttestét láttuk a nyomon. Eltemettük.

Délután egy órakor egy magas garához értünk, sok poggyász feküdt mellette. Később megállapítottam, hogy ez Mohammed Abu Szakrana el Zueia tulajdona. Felül két puska feküdt, míg a poggyász alatt még három puska, egy pisztoly és némi lőszer volt elrejtve. Ezeket lefoglaltam, azután itt megebédeltünk. Egyórai pihenés után még folytattuk útunkat délután félnegyig, amikor is 350 km-t megtéve elfogyott benzinkészletünk fele, úgyhogy vissza kellett fordulnunk.

Visszafelé saját nyomunkat követtük, de azzal pár-

huzamosan, kissé oldalt haladtunk. Így történt, hogy kis idő múlva egy haldokló embert találtunk, akit jövet nem is vettünk észre. Amikor magáhoztért ez az ember, — Hammed Abu Zeid el Fehriti — elmondta nekünk, hogy ő látta ugyan az autóinkat, de se inten, se kiáltani nem tudott. Felvettük az egyik kocsira és most már jobbrabalra keresgélve folytattuk útunkat. Nemsokára ismét egy összeesett alakot láttunk. Mintegy 35 éves nő lehetett. Halott volt, teljesen száraz és merev. Elhantoltuk.

Öt óra tájt ahhoz az asszonyhoz értünk, akit utoljára hagytunk hátra. Már valamivel jobban volt és megmondta a nevét: Fatma Abu Szeif. Felvettük és valamivel hat óra előtt elértük azt a garát, ahol a két férfit és a hét nőt hátrahagytuk. Megdöbbenésünkre ezek közben elszéledtek, mert a szomjúság tébolya még bennük volt. Két asszonyt hamarosan kinyomoztunk, még nagyon betegek voltak, amikor felvettük őket. Ugyanígy volt két másikkal, akiket rövidesen utolértünk és akik azt mondták, hogy a többiek továbbmentek. Nemsokára ismét két asszonyt értünk utól, de kérdésünkre nem tudták megmondani, hogy a két férfi merre ment. A hetedik asszonyról, sajnos, azt mondták, hogy rövidesen a mi távozásunk után meghalt és ők Allah nevében befódték a holttestet kövekkel.

A beállott sötétségben lehetetlen volt a két férfi nyomát követni. A szerencsétlenek elhagyták az autónyomokat és így nem remélhettem mást, minthogy tevés rendőreim majd megtalálják őket.

Este tíz órakor értük el Mohsen Abu Merreri csoportját. Ismét adtunk nekik vizet és megígértettem a férfiakkal, hogy az asszonyokat és a kerécsapát többé nem hagyják el.

Kis idő múlva utolértük Um el Eiz asszonyt a fiával, látszólag teljes erőben bátran meneteltek Dachla felé. Mégis felvettük szegényeket és éjjel egy órakor Muttól mintegy 100 km-re leheveredtünk a homokba aludni.

Reggel 7 órakor elindultunk és feleúton dr. Timu effendivel találkoztunk, aki a fuvarozó-társaság egyik, közben beérkezett kocsijával keresésemre indult. Derék jó barát!

Huszonhetedikén délelőtt 11 órára értünk Mutba, ott megtudtam, hogy a mogharbák csoportja még mindig nem érkezett be. Azonnal visszafordultam, de már 10 km-re találkoztam velük. Elkoboztam 4 puskájukat és egy pisztolyt. A poggyászukat is átkutattam, de nem volt náluk több fegyver.

Az eddig összegyűjtött menekülők előadásából megállapítottam, hogy még nagyon sokan vannak kint a sivatagban, tán 5—6 napi járásnyira is.

Megbeszéltem a sejkekkel, hogy bérbeveszem a fuvarozótársaság két kocsiját és azokat az altisztemmel kiküldöm. Felajánlották megmaradt tevéiket — a legtöbbet leölték útközben, hogy azoknak a belsejéből igyanak — és azt a kevés török ezüstpénzt, ami náluk volt.

Az autókat februárius 28-án reggel indítottam útnak és március másodikán délután érkeztek vissza. Mint vezető — fáradsága dacára — ugyanaz a valad vafy-törzsbeli Mohammed Abu el Kasszim vállalkozott, aki eddig is mindig velem volt. Ez az ember előző két utamon többször arra kért, hogy hagyjam el azt a nyomot, amelyiken én keresem a menekülőket és hajtsak nyugat felé, mert az ő törzse és családja arra vették irányukat. Ezt persze nem tehettem, de most az őrmesternek megengedtem, hogy arra menjen, amerre Abu Kasszim kívánja. Őrmesterem a következőket jelentette :

— Mut-tól 250 km-re csakugyan egy mehalla táborára bukkantunk, 25 halott és 26 élő feküdt benne.

Miután a haldoklókat magukhoz térítettük és Abu Kasszim a halottak között nem találta feleségét, fiát és két kis leányát, kért, hogy még keressünk tovább, mert ő családját 7 napi járásra hagyta hátra.

Még 150 km-t tettünk meg, de senkit sem találtunk. Mivel Mut-tól 400 km-re voltunk, a sofförök kijelentették, hogy vissza kell fordulnunk, mert benzinünk felét elhasználtuk. Abu Kasszim azonban annyira könyörgött, hogy az egyik sofförnek megengedtem, hogy még 40 km-re menjen tovább, amíg a betegeteket ápolom.

A sofför és a velük küldött aszkari 2 óra múlva vissza-

tértek, de Abu Kassim *nélkül*. Amikor megfordultak, ez az ember dulakodni kezdett velük, majd felkapott egy nagy vizestömlőt és minden rábeszélés ellenére gyalog továbbment a sivatagba, hogy családját megkeresse. Allah irgalmazzon neki!

A valad vafyk közül tizet beszállítottunk a kocsikon, a többinek meghagytam, hogy lassan kövessenek tevéikkel.

Az őrmester 8 fegyvert és némi lőszert foglalt le ennél a csoportnál. Ugyanaznap visszatértek tevés rendőreim is, akik még 3 leányt és 2 fegyveres férfit találtak az én előbbi útvonalamon. A két eltévedt férfit azonban, bár pontosan leírtam nekik a helyet, hiába keresték, a szél közben betakarta lábnyomukat. Hosszas keresés után végre mégis megtalálták az egyiknek a holttestét. Februárius 3-án ismét kiküldtem a két bérautót, hogy a hátramaradt valad vafy-csoportnak segítsenek.

Az egyik soffőr nem tudott belenyugodni Abu Kasszim sorsába és titokban több benzint vitt magával.

Leírhatatlan volt mindnyájunknak öröme, amikor ezek az autók visszatérve magukkal hozták ezt a bátor embert is, aki csakugyan megmentette feleségét és kisfiát. Szomorúsággal tölt el azonban, hogy 2 kisleányát és rabszolgánőjét már csak holtan találta. Dachla lakossága elismeri ennek a férfinak a szeretetét.

A megmentettek létszáma 103 férfi, 100 nő, 62 fiú és 37 leánygyermek, összesen 302 lélek volt, de sajnos, a kórházban 2 férfi és 41 asszony és gyermek meghalt. A sivatagban összesen 63 halottat temettünk el és 48 tevét, 1 lovat és 3 szamarat találtunk kimúlva. Az élve beérkezett tevék száma 78.

Fegyverekben 24 olasz karabélyt, 2 ismétlőpisztolyt, 3 revolvert és 2 kardot koboztam el. Az arabok ellenkezés nélkül szolgáltatták ki fegyvereiket. A történekekről azt mondják nekem, hogy a kirenaikai harcok alatt az olaszok gyakran visszavonulást színlelve olyan történeket hagytak hátra, amelyekben puskaapor helyett dinamit van. Az ilyen történe aztán felrobbantja a fegyvert, és mivel nem lehet megkülönböztetni a rendes történytől, valószínű,

hogy a lefoglalt lőszer között is van ilyen. A menekültek elmondták, hogy Uveinattól Kemal Ed Din herceg autóinak nyomát követték 8 napig. Amikor azokat elvesztették a homoksíkságban, további 8 napig bolyongtak északra felé, amikor ismét autónyomokat találtak, amelyek végre 4 nap után Dachlába vezették őket. Két ember, bizonyos Abu Sir és Okba Abu Mohammed a mogharba-törzsből azt jelentik nekem, hogy Uveinattól a hetedik napon 3 autóbílt láttak a sivatagban.* Amikor a kétségbeesett arabok felénk szaladtak, a 3 gépkocsi megindult és elrohant. Ott, ahol állottak, narancs- és hagymahéjat találtak. Nem tudom igaz-e ez, de megállapítottam, hogy februárius 8-a volt aznap.

*

Idáig szólt Abd el Rachman Zoher effendi naplója, amelyet azért olvasott fel, hogy «megmutassa nekem a sivatag arcát»!

Amikor befejezte, egyideig szótlanul ültünk a trópusi éjszakában. Eltűnődtem ezeknek az embereknek a lelkületén, amelyet mi európaiak hiába igyekszünk megérteni. A keleti ember gondolkodás nélkül kockáztatja életét embertársáért, de ugyanakkor irtózik a felelősségtől. Éreztem, hogy a mamur még most sem fogta fel azt a veszélyt, amelynek önmagát kitette, amikor rozoga autóival sokszáz kilométernyire merészkedett az ismeretlen homoktengerre, hogy ott a nélkülözéstől tébolyodott, fegyveres embereket keressen.

Azt a magas királyi kitüntetést, amelyet bátorságáért kapott, a «hivatalos ügyek» helyes elintézésének tulajdonította... hiszen pontosan beszolgáltatta az elkobzott fegyvereket és elszámolt a kincstári benzínről...

— És mit szándékozik tenni a menekültek érdekében nagyuram?

Elő voltam készülve erre a kérdésre, mert hiszen Egyip-

* Abban az időben csakugyan az egyiptomi térképészeti hivatalnak autós expedíciója járt azon a tájon, de személyzete nem látta az arabokat.

tomban a faji összetartozás érzése velünk európaiakkal szemben mindennél erősebb.

— Kufrában pontosan tájékoztatott az olasz kormányzó effendim. Teljes amnesztiát adnak a felkelőknek a két emir — Abd el Galil és Szalah el Ateuis — kivételével. Kairóban fel fogom keresni az illetékes egyiptomi hatóságot, amely nyilvántartja a menekülteket és a listát el fogom juttatni az olasz követséghez. Alexandrián és Bengazin át vissza fogják szállítani az embereket. Mindenki visszatérhet házába és átveheti kertjeit és szántóföldjeit, amelyeket most az olasz kormányzóság a felszabadított rabszolgák segítségével tart karban. Ígérem Önnek, Abd el Rachman effendi, hogy minden tőlem telhetőt meg fogok tenni.

— Katarcherak, köszönöm, de engem kérem ne említ sen, vagy azt, hogy tőlem tudja a dolgokat. Hiszen semmi sem volt az egész . . ., csak kötelességemet teljesítettem és nem szeretném, ha az ilyen hivatalos ügyben rólam beszél nének . . .

Regenfeld.

A Libyai-sivatag problémáival foglalkozó kutatók előtt örökké ismeretes marad két név: *dr. Gerhard Rohlfs* és *herceg Kemal Ed Din* neve. Ennek a két embernek köszönheti a tudomány a Szahara keleti részének felkutatását és a Libyai-sivatag ismeretének alapvető fogalmait. Alig egy félszázad választja el egymástól a két kutató munkáját mégis minő különbséget jelentett ez az ötven év segéd-eszközök és kutatási lehetőségek terén.

A német utazó, *dr. Gerhard Rohlfs* porosz királyi udvari tanácsos alig 30 évvel a századforduló előtt vezeti expedícióját a titokzatos homoktenger szívébe. Büszke «mesterséges horizontú prizmakörére, Dollond-féle messzelátójára és a stuttgarti Kuttertől származó kronométerére». Apoldában, a Stieberitz és Müller cégnél 500 darab, csavarral elzárható négyszögletes vasládát készített, amelyekben vízszükségletét szállítja és ő főméltósága, a Khedive, 100 tevéből álló karavánt bocsát rendelkezésére, hogy Assziuttól a Farafra-oázisig előrehatolhasson.

És alig 30 évvel a századforduló után herceg Kemal Ed Din Husszein, az újkori Egyiptom első független uralkodójának fia, elindul Kairóból hernyóvontatású Citroen gépkocsi-karavánjával, ennek 5000 literes tartálykocsija és a helymeghatározáshoz szükséges időjelzést biztosító rádiós gépe van. Külön műszerkocsi szállítja a francia asztrolábot, a Zeiss-féle teodolitokat és a pörgő iránytűt.

Mégis ennek a két embernek csak a műszerei és szállító eszközei különbözők, tudományos alkotásvágyuk, akarat erejük és céljuk ugyanaz, s mi, akik ma ugyanennek a cél-

nak elérésén dolgozunk, munkánk szerény eredményének legnagyobb részét a sivatagkutatás ezen két úttörőjének köszönhetjük.

*

Kairó, 1932. május 10.

Nem tudom a tekintetemet levenni ennek a jellegzetes arcnak mélyen barázdált vonásairól. A magas homlok, a nagy, merészívelésű sasorr, alatta tömött, hosszú bajusz, amely minden szóval megrezeg, mintegy aláhangsúlyozva a beszélő élénk előadását, az energikus áll és a mélytüzű barna szemek rabul ejtettek.

Visszafojtott lélegzettel ülök királyi vendéglátómmal szemben, mintegy megállítva ennek a felejthetetlen órának élményét: herceg Kemal Ed Din a sivatagról beszél:

— ... Bizony, nehéz dolog a helymeghatározás. Mennyi bajom volt például Rohlfs számításaival. Különösen az ő adatai Regenfeldre vonatkozólag ... de apropó, Regenfeld!.. Jöjjön, mutatok magának valamit...

A herceg nehezen felemelkedik és két mankója után nyúl, miközben élénk mozdulattal utasítja vissza önkéntelenül is segítő jobbomat. Sugárzó energiája nem tűri, hogy valaki emlékeztesse arra, hogy immár egy fél éve múltára van utalva. Egy jelentéktelen betegség szerencsétlen elkezelése vonta maga után ballábának amputációját. Ez a kis, törékeny test alig van összhangban a herceg jellegzetes fejével. Ilyenkor mindig elfog a lázadásnak keserű érzése, amikor ezt a nagy tudóst lassan tovavánszorogni látom: miért mindig a legjobbakat sujtja a Sors?

A herceg lassan keresztüllépdél botjaira támaszkodva a termen. Künn vibrál az egyiptomi koranyár forró délutáni levegője, itt benn, a fogadóteremben, jóleső hűvös félhomály uralkodik, Vendéglátóm tapsára hangtalanul, fehérbe öltözött suffragi jelenik meg:

— Gyujtsd meg az üvegszekrélynél a lámpát.

A herceg kinyitja az egyik vitrint és kiemel valamit, ami úgy néz ki, mint egy széles ezüstkeretbe foglalt kép.

— Tudja, mi ez?

Üvegbe foglalt, kékenfonalazott, kvartpapírra írt néhány sor.

— ... Gerhard Rohlfs expedíciójának táborhelye ...

Alig hiszek szemeimnek, ez lenne a regenfeldi Rohlfs-okmány? Igen, hiszen rajta áll: «Regenfeld, den 5. Februar 1874» és az aláírások: Rohlfs, Zittel, Jordan! ...

Elámulásom láttára vidáman felcsillannak a herceg szemei:

— Jöjjön, üljünk le, majd elmesélem, hogyan találtam meg. Tudom, hogy jól ismeri Rohlfs könyvét: «Három hónap a Líbyai-sivatagban». Aproó, Rohlfs annakidején egy példányt ajándékozott Dachlaoázis akkori mamurjának. A könyv még ma is a család birtokában van. Meg is akartam vásárolni, de elég szemtelenek voltak és 400 fontot kértek érte. Jobb dolgom sem volt!

Rohlfs helyzetszámításai sok gondot okoztak nekem; a «Nagy Homoktenger» keleti határai teljesen tévesek. 1923-ban voltam először ott, voltaképp csak azzal a szándékkal, hogy vadászni fogok. Bizonyára emlékszik rá, hogy Rohlfs könyvében említést tesz néhány nagyobb vegetációs sávról, amelyek Dachlától délre feküdnének, ide akartam menni, remélve, hogy új vadászterületeket találhatok. Nos, vegetációt nem találtam, még kevésbbé gazellákat, ellenben ez az első kísérletem a hernyóvontatású Citroenekkel szomorú kudarcba fulladt.

Akkor három ilyen kocsit vásároltam, ezekkel és kilenc Forddal indultam neki. A nóta vége az lett, hogy mind a három Citroent ott kellett hagynom, s később darabokra szedve, Fordjaimmal szállítottam azokat haza. A kudarc tehát teljes volt, mégis Rohlfs Regenfeldjének közelébe jutottam, s ekkor határoztam el, hogy újabb expedíciót fogok szervezni, hogy megkeressem a német utazó kőpiramisát, amellyel annakidején táborhelyét megjelölte. Meg akartam találni azt az okmányt, amelyet Rohlfs expedíciója egy félszázaddal azelőtt palackba zárva ebbe a piramisba rejtett.

Maga tudja, barátom, hogy Regenfeld helymeghatározásában minő ellentmondás van Rohlfs könyve és tér-

képe között. A földrajzi hosszúság mindkét esetben egyezik, ellenben a térkép egy fél szélességi fokkal keletebbre határozza meg a hely fekvését, mint a könyv szövege, ami pedig az ottani szélességi fok alatt kerek 59 kilométert jelent! Tudtam, hogy feladatom nem lesz könnyű.

Idehaza mindenekelőtt átszámítottam munkatársaimmal Rohlfs valamennyi helymeghatározását. Így megkaptam számítási hibáinak középátlányosát.* Azután alaposan kipróbáltam újjáépített hernyókocsijaimat egy kisebb expedíció keretében, amikor is kifogástalanul működtek. Mindamellet André Citroen kísérőmül adta Penaud-t, a Citroen-gyár főszerelőjét, aki az előző évben végrehajtott Citroen-Trans-Sahara-expedíciót kísérte hasonló minőségben. Természetesen régi segítőtársam, testi-lelki jóbarátom, dr. John Ball, ezúttal is velem tartott, hiszen a helymeghatározást nem is bízhattam volna nála tapasztaltabb sivatagkutatóra.

Kairót 1924. januárius 18-án hagytuk el és a sivatagon át Dachla-oázisba utaztunk. Onnan 250 km-nyire Pottery Hillhez, a «Korsók Dombjához» vezettem az expedíciót, hogy megnézzem a dr. Ball barátom által 1917-ben felfedezett ősrégi agyagkorsókat. El is neveztem a hegyet Abu Ballasznak, a «Korsók Apjához», mert az alacsony hegycsúcs lábánál több, mint 300 amforaszerű korsó fekszik. Amint tudja, ez volt hajdanában a szudáni Tibu-k titkos vízdepója, és lehetővé tette részükre a Dachla-oázis elleni razziákat.

Már előző expedícióm alkalmával Dachla és Abu Ballasz között egy régi karavánút néhány útjelzőjére bukkantam, kétségkívül ugyanarra, amelyet Rohlfs kísérői, Jordan és Zittel is követtek egy darabig. Sohasem tudtam megérteni, miért hagyta el Rohlfs ezt az utat s miért ragaszkodott oly makacsul az egyenes keleti irányhoz, amely

* A Rohlfs-expedíció adatai a következők voltak:

A könyv szövegében	27° 6' keleti hossz.	25° 11' 10'' szél.
A térkép szerint	27° 30' keleti hossz.	25° 11' 10'' szél.
Jordan szerint	27° 25' keleti hossz.	25° 11' 7'' szél.
A helyes adatok dr. Ball szerint	27° 24' keleti hossz.	25° 10' 49'' szél.

végül is a Nagy Homoktenger áthatolhatatlan dűnéihez vezette.

Ha a németek akkor ezt a jelzett irányt követik, tán elérték volna eredeti céljukat és abu Ballaszon át elérhették volna Kufrát, esetleg a maga állítólagos Zarzura-oázisán keresztül . . .

Rámmosolygott, mintha tréfának venné a mondatokat. Herceg Kemal Ed Din mindenkor a legnagyobb tartózkodással kezelte a Zarzura-problémát és a legendás oázis fellelését célzó kutatásokat. Én éppen akkor tértem vissza expedíciós repülésemről, amelyen az Abu Ballasz és Kufra között elterülő hegyvidék belsejében hatalmas völgyet fedeztem fel repülőgépeemből, amelyet bőven borít vegetáció. Mivel az oázis mély sziklahasadékban feküdt, lehetetlen volt leszállani benne s így egyelőre kétséges volt, valóban az «Elveszett Oázis»-t találtam-e meg.

— Egész biztosra veszem, fenség, hogy a régi Dachla—Abu Ballasz—Kufra útvonal az *én* oázisomon vezet keresztül, akár Zarzura az, akár nem!

— Azt hiszem, igaza van, — felelte elgondolkodva a herceg — és ha ez tényleg így van, akkor már én sem fogok kételkedni abban, hogy maga volt Zarzura szerencsés felfedezője. Nos, hiszen biztosra veszem, hogy a szolgálatomba lép és a jövő télen alkalma lesz arra, hogy ezt az utat egészen a céljáig kövesse!

— Insa' Allah Effendina — Adja Isten, Nagyuram!

— Úgy legyen, kedves barátom! Én annakidején nem mehettam tovább abban az irányban, keletre kellett kitérnem, hiszen Regenfeldet kerestem!

Februárius 22-én néhány kisebb domb lábánál táboroztunk, amelyeket Gor-Abu-Husszein-nek kereszteltem el, mintegy 120 km-nyire észak-északnyugati irányban fekszenek Abu Ballasztól. Dr. Ball számítása szerint helyben voltunk, nem volt tehát más hátra, mint hogy átkutassuk a környéket Rohlfs piramisáért. A következő napon hiába jártam keresztül-kasul egyik hernyókocsimmal az egész vidéket. Nyugatra emelkedtek a Nagy Homok-tenger dűneláncai, oda már nem hatolhatott be Rohlfs, keleten néhány

alacsonyabb dűne húzódott egy-egy sziklacsúccsal tarkítva, kezdtem belátni, hogy ebben a sivár, vad sivatagban oly feladatra vállalkoztam, mintha egy tűt keresnék szalmakazalban.

Másnap Ballt az egyik Citroennel délnek küldtem, soffőrjeim és a szolgák rajvonásban követték a kocsit, hogy minden terephullámot megvizsgáljanak. Délután akartam követni őket s már indulásra készen állottam, amint megpillantottam Ball kocsiját, amint az alacsony dűnéken bukdácsolva közeledett, mellette és mögötte ujjongó embereim szaladtak. Sohasem fogom azt a pillanatot elfeledni, amint barátom Ball, a kocsiban egyenesen állva egy tárgyat tartott magasan felém. Az üvegpalack volt, amely a Rohlfsokmányt rejtette magában!

Vendéglátóm megszakította elbeszélését. Éreztem, mint lesz úrrá felette az emlékezés és a világ minden kincséért sem zavartam volna meg elmélyülését. Elmélázó arccal tekintett ki az egyik ablakon. Messze, túl a városon, a Mokattam két karcsu minarettjének sziluettje nyúlt a vakító égbe, távolabb az arábiai sivatag meredeklejtőjű sziklacsúcsai. A tudós tekintete valahol ebben a messzeségben veszett el.

Megilletődve vettem kezembe az ezüstkeretet. «Regenfeld, den 5. Februar, 1874 . . .»

Ötven évig és húsz napig volt az okmány a palackba zárva. Ötven év a sivatagkutatás hőskorából, és ki tudja, hány év fog még leperegni, mire az örök pusztá utolsó titkáról is lehull a fátyol?!

A herceg halk hangon ismét belekezdett elbeszélésébe :

— Az üveget egyik soffőr találta meg véletlenül egy kis kőrakás alatt. Ez érthetetlen volt számomra, hisz Rohlf magas kőpiramisról beszélt. Valamennyien a lelőhelyhez mentünk, alig 125 méternyire feküdt a Ball által kiszámított helytől.

Valóban egy egészen alacsony kőhalom volt, alig lehetett megkülönböztetni a környezet szikladarabjaitól. Öntudatlanul a dűne irányába haladtam. Egyhelyütt hirtelen szokatlan puhának éreztem a homokot, embereimért

kiáltottam, hogy ott ássanak. Néhány ásónyom után már felszínre kerültek az első tárgyak!

— Látja, ott abban a vitrinben, itt a kulcs, nyissa ki kérem, a nagy kosár, az oázislakók még ma is ilyeneket fonnak és kötnek a tevé két oldalára. Egy törött balta, egy lapát. Itt egy tevének a nyerge, üres üvegek, — a németek úgylátszik kitűnő bordeauxit is vihettek magukkal — és látja ezt, egy viharvert zsák, telve kőkemény datolyával!

Szerencsés véletlen folytán megtaláltam a német expedíció tulajdonképpeni táborhelyét. Végül megoldódott a kőpiramis rejtélye is. A tábortól néhány száz lépésre állott a piramis egy magasabb csúcson. Rohlfs a környék legmagasabb pontjára építette annélkül, hogy arra gondolt volna, hogy ez az útjelző csak keletről látható, de a többi világtáj felől eltakarják a dűnék. A piramis lábánál kőből nyíl volt kirakva, amely az üveget rejtő kőhalom felé mutatott.

Jordan valószínűleg ezen a ponton végezte csillagászati megfigyeléseit és ezért tette az üveget műszerének álláspontjára. A magas piramis mellett hét vasládát is találtunk, azokból, amelyeket Rohlfs magával vitt víztartálynak. Kettőt Ballnak adtam, a többi itt áll a lépcsőházban. Nem érdekes, hogy ezeket a tárgyakat a futóhomok csak alig 10 cm-nyire fedte be? A német expedíció táborhelye alig 100 lépésnyire feküdt egy 32 méter magas dűnétől, ha tehát a dűnék valóban oly gyorsan vándorolnának, mint ahogy azt a feltevés állítja, akkor a Rohlfs-okmányt aligha találtuk volna meg ez életben.

Az okmányt azután szóról-szóra lemásoltam s hozzáfűzve megtalálásának rövid történetét, mindkét iratot egy pezs göspalackba helyeztem, amelyet gondosan lezártam és ezzel a gyűrűmmel lepecsételtem, majd elhelyeztem a Rohlfs-piramis belsejében.

Isten tudja, ki fogja egyszer kezében tartani az én kézírásomat, mint én annak idején a Rohlfs-okmányt?! —

Herceg Kemal Ed Din elgondolkodva az ezüstkeretre pillantott.

— Fenség, közzétette az okmány megtalálásának történetét? — kérdeztem végre.

— Igen is, nem is! A Bulletin de L'Institut d'Egyipte-ben rövid értesítést tettem közzé. Hiszen tudja, hogy feljegyzéseim még nem érettek meg a nyilvánosság számára. Majd csak akkor, amikor nagy tudományos munkámat, amelyen már évek óta dolgozom, befejeztem.

— Tud már arról a német tudományos világ, hogy a Rohlfs-okmányt felfedezték?

— Alig hinném, de ha akarja, írhat róla! Különben jobb, ha lefényképeztetem magának, néhány napon belül meg is kaphatja. Hiszen a jövőben sokat fog az én munkámmal foglalkozni. Talán megengedi az Isten, hogy egyszer majd együtt keressük fel ismét Regenfeldet. Meg volt írva, hogy expedícióimat abba kellett hagynom e miatt, — a herceg bosszúsan megkopogtatta múltját — de a Mindenható azért küldte magát hozzám, barátom, mert munkám a sivatagban még nincs befejezve. A maga szárnyai pótolni fogják a lábamat és már előre örülök első sivatagrepülésünknek. Regenfeldnél a nagy dűne keleti oldalán hatalmas, széles homoksíkság van, ott könnyen leszállhatunk...

*

Szombathely, 1932. augusztus 7.

Az íróasztalomon áll ezüstkeretben a Rohlfs-okmány fényképe, előtte a távirat, amelyet már számtalanszor elolvastam, amelynek értelmét azonban nem tudom, nem akarom felfogni:

Herceg Kemal Ed Din nincs többé...

A Líbyai-sivatag legnagyobb kutatója, a királyi tudós, a legnemesebb szívű férfiú váratlanul meghalt.

Repülőgépem már nem viszi a mérhetetlen homoktenger fölé; mi, akik általa ismertük meg a sivatagot, nem dolgozhatunk többé számára. A sors könyörtelen, mint maga a sivatag...

Valahol messze kinn a Nap tűzében csillámló dűneteremben áll egy kőpiramis, amely üvegbe rejtve kézírását őrzi.

A nagy líbiai homoktenger.
(A szerző repülőgépfelvétele.)

Düne a homoktengerben.

A palack elhelyezése Regenfeld kőpiramisában.

Rohlfs egyik víztartálya.

Pyramide des von Gerhard Rohlfs geleiteten Expedition in die libysche Wüste.

Nach dessen Punkt, dessen Breite = $25^{\circ} 11' 10''$ und dessen Länge = $27^{\circ} 20' 59''$ von Berlin astronomisch bestimmt, und dessen Meereshöhe = 650 Meter barometrisch gemessen worden ist, hat die Expedition vom 2-3 Februar 1879 in der Nähe von Thamm mit 15 Kameelen gelagert. Wegen eines am 2. und 3. Februar gefallenen Regens, welcher 16 Millimeter Wasserhöhe lieferte, wurde diese Gegend "Regenfeld" benannt.

Regenfeld den 3. Februar 1879

Dr. Gerhard Rohlfs.
zu Thamm, 4. 2. 1879

Dr. Karl Pittel, Professor an der Universität
von der Universität München

W. Jordan, Professor an der Universität
Hannover, Berlin an Gerhard Rohlfs

Camp of S.S.H. Prince Kemal El Din Hussein
from Feb. 22nd to Feb. 27th 1929.

Latitude $25^{\circ} 11' 4''$ N } astronomical
Longitude $27^{\circ} 20' 59''$ E } determined
Altitude 650 metres above sea by aneroid

The expedition of S.S.H. had for its object the finding of the Cairn and Document left at the place called Regenfeld by the Expedition of Rohlfs into the Libyan Desert, under the auspices of the late German Emperor, Wilhelm of Egypt, in February 1879.

The cairn of Rohlfs, with a bottle containing the Document, was found on Feb. 25th 1929, at a point 7.8 kilometres from this camp on a true bearing of $85^{\circ} E$ of S., after crossing the line of sand dunes.

The party of S.S.H. consisted of 11 men, and the expedition consisted of three camels in 3 Citroen Geoplicar motor-cars and 1 Ford car, having left Cairo on Jan 10th, 1929.

Kemal

Dr. Rohlfs
Kairo 9. 2. 1879. 1879.

Dr. M. Thamm
Kairo 9. 2. 1879. 1879.

96

Regenfeld den 28 März 1933.

An dieser Stelle hat S.S.H. Prinz Kemal El Din Hussein das von Gerhard Rohlfs im Jahre 1879 hinterlassene Document (Leder-Copie hier beigefügt) sowie Feinsene Wasserbehälter, einen Korb mit Datteln, mehrere Flaschen und einen Spaten - sämtliche von der Rohlfs-Expedition zurückgelassenen - aufgefunden und geborgen. — S.S.H. hat Regenfeld mit 3 Citroen Regressor Kampfschleppern und einem Ford-T-Automobil am Montag den 20 Ragab 1342 der Hegra [den 25 Febr 1929] in Begleitung Dr. J. Ball's und Dr. M. Scharaf's aufgesucht und den geographischen Ort mit $25^{\circ} 10' 49''$ Breite und $27^{\circ} 24' 22''$ Länge endgültig bestimmt.

Am 27. März 1933 sind die Interzeichneten von Abou Ballas auf einem Kurs von 340° mit einem Ford-A-Automobil hierher gekommen um die durch S.S.H. hier- und bei seinem Lager, welches sich 7.8 Km auf Kurs 264° von hier befindet, hinterlassenen Documents für S.M. König Fuad I. zu sichern.

Im Gedenken und zur Huldigung für zwei grosse Erforscher der libyschen Wüste:

Plinius J. Ball's
K. Scharaf

Gerhard Rohlfs, Kemal Ed Din herceg és szerző okmánya. Előbbi kettő a kairói múzeumban, utóbbi a regenfeldi kőpiramisban.

Karkur Talh Uveinatban. A völgy mélyén talh- és szajal-akácok.

Signor D., a kis Winchester, a Vaddan és a szerző.

Allah tudja egyedül, ki fogja majd egyszer kezében tartani ezt a kézírást, mint herceg Kemal Ed Din Husszein egykor Rohlfs kezeírását . . .

*

Regenfeld, 1933. március 28.

Tegnap este Abu Ballasz melletti táborunkban még jókedvvel fejeztem be naplójegyzeteimet. Mikor vacsora után társaimnak bejelentettem elhatározásomat, szinte jólesett megdöbbenésüket látni . . . Regenfeldbe egyetlen kocsival?

Eredetileg úgy volt, hogy bevárom a Khargába küldött másik három kocsimat és hogy majd az egész expedícióm teljes számmal fog oda elindulni, ahová megfogadtam, hogy követni fogom a Líbyai-sivatag két legnagyobb kutatóját. Aztán a tegnap délutáni homokvihar alatt hirtelen megváltoztattam tervemet. Minek is várjam meg az utánpótlást? Hiszen van elég benzinem és vízkészletünk is bőséges. A Korsók Dombját átkutattuk, eleget fényképeztünk és filmeztünk, minek üljek itt tétlenül három napig, amíg a kocsik visszatérnek?

Nem tanácsos és nem szokásos a sivatagban csak egyetlen automobillal nekivágni 200 km-es, nehéz útszakasznak és társaim hallgatásából kiéreztem, hogy önkéntelenül is mindnyájan erre gondolnak. Aztán az örökké szolgálatra-kész dr. Kádár felugrott és már cipeltük is a teodolitot, hogy pontosan meghatározzuk kiindulásunk helyét.

A fél éjszaka lázas készülődéssel telt el. Készleteinket mind egy rakásra hordattam és lefedtettem ponyvával. Annak tetejére kis kőgúlát raktam, ebbe feltűnően palackot helyeztem el, benne egy levéllel visszatérő társaimhoz, hogy 28-án reggel pontosan 340 fokos iránytűkurzuson nekivágok Regenfeldnek. Ha 30-ig este nem jöttem volna vissza, keressék meg a nyomomat és azon kövessenek másnap.

Üres papírlapot vontam fel a rajztáblára, rárajzoltam a hosszúsági és szélességi fokok hálózatát és aztán lelkiismeretes mérés után letettem a ceruzámat két pontra, arra, amelyet Kádár asztronómiai helymeghatározása ered-

ményezett és arra, amelynek számadatait a tudós herceg diktálta jegyzőkönyvembe valamikor ilyenkor, tavaly: $25^{\circ} 10' 49''$ és $27^{\circ} 24' 22''$!

A két pontot összekötő vonal a szögmérő celluloid-lapján át határozottan és félreérthetetlenül 340 fokos irányt diktált.

Ez volt az a láthatatlan vonal, amelyet követve el kellett érkeznünk ide, a nagy homoktenger keleti lejtőjére . . .

Most azonban, hogy céloamat elértem és a kis villanylámpa fénye mellett előveszem naplómat, hogy a mai eseménydús napnak élményeit leírjam, valahogyan elmúlt az a tettekre-kész jókedvem, amellyel ma reggel nekivágtam az útnak.

Különös gonddal kellett megraknom a kocsit, mert hiszen senkit sem hagyhattam hátra Abu Ballasz-i táborunknál és így öt ülőhelyről kellett gondoskodnom a kellő benzin-, víz- és élelmiszerrakományon kívül. Bizony elég mélyen leszálltak a szegény «Jemkin» (arabul : «talán», Ford-autóm becéző neve) rúgói, amikor mindannyian elfoglaltuk helyünket s hűtőjét pontosan a meghatározott irányba fordítottam.

Eleinte vagy 20 km-nyire sík zerir feküdt előttünk, ezen nem is kellett másra ügyelnem, minthogy a beépített iránytű vonalát el ne mozdítsam a 340-es számtól. A sivatagban azonban mindig ugyanúgy jár az ember: már-már reménykedik, hogy no, ma nem lesz baj, végnélküli zerirsíkságon fogunk robogni a célíg, aztán megszakad a láthatáron a délibáb víztükre, furcsa, fantasztikus alakulatok bontakoznak ki, eleinte csak kövek és szikladarabok, de végül is elmaradhatatlanul dombok, sziklahegyek és járhatatlan párkányok!

A fehér rajzlap egyenes vonala hamarosan megszakadt. Kádárral most már a gyakorlat precizitásával végezzük a szüntelenül megismétlődő munkát. Kellő távolságban az akadálytól, hagyom lassan kigurulni a kocsit, hogy fékezéssel át ne törjem a homok vékony fedőrétegét, majd körülnézek, hogy merre találok kibúvót és megegyezünk valamely távolabbi sziklacsúcsban, hogy most arra változtatjuk az irányt. Aztán ő kiszáll, elmegy előre a kocsitól,

hogy az automobil vastömege ne befolyásolja a prizmatikus iránytűt és gondosan megcélozza az új irányjelet. Most cipője sarkával hosszú egyenes vonalat húz a homokba, erre gondosan rávezetem a kocsit, átállítom a beépített iránytűt, leolvasom az új fokszaómot, és mialatt megindulok, társam feljegyzí a kilométermérő számát. Öt-hat irányváltozás után lekuporodunk a kocsí mellé a homokba és felmérve pontosan a távolságokat, berajzoljuk a zeg-zugos vonalat, az iránytű-traverzát.

Déltájt néhány komor sziklacsúcs lábánál rövid pihenőt tartottunk s elfogyasztottuk ebédünket. Író barátom, dr. Bermann most már nem kérdezte, hogy vajjon elérjük-e még ma Regenfeld tájékát? Láttá, hogy hogyan küzdök a terep nehézségeivel és nem akarta kedvemet szegni.

A kiválasztott iránypontok néha csalfa játékot űznek a sivatag-vezetővel. Az ember szép magas hegycsúcsot céloz meg az iránytűvel, abban a reményben, hogy odáig meg sem kell állani, azután alig 1—2 km múlva, a hegycsúcs csak elkezd lassan süllyedni, le, mindig mélyebbre és végül eltűnik a láthatárról. Amíg egy látható pont felé vezetem a kocsit, addig csak betartom valahogy az irányt, de amikor az hirtelen eltűnik és félóráig sem akar újra felbukkanni, kénytelen vagyok egyik szemmel állandóan a beépített iránytű párhuzamos fonalaít figyelni, a másikkal pedig a homokban felbukkanó sziklákra vigyázni.

Amint így elmúlt egyik órá a másik után, mindjobban ráéscsméltem arra, hogy tulajdonképpen milyen lehetetlen célt tűztem ki magam elé. Hiszen egy kőhalmot akarok megtalálni, egy fél embermagasságú rakást, valahol itt a homokban, ahol 1000 km-nyire körülöttem csak kőből és homokból áll a világ!

Megváltozott a tájék. A láthatáron bizonytalan sárgás rezgés, a csillogó délibáb-víztükrön úszó kúpok, szétfoszló, tükrözödő, különös hullámozó vonal. Közeledünk a Nagy Homoktenger dűneláncái felé.

Itt a világossárga homokon a gép is nehezebben húz, meg-megtorpan és mind sűrűbben kell átkapcsolnom, hogy el ne akadjak a szinte folyékony homokban. Nyugatra

a dűnék mindjobban kibontakoznak, vajsárga kúpjaik szoros lánczá tömörülnek össze s már csak itt-ott feketélik egy-egy szaggatott sziklatábla.

Nemsokára teljesen körülvesznek a dűnék. Két hatalmas homokgerinc között hajtom a kocsit előre, szinte öntudatlanul reménykedve, hogy nem kell majd nekivezetnem a mind magasabbra tornyosuló haragossárga lejtőnek.

Különös, hogy az ég is beborult. Szürke, színtelen felhőtakarón át szűrődnek a lehulló napsugarak és ez a bizonytalan fény valahogyan még alaktalanabbá változtatja ezt a kérlelhetetlen sivárságot.

Az itánytű parancsszava északnyugatnak hajt, a bal-kézfelőli komor dűnelánc felé. Már csak alig néhány szóval, szaggatottan érintkezünk társammal, aki be-bemondja nekem a még hátfalévő kilométerszámokat. Már egészen közel vagyunk, az itánytűtraverza szerint már csak néhány km a meghatározott pont. De hová is igyekszünk tulajdonképpen, hol van, micsoda az a cél, amelyet el akarunk érni, itt, ahol nincs más, mint végtelenség és határtalanság? . . .

A kocsi megtorpanik. A kormánykerék jobbra rándul kezeim között és alig tudom visszarántani. Mi ez? Most ereszt le a jobb első gumim, avagy tán rúgótörés? Néhány méterrel odébb ismét. Aztán egy kis megkönnyebbülés és most . . . mintha egy láthatatlan kéz nyúlna a kormánykerékhez, húz és taszít, — el a megválasztott irányomtól — jobbra, a dűnevölgy másik oldala felé! Néhány méterrel odébb keményebb, kavicsos talajfolt, megállok és aggódva nézem az első tengelyt. Sehol semmi baj. Aztán visszánézek nyomunkra és mintha összeszorulna a torkom:

A puha, folyékony homokban — most innen jól látható — rég betemetett hármass automobilnyomot kereszteztünk. Kemal Ed Din . . . Mintha ennek a nagy embernek vaskeze nyúlt volna kormányomhoz, hogy ne oda, ne arra felé folytassam az utamat, hanem ahová az ő akarata diktálja, amerre az ő utolsó vágya szállt . . .

Aztán ott állunk a dűne lábánál, a kiszámított kilométereket megtéve, a felhőtakaró alá süllyedő Nap utolsó vérvörös sugaraiban. Megmászom a dűne tetejét és táv-

csövemmel végignézek az alattam elterülő zord végtelenségén. Itt valamikor emberek jártak! Gerhard Rohlfs, libasorban lépkedő tevekaravánjával, — valamikor motorbúgás hangzott — szürke, hernyósautomobilok búgása, ezek egyikét az vezette, aki útmutatóm és mesterem volt . . .

Magam elé bámulok, a homoklejtő tövébe és néhány pillanat múlva csöndesen szólok társamnak, aki közben feljött mellém:

— Nézze, ott lenn, közvetlen alattunk, az a kőrakás . . . Regenfeld . . .

Amikor a szétbontott köpiramis belsejében Mahmud szolgálom kezében megcsillanik a palack, egyikünk sem ujjong, egyikünk sem gondol büszkén arra, hogy navigációnk szinte csodálatos pontossággal elvezetett ehhez az igénytelen kőhalomhoz, a nagy semmiség szívébe. Mahmud átnyujtotta nekem a palackot, amelyet a sértetlen királyi pecsét zár el, aztán néhány lépéssel odébb homlokával a homokra borul és csöndesen az Izlám halotti imájába kezd. Még egy évvel ezelőtt herceg Kemal Ed Din szolgálatában állott és urát a rajongásig szerette . . .

Megírtam okmányomat és egy másik palackba helyezve, felépítettük fölötte Gerhard Rohlfs piramisát. Valamivel odébb, a homoktól eltemetve a német expedíció néhány datolyáskosarát és egyik vasból készült víztartályát találtam. Sátrainkat nem hozhattuk el, így csak a dűnehomokban áshattunk magunknak nyugvóhelyet.

Dr. Kádár felállította teodolitját a köpiramis mellett, de nem lesz szerencséje, mert komor felhők borítják az égboltot.

És most, mialatt ezeket a sorokat írom, *ritka, nehéz cseppekben ered meg az eső*, úgy, mint akkor, — ötvenkilenc esztendővel és ötvenkilenc nappal ezelőtt — amikor Rohlfs táborozott itt!

Mellettem a lepecsételt palack, amelyet felbontatlanul fogok átadni Egyiptom uralkodójának.

Mintha a dűnehomokra pergő esőcseppek suttozásában egy hangot hallanék:

— Allah tudja, ki fogja egyszer kezében tartani az én iratomat, mint én annakidején a Rohlfs-okmányt . . .

Vaddan.

(1934.)

Sivatagexpedícióimról visszatérve gyakran kérdeznak ismerőseim és barátaim, hogy vadászati szempontból milyen eredménnyel járt az utazásom. Szinte rosszulesik már újra és újra megismételnem, hogy a Szaharának abban a részében, amelyben földrajzi mukásságot folytattam, szó sem lehet vadászatról. Hogyan is élhetne állat abban a mérhetetlen homok- és sziklatengerben, amelyben sokszáz kilométernyire fekszenek egymástól a parányi kis oázisok és ahol a vegetációnak még a legcsekélyebb nyoma sincsen. A sivatagi oroszlának meséje azonban szívósan tartja magát, és még tapasztalt vadászok részéről is minduntalan hallom a kérdést, hogy vajjon sikerült-e elejtenem ilyen képzeletbeli állatot?

A fentiek után önmagamát cáfolom meg, ha most arról kezdek mesélni, hogy azért mégis van a sivatagban vadászható nagyvad, de azért kezdettem ilyen pesszimiztikusan, mert az érdeklődő vadászok kérdéseire előbb hosszabb magyarázattal kell válaszolnom, csak azután beszélhetek vadászkalandjaimról.

Ez a magyarázat pedig földrajzi természetű, mert meg kell értetnem azt, hogy a Líbyai-sivatag belsejében csakugyan van egy-két olyan hely, amely ma még lehetővé teszi egy ritka vadnak a megélhetését. Teljesen elszigetelt, aránylag kicsiny területekről van szó, amelyeknek megközelítése ezer kilométeren jóval felüli autózást jelent. A Líbyai-sivatag kétmillió négyzetkilométernyi területe teljesen kihalt, semmiféle életfeltételt nem nyújtó, homok- és szikla-

pusztaság. A trópusi esők határvonala egyszersmind a sivatag déli határa. Ameddig elérnek a középfrikai esők, addig ér a szudáni steppe és bozótos területe, aztán száz-kétszázkilométeres sávon még itt-ott tengődik egy-egy Tundub-bozót vagy Talh-akác, de ez a növényzet már nem elegendő ahhoz, hogy téplálékot nyújtson bármilyen vadnak, s kezdődik az élettelen homoksivatag, és 1500 kilométeres hosszúságban egészen a Földközi-tenger partjáig terjed. És mégis ennek a területnek a belsejében vadásztam én is arra a vadra, amely maholnap már csak a beduinok legendáiban él: a líbyai vadjuhra (*Ammotragus lervia blainei*), vagy ahogy ők nevezik, a *Vaddan*-ra.

Két hatalmas hegycsoport fekszik a sivatag bensejében, az egyik az Uveinat-hegy, a 25. hosszúsági és 22. szélességi fok metszőpontján, a másik tőle 200 kilométerre északra, a hatalmas Gif Kebír-plató, amelynek terjedelme akkora, mint Svájc. Az Uveinat legmagasabb csúcsa 1700 méterre emelkedik a sivatagi síkság fölé, vad, szaggatott, vulkánikus eredetű, teljesen egyedülálló hegy, körülautózása 160 kilométeres utat jelent. Meredek déli lejtőjét óriási gömbölyű gránittömbök borítják, észak felé mély völgyektől áthatogatott homokkősziklákból áll. Magasságának és izoláltságának köszöni azonban azt, hogy a trópusi esős évszaknak egyes észak felé eltévedt felhőit magához vonja és lecsapódásra kényszeríti. Még nem tudjuk biztonsággal megállapítani, hogy milyen időközökben részesül az Uveinat-hegy az ilyen esőkben. Sivatajáró beduinok állítása szerint régebben minden ötödik esztendőben bekövetkezett az Uveinat völgyeinek életet adó Istenáldása, most azonban, amióta az eddig járhatatlan sivatagot kutató expedícióinkkal felderítjük, csak annyit tudunk, hogy az utolsó időszak eső 1925-ben szakadt le a hegyre. Egészen bizonyos, hogy a Líbyai-sivatag állandó kiszáradásával, a ritka esőperiódusok mind hosszabb időközökben érnek el idáig, és így a valamikor még állandóan lakott Uveinat-hegy kevés forrása is teljes kiszáradásra van ítélve.

Ezért mondtam az előbb, hogy már csak néhány

esztendő kérdése lehet a líbiai vadjuh végleges kipusztulása.

A vaddan vagy szakállas juh,* Algírban, Tuniszban és a Nílus völgyétől keletre, az arábiai sivatag hegységeiben csekély számban bár, de aránylag nagy területeken fordul elő. Líbiában azonban, vagyis a Nílustól nyugatra, ahol évszázadokkal ezelőtt még nagyszámban élt, az állandóan folyamatban levő elsivatagosodás, kiszáradás következtében ma már úgyszólván ismeretlen. Csak ezen a két izolált helyen, az Uveinat-hegyen és a Gilf Kebír völgyeiben tengődik még néhány példánya ennek a gyönyörű szép, ritka vadnak. Ez az elszigeteltség és a kipusztulás elleni védekezés eredményezte, hogy a líbiai vadjuh utolsó példányai testre jóval erősebbek az algíri és arábiai szakállas juhoknál, szarvuk vastagabb és hosszabb és szakállas sörényük végignő alsó lábukon egészen éles patájukig. Életmódjukról vajmi keveset tudunk. Az Uveinat-hegynek utolsó lakói, a pásztorkodással tengődő tibu és guraan nomádok, valamikor még elég nagy számmal fogták csapdáikban és ejtették el lándzsáikkal ezt a nemesvadat. Mindenütt, ahol elhagyott táboraiknak nyomára bukkantam, ott találtam a vaddan-szarvakat, egy-egy ünnepi lakoma tanujelét. De szép számmal találtam elhullott vadjuhok csontvázát is olyan helyeken, ahol azelőtt a régi időkben még források és legelők voltak.

Az Uveinat-hegyet tudományos szempontból Hassza-nein Bey, a híres egyiptomi sivatagkutató fedezte fel 1923-ban. Akkor még lakottak voltak Uveinat völgyei és a guraanok vadjuhpecsenyével fogadták a vakmerő utazót. A Líbiai-sivatagnak legnagyobb kutatója és legjobb ismerője Kemal Ed Din egyiptomi királyi herceg 1925-ben látogatta meg először hernyótalpas automobiljaival az Uveinat-hegyet. Abban az esztendőben esett ott utoljára az eső. A herceg, aki szenvedélyes vadász volt, mindent elkövetett, hogy az akkor már ritka vadjuhok közül egyet elejthessen. Bejárta azokat a völgyeket, amelyekben a szálas tevekóró,

* Természettajzi könyveink «sörényes juh» néven ismerik.

a Tundub- és Szelimbokrok, a Talh- és Arkenufák voltak a nomádok kecskéinek és tevéinek legelői, követte a friss vadjuhnyomokat, ahol csak lehetett, míg a sziklás oldalakban el nem vesztette és éjszakákat töltött a források mellett, ahová a vaddan nagyritkán inni jár. Azonban minden igyekezete és fáradsága hiába volt, kéthetes tartózkodása alatt nem sikerült egyetlen példányt sem látnia. A guraanok elmondották a hercegnek, hogy ők az erősen megritkult vadjuhok úgy szokták vadászni, hogy kettesével-hármasával felmennek a hegyoldalakra, követve a sziklafalak alatt kitaposott vadváltókat és amíg egyikük-másikuk visszatér a völgyekbe vízért és élelemért, a vadász éjjel-nappal figyel a hegyet, amíg végre meglátja a nappalozó-helyre bevonuló kóst. Azt mondták, hogy a vaddan hosszú ideig betartja szokott váltóját és rendszeresen visszatér ugyanabba a barlangba vagy árnyékos sziklapárkány alá, ahol elfekszik napközben. Éjszaka jár legelni a völgyekbe, de már napkelte előtt megindul a hegyoldal felé többórnyi távolságra fekvő rejtekhelyéhez. Azért kénytelen nap-nap után ilyen hosszú távot megtenni, mert az éles sziklák megmászásához idomult patája oly rohamosan nő, hogy kénytelen azt naponként lecsiszolni. A vadász elől nem menekül. Sokkal jobban bízik világossárga bundájában, amelynek színe teljesen megegyezik a homokkősziklával, és ha embert lát közeledni, lehúzódik mozdulatlanul fekvőhelyén és — «még a szemét is behúnyja, hogy annak rebbenése se legyen árulója». — Hogy mi igaz a nomádok állításából, nehéz volt megállapítani, mert hiszen a kezdetlegessivatagi élet magánya nemcsak éles megfigyelést, hanem csapongó fantáziát is szül. De váltig erősítették a titokzatos fekete nomádok, hogy már gyakran előfordult velük, hogy néhány lépésnyire mentek el a delelő vadjuh mellett annélkül, hogy azt észrevették volna.

A herceg más taktikához fordult. Meghagyta Herri-nek, a guraanok sejkjének, hogy embereivel figyeltesse a vadjuhokat. Ha azután megállapították egy erős kosról, hogy hol szokott nappalozni, küldjenek tevés-embert a távoli Kufra-oázisba üzenettel, ahonnan majd a szenussziak eljuttatják a hírt Kairóba.

Hónapokkal Kemal Ed Din visszatérte után levél érkezett a sivatag szívéből:

«Allah nevében, aki könyörületes és bőkezű, a szenusszik magas sejkje áldását küldi a királyi hercegnek és tudatja, hogy tevés guraan érkezett Sabban havának első napján a szent oázisba azzal az üzenettel, hogy Herri rabszolgája, Zukkar, az Uveinat orma alatt szemmeltartja a nagy vaddankost, amely minden hajnalban elfekszik barlangjában.»

Másnap levelet vitt a vasút Alexandriáig, majd a gőzhajó Szolumig és onnan elindult egy tevés beduin, éjjelnappalt nem ismerve, amíg tíznapos lovaglás után megérkezett a szenussziak oázisába, Kufrába. Onnan már csak szóbeli üzenet ment tovább a hatnapi járásra fekvő Uveinat-hegy völgyébe Herrihez, a nomádok sejkjéhez, hogy a herceg három hét múlva sivatagjáró kocsijaival meg fog érkezni és húsz teve árával fogja jutalmazni a guraanokat, ha a nagy kos bőrét és szarvait hazaviheti.

Az idő leteltével csakugyan hangosak voltak a sziklavölgyek a szürke hernyótalpas szörnyek motorbúgásától és a herceg alig tudta betartani az előírt ünnepies üdvözlések ritusát, amíg végre megkérdezhetette Herritől, hogy hát mikor indulhat a nagy vaddan vadászatára.

— Óhajodat teljesítettük, óh, nagyuram, az általad kívánt állat bőre és szarvai itt vannak szerény hajlékomban, mert parancsot adtam rabszolgámnak, Zukkarnak, hogy érkezésed napjára hozza le a hegyről a nagy vaddant!

Kemal Ed Din herceg maga mesélte el nekem ezt az esetet és hozzáfűzte, hogy sohasem értethette volna meg Herrivel az ígért jutalom elmaradását.

— Megadtam neki a húsz tevét, mert hiszen csak szolgálatkészségből és jóakaratból szerezte nekem ezt a csalódást. És ezzel a herceg elem tétette annak a vaddannak a hatalmas szarvát, amely mai napig is a líbui vadjuhtrófeák világrekordja.

A királyi család egy másik szenvedélyes vadásztagja, Omar Tuszun herceg is megkísérelte a szakállas juh elejtését. Ő is, mint unokatestvére, Kemal Ed Din, több ízben szervezett automobilos expedíciót az északi sivatag belse-

jébe, tőle tudtam, hogy ők ketten az évek folyamán több-ezer fontot költöttek el eredménytelen vadászexpedíciókra. Végül is elkedvetlenedve abbahagyták a hiábavaló kísérletezést és Egyiptomban kialakult a vélemény, hogy a vadjuh a Líbyai-sivatagban végképpen kihalt.

Amikor 1930-tól kezdve több tudományos expedíció kereste fel a titokzatos Uveinat-hegyet, ismét felmerült a kutatók vágya, hogy ezt a fehér ember által még soha el nem ejtett trófeát biztosítsák valamely múzeum számára.

Az angol Bagnold kétízben táborozott Uveinat völgyeiben. Ő volt az első, aki megmászta a hegység legmagasabb (1907 m abszolút magasság) ormát és még ott fent is vadjuhváltókat talált. De sem ő, sem társai még csak árnyékát sem látták egyetlen állatnak!

Én magam négyszer jártam arra, 1930-ban csak egy éjszakát töltöttem Uveinat lábánál, 1932-ben pedig egy napig táboroztam az egyik forrásnál és elrepültem a hatalmas hegység fölé.

Egy évvel később tavasszal egy hetet, majd összesen 20 napot töltöttem ott és ezalatt átkutattam az egész hegységet.

Váltót, friss nyomot sok helyen találtam, de a leírhatatlanul fáradtságos hegymászás, sok szakadt cipőtalp és dideregve eltöltött holdfényes éjszakák ellenére vaddant sohasem láttam. Elkeseredve állapítottam meg a nyomokból, hogy tán az egész hegységben legföljebb már csak öt vadjuh él, és végkép lemondtam arról, hogy ennek a «kihalt» állatfajnak egy példányát valamikor is sikerüljön még megszerezni a sivatagintézet múzeuma számára.

A vaddan számomra is legendává vált!

*

Ez év március havában indultam immár ötödször Uveinat felé. Expedícióm célja nem is az Uveinat-hegység volt, hanem az attól északra fekvő Gilf Kebir-fennsík, de érintenem kellett előbb, hogy sziklaforrásainál kiegészíthessem vízkészletemet.

Csak egy-két napot szándékoztam Uveinatnál tölteni és ezért nem is gondolhattam arra, hogy ott még egyszer megkísérlejem a szakállas juhok vadászatát.

Mielőtt Kairóból elindultam, egy pillanatig mégis haboztam, hogy ne vigyek-e puskát magammal, de hamarosan elvettem a gondolatot. Eszembe jutott az a sok keserves hegymászás, a szinte járhatatlan sziklás terepen való kínos botorkálás és azok a végnélküli reménytelen visszatérések a táborba, amelyek alatt számtalanszor megfogadtam magamban, hogy soha többé nem hagyom magam becsapni egy látszólagosan «friss» nyom által, amely, ki tudja, hány esztendőös lehetett.

Nincs már vaddan Líbyában, évekkel ezelőtt véglegesen kipusztult és puska helyett jobb lesz még néhány műszert vinni, — ezzel vettem el a vadászat gondolatát!

Az eddigieknél jóval nagyobb expedíciót vezettem ez alkalommal. Hat kocsival indultunk, összesen 11 résztvevővel. Nem szeretem az ilyen soktagú expedíciót, különösen az ilyen esetben, amikor a három kipróbált szudáni szolgámon kívül egyetlen expedíciós tag sem járt még a sivatagban.

A tapasztalatlanok természetesen ilyenkor minden aprósággal hozzám fordulnak és most is úgy éreztem magam, mint a kotlóstyúk a csibéivel.

Valahogyan azért megbirkóztunk azzal az 1200 kilométeres sivatagszakasszal, amely a Nílus völgye és Uveinat között fekszik, és minden fáradságomért kárpótolt társaimnak leplezetlen megilletődése, amellyel a láthatáron feltűnő fenséges hegy komor sziklaormait üdvözölték.

Kora délután érkezünk szokott táborhelyemhez, Uveinat legnagyobb északi völgyében, *Karkur Talh*-ban.

A szudániak már tudták, hogy melyik szikla alá kerül a konyha, hogy hol szoktam felállítani a sátrakat, arra való tekintettel, hogy lehetőleg sokáig maradjanak árnyékban és Sabr sofföröm büszkén mutatta az uraknak azt a prehisztórikus sziklavésésekkel borított, síma homokkő-oldalt, amelynél ebédelni szoktam.

A lerakodás és táborkészítés alatt hívott félre D. barát-

tunk, aki egy nagy olasz gyarmati ujság megbízásából vett részt az expedícióban.

«*Senta mio amico*, én hoztam magammal vadászfegyvert, mert ön azt mondotta Kairóban, hogy itt Uveinatnál vannak gazellák!»

Első pillanatban csak arra gondoltam, hogy mennyire kértem az urakat, hogy ne hozzanak fölösleges poggyászt, aztán már épp szólni akartam, hogy azok a bizonyos gazellák a hegység túlsó oldalától még jó messzire, délre vannak a *Vadi Ghazal* (Gazellák völgye) nevű kis oázisban, innen mintegy 120 kilométernyire, de amikor láttam D. elszánt arcát és kezében a kis Winchester-flóbertet, beláttam, hogy olasz barátomat semmi sem fogja visszatartani attól, hogy ő most ne csapjon fel «*cacciatore*»-nak, valóságos afrikavadásznak.

Azt tanácsoltam tehát neki, hogy csak sétáljon szép lassan fölfelé a völgyben, — de csendesen és óvatosan — hátha lát valahol egy gazellát, és ne felejtse el a kulacsát, valamint azt, hogy a Nap 7 órakor nyugszik, addigra ismét itt legyen ám a táborban!

Amint szemmel követtem a távozó nagy vadászt, megállapítottam, hogy cserkészmozdulatai minden indiánt megcségyenítenének.

Végre elkészült a tábor és a vacsora. A rövid alkonyat után kigyúltak prehisztórikus ebédlőnkben az automobilmek akkumulátorjai által táplált villanylámpák és megállapítva, hogy társaim mind jelen vannak, szinte áhítattal kezdtem bele a sivatagexpedíciók legörvendetesebb napi eseményébe... a párolgó leves kanalazásába.

— *Senta mio amico*, ön azt mondotta, hogy itt vannak gazellák...

— Hát nem éppen itt *Karkur Talhban*, bár néha idáig is elkóborolnak a nyomok után ítélve.

— De csak olyankor, amikor nem tartózkodnak itt a beduinok a nyájaikkal!

D. barátunk rendkívül szakszerűen tette ezt a kijelentést. Kissé csodálkoztam.

— Hiszen 1931 óta nem is jártak erre a nomádok.

— Hát tudja meg, hogy igenis jártak! Sőt most is itt legeltetnek a völgyben, láttam a birkáikat.

Torkomon akadt a falat. Végre kiböktem:

— Milyen . . . birkákat?

Ügylátszik, ezt olyan vészujósló hangon mondtam, hogy az asztal körül néma csend lett.

— Alig egy kilométernyire innen hármát-négyet is láttam, — válaszolta D. rendületlen nyugalommal — el is kergettem őket, hogy ne zavarják a gazellákat.

A fiatal egyiptomi herceg, aki velünk volt, később azt mesélte Kairóban, hogy sohasem érezte magát ily közel ahhoz, hogy gyilkosságnak lesz a tanuja. Mire magamhoz tértem, viszont D. nem tudta megérteni, hogy miért kellett abbahagynia a vacsorát, hogy az egyik autóra kapva, annak fényszórója mellett megmutassa azt a helyet, ahol a «birkákat» látta. Végül is ellentmondás nélkül adta át a nyomorult kis Winchestert kilenc tőltényével együtt és társaim később megállapították, hogy aznap este nem beszéltem többé egy szót sem. Halkan suttogva megmagyarázták neki, hogy *vaddant* látott, líbyai szakállas juhót, amelyből egyetlen példány sincsen egyetlen múzeumban sem, és hogy én évek óta törtem magam ez után a «kihalt» vad után, amelyet ő . . . elkergetett!

Rögtön lefeküdtem, mert tudtam, hogy nagy szükségem lesz a pihenésre, és azt is, hogy hű kísérem, Sabr, aki már annyi eredménytelen próbálgatást szenvedett végig velem, pontosan fel fog kelteni hajnali félnégykor.

Cudarul hideg van ilyenkor a csillagfényes sivatagi ég alatt, mégsem lehet kabátot, felöltőt vinni, mert aztán rövidesen napkelte után kibírhatatlan lenne és el kellene hagyni valahol a hegyoldalban. Ing, térdnélküli nadrág, vastag harisnya és hegymászó-cipő, — estére tán rongyokban lesz — aztán a puska, távcső és kulacs. Vigyek-e fényképezőgépet? Akkor biztosan nem lesz semmi! Inkább pár szardiniásdoboz és egy darab kenyér, hiszen minden egyes gramm számít! Aki nekivág Uveinat szikláinak, az — a vizeskulacsokon kívül — ne cipeljen fölösleges súlyt!

Tegnap este megjelöltük a völgyben azt a helyet, ahol

a friss nyomok a sziklafal felé vezetnek. Negyedóra múlva már fönt is vagyunk a párkányon és . . . már nem didergünk. Tipikus, évszázadok óta kitaposott vadjuhváltó. Amikor derengeni kezd, már jó magasan járunk a hegyoldalban.

Megvallom, mindig büszke voltam nyomkövető tehetőségre, de ilyen munkát még sohasem végeztem. Ötven-, százlépésnyire semmi, aztán egy helyéből kimozdított kavics, egy a törmelékbe mélyebben benyomott palatábla, és ismét semmi a vadváltó egyik szétágazásáig.

— Sabr, te mész jobbra, én balra . . .

Végre egy fütty, hol ő, hol én ismét ráakadtunk, aztán megint semmi más, mint egy kis sziklás vadi, csak ösztönszerűen követjük abban a reményben, hogy ugyan miért mászták volna meg az állatok épp itt a sziklaoldalt?

Már nagyon magasan áll a Nap és nagyon messze vagyunk. Utoljára egy homokos sávon oly frissen, oly biztosan ott volt a nyom: négy állat, az egyik nagyon kicsi, egy másik igen nagy, — de most már félórája semmi!

Örülség, itt a sziklalapokon, ahol még az elefánt sem hagyhatna nyomot . . . és fogytán a vizünk, már egy órája, hogy kénytelenek vagyunk inni.

A hegy északi lejtőjéhez közeledünk. Ott másik rövid völgy vezet le a síkságba, *Karkur Eku*i, ha abba beváltottak, akkor vége mindennek.

Elöttem amfiteátrumszerű szakadék, a *Karkur* «feje», még odáig elvonszolom magam, még oda lenézek . . . Valahol kő gurult, valami kopogás, dobogás . . . száguldok a merőleges párkány felé . . . ott a túlsó oldalon . . . van ez 200 méter is . . . a túlsó fal alatt: elől egy juh bárányával, mögötte egy másik és leghátul vágat a nagy kos!

— *B'ism Illahi!* — Sabr hangja rekedten süvít, levágom magam a sziklára, vagy két métert eléjetartok . . . Csodák csodája, a kos felbukfencezik mint a nyúl! De máris talpon van, nem követi a többieket, hanem hatalmas szökkenéssel felugrik a párkányra . . .

A megvetett kis Winchester ismét teljesíti kötelességét . . . ezt a hátába kapta, megtántorodik és visszaesik. Nem, még nincs vége, hiszen megint felugrik, újból feldobja

magát a párkányra, érzem, mint vesz erőt rajtam a kétségbeesés, szemembe tolul a könny... elvesztem... elmegy sebesülve, sohasem kapom meg... összeszedem magam egyetlen nagy akarással és ismét csattan élesen a kis fegyver.

Harmadszor is visszazuhant, még kapálódzik, aztán gurul, hanyatt és bevágódik egy kiugró szikla alá.

Sabr szürke az izgalomtól, nem tud szólni, csak a nagy duzzadt ajkai mozognak:

— *El vaddan, el vaddan...*

*

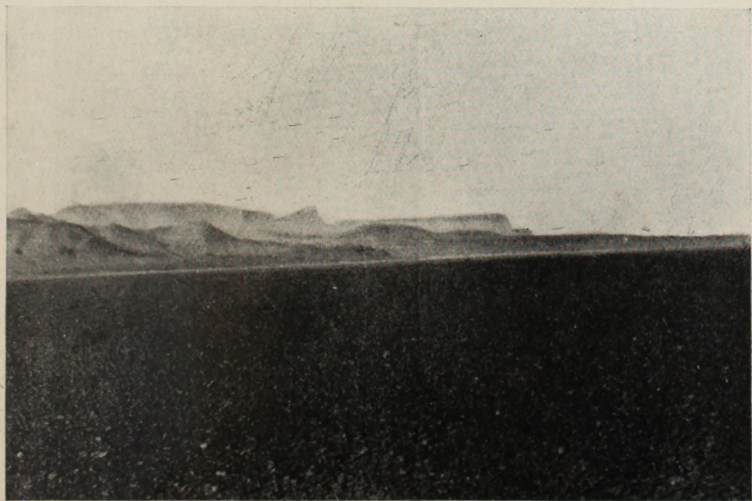
Messze odalent a táborban — légvonalban hét kilométernyire — az északi szél és a visszhang szárnyán érkező, alig hallható hangrezgésre figyeltek fel a szudániak. Társaim semmit sem hallottak, csak látták, hogy embereim hirtelen abbahagyják a munkát és kelet felé borulnak imába.

— *Abu Ramla* (a «homok atyja» = beduin nevem) most lőtte meg a nagy vaddant! — jelentette ki ünnepélyesen a szakács.

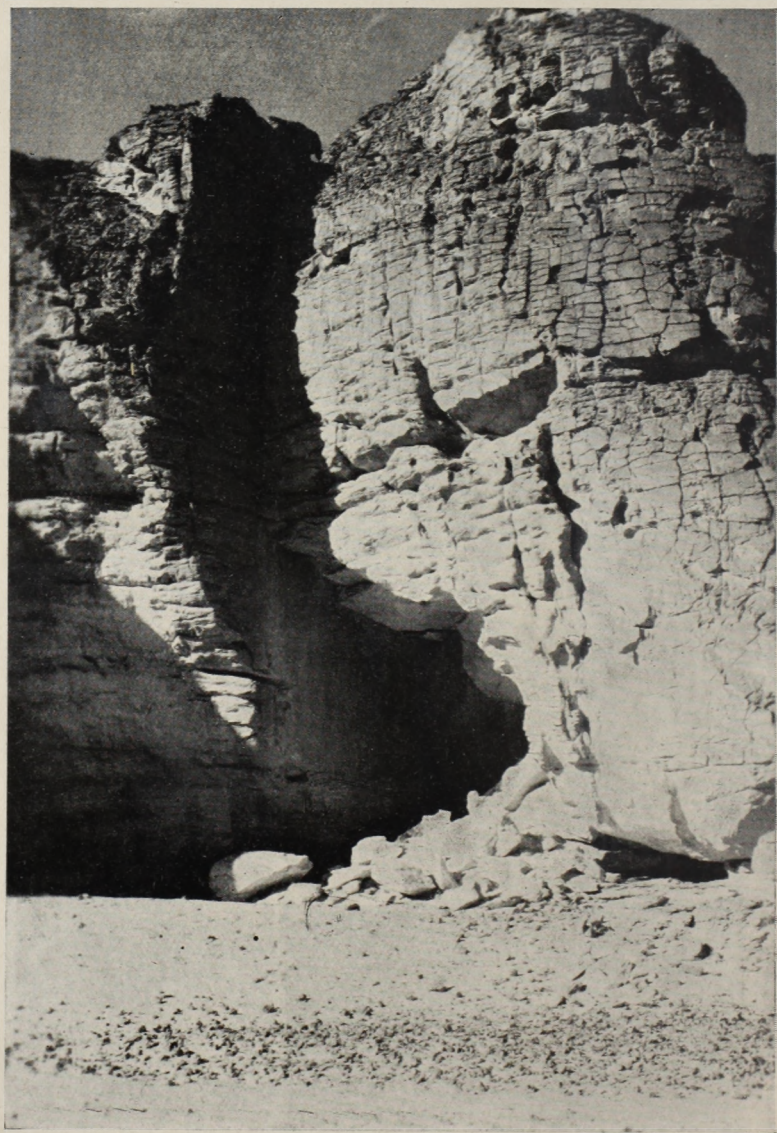
Estére — leírhatatlanul fáradságos szállítás után — a kos feltörve 65 kg-ot nyomott — zsákmányom lent volt a táborban. Éjjelre múzeumképesen megnyúztam és másnap reggel a herceg két kocsival nekivágott a közel 2000 km-es útnak vissza Kairóba, hogy már negyednap magyar preparátor kezébe adhassa az első — és félek, hogy utolsó — líbyai vaddant, amely ő felsége Fuad Király múzeumának büszkesége lesz.

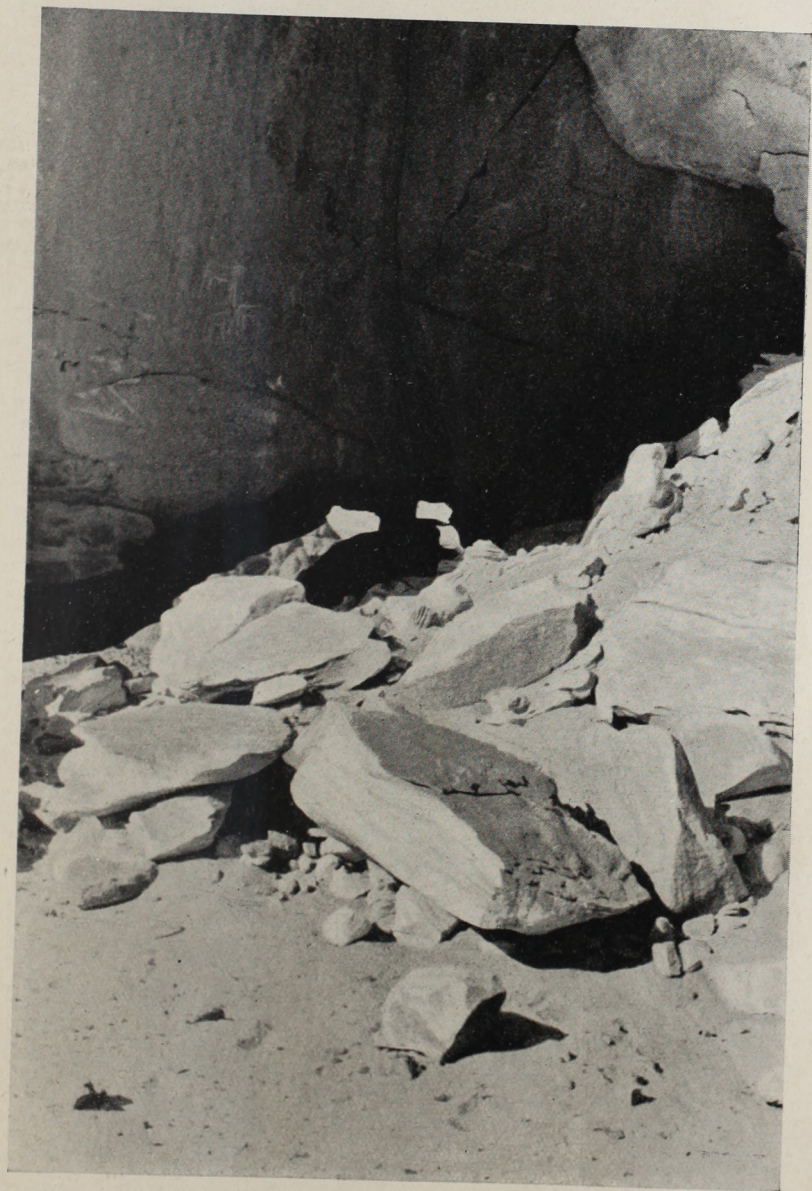
Sir Clayton-East az Ain Dua-forrásnál.

Az Uveinat-hegy.

A zsiráfbarlang Vadi Szorában.

Vésett sziklaképek a barlang falán.

Kő-kör a Gilfen.

Kézimalom dörzskövekkel.

Őskori sziklaképek.

Először Hasszanein Bey könyvében olvastam róluk, abban a könyvben, amely a Líbyai-sivatagról írt könyvek közül mindenkor a legklasszikusabb marad.

Achmed Mohammed Hasszanein Bey — ma ő felsége I. Fuad király udvarmestere — 1921-ben és 1923-ban járt a Líbyai-sivatagban.

Első expedíciójának célja az akkor még alig ismert titokzatos Kufra-oázis volt, abban az időben még fehér ember oda nem tehetette lábát. A fiatal beduinszármazású tudós, a szenussziak fejének, Szayed Idrisznak engedelmével kereste fel a szent oázist. Vele volt — beduin nőnek fátyolozva — az angol írónő, Rosita Forbes.

Hasszanein Kufrában sokat hallott azokról az «elveszett oázisokról», amelyeknek nevét Egyiptomban is suttozták: Uveinat, Arkenu, Merga és Zarzura akkor még nem szerepelt Líbya térképén.

Újabb expedíciót tervezett ezeknek felkutatására. Ismét a szenussziak nagymestere támogatta. Tevés karavánnal, lóháton indult útnak Sziva-oázisból és másodszor is elérte a Szahara szívében fekvő Kufrát. Itt oly vezetőt sikerült találnia, aki ismerte a két titokzatos hegységet, Arkenut és Uveinatot.

A vakmerő kutató kufrai, barátainak minden ellenzése dacára, maroknyi karavánjával nekivágott az ismeretlen sivatagnak és mindkét hegység rejtett oázisát megtalálta. Uveinattól aztán egyenesen délnek tartott és minden nehézséget bámulatos kitartással legyőzve, elérte Szudán lakott területét. Ezzel az expedíciójával Hassza-

nein volt az első tudós, aki északról délnek áthatolt a Líbiai-sivatagon.

Uveinat egyik oázis völgyében az ott pásztorkodó guraanoktól megkérdezte, hogy mióta lakják ezt a misztikus helyet. Válaszul a nomádok arra hivatkoztak, hogy az ő elrejtett völgyeik «már kezdettől fogva lakva voltak, lám már a Dzsinek és Afritok (szellemek) is olyan képeket *írtak* a sziklára, amelyeneket ember nem is készíthetne».

Így találta Hasszanein Uveinat legnagyobb oázisvölgyében, Karkur Talhban az első történelemelőtti sziklaképeket.

Egy évvel később Kemal Ed Din herceg nagyszabású autós expedíciót vezetett Uveinatba, ennek folyamán felfedezte Merga-oázist is.

Ő is felkereste Karkur Talh völgyében azt a sziklát, amelyről Hasszanein lefényképezte az őskori vésett képeket. A guraanok még egy másik helyet is mutattak a hercegnek ugyanabban a völgyben. Ott is emberi alakok, zsiráfok, vad juhok és különböző szarvasmarhafajták primitív képe volt a homokkősziklára vésve.

A herceg másodízben, 1926-ban járt Uveinatban. Ez alkalommal még egy harmadik, képekkel borított sziklát talált és annak közelében, barlangszerű mélyedésben fél tucat *vörös színnel festett* képet.

A tudományos világ felfigyelt!

Milyen korszakból származtak ezek a képek és kik készítették azokat?

A primitív nomádok nem szolgálhattak felvilágosítással. Nem is igen mutogatták azokat a helyeket, ahol ilyen képeket ismertek. Kemal Ed Din herceg kérdéseire egyikük mégis azt válaszolta, hogy «az egész hegy *tele* van a szellemek írásával». Sajnos, a tudós herceg akkor már nem ért rá arra, hogy alaposan átkutassa Uveinat völgyeit.

Hasszanein és Kemal Ed Din fényképeiből és leírásából a szakemberek arra következtettek, hogy itt nem azokról az úgynevezett bushmanképekről van szó, amelyek Dél-Afrikában annyira el vannak terjedve. A bushmanok különös, alacsony testalkatú, teljesen vad őslakói Afrika déli

részeinek. Szerintük valamikor ők uralták ott a steppét és az őserdőket, míg nem a bevándorolt zuluk és hottentotok elrabolták országukat. Ma az utóbbiak sokkal magasabb kulturális fokon állanak, mint ezek a vad, bujkáló kóborlók, csak egyben tartották meg a bushmanok ősi kultúrájának emlékét: festenek.

Képeket festenek okkeragyagból és gyantából kevert festékekkel emberi és állati alakokat, tánc és háborús jeleneteket, közöttük gyakran megismétlődő jelenet a «feketék és vörösek» ijjas-nyilas harca.

Rendkívül nehéz megállapítani, hogy a Dél-Afrikában talált bushman-képek milyen korból származnak. Színre, technikára úgyszólván egyformák, s bár kétségtelen, hogy egyes barlangfestményeik rendkívül régiek, mégis előfordul, hogy ugyanaz a bushman vezető, aki megmutatta a mai kor kutatójának az ősi képekkel tarkított barlangot, este a táborban ugyanilyen képeket festett, urának «örömére.»

Az uveinati felfedezéssel kétféle sziklaképről volt szó: a vésett és ama néhány festett képről.

Előbbiek síma szikladarabokra vannak vésve, többnyire úgy, hogy a körvonalakak éles, kemény kővel kipontozták. Már első látásra ezek közt is kétféle stílust lehetett megkülönböztetni. Egészen primitív, rosszul rajzolt figurákat, amelyeknek csak a körvonalaik vannak kipontozva és egy sokkal fejlettebb, ügyesebb rajzoló mód, amely az ábrázolt emberi és állati alakokat mozgásában igyekszik visszaadni és a körvonalon belül is feltüntet foltokat, mint például a zsiráfok bőrének mintázatát és a szarvasmarhák színfoltjait.

A hercegtől felfedezett festett képek vörös okkerszínnel készültek. Egyetlen emberi alakon kívül, különös, hosszúlábú, elnyúlt, vékonytestű állatokat ábrázolnak. A törzsek feltűnő vékonysága és a túl kicsi fejek valami antilop- vagy gazellafajtákra engedtek következtetni, de ellentmondott ezzel mind az öt állatképen a hosszú farok, amely tudvalóval ezeknek a vadfajtáknak inkább rövid.

A vésett képeken feltűnő volt, hogy olyan állatokat

ábrázoltak, amilyenek ma a Líbyai-sivatagban nincsenek és nem is élhetnének, zsiráfok, oroszlánok és struccok. Ebből arra lehetett következtetni, hogy vagy olyan vándornép készítette a képeket, amely délfelől, a Szudánból jövet, onnan ismerte ezeket az állatfajokat vagy pedig, hogy oly időben készültek a képek, amikor Líbya még nem volt ennyire elsivatagosodva, mint ma és amikor még éltek ilyen állatok Uveinat környékén. Utóbbi feltevés a képek eredetét máris sok ezer évvel határozta volna meg. Tudjuk, hogy a mai Szahara nem volt mindig ily élettelen homok- és szikla-tenger, mint amilyen ma. Azok a klimatikus elváltozások azonban, amelyek a kiszáradás és elsivatagosodás folyamatát idézték elő, csakis sok ezer év lefolyása alatt érvényesülhettek.*

Milyen nép lehetett az, amely évezredekkel ezelőtt lakta a mai lakhatatlan Szaharát?

Nincsen korábbi történelmi feljegyzésünk Líbya népeiről, mint az, amelyet Herodotosz (500. Kr. e.) ír, negyedik könyvében :

«Augilatól 10 napi járásra van egy sóhegy forrásokkal és sok gyümölcstermelő pálmával.

Ezt a vidéket a *garamanták* népe lakja, nagyon erős nép. A garamanták országában van az a szarvasmarhafaj, amely legelés közben kénytelen *hátrafelé* menni. Ezt azért teszik, mert szarvuk fejuktól előre hajlik ki, úgyhogy nem mozoghatnak *előre* legelészés közben, mert szarvuk beleakadna a földbe.

A garamanták négylovas szekereken üldözik az *ethiopiai troglodytákat* (barlanglakókat), akik minden nemzet közül a leggyorsabbak futásban.

A barlanglakók kígyókkal és gyíkokkal táplálkoznak, a beszédjük elüt minden más nép nyelvétől és olyan, mint a denevérek rikácsolása . . .»

«Augila» a mai *Audsila*-oázis feleúton van Bengázi és a Kufra-oázisok között. A «gyümölcstermelő», vagyis

* Ismételtén hangsúlyozom, hogy a Szahara már geológiai idők, tehát sok százezer év óta éppen olyan sivatag, mint ma. (Szerk.)

datolyapálmákkal dús «sóhegy» és forrásai nem lehettek más, mint a mai Kufra, mert ennek sóstavai a part mentén tiszta kristálysótömböket termelnek. A garamanták tehát Kufra őslakói lehettek, de kik voltak az «ethiopiai trogloditák»?

Tudjuk, hogy Herodotosz idejében az «ethiopiai» elnevezés minden feketebőrű, vagyis négerfajra vonatkozott, de ahhoz, hogy valahol «barlanglakók» legyenek, bizonyára barlangoknak is kell lenniök. Kufra környékén vagy legalábbis elérhető távolságra Kufrától, azonban senki sem tudott barlangokról.

A Földközi-tenger afrikai partját púnoktól leigázott berberiek lakták, ezeknek ivadékai két évezreddel később a kelet felől bevándorló arab törzsekkel összevegyültek.

A Kirenaikai félszigeten, sőt még Sziva-oázisban is, máig is találhatóak elszórtan pún-berbernyelvű törzsek, a tisztavérű araboktól csak az izlám vallását vették át, de egyébként megtartották ősi faji jellegüket.

Az elszigetelt Kufra-oázisok lakóiról csak azt tudjuk, hogy az arabok aránylag későn hódították meg a Szahara szívében fekvő, nehezen elérhető oáziscsoportot.

A mult század elején a kirenaikai Zueia és Mogharba arab törzsek, egymással szövetkezve, elindultak délfelé, Kufra meghódítására. A legenda szerint az egyik zueia sejk egy varjút figyelt meg éveken át, amely ősszel mindig ugyanabba az irányba repült az ismeretlen sivatag belseje felé.

Az arabok fekete «pogányokat», (*el kufara*, arabul a hitetlenek) találtak az oázisban, könnyűszerrel legyőzték őket. Ezek a negroid őslakók *Teddának* vagy *Tibunak* mondták önmagukat, az oáziscsoport legészakibb szigetét Taiserbónak nevezték, a középső nagy oázist Kebabónak és a mai Ribiánát, Berdoa vagy Birgunak hívták. A Kufra vagy helyesebben Kufara elnevezést az arabok adták az oáziscsoportnak. Hogy a Teddák vagy Tibuk honnan származnak, még mai napig sincs megállapítva.

Érdekes, hogy a hódító zueiák is, ezeknek a megvetett feketéknek a nyelvét «a madarak sípolásához» hasonlították. Tény az, hogy az arab hódítás idején Kufra

tibu őslakói kultúra szempontjából erősen hanyatló állapotban voltak.

Az északi Taiserbó-oázisban még állott Dsrangyedi nevű várszerű fővárosuk és falvaik kőből épült, köralakú házakból állottak. Temetkező módjuk is régi kultúrára engedett következtetni, mert halottaikat fonott gyékényszőnyegre ültetve, boltíves, falazott kriptába temették. Tán ők a garamanták leszármazottai vagy azok az «ethiopiai troglodíták», akik előbbiekkel harcoltak?

A tibuk egy ideig ellentálltak az arab hódítóknak, de hamarosan feladták a löfegyverek elleni egyenlőtlen harcot és elvonultak dél felé. Csak kevesen maradtak egykori hazájukban, Kebabóban, amely most a Kufra nevet viseli, és azóta nomád életet élnek a francia *Vadai* és *Tibeszi* hegységek völgyeiben. De mind a mai napig a déli és nyugati Líbyai-sivatag legjobb ismerői és legkitartóbb vándorai. Rokontörzsei a *guraanok* a Szudán határán és — valószínűleg — a titokzatos *tuarégek* a francia Szaharában.

A tibuk és guraanok tehát ugyanezt a szerepet töltik be ma a Szaharában, mint a bushmanok Dél-Afrikában, elzüllött, kiüldözött őslakók, akik azonban alig emlékeznek hajdani kultúrájukra.

Az uveinati első sziklaképek felfedezése után megindult a találgatás, hogy vajjon az ősi teddák készítették-e, úgy mint a délafrikai képeket a bushmanok vagy pedig sokkal régibb történelemelőtti kultúra maradványai?

Ennek megállapítása volt a Líbyai-Szahara kutatóinak egyik feladata, amikor megkezdtem felderítő munkámat az ismeretlen sivatagban.

*

Hasszanein Bey és Kemal Ed Din herceg expedíciói után eleinte csak nagyon lassan indult a nehezen elérhető Uveinat-hegy felderítése.

Lionell Beadnell a Messaha-kút ásása közben, 1928-ban régi Ford-autóival elportyázott egészen Uveinatig, de csak fél napig időzött a hegy lábánál.

Ralf Bagnold őrnagy 1930 őszén, északról, a nagy

homoktenger mentén jövet, felkereste Uveinat déli lejtőjén az akkor legjobban ismert *Ain Dua* («a csodaforrás») sziklaforrást.

Ott találkozott az Uveinat völgyeiben pásztorkodó tibuk és guraanok sejkjének, *Herrinek* egyik emberével, aki elmondta az őrnagynak, hogy már 1926 óta nem érték el a trópusi esők a hegységet és azért már csak az öreg Herri és két embere tartózkodik ott.

Uveinat völgyei ugyanis tipikus «eső-oázisok», forrásai a ritka időszaki esőktől nyerik vizüket.

Mikor Hasszanein Bey 1923-ban felfedezte Uveinatot, mintegy 150 tibuk és guraan élt még a völgyekben, három évvel később Kemal Ed Din herceg második otltléte alkalmával már csak harmincan voltak, mert «az esők kimaradtak».

Bagnold őrnagy megkísérelte, hogy a hegy 1700 méter magas csúcsát (1907 m. abszolútmagasság) megmássza, de a rettenetes terep és vízhiány miatt kénytelen volt *Ain Duai* táborához visszatérni. Az őrnagy egyébként sem volt szerencsés Uveinatnál. Három autója közül az egyik oly tengelytörést szenvedett, amelyet helyben nem javíthatott meg. Kénytelen volt tehát a hegység átkutatásától eltekinteni és két kocsival Egyiptom felé visszatérni.

A tél folyamán, 1931. januáriusában, nagy események játszódtak le Uveinatnál. Akkor szállták meg az olaszok Kufrát és a menekülő felkelők egy csoportja hosszabb ideig tartózkodott a hegy forrásainál.

December elején P. A. Clayton, az egyiptomi sivatag térképező hivatal felügyelője, Uveinatól keletre dolgozott háromszögelésen és autós expedíciójával felkereste a hegységet, hogy egyrészt megjavítsa és visszahozza Bagnold őrnagy hátrahagyott kocsiját, másrészt vízkészletét kiegészítse az *Ain Dua*-forrásnál.

Legnagyobb meglepetésére *Ain Duánál* 10 főnyi menekülő csoportot talált, akik már napok óta élelem nélkül tengődtek ott, mert tevék híján nem követhették társaikat Egyiptom felé. Clayton tehát kénytelen volt ezeknek a szerencsétleneknek megmentésével foglalkozni és így ismét

elmaradt a titokzatos hegy közelebbi felderítése. Clayton másik rövid kirándulása Karkur Talhba sem eredményezett régészeti felfedezést.

Clayton azonban hosszabb felderítő utat tett Uveinatól északra, az akkor még ismeretlen kiterjedésű Gilf Kebir hegység nyugati lejtőjének mentén és épp ott, ahol visszafordult, egy szakadékos vadiban feltűnő egyedülálló sziklát látott, amely alatt természetes barlang vonta magára figyelmét. A barlang bejáratánál néhány zsiráf sziklába vésett képét találta! A barlang melletti sziklafalba hágsó módjára mély bevágások voltak vésve, amelyek annakidején a szikla megmászására szolgáltak. Az a hely a Gilf Kebir déli lejtőjén, az Uveinat hegytől mintegy 200 km-re északra fekszik.

A tavasz folyamán egy olasz tevés járőr érkezett Kufából Ain Duához és néhány napig ott táborozott a forrásnál, de semmi különöset ott nem talált.

A következő esztendőben, 1932. márciusában repülő-expedícióm alkalmával jártam a Dua-forrásnál, annélkül, hogy ott kutatásokat végezhettem volna, mert csak víztartóinkat töltöttük meg és máris indultunk tovább.

A Gilf Kebir lábánál a Clayton által felfedezett vésések mellett azonban néhány kőszerszámot és kézimalmot találtunk. Ezek lapos kőtáblák, gabona- vagy *Colosin*-magok megőrlésére szolgálnak, egy kézbeillő, keményebb kő segítségével. Korukat azonban nagyon kétséges volt megállapítani, mert a Szudánban még ma is használják ezeket a dörzsköveket.

Egyik felderítőutam alkalmával, emberkéz rakta szabályos kő-köröket találtam a Gilf Kebir és Uveinat közötti, általunk felfedezett fennsíkon. Ősrégi sírok vagy a tibuk valamilyen jelzése? Sajnos, nem végezhattunk ásatásokat.

Bagnold őrnagy 1932 őszén ismét Uveinatnál járt. Ain Duánál egy állandósított olasz járőr táborát találta. Ez alkalommal sikeresen megmászta a hegy legmagasabb csúcsát és felkereste a Hasszanein és Kemal Ed Din hercegtől felfedezett sziklaképeket Karkur Talhban.

További útján felkutatta az Uveinattól délkeletre fekvő

1700 m magas Kiszu-hegyet annélkül, hogy ott valamit talált volna, de több eredménnyel járt az Ain Duától mintegy 80 km-re egyenesen délnek fekvő, magányos Yerghueda-hegynél (1000 m), mert ennek északi lejtőjén vörös festett sziklaképeket talált.

Rákövetkező tavasszal (1933. március) a Gilf Kebir térképezésén dolgoztam és ismét felkerestem a Clayton által talált zsiráfos barlangot. Tán azért, mert ez alkalommal korán reggel jártam ott és más volt a megvilágítás, mint előző látogatásomkor, a szikla másik oldalán — amelyet pedig Clayton is, magam is, már alaposan átvizsgáltunk — újabb vésett képeket fedeztem fel. Két oroszlán és néhány zsiráf képét találtam. A környéken most is több kőszerszámot és egy szép köpengét és néhány kézimalmot találtunk. Ezek a hajdani patakmeder szélén feküdtek, teljesen a felszínen. Véleményem szerint ott valamikor kunyhók állottak, avagy sírokat mosott ki a hegyipatak egykori áradása.

Ettől a ponttól a Gilf Kebir nyugati lejtőjét követtem egészen a fensík legdélibb csúcsáig — ahol vésett emléktáblát állítottam fel, néhai Kemal Ed Din herceg tiszteletére — de sehol semmiféle őskori telepet nem találtam. Utamat Uveinatig folytattam és az Ain Dua forrásnál ütöttem táborot, ahol akkor már hónapok óta egy olasz térképező expedíció táborozott. Ain Duától dr. Kádár László barátommal kirándultunk az Uveinat-hegy nyugati völgyébe, Karkur Ibrahimba és a nagy északi völgybe, Karkur Talhba.

Visszatérve beszélgettünk Lodovico Caporiacco gróffal, az olasz expedíció egyik vezetőjével, azokról a sziklaképekről, amelyeket Hasszanein és Kemal Ed Din herceg, Karkur Talhban találtak. Caporiacco tanár biztosított, hogy az Uveinat-hegyen még sok mindenféle rejtély vár megoldásra. Elmondta nekem, hogy amikor a hegy ormát megmászták, katonái egy helyen barlangot találtak, amelyben nagy ür tátongott. Köveket dobáltak a hasadékba és tisztán hallották, amint azok nagy loccsanással mélyen lent a hegy belsejében *vízbe* estek.

A Dua-forrás is nagy gömbölyű gránitsziklák közül

szivárog elő és hatalmas sziklatömbök alkotta, természetes barlang védi meg vizét az elpárolgástól. Amikor 1932-ben Ain Duánál voltam, másfél óra alatt 400 liter vizet mertünk a forrásból víztartóinkba, most már csak napi 120 litert adott! Az olasz tanár elbeszélése azonban meggyőzött arról, hogy a hegy belsejében még vannak természetes ciszternák, amelyek az esővizet magukba gyűjtik és csak nagyon lassan adják le a nyílt forrásoknak. Valamikor régen még gyakoriak lehettek az esők Uveinatnál és Ain Dua melletti táborhelyünknel is tisztán ki lehetett venni, hogy azok a nagy sziklák, amelyeknek árnyékában táboroztunk, valamikor még egy nagy tó vize alatt voltak.

Kezdett érdekelni, hogy vajjon milyen a hegyoldal feljebb, ott, ahol a hajdani tó partja lehetett? Szóltam hű kísé-
rőmnek és famulusomnak a szudáni Gyalin törzsből származó Sabr sofförömnek, hogy kutasson egy kissé a hegyoldalon, hátha talál olyan barlangot, amely a Dua-forrás ciszternájába nyílik.

Május 12-e volt és kezdődtek a meleg napok. Ain Dua-szikla katlanában szinte kibírhatatlan rekkenő hőség volt. Társaim ebéd alatt szemrehányást tettek nekem, hogy miért nem indulunk már visszafelé Egyiptomba, amikor most már úgyszólván kilátástalan minden felderítő munka. Mialatt vitakoztunk, beállított Sabr és jelentette, hogy a Dua-forrás felett több nagy barlangot talált, de egyikben sincsen kútnyílás.

Hogy jó példával járjak elől társaimnak, kijelentettem, hogy ebéd után fel fogok oda mászni. Csak úgy, úszónadrágban és gummitalpas cipővel, bajtársaim fejcsóválása közepett nekiindultam az izzó sziklafalnak. Sabr kitartóan mindenütt mellettem. Kis idő múlva azonban beláttam, hogy örültség ez a hegymászás délután két órakor és szóltam Sabrnak, hogy egyelőre keressük fel valamelyik barlangot és majd csak később másszunk feljebb. Az Uveinat-hegy oldala itt óriási gömbölyű gránittömbökből áll, egymás hegyén-hátán valóságos barlanglabirintussá csoportosulnak. Sabr az egyik ilyen nyílásnál megállva, kijelentette, hogy ő a délelőtti folyamán ennél is látott olyan állatképet, mint

Karkur Talhban, bár lehet, hogy csak az esővíz csinálta a foltot és hogy nem is kép.

— Hol, melyik barlangban láttad?

— Amott Uram, valamivel lejjebb.

Lesiklottam a sziklákon és a következő pillanatban nagy gránittömb alatt álltam, ennek alsó része *tele volt* vörös, barna és fehér emberi és állatképekkel.

— Menjünk innen, ó Uram — rimázkodott az elszűrült Sabr — ez rossz hely, itt gonosz szellemek vannak!

— Hogy mondhatasz ilyent mint igazhívó? Te szerencsétlen! Ez olyan felfedezés, amilyent még sohasem tetünk.

Lefeküdtem a barlangban, hogy jobban szemügyre vehessem a képeket. Ugyanolyanok voltak, mint a Kemal Ed Din hercegtől talált néhány festmény, csak sokkal több és teljesen épségben. Azonnal láttam, hogy a herceg festményein miért nem lehetett megállapítani, hogy milyen állatokat ábrázoltak. Az állatképek — csupa tehénkép — két színnel voltak festve, vörössel és fehérrel. Ha az ember eltörölné a fehér festéket a tarka tehenek képéből, csak vékony hosszú fél test maradna meg, egész kicsiny fej és túlvékony lábak. Azokon a képeken, amelyek Karkur-Talhban vannak, hiányzik a körvonalakat kiegészítő fehér festék és azok sem ábrázolnak mást mint szarvasmarhát.

Kis idő múlva átmentünk a szomszéd barlangba és abban is gyönyörű szép sziklafestményeket találtunk. Most már nem bírtam tovább. Szikláról-sziklára ugrálva megindultam visszafelé a táborba. Ép Caporiacco gróffal találkoztam.

— Mondja, tanár úr, alaposan megnézte a Karkur-Talhi sziklafestményeket?

— Igen, miért?

— Nem gondolja, hogy azok teheneket ábrázolnak?

— Lehet, bár nem hiszem. Inkább gazellák vagy antilopok.

— Nincsenek más ilyen sziklafestmények az Uveinat-hegyen?

— Nem tudok róluk.

— Hát bebizonyítom Önnek, hogy a Karkur-Talhi-képek tehenek képei és hogy igenis vannak festmények itt Ain Duánál!

Egy órával később Caporiacco tanár megparancsolta az olasz misszió katonáinak, hogy rajvonalba fejlődve mászszák meg a sziklaoldalt és nézzenek meg alaposan minden barlangot. Nemsokára innen is, onnan is örömteljes kiáltások hangzottak, mert a tanár minden festett barlangra tíz líra jutalmat tűzött ki. Vagy féltucat festményekkel borított barlangot találtunk Ain Dua felett, körülbelül abban a magasságban, ahol azelőtt a tó tükre lehetett.

A képek némelyikükben kitűnő állapotban voltak, mégis azonnal megállapíthattuk, hogy ezek a festmények ősrégiek.

Az emberi alakok sötétbarna színnel vannak festve, hajuk vörössesárga. Kezükben rövid íj, amelynek egyik vége kampós, vállukon fehér szíjon nyíltartó tegez. Fehér öv és ugyanolyan kar- és lábkötő díszíti őket, hajukban fehér toll.

Az állatok kizárólagosan tehenek, négy különböző szarvformával. Csak az egyik barlangban van egy zebra vagy vadszamár és két különös szarvasmarha képe, abból az ősi «bos africanus»-fajból, amely a fáraói Egyiptom idejében már kihaltó félben volt.

Ez az Ain Duai felfedezés gazdagságában és épségében vetekedett a spanyolországi Altamira- és Minateda-barlangok festményeivel. Az Uveinat-hegy egy csapással híressé vált.

*

A tudományos világban hamarosan elterjedt az a hír, hogy a Líbyai-sivatag szívében őskori sziklafestményeket fedeztem fel. Már ugyanaz év őszén ismét útban voltam sivatagjáró kocsijaimmal az Uveinat-hegy felé. Egy német tanárt vittem oda asszisztensével és egy festőnővel együtt, hogy kérésére az Ain Dua feletti barlangok sziklaképeit tanulmányozhassa és másolhassa.

Mialatt kísérőim a Dua-forrásnál munkához láttak, elmaradhatatlan Sabr soffőrömmel végigportyáztam a kör-

nyéket és táborunktól nyugatra még további öt festett barlangot találtam. Az egyikben tűzkőből készült nyílhegyet és kőpengét ástam ki a homokból. Uveinat környékén sehol sincsen tűzkő, nyilvánvaló tehát, hogy ezeket a kőszerszámokat felső Egyiptomból hozta ide valamelyik történelemelőtti vadász, mert ott a *Fayumban* ugyanilyen anyagból való és hasonló megmunkálású kőszerszámokat ismerünk.

Néhány nap mulva, csak egyik kocsival, megkerültem a hegyet és táborunktól 90 km-re fekvő Karkur Talh völgyében ütöttem tanyát. Sabrral itt ismét alapos kutatásba kezdünk. Bevallom, hogy az a remény is kecsegtetett, hátha sikerül líbyai vadjuhot elejtenem, de eredmény nélkül követtük a vadváltókat. Annál több szerencsém volt az őskori leletekkel. Eddig Karkur Talhban csak Hasszanein és Kemal Ed Din herceg vésett és festett sziklái voltak ismeretesek, most három nap alatt további 37 vésett sziklát és 24 szebbnél-szebb képekkel kifestett barlangot fedeztem fel.

A sziklavésések között olyan ökrök ábráira bukkantam, amelyeknek szarva a homloktól előre és lefelé ívelve van ábrázolva. Eleinte azt hittem, hogy csak az őskori művész rajz-hibájáról van szó, de nemsokára meggyőződhettem arról, hogy ezek a lefelé hajló szarvak szándékosan lettek így feltüntetve. Ismét egy tanújele annak, hogy Herodotosz nem tévedett, amikor a Garamanták szarvasmarháiról írt, hogy szarvuk miatt kénytelenek hátrafelé legelészni. Érdekes, hogy később Egyiptomban a szakkarai piramisok melletti *Ti* sírban olyan domborműveket láttam, amelyek ökrök hosszú sorát ábrázolják legtöbbször rendes líraalakú szarvval, de közöttük egy-kettő ilyen különös előre és lefelé hajló szarvval.

A festett barlangokban óriási képanyagra bukkantam. Azonnal megkülönböztethettem, hogy többféle stílusról van szó. Voltak olyanok, mint az Ain Dua melletti képek, de ezekről teljesen elütő más színekkel és más modorban festett ábrák is. Kezdtem a különböző barlangokat tektonikus és geológiai szempontból egymással összehasonlítani, és arra a meggyőződésre jutottam, hogy ezek a festett barlangok sohasem voltak lakóhelyek, hanem . . . forrásbarlangok.

Valamennyi olyan helyen képződött, ahol a vízáteresztő nubiai homokkő, a szilárd igneus vagy vulkánikus kőzet-rétegen nyugszik. A homokkővön átszivárgó esővíz a szilárd réteg felett utat vájt magának a völgyek felé, és ahol előtört a homokkőből, kisebb-nagyobb barlangot mosott ki. Önkénytelenül arra kellett következtetnem, hogy ezek a festmények olyan korszakban készültek, amikor ezek a forrásbarlangok nagy szerepet játszottak a környék lakóinak életében. Valószínű, hogy Líbia kiszáradásának és el-sivatagosodásának kezdetén alakult ki az a kultusz, amely az akkori bennszülötteket arra indította, hogy mintegy a forrás szellemének áldozva, kegyeleti festményeket készítsenek a barlangokban.

Csakugyan a leghomályosabb, legkopottabb és a homokkőben tartalmazott mésztal által átütött képeket a legmélyebb fekvésű barlangokban találtam, tehát azokban, amelyek legkorábban apadtak el. Azok a barlangok, amelyek fönt a völgy kezdetén vannak, a leggazdagabbak és elképzelhető örömmel, amikor ezeknek egyikében négy különböző időszak festményét, egymás *föle* festve, egymást borítva találtam. Meg volt a különböző stílusok kulcsa! Legalul, a legrégebbi képek már alig láthatók, sötétbarna színűek. Felettük sötétvörös és sárgásfehér ábrák és azok felett majdnem futurisztikus, modern merész vonalakkal festett, rikító vörös és átlátszó fehér alakok vannak. Jellegzetes, hogy ez a «kulcsbarlang» Karkur Talh felső folyásában van, és hogy azon túl a vadiban felfelé már nem találtam több festett barlangot. Az eső-oázisok völgyeiben a források ma is csak a legfelső völgyszakaszokban vannak, mert a kevés víz már nem ér le a völgyek mélyebb pontjaihoz. Annak idején ebben a barlangban lehetett az utolsó forrás, amelynek elapadása kivándorlásra kényszerítette az őskori festőművészeket.

Visszatértem Ain Duához és miután rövid kirándulást tettünk az onnan 80 km-re délre fekvő Yerghueda-hegyhez, hogy ott a Bagnold őrnagytól felfedezett festményeket lemásoljuk, elvittem kísérőimet Karkur Talhba, ahol a kintűnő festőnő két hét alatt több mint 500 képet másolt le.

Innen az Arkenu-hegyhez hajtottam, Uveinattól 60 km-re északnyugatra. Arkenu jóval alacsonyabb (1400 m abszolút) és kisebb mint Uveinat, ugyancsak gránitból és komokkóból áll, majdnem kör alakú kráterszerű hegy, belsejéből csak egyetlen Karkur (völgy) fut alá. Ennek a völgynek bejáratánál egyedül álló hatalmas fa áll, abból a ritka fajtából, amely csak a líyai hegyek belsejében fordul elő, s amelyet a bennszülöttek Arkenunak neveznek.

Amikor Hasszanein Bey 1923-ban felfedezte Arkenut, a Karkur belsejében még lakott egy guraan-család. Ennek a völgynek egyébként oly szűk a bejárata, hogy a nomádok régebben bőséges esők után tevéiket behajtották a völgybe és azt sziklával és akácágakkal eltorlaszolja, az állatokat hónapokig is magukra hagyták. Amikor tibü barátommal, Nyiki Nyikivel beszélgettünk Karkur Arkenuról, két kezeujját szétterpesztve, egymás fölé rakta és így mutatta nekem, hogy mennyi zsír volt a tevék púpján, amikor két hónap múlva ismét értük mentek az arkenui völgybe.

Az egyetlen forrás, amelynek vize azonban erősen keserűsótartalmú, messze fent fekszik a Karkur «fejében».

Amint Sabrral barlangok után kutatva a völgyben felfelé igyekeztünk, előbbi két vadjuhot látott, de sajnos, oly távol voltam tőle, hogy mire odahívott, már eltűntek a járhatatlan hegyoldalon.

Közvetlen a forrás mellett egy arab asszony holttestére bukkantunk. Később Kufrában megtudtam, hogy ez az asszony, egy másikkal együtt, Merga-oázisból jövet, Uveinaton és Arkenun át Kufra felé igyekezett, de Arkenunál a fáradalmas út áldozata lett. A másik beérkezett Kufrába. Mint már oly sokszor a Líyai-sivatagban, nagy kölapokból, kelet felé tekintő sírt építettünk.

Arkenuban csak egyetlen festett barlangot talált a tanár asszisztense.

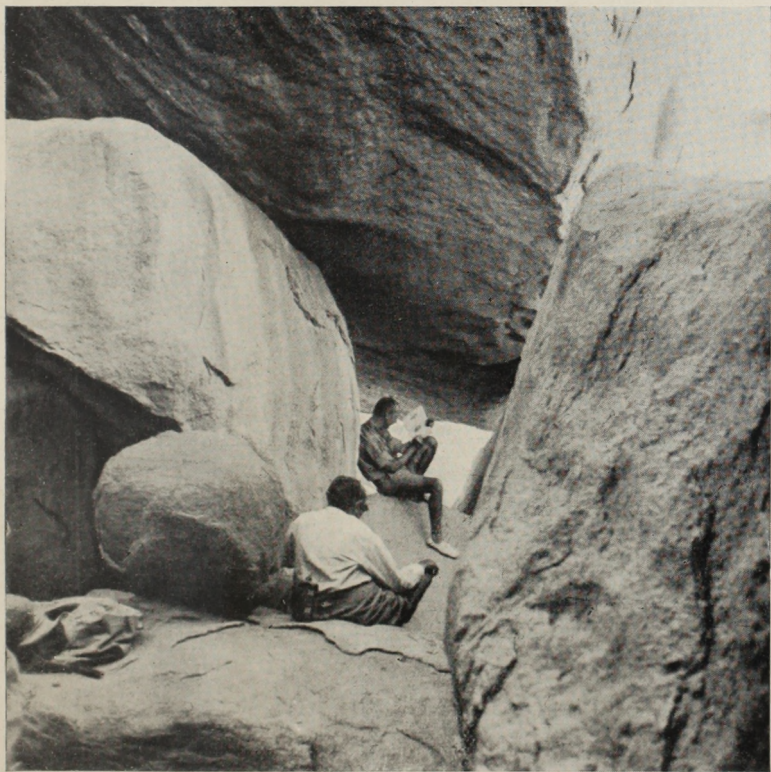
Innen Kufrán át a Gilf Kebir-hegység északnyugati sarkához vezettem az expedíciót, ahhoz a sziklavölgyhöz, amelyben 1931-ben P. A. Clayton, és 1932-ben és 1933-ban én magam találtam vésett képeket és közserszámokat. Itt is, mialatt kísérőim másoltak, Sabrral felderítőútra indul-

tam a Gilf fennsík sziklapárkányának mentén kelet felé. Most már messziről felismertem a sziklák olyan rétegezését, ahol a puha homokkő kemény kőzetten nyugszik. Táborunktól 4 km-re ilyen vadiba hajtottam és már előre bejelentettem Sabrnak, hogy ismét festett barlangokat fogunk találni. Újabb felfedezésünk minden várakozást felülmúlt.

Négy, gyönyörű képekkel kifestett barlangra bukkan-
tam. A legnagyobbikban tisztán lehetett látni, hogy a bar-
langok mennyezete valamikor teljesen ki volt festve. Az
évezredek folyamán a legtöbb helyen lehullott az a kőréteg,
amely annakidején a barlang mennyezete volt és csak
egyes foltokban maradt meg a festményekkel borított haj-
dani alap. Ez a vadi, valamikor tó lehetett és az egyik
barlangban csakugyan úszó emberek képcsoportját talál-
tam. Ugyanitt egy eddig még nem szerepelt szín, a sárga
okker tárult először elénk. A képek stílusa határozottan
ó-egyiptomi, családi és táncjelenetek, ijjas férfiak harca és a
viseletek valóságos divatlapja. A legnagyobbik barlangban
nagy, oválisra csiszolt követ találtam, egyik felülete ugyan-
csak vörös festéssel volt borítva. Eleinte azt hittem, hogy
annakidején ez a kő szolgált a festékpör őrlésére, de amint
jobban szemügyre vettem, a kő mindkét lekerekített ol-
dalán bevéssett szemeket és száját láttam. Később Kairó-
ban az egiptológusok megállapították, hogy ez a kő leg-
primitívebb formája az ó-egyiptomi sírokban található
úgynevezett *palettáknak*.

Ezt a völgyet elneveztem Vadi Szórának, «a képek
völgyének» és társaim nem győztek álmélni, amikor
másnap idevezettem őket.

Elhatároztam, hogy gazdag gyűjteményünket kiegészí-
tendő, felkeresem most már azokat a helyeket, amelyeken má-
sok is találtak sziklavéséseket. Mindenekelőtt azok jöttek te-
kintetbe, ahol az angol Newbold és Shaw kutatók 1927-ben —
eredménytelen Zarzura-keresőexpedíciójuk alatt — szikla-
képekre bukkantak. A két tudós annakidején tevés kara-
vánnal indult El Faserből, a Meidob- és Tageru-hegyeket
érintve, a Nátron-oázis felé, majd onnan Mergába. Ettől az
oázistól északra egy ideig keresték a Líbyai sivatag másik,

Sziklafestmények másolása közben Ain Dua-nál ; dr. Bermann és szerző.

Sziklafestmények Ain Dua egyik barlangjában.

Dr. Kádár László kőszerszámokat gyűjt Ain Dua
barlangjaiban.

Kőépület romjai az Uveinat-hegyen.

Művészi sziklafestmény Karkur Talh-ban.

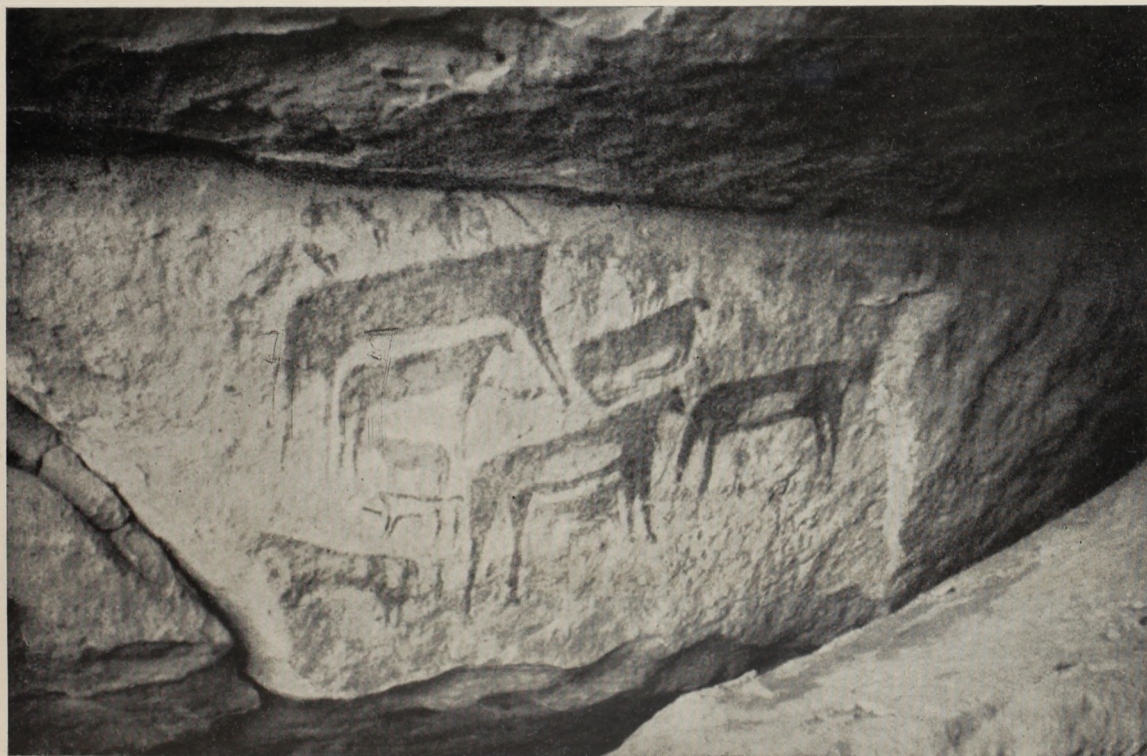
Művészi sziklafestmény Karkur Talh-ban.

Forrásbarlang Vadi Szorában.

Sziklavésések Karkur Talh-ban.

Vörös okkerfestmények Karkur Talh-ban.

még ismeretlen oázisát, amelyet a bennszülöttek Bir Bidi, Bir Ojo vagy Ain Kijeh név alatt emlegettek. Azután, eleinte észak felé folytatták útjukat, majd északkeleti irányba fordulva, a Szelima-oázishoz értek, onnan Vadi Halfába meneteltek.

Newbold és Shaw expedíciójuk folyamán több pontos helymeghatározást végeztek és négy helyen találtak vésett sziklaképeket. Az általuk készített térkép természetesen csak útjuknak iránytű-traverzáját tüntette fel, az asztronómiaiilag meghatározott pontok között. Nem állt más rendelkezésemre, mint az angolok adatai, kénytelen voltam tehát az általuk meghatározott pontokat az egyébként üres térképre feltenni és azokat egyenes vonallal összekötni. Ez volt 4000 km-es útvonalom, amelyet ismeretlen vidéken keresztül, csak az iránytűre utalva kellett követnem.

A Gifl Kebirtől két nap alatt visszahajtottam a Messahakúthoz, ugyanazon útvonalon, amelyet 1932-ben követtem és onnan iránytű után, még teljesen ismeretlen és térképezetlen sivatagszakaszon át, harmadnap a Szelima-oázishoz. Kísérőimet itt hátrahagytam és csak Sabrral két kocsival átrogtunk Vadi Halfába újabb benzinrakományért. Mivel dél felé, vagyis szudáni területre igyekeztünk, erre külön engedélyt kellett kérnem a szudáni hatóságoktól, ezt azzal a feltétellel kaptam meg, hogy lehetőleg kerüljem a Merga- és Nátron-oázisokat, mert ott az utolsó két évben guraan és kababis rablókhoz csatlakozott, kufrai menekültek sok gondot okoztak a hatóságoknak.

Szelima-oázisnál benzindepot hagytam hátra, hogy annak segítségével a Darb el Arbain karavánúton visszatérhessek Egyiptomba és neki vágtam délnyugat felé, az ismeretlen sivatagnak. . . .

*

A déli Líbyai-sivatagban, szudáni területen, öt olyan helyről tudtam, ahol történelemelőtti telepeket fedeztek föl. A két angol tudós Newbold és Shaw, dél felől jövet, először is a Vadi Hauár partján találtak kőszerszámokat. Karavánjuk vezetői, egy kababis arab és egy hauavir törzs-

beli szudáni, ettől a vegetációs vaditól északra, sziklavésésekkel borított hegyhez vezették őket. Ezt *Zolat el Hammadnak* nevezték. A Merga-oázistól mintegy 40 km-re északra ismét két helyen találtak sziklavéséseket, az egyiket *Tamr el Kuszeirnak*, a másikat *Vadi Anagnak* hívták a kabirok. Ettől a helytől kétszáz kilométerre, északkeletre, óriási síkság közepén, egyedül álló sziklára bukkantak az angolok, és *Burg et Tujurnak* nevezték el. A szikla lábán egyetlen vésett ökör-ábrát találtak.

Szelima-oázistól elindulva fordított sorrendben szándékoztam meglátogatni a két angol által 1927-ben felfedezett őskori telepeket. Először is tehát Burg et Tujur irányában indultam el, abban a tudatban, hogy ha Szelima forrásától pontosan betartom a 255 fokos iránytűkurzust, 75 km megtétele után, magányos sziklához, a Burg et Tujurhoz kellene érkeznem.

A csoda megtörtént, dacára a Szelima-oázis körül rendkívül szaggatott, hegyes-völgyes terepnek, amely 30 km után teljesen sík és minden tájékozópont nélküli zerirbe ment át, pontosan 70 km után felbukkant a távolban az a parányi fekete pont, amely az alig 10 méter magas és ugyanolyan átmérőjű, egyedül álló Burg et Tujur-szikla volt. Ezt a különös sziklát az angolok annakidején azért nevezték el a «madarak tornyának», mert lapos tetejét vastag rétegben borítja a guánó, körülötte pedig százával fekszenek a madárvonulás idején itt elhullott éneklők mumiái. Már sokszor tapasztaltam, hogy a vándormadarak, amikor a sivatag felett elvonulnak, ilyen biliárdasztal-síma homokfelületeken a legkisebb fix pontot — legyen az egy eldobott benzinkannánk vagy akár csak egy nagyobb kő — is felhasználják arra, hogy annál megpihenjenek. Burg et Tujur évezredek óta tájékozópontja a vonuló madárseregnek. De valamikor ősrégen, amikor ez a végtelen síkság még nem volt homokzerir, hanem steppe, ugyancsak tájékozópontja lehetett Libya őslakóinak, mert különben hogyan kerülhetett volna a szikla északi oldalára az a vésett ökörkép? Newbold és Shaw annakidején, közvetlen a homok felett, a szikla lábánál bukkantak erre a képre, most azonban vagy félméter-

nyire le kellett ásnom a homokba, amíg rá találtam. Lehet, hogy a madárszikla, mélyen a homok alatt, őskori vésésekkel van borítva? A szikla közelében néhány szép kőszerszámot találtunk.

Innen délnyugatnak fordultam, Vadi Anag felé. Az első 40 km versenypályának beillő zerir volt, aztán hamarosan rosszabbodott a talaj és Burg et Tujurtól mintegy 70 kilométerre oly «kömezőre» kerültem, amilyenel eddig még sohasem találkoztam. A legnagyobb erőfeszítés mellett szegény, agyongyötört Ford-kocsijaimmal óránként alig 15 km-t tudtam átlagozni. Az angolok karavánja annakidején útvonalomtól mintegy 30 km-re keletre haladt, útleírásukban ugyancsak panaszkodtak a rettenetes rossz terepre. Én az iránytűkurzust igyekeztem betartani és ennek köszönhettem azt a szerencsét, hogy Burg et Tujurtól mintegy 130 kilométerre kis eső-oázisra bukkantam, tőle ősrégi útjelzések vezettek egyenesen Merga felé. A felfedezés örömét azonban alaposan megrontotta egy hátsó tengelytörés, amelyet süvítő szélben félnapos késéssel kellett kijavítani.

Mergától északra végre kivergődtünk a kömezőből és dombos vidékre kerültünk. Állítólag ezen a tájon fekszik az az ismeretlen oázis vagy forrás, amelyről csak a tibuk és guraanok tudnak. Csakugyan három Addax antilop egészen friss nyomát kereszteztük, amelyek észak felé haladtak. Bármennyire szerettem volna, nem követhettem őket, mert benzin- és vízkészletünk nem engedélyezett semmilyen kitérőt vagy idővesztést.

Most is szerencsésen navigáltam, mert pontosan befutottam abba a völgybe, amelyet Newbold és Shaw vezetői, Vadi Anagnak, «az őseemberek völgyének» neveztek. Majdnem köralakú, mintegy 2 km átmérőjű sziklás katlan, némi vegetáció áll benne, azonban nem az eső-oázisok tipikus Talh, Szajal és Tundub cserjéi, hanem a valódi talajvíz-oázisok, Terfái és Halfa-füve. A teknő legmélyebb pontján megtaláltuk azt a helyet, ahol az angolok annakidején kutatástak, ez most azonban ismét be volt temetve homokkal. Nem messze innen egy sziklafalon rengeteg vésett em-

beri és állati ábra van. Stílusuk ugyanaz, mint az Uveinat-hegy sziklavésései, tán valamivel kezdetlegesebb.

Newbold és Shaw annakidején úgy vélték, hogy ez a depresszió a sokat emlegetett *Bir Bidi*, és miután bőséges vízre bukkantak, meg voltak győződve arról, hogy ráakadtak a guraanok hírhedt rejtekhelyére. Innen alig 20 km-re fekszik az a másik vésésekkel borított sziklapiramis, amelyet ők Tamr el Kuszeirnek hívtak. Mivel nem követhettem ugyanazt az utat, amelyen az angolok tevés karavánja járt, kerülővel igyekeztem ehhez a sziklahegyhez és útközben . . . majdnem beleestem Bidi kútjába! Szabályos köralakú sziklába vésett, mintegy három méter mély kút, alacsony fallal van körülvéve, mellette egy lebokrosodott datolyapálma. Tehát véletlenül ismét fontos felfedezést tettem.

Míg társaim Tamr el Kuszeir sziklaképeinek másolásával foglalkoztak, egyébként ez az egyedüli hely, amelyen a vésett ökör- és tehénképek piros festékekkel ki vannak szinezve, derék Sabr sofförömmel elindultam dél felé, a Merga-oázis felderítésére. Itt ugyanis vigyáznom kellett arra, hogy össze ne találkozzak azzal a rablóbandával, amely részben guraanokból, részben kufrai zueia arabokból áll és amelynek vezére a Nílus völgyében retteget *Gongoj* volt. Egy évvel ezelőtt egy dongolai karavánt, amely a Nárton-oázis felé igyekezett, ezek az elszánt fickók megtámadtak, a karaván 12 kísérője közül nyolcat agyonlőttek és 120 tevéjüket elrabolták. Az angol kormány akkor repülőgépeket küldött a Merga-oázisba, de a rablóknak már csak hült helye volt. Indulásom előtt Kufrában megtudtam, hogy a repülőgépek közeledtére a Bidi-kúthoz vonultak és ott rejtőztek a sziklák között. Fontos volt tehát, hogy előbb terepszemlét tartsak a táborhelyüinktől 40 km-re fekvő Merga-oázisban, mielőtt azt felkereshetnénk.

Amikor a felderítőútra készültem és kísérő után érdeklődtem, társaimnak feltűnően sok dolguk akadt. A tanár úr sürgősen kőszerszámokat keresett, asszisztense el volt foglalva a sziklaképek fényképezésével, a festőnő festett — bár ő szívesen vállalta volna, hogy velem jöjjön — és

Szelim szakácsom kijelentette, hogy friss kenyeret kell sütnie. Mint rendesen, most is szegény Sabr volt az áldozat.

Amikor a leírhatatlan rossz, hegyes terepen át végre Merga-oázis medencéjéhez közeledtünk, sok expedícióm hű kísérője Sabr — tán először, amióta ismerem — vonakodott, hogy tovább kísérjen. A felbukkanó pálmakoronákat bujkáló embereknek nézte, és amikor egy varjú repült el felettünk, kijelentette, hogy már csak azért marad velem, mert «most már meg van írva, hogy mindkettőnket meg fognak gyilkolni a vad guraanok». Hihetetlen, hogy a nilusmenti szudániak mennyire rettegnek a sivatag beduinjaitól. Természetesen az oázis el volt hagyatva és a nyomok után ítélve már hónapok óta nem járt erre senki. A kis Merga-oázis legfőbb ékessége az a gyönyörű szép sós-tó, amely a pálmaliget kellős közepén fekszik. Ha az ember alig néhány lépésnyire a tó partjától lyukat váj a homokba, kitűnő édes víz bugyog elő míg a tó vize az állandó elpárolgás következtében annyira telített sóval, mint akárcsak a Holt-tenger. Nagy élvezettel fürödtünk benne, de úszni nem lehetett, legfeljebb csak a víz színén . . . ülni.

Mergától a Nátron-oázis felé vezettem az expedíciót. Ez az oázis egy szakadék lábánál fekszik és hatalmas terméshátat medencéiről híres. Az arabok emberemlékezet óta, karavánszám szállítják innen a nátronsót a lakott területekre.

Mielőtt a fennsík széléhez értünk volna, a Darb el Arbain karavánút mesgyéit keresztesztük. Előttem ismeretlen, térképezetlen területen jártunk és a Szelima-oázis óta minden kitűzött célokat csak az iránytű segítségével kellett megtalálnom. Bár az Arbain-úton aránylag könnyűszerrel lehajthattunk volna az oázis medencéjébe, mégis fent a platón ütöttem táborot, mert már estefelé járt az idő. Társaim szemrehányást is tettek, hogy miért választottam ilyen széljárta magaslatot táborhelynek, és különösen a mergai felderítő út óta hősködő Sabr biztatott, hogy csak hajtsunk le az alattunk elterülő oázisba.

Amikor teljesen besötétedett, elmentem a szakadék pereméhez és a messzelátóval tekintettem a távoli oázis felé.

Néhány pillanat mulva már hívtam is a zsörtölődő Sabrt és kezébe nyomtam a távcsövet, hogy lássa ő is, miért maradtam a fennsík szélén: a Nátron-oázisban közel 100 tábortűz lobogott!

Másnap hajnalban nagy ívben megkerültem «Gongoj és társainak» táborát és még 100 km-t futottunk délnek, amíg elértük utunk végcélját, Vadi Hauar növénydús völgyét.

A Vadi Hauár a francia Vadaiból ered és valamikor hatalmas folyam lehetett, amely délnyugat felől, északkelet felé — valószínűleg a Nílusba — folyt. Teljes hosszában még ma is ismeretlen és előttünk csak Newbold és Shaw, valamint Bagnold őrnagy expedíciói keresztezték két különböző pontját. A Khartumból elindult és Mergába érkezett repülőgépkülönítmény ugyancsak elrepült a csodálatos vadi felett, és annakidején láttam érdekes fényképfelvételeiket. Ott, ahol a Nátron-oázistól délre a vadit elértem, enyhén hullámszó, egyébként sík homoksivatagon vonul keresztül. Kelet felől a Dzsebel Rahib 300 méter magas, töredezett sziklacsúcsai, nyugat felé alacsony dűnevonulatok voltak láthatók. A vadi medre alig 30 méterrel fekszik a sivatag felszíne alatt és itt mintegy 8 km széles. Élénkzöld, sűrű vegetáció borítja, főleg a lombdús *Sau*-bokor vagy — ahogyan Egyiptomban nevezik — *Arak*-bokor. A tropikus esők némely esztendőben elérik a vadit, legalábbis annak felső folyását, mégis a vadi medrében sehol sem lehet kutatásni. Még nincsen teljesen tisztázva, hogy a sűrű növényzet gyökerei, hogyan veszik fel a vadi medre alatt vonuló nedvességet. Azon a ponton, ahol elértük Vadi Hauárt, a völgy már erősen kiszélesedik és közeledik a Rahib-hegy déli lejtőjén fekvő deltájához, ahol hirtelen, minden átmenet nélkül megszűnik a vegetáció és a hajdnai folyómeder elvész a homoksíkságban.

Sajnos, csak három napig időzhettünk itt, de ezalatt is számos történelemelőtti telepet találtam. A vadi északi partja valamikor az őslakók temetkező helye lehetett. A szél azóta elhordta a termőföldet és most a hajdani sírok a homok felületén úgyszólván napvilágon fekszenek. Sabr kíséretében végzett felderítő és térképező utaim alatt nem-

sokára annyira begyakorlódott a szemünk, hogy már mesziről megláttuk a homokban azokat a foltokat, ahol cserépedények, gyönyörűen csiszolt zöld, *diorit*-kőből készült balták, tűzköpengék és nyílhegyek jelezték a hajdani sírok helyét. Ezek az eszközök nem lehettek használati tárgyak, hanem valószínűleg mint kegyeleti adományok lettek a halott mellé téve, mert némelyikük — alighanem a szegényebb osztály sírjaiban — teljesen használhatatlan, puha homokkőből vannak formálva.

Egy helyen beboltozott, épített sírokra bukkantam, de megfelelő szerszám híján nem is gondolhattam ásatásra.

A Vadi Hauár egyébként bővelkedik vadban. Számos Addax és Orixantilopot, struccokat és Adragazellát láttam.

Egyik portyázó utamon négy emberből álló karavánt pillantottam meg, amint a Nátron-oázis felől jövet, közeledett Vadi Hauár felé. A beduinok rettenetesen megrémültek a soha nem látott magányos ördögszekér közeledtére és félelmüket talán csak Sabr ijedtsége múlta felül, amikor rozoga, hosszúcsövű puskáikat meglátta. Kababis arabok voltak, Nátron-sót szállítottak a Meidob hegyekben lévő falvaikba. Megtudtam tőlük, hogy a Nátron-oázist nem ok nélkül kerültem el, mert ott közel 200 guraan táborozik, de megtudtam azt is, hogy az oázis legdélibb kútja, *Bir Milani* mellett nincsen senki.

Másnap Newbold és Shaw útvonalát követve, felkerestem a Zolat el Hammad sziklahegyet, amely tulajdonképpen a Dzsebel Rahib egyik kifutója. Mialatt kísérőim itt másolták a nagyszámú sziklaképeket, egyedül felderítőútra indultam a Dzsebel Rahib felé, onnan azzal az elhatározással tértem vissza, hogy soha többé nem távolodom el teljesen magányosan 20 km-re a tábortól. Messziről ugyanis olyan sziklapiramist láttam, amelyről biztosra vettem, hogy őskori képek lesznek rajta. Amikor odaértem, reményem teljesült, sőt a hegy oldalában mély forrásbarlangot láttam, benne esetleg festmények is lehettek. Amint lehajolva a barlangba be akartam mászni, belülről éles hörgés hangzott és a következő pillanatban nagy, sárga, fekete-pettyes test süvített ki mellettem, úgyhogy majdnem fel-

döntött. Percekre elállt a szívverésem még akkor is, amikor a tovaszáguldó állatban felismertem, hogy nem leopárd, hanem csak ártatlan gepárd.

Zolat el Hammad szikláin találtuk az első elefántképeket a szokásos zsiráf-, antilop- és szarvasmarhaábrákon kívül. Általában ezek a déllíbyai képek kevésbé művésziek, mint az uveinatiak, viszont feltűnően sok kép van egy-egy sziklára vésve.

Meg vagyok győződve arról, hogy a Meidob-hegység belsejében még több őskori telepet találtam volna, ha nem ijeszt meg annyira az a gepárd.

Gyűjtőmunkánkat ezzel befejeztük, több mint 1200 másolatot és sokszáz fényképet készítettünk a Líbyai-sivatag őskori sziklaképeiről és több láda kőszerszámot és égetett cserepet gyűjtöttünk össze.

A Darb el Arbain ősi útvonalán, a «megyven nap karavánútján» hat nap alatt elértem Kharga-oázist és onnan további két nap alatt a Szent Folyó országának fővárosát, Kairót.

*

Végül néhány szót a líbyai őskori leletek jelentőségéről.

Egyiptomban, vagyis a Nílus völgyében 5000 éves kultúra emlékeit találjuk. Óriási kőpiramisokat, művészien díszített sírokat, festményeket és szobrokat, amelyek mind hatalmas, fejlett, ősi kultúráról tanúskodnak.

Az egiptológusok megállapították, hogy ezek közül a szakkarai lépcsőpiramis és a nagadai kifestett téglasírok a fáraói Egyiptom legrégibb műemlékei. De hogy ezek előtt milyen kultúralkotás, milyen civilizációs fok létezett Egyiptomban, arról nem tanúskodik semmi rom, semmi maradvány.

Lehetséges az, hogy egy nép máról holnapra oly műemlékekkel indítsa meg kultúrfejlődését, mint amilyen a hatalmas szakkarai Zigurat? Akik ilyen épületet emelnek, akik ilyen freskókat festenek, azok már építettek, festettek azelőtt is.

Nyilvánvaló, hogy az ősi nép máshonnan vándorolt be

a Nílus völgyébe, magával hozva kultúráját, de ezzel a megállapítással nem elégedhetik meg a tudomány.

A kutatók feladata, hogy megtalálják azt a területet, amelyen ennek az úgyszólván kész kultúrának a kezdetét, a kibontakozását lehessen feltárni.

A tudósok «az emberiség bölcsője», Mezopotámia felé tekintettek. Kétségtelen, hogy ott az egyiptominál még régibb, primitívebb kultúra maradványaiból arra lehetett következtetni, hogy onnan indulhatott el az a nép, amely a Nílus völgyébe már kész, kifejelett ízléssel és tudással érkezett. De közelebbi tanulmányozáskor ismét rejtély előtt állott a szaktudós. Az ősi Egyiptom épületromjai hasonló elgondolásból eredhettek ugyan, mint Ur, Tel Halaf és Babilon romjai, de a felhasznált anyag, a megmunkálásra fordított eszközök, a díszítések, festmények, állati és emberi ábrázolások számtalan részlet tekintetében azt bizonyították, hogy az egyiptomi őskultúra nem származhatott kizárólagosan a Tigris és Eufrates árterületéről.

Felmerült tehát az az elmélet, hogy hátha nyugat felől, Líbiából jött a Nílus völgyébe az a másik kultúrnép, amely a Szent Folyó választóvonalán találkozáva Mezopotámia kivándorlóival, azokkal egyesülve megvetette az ó-egyiptomi ízlés és művészet alapját!

Ennek a teoriának szószólói pedig kénytelenek voltak megvárni a modern kor mechanikai járműveinek tökéletesedését, amely az utóbbi esztendőkből megindította Líbia felkutatását.

Az egyiptomiak egészen a közelmúltig oly országot neveztek a sajátjuknak, amelynek több mint kétharmad részét nem ismerték és nem is ismerhették.

A sivatag egyetlen közlekedő eszköze a teve volt. Tudjuk, hogy a tevét csak Krisztus előtt 500-ban kezdték meghonosítani Afrikában és a perzsák hozták Ázsiából. Az óegyiptomiak tehát csakis a sivatag szélét járhatták öszvér- és számárkaravánjaikkal, tehát alig 4—5 napi járásra távolodhattak el ivóvízzel ellátott helyektől.

A tevék karaván akció-rádiusa már jóval nagyobb volt. Megfelelő fajú teve 15 napig is el lehet víz nélkül és emmellett

napi 40 km-t tehet meg könnyű teherrel. A teveháton járó utazó tehát 300 km-re merészkedhetik be az ismeretlen sivatagba, ha azonban akkor sem talál oázist, amelyben megitathatja állatját, kénytelen visszafordulni, mert különben életével játszik. A teve teljesítőképessége tehát lehetővé tette a sivatag szélén fekvő oázisok felkutatását és azok segítségével egyes sivatagszakaszoknak az átszelését. De még a legmerészebb beduin sem kísérelhette meg azt, hogy találomra nekivágjon az ismeretlen terület belsejének.

Így a modern kor mechanikai járműveire várt a Szahara felkutatása.

Eleinte csak arról volt szó, hogy behatoljunk a térkép «fehér foltjaiba», hogy megtudjuk, milyen a sivatag belseje, végtelen síkság-e vagy homokbuckatenger, sziklás, hegyes vidék-e, avagy tán rejt magában lakható vegetációs oázisokat?

De ezzel a földrajzi feltárással kapcsolatban egy másik fontos probléma is várt megoldásra: az óegyiptomi kultúra eredete. És ezek a kutatások teljes eredménnyel jártak.

A Líbiai-sivatag szívében, ott, ahol évezredek óta ember nem járhatott, fejlett ősi kultúrának a nyomaira bukkantam.

Az eddig felfedezett kőszerszámok, sziklavésések és barlangfestmények oly feltűnő hasonlatosságot mutatnak a prefaraonikus nílusvölgyi leletekkel, hogy immár kétségtelen, hogy az a történelemelőtti nép, amely ezeket készítette, később a Nílus mentén fejlesztette tovább meg-alapozott kultúráját.

Kétségtelen az is, hogy ez a Líbia felől bevándorló nép a Szent Folyó völgyében találkozott a kelet felől bevándorló babiloniakkal és kettejük egyesüléséből eredt az ősi egyiptomi kultúra.

De mi volt azelőtt a Nílus völgyében? Nem lakott ott senki, a hatalmas folyó partjai tán nem nyújtottak kedvező életfeltételeket?

Erre a kérdésre csak egyéni nézetemmel tudok válaszolni:

Nyilvánvaló, hogy a mai Líbiai-sivatag azokban az

időkben — 8—10,000 évvel ezelőtt — még megfelelő életfeltételeket biztosított annak az állattenyésztő- és vadász-népnek, amely a Gilf Kebir lábán, Uveinatban és Dél-Líbyában, valamint Nubiában lakott. Az éghajlati viszonyok akkor még olyanok voltak, hogy a sivatagot helyenkint vegetáció borította. Kétségtelen, hogy ugyanolyan trópusi esőzések termékenyítették a Szaharát, — ha csak átmenetileg is — mint ma Közép-Afrika steppéit és őserdeit. Látjuk ezt a Gilf Kebir-hegység hajdani folyam-medrein és a déli Líbyai-sivatag vízeroziós terepalakulatain.

Feltételezhető tehát, hogy ugyanakkor a Nílus völgye erősen csapadékos, elmocsarasodott, nedves, ködös lehetett, és csak holmi primitív halásztörzsek lakták.

Erről tanúskodik az az érdekes lelet, amelyet néhány éve dr. Ball tett Felső-Nubiában, Asszuán és Vadi Halfa között. A Nílus-völgygel összefüggően, de a mai legmagasabb vízállásnál 16 méterrel feljebb, széles depressziót talált, amely hajdanában összefüggött a folyóvölgygel. A közel 2 km átmérőjű lapály alacsony sziklahegységekkel van körülvéve és valamikor tó lehetett, avagy a Nílus árterületéhez tartozott. Teljesen sík medencéjét vékony szélhordta homokréteg fedi, alatta alig 10 cm mélységben kemény márgatalaj van. Ebben a márgában *ezrével* találhatók a tűzkőből készült nyílhegyek. Kétségtelen, hogy abban az időben, amikor ez a tó még összefüggött a Nílussal, őskori halászok íjjal és nyíllal felfegyverkezve, csónakon jártak a tó tükrén és abból lövöldöztek az alacsony vízálláskor megszorult halakra. Az a sokezer, szépen faragott nyílhegy mindmegannyi lövés, amely eltévesztette célját. A nílusmenti sziklaperecek is arról tanúskodnak, hogy a folyó vize valamikor kitöltötte az egész széles medret, ott, ahol ma Egyiptom termőföldjei terülnek el.

Feltételezhető tehát, hogy abban a csapadékdús korszakban a Nílus-völgy egészségtelen volt, ezzel szemben a mai sivatag nyújtotta azokat a kedvező életfeltételeket, amelyeket ma a Szudán steppéi nyújtanak. Az idők folyamán és éghajlati viszonyok változásával lassankint felcserélődtek az állapotok. Líbya őslakói a

hegyek közelébe kényszerültek, mert ezek hosszabb ideig vonták magukhoz a csapadékot mint a lassankint kiszáradó síkság. Később már csak a hegységek völgyeiben voltak források és az őslakók kénytelenek voltak öntözéssel és csatornázással termékenyíteni telepeik környékét. Az eddig ismeretes legősibb kultúrák pedig valamennyien öntözött és csatornázott területekről indultak ki. Mihelyt az embernek meg kellett dolgoznia termőföldjéért, ezzel egyidejűleg megindult kulturális fejlődése. Líbya őslakói a megmaradt források köré tömörültek és már csak azoknak környékét termékenyíthették meg. Kezdődő kultúrájuk egyik megnyilatkozása azok a sziklavésések és később festett képek, amelyekkel mindennapi életüket, kedvteléseiket és harcaikat ábrázolták. Úgy látszik azonban, hogy nem tartott sokáig ez a település-rendszer, és hogy Líbya elsivatagosodása bizonyos időszakban fokozott mértékben és aránylag rövid idő alatt állott be. Az őslakók először nomádokká váltak, azután kénytelenek voltak elvándorolni, míg végre biztos megélhetést találtak a lassankint kiapadt mocsarak területén, a Nílus visszavonult partjai mentén.

Ezek szerint Líbya lehetett az ősi egyiptomi kultúra hajdani bölcsője. Az eddigi felfedezések és leletek legalább is erre engednek következtetni, de még távol vagyunk attól, hogy határozott véleményt alkothassunk azokról az összefüggésekről, amelyek a fáraók piramisai és a sivataghegyek sziklaképei között fennállnak. Szerény munkám azonban mégis hiányzó láncszemet jelentett az ősi Egyiptom fejlődéstörténetében és már eddig is szép-gyűjteményt bocsáthattam a híres egyiptomi múzeum szaktudósainak rendelkezésére.*

De még csak most látom magam előtt annak a részletes kutatómunkának a szükségességét, amely minden felfedezéssel együtt jár. Bízom benne, hogy munkámat folytathatom, nemcsak a vendégszerető Egyiptom és a tudomány hasznára, hanem hogy ezzel is szolgálhassam becsülettel a magyar nevet.

* Szerzőnek ezekkel a kultúra-történeti fejtegetéseivel semmiképpen sem érthet egyet a Szerk.

A Vadi Szorában levő homokkőbarlang; mennyezete lehullott, csak a képen látható sötét felületen vannak festmények.

Vörös, sárga és fehér festmények a barlang mennyezetén.

Tanir el Kusszeir vésett sziklája.

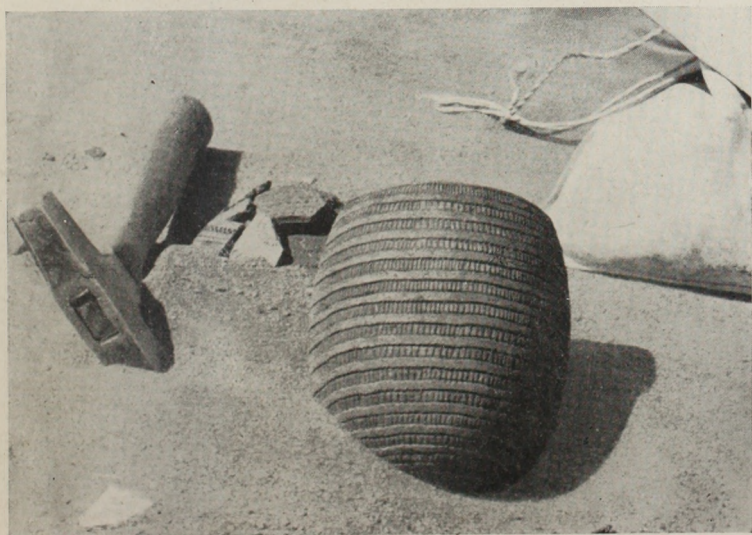

A Merga-óázis sóstava.

Történelemelőtti sír kiásása Vadi
Hauárban.

Égetett cserépkorsók Vadi-Hauar egyik sírjában.

Az egyetlen sziklavésés Burg et Tujur szikláján.

Sziklavésések Zolat el Hammadnál.

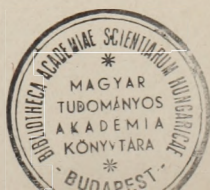

Festmény Vadi Szorában.

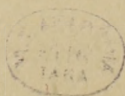

A barlangfestő kézjegye.

TARTALOM.

	Lap
Bevezetés	5
A negyven nap útján	16
Egyedül a sivatagban	71
Kufra.....	83
Zarzura (1932—1933.)	117
Menekülők.....	146
Regenfeld	161
Vaddan (1934).....	174
Óskori sziklaképek	185

KÉPEK JEGYZÉKE.

	Lap
Útban Szelima-oázis felé. Az előtérben balra az egyik expedíciós autó. — Dzsebel el Magdud, a «lyukas hegy». — Géphiba a sivatagban. A kocsik oldalán vasrácsok, amelyeket elakadáskor használunk. — Szelima-oázis látképe. — Kababis sejk a fiával. — Tevés karaván Szelimában.	8
Szelima. Az előtérben balra a koptus-kolostor romjai, középtűt a határ-órség kunyhói. — Vésett szikla Szelimában. — A Darb el Arbain mesgyéi. — Keselyűk által rakásra hordott tevecsontok. — Arab sír az Arbain-úton. — El Seb-oázis. — Bir el Murr. — Éjjeli szállás a sziklák tövében	24
Az Abu Moharig dűnében. — Megérkezés Kharga-oázisba. — A perzsa Hibisz-templom Khargában. — A keskenyváányú vonalon. — Bir Messaha. A kúttól jobbra sátoztáborunk, az előtérben a szenusszi leány sírja. — Magányos sátram a Messaha-kútnál. — Az expedíció élelmiszerkészlete. — A «moly» megérkezése a Messaha-kúthoz ..	40
A lehorgonyzott «moly». — Útban Kufra felé. — Az ördög kertjében. — Kufra-oázis.	56
Az olasz tisztekkel Kufrában. — A szent Szidi Máhdi el Szenusszi sírja Tads-ban. — Tibu nő ünnepi díszben. — Tibu férfi. — A kufrai sóstó. — A Kufra-depresszió szélén. Balról: Abu Fudeil, Hasszaneid, Manuffli és a szerző	72
Repülőfelyétel a Gilf Kebír előhegységeiről. — A vízdepó korsói. — Abu Ballasz, a «korsók dombja». — A Gilf Kebír sziklafala. — P. A. Clayton mérnök és szerző a teodolitnál. — Magányos fa a Gilf lábánál	88
Az «elveszett oázis» felfedezése repülőgéppel. — Vadjuhcsontvázak egy vadiban. — A Gilf Kebír kifutói. — Pihenő a sivatagban....	104
Nyiki-Nyiki. — «Zarzur». — Ösvény a Gilf fensíkján. Középtűt egy útjelző. — A «tehén». — Vadi Abd el Melik völgyében. — A Ford-kocsik leírhatatlan szenvedése a Gilf lábánál	120
A Gilf Kebír párkánya. — «Vadi Talh». — Vegetáció a vadiban. — Kemal Ed Din Herceg emléktáblája. — Futóhomokban elakadt autó kiszabadítása kötélletrákkal. — Olasz gyarmati katonaság Kufrában. — Meharisták (tevés ezred) a szenussziak várában...	136
Menekült zueia sejk. — Menekült asszonyok és orrkarikás lányok. — Elhullott teve a menekülők útján. — Az egyik életmentő Ford. — A sivatag tragédiája. — Ó fensége Kemal Ed Din Husszein herceg	152

- A nagy líbiai homoktenger. (A szerző repülőgépfelvétele.) — Düne a homoktengerben. — A palack elhelyezése Regenfeld kőpiramisában. — Rohlf's egyik víztartálya. — Gerhard Rohlf's, Kemal Ed Din herceg és szerző okmánya. Előbbi kettő a kairói múzeumban, utóbbi a regenfeldi kőpiramisban. — Karkur Talh Uveinatban. A völgy mélyén talh- és szajal-akácok. — Signor D., a kis Winchester, a Vaddan és a szerző..... 168
- Sir Clayton-East az Ain Dua-forrásnál. — Az Uveinat-hegy. — A zsiráf-barlang Vadi Szorában. — Véssett sziklaképek a barlang falán. — Kő-kör a Gilfen. — Kézimalom dörzskövekkel 184
- Sziklafestmények másolása közben Ain Dua-nál, dr. Bermann és szerző. — Sziklafestmények Ain Dua egyik barlangjában. — Dr. Kádár László kőszerszámokat gyűjt Ain Dua barlangjaiban. — Kő-épület romjai az Uveinat-hegyen. — Művészi sziklafestmény Karkur Talh-ban. — Művészi sziklafestmény Karkur Talh-ban — Forrás-barlang Vadi Szorában. — Sziklavésések Karkur Talh-ban. — Vörös okkerfestmények Karkur Talh-ban 200
- A Vadi Szorában levő homokkőbarlang; mennyezete lehullott, csak a képen látható sötét felületen vannak festmények. — Vörös, sárga és fehér festmények a barlang mennyezetén. — Tanir el Kusszeir véssett sziklája. — A Merga-oázis sóstava. — Történelemelőtti sír kiásása Vadi Hauárban. — Égetett cserépkorsók egyik Vadi Hauár sírjában. — Az egyetlen sziklavésés Burg et Tujur szikláján. — Sziklavésések Zolat el Hammadnál — Festmény Vadi Szorában. — A barlangfestő kézjegye 212

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

KÖNYVTÁRA 2005/19. N. SZ.

